C. SILII ITALICI
PUNICA.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBRI XVII.

sedulâ recensione accurati.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER; BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER; LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET SOC. T. CADELL; E. EDWARDS; ET SIMPKIN ET MARSHALL.

EXCUDIT T. DAVISON.

1824.

Quæ, in nostrâ editione, uncinis [hunc in morem] *inclusa leguntur, ea vel plane adulterina aut insiticia sunt — vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda — vel, licet reipsâ fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.*

Idibus Martiis,
A. C. 1824.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER I.

Ordior arma, quibus cœlo se gloria tollit
Æneadûm, patiturque ferox Œnotria jura
Carthago. Da, Musa, decus memorare laborum
Antiquæ Hesperiæ, quantosque ad bella creârit,
Et quot Roma viros, sacri cum perfida pacti
Gens Cadmea super regno certamina movit;
Quæsitumque diu, quâ tandem poneret arce
Terrarum Fortuna caput. Ter Marte sinistro
Juratumque Jovi fœdus, conventaque Patrum
Sidonii fregêre duces; atque impius ensis
Ter placitam suasit temerando rumpere pacem.
Sed medio finem bello exscidiumque vicissim
Molitæ gentes; propiusque fuêre periclo,
Quîs superare datum. Reseravit Dardanus arces
Ductor Agenoreas: obsessa Palatia vallo
Pœnorum; ac muris defendit Roma salutem.
Tantarum causas irarum, odiumque perenni
Servatum studio, et mandata nepotibus arma,
Fas aperire mihi, superasque recludere mentes.
Jamque adeo magni repetam primordia motûs.
Pygmalioneis quondam per cœrula terris,
Pollutum fugiens fraterno crimine regnum,
Fatali Dido Libyes appellitur oræ:
Tum, pretio mercata locos, nova mœnia ponit,
Cingere quâ secto permissum litora tauro.
Hîc Juno, ante Argos, (sic credidit alta vetustas)

Ante Agamemnoniam gratissima tecta Mycenen,
Optavit profugis æternam condere gentem.
Verum, ubi magnanimis Romam caput urbibus alte
Exserere, ac missas etiam trans æquora classes
Totum signa videt victricia ferre per orbem,
Jam propius metuens, bellandi corda furore
Phœnicum exstimulat. Sed enim conamine primæ
Contuso pugnæ, fractisque in gurgite cœptis
Sicanio Libycis, iterum instaurata capessens
Arma remolitur. Dux agmina sufficit unus
Turbanti terras, pontumque movere paranti.
Jamque Deæ cunctas sibi belliger induit iras
Hannibal: hunc audet solum componere fatis.
Sanguineo tum læta viro, atque in regna Latini
Turbine mox sævo venientûm haud inscia cladûm,
"Intulerit Latio, spretâ me, Troïus," inquit,
"Exsul Dardaniam, et, bis numina capta, Penates,
Sceptraque fundârit victor Lavinia Teucris;
Dum Romana tuæ, Ticine, cadavera ripæ
Non capiant, similisque mihi per Celtica rura
Sanguine Pergameo Trebia, et stipantibus armis
Corporibusque virûm, retro fluat, ac sua largo
Stagna reformidet Trasymenus turbida tabo;
Dum Cannas tumulum Hesperiæ, campumque cruore
Ausonio mersum sublimis Iapyga cernam,
Teque, vadi dubium, coëuntibus, Aufide, ripis,
Per clypeos galeasque virûm, cæsosque per artus,
Vix iter Adriaci rumpentem ad litora ponti."
Hæc ait, ac juvenem facta ad Mavortia flammat.
Ingenio motûs avidus, fideique sinister,
Is fuit; exsuperans astu; sed devius æqui.
Armato nullus Divûm pudor; improba virtus,
Et pacis despectus honos; penitusque medullis
Sanguinis humani flagrat sitis: his super, ævi
Flore virens, avet Ægates abolere, parentûm
Dedecus, ac Siculo demergere fœdera ponto.
Dat mentem Juno, ac laudum spe corda fatigat.
Jamque aut nocturno penetrat Capitolia visu,

Aut rapidis fertur per summas passibus Alpes.
Sæpe etiam famuli, turbato ad limina somno,
Expavêre trucem per vasta silentia vocem,
Ac largo sudore virum invenêre futuras
Miscentem pugnas, et inania bella gerentem.
   Hanc rabiem in fines Italûm Saturniaque arva
Addiderat quondam puero patrius furor. Ortus
Sarranâ prisci Barcæ de gente, vetustos
A Belo numerabat avos: namque, orba marito
Cum fugeret Dido famulam Tyron, impia diri
Belides juvenis vitaverat arma tyranni,
Et se participem casus sociârat in omnes.
Nobilis hoc ortu, et dextrâ spectatus Hamilcar,
Ut fari primamque datum distinguere linguâ
Hannibali vocem, sollers nutrire furores,
Romanum sevit puerili in pectore bellum.
   Urbe fuit mediâ, sacrum genitricis Elissæ
Manibus, et patriâ Tyriis formidine cultum,
Quod taxi circum et piceæ squalentibus umbris
Abdiderant, cœlique arcebant lumine, templum.
Hoc sese (ut perhibent) curis mortalibus olim
Exuerat regina loco. Stant marmore mœsto
Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum
A Belo series: stat, gloria gentis, Agenor,
Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix.
Ipsa sedet, tandem æternum conjuncta Sichæo:
Ante pedes ensis Phrygius jacet. Ordine centum
Stant aræ cœlique Deis Ereboque potenti.
Hîc, crine effuso, atque Hennææ numina Divæ,
Atque Acheronta vocat Stygiâ cum veste sacerdos.
Immugit tellus, rumpitque horrenda per umbras
Sibila; inaccensi flagrant altaribus ignes.
Tum magico volitant cantu per inania Manes
Exciti; vultusque in marmore sudat Elissæ.
Hannibal hæc, patrio jussu, ad penetralia fertur;
Ingressique habitus atque ora explorat Hamilcar.
Non ille euantis Massylæ palluit iras,
Non diros templi ritus, adspersaque tabo

Limina, et audito surgentes carmine flammas.
Olli permulcens genitor caput, oscula libat,
Attollitque animos hortando, et talibus implet:
"Gens recidiva Phrygum Cadmeæ stirpis alumnos
Fœderibus non æqua premit: si fata negârint
Dedecus id patriæ nostrâ depellere dextrâ,
Hæc tua sit laus, nate, velis. Age! concipe bella
Latura exitium Laurentibus. Horreat ortus
Jam pubes Tyrrhena tuos; partusque recusent,
Te surgente, puer, Latiæ producere matres."
His acuit stimulis; subicitque haud mollia dictu:
"Romanos terrâ atque undis, ubi competet ætas,
Ferro ignique sequar: Rhœteaque fata revolvam.
Non Superi mihi, non Martem cohibentia pacta,
Non celsæ obstiterint Alpes, Tarpeiaque saxa.
Hanc mentem juro nostri per numina Martis,
Per Manes, regina, tuos."—Tum nigra triformi
Hostia mactatur Divæ, raptimque recludit
Spirantes artus, poscens responsa, sacerdos;
Ac fugientem animam properatis consulit extis.
Ast, ubi quæsitas, artis de more vetustæ,
Intravit mentes Superûm, sic deinde profatur:
"Ætolos late consterni milite campos,
Idæoque lacus flagrantes sanguine, cerno.
Quanta procul moles scopulis ad sidera tendit,
Cujus in aërio pendent tua vertice castra!
Jamque jugis agmen rapitur; trepidantia fumant
Mœnia, et Hesperio tellus porrecta sub axe
Sidoniis lucet flammis. Fluit, ecce, cruentus
Eridanus: jacet ore truci super arma virosque,
Tertia qui tulerat sublimis opima Tonanti.
Heu! quianam subitis horrescit turbida nimbis
Tempestas, ruptoque polo micat igneus æther?
Magna parant Superi: tonat alti regia cœli,
Bellantemque Jovem cerno."—Venientia fata
Scire ultra vetuit Juno; fibræque repente
Conticuêre: latent casus, longique labores.
Sic clausum linquens arcano pectore bellum,

Atque hominum finem Gades Calpenque secutus,
Dum fert Herculeis Garamantica signa columnis,
Occubuit sævo Tyrius certamine ductor.
Interea rerum Hasdrubali traduntur habenæ,
Occidui qui solis opes, et vulgus Iberum,
Bæticolasque viros furiis agitabat iniquis.
Tristia corda ducis, simul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat: asper amore
Sanguinis, et metui demens credebat honorem;
Nec notâ docilis pœnâ satiare furores.
Ore excellentem, et spectatum fortibus ausis,
Antiquâ de stirpe Tagum, Superûmque hominumque
Immemor, erecto suffixum robore mœstis
Ostentabat ovans populis sine funere regem.
Auriferi Tagus adscito cognomine fontis
Perque antra et ripas Nymphis ululatus Iberis.
Mæonium non ille vadum, non Lydia mallet
Stagna sibi, nec, qui riguo perfunditur auro,
Campum, atque illatis Hermi flavescit arenis.
Primus inire manu, postremus ponere Martem.
Cum rapidum effusis ageret sublimis habenis
Quadrupedem, non ense virum, non eminus hastâ,
Sistere erat: volitabat ovans, aciesque per ambas
Jam Tagus auratis agnoscebatur in armis.
Quem postquam diro suspensum robore vidit
Deformem leti famulus, clam corripit ensem
Dilectum domino, pernixque irrumpit in aulam,
Atque immite ferit geminato vulnere pectus.
At Pœni, succensi irâ, turbataque luctu
Et sævis gens læta, ruunt, tormentaque portant.
Non ignes candensque chalybs, non verbera passim
Ictibus innumeris lacerum scindentia corpus,
Carnificesve manus, penitusve infusa medullis
Pestis, et in medio lucentes vulnere flammæ,
Cessavêre: ferum visu dictuque, per artem
Sævitiæ extenti, quantum tormenta jubebant,
Creverunt artus; atque, omni sanguine rapto,
Ossa liquefactis fumârunt fervida membris.

Mens intacta manet; superat ridetque dolores,
Spectanti similis; fessosque labore ministros
Increpitat, dominique crucem clamore reposcit.
Hæc inter spretæ miseranda piacula pœnæ,
Erepto trepidus ductore exercitus unâ
Hannibalem voce atque alacri certamine poscit.
Hinc studia accendit patriæ virtutis imago,
Hinc fama in populos jurati didita belli,
Hinc virides ausis anni fervorque decorus,
Atque armata dolis mens, et vis insita fandi.
Primi ductorem Libyes clamore salutant;
Mox et Pyrenes populi et bellator Iberus.
Continuoque ferox oritur fiducia menti,
Cessisse imperio tantum terræque marisque.
Æoliis candens Austris et lampade Phœbi,
Æstifero Libye torquetur subdita Cancro,
Aut ingens Asiæ latus, aut pars tertia terris.
Terminus huic roseos amnis Lageus ad ortus,
Septeno impellens tumefactum gurgite pontum;
At, quâ diversas clementior adspicit Arctos,
Herculeo dirimente freto, diducta propinquis
Europes videt arva jugis: ultra obsidet æquor;
Nec patitur nomen proferri longius Atlas,
Atlas subducto tracturus vertice cœlum.
Sidera nubiferum fulcit caput; æthereasque
Erigit æternum compages ardua cervix:
Canet barba gelu; frontemque immanibus umbris
Pinea silva premit; vastant cava tempora venti;
Nimbosoque ruunt spumantia flumina rictu.
Tum geminæ laterum cautes maria alta fatigant;
Atque, ubi fessus equos Titan immersit anhelos,
Flammiferum condunt fumanti gurgite currum.
Sed, quâ se campis squalentibus Africa tendit,
Serpentûm largo coquitur fecunda veneno.
Felix, quâ pingues mitis plaga temperat agros,
Nec Cerere Hennæâ, Phario nec victa colono.
Hîc passim exsultant Nomades, gens inscia freni;
Quîs inter geminas per ludum mobilis aures

Quadrupedem flectit non cedens virga lupatis.
Altrix bellorum bellatorumque virorum
Tellus, nec fidens nudo sine fraudibus ensi.
  Altera complebant Hispanæ castra cohortes,
Auxilia Europâ genitoris parta tropæis.
Martius hinc sonipes campos hinnitibus implet,
Hinc juga cornipedes erecti bellica raptant:
Non Eleus eat campo ferventior axis.
Prodiga gens animæ, et properare facillima mortem.
Namque, ubi transcendit florentes viribus annos,
Impatiens ævi spernit novisse senectam,
Et fati modus in dextrâ est. Hîc omne metallum:
Electri gemino pallent de semine venæ.
Atque atros chalybis fetus humus horrida nutrit:
Sed scelerum causas operit Deus. Astur avarus
Visceribus laceræ telluris mergitur imis,
Et redit, infelix, effosso concolor auro.
Hinc certant, Pactole, tibi Duriusque Tagusque,
Quique super Gravios lucentes volvit arenas,
Infernæ populis referens oblivia Lethes.
Nec Cereri terra indocilis, nec inhospita Baccho;
Nullaque Palladiâ sese magis arbore tollit.
  Hæ postquam Tyrio gentes cessêre tyranno,
Utque dati rerum freni, nunc arte paternâ
Conciliare viros; armis consulta senatûs
Vertere, nunc donis: primus sumsisse laborem,
Primus iter carpsisse pedes, partemque subire,
Si valli festinet opus: nec cætera segnis,
Quæcumque ad laudem stimulant: somnumque negabat
Naturæ, noctemque vigil ducebat in armis;
Interdum projectus humi: turbæque Libyssæ,
Insignis sagulo, duris certare maniplis:
Celsus et in magno præcedens agmine ductor,
Imperium perferre suum: tum vertice nudo
Excipere insanos imbres, cœlique ruinam.
Spectârunt Pœni, tremuitque exercitus Astur,
Torquentem cum tela Jovem, permixtaque nimbis

Fulmina, et excussos ventorum flatibus ignes,
Turbato transiret equo: nec pulvere fessum
Agminis ardenti labefecit Sirius astro.
Flammiferis tellus radiis cum exusta dehiscit,
Candentique globo medius coquit æthera fervor,
Femineum putat inventâ jacuisse sub umbrâ:
Exercetque sitim, et spectato fonte recedit.
Idem correptis sternacem ad prœlia frenis
Frangere equum, et famam letalis amare lacerti;
Ignotique amnis tranare sonantia saxa,
Atque e diversâ socios arcessere ripâ.
Idem expugnati primus stetit aggere muri;
Et, quoties campo rapidus fera prœlia miscet,
Quâ sparsit ferrum, latus rubet æquore limes.
  Ergo instat fatis, et, rumpere fœdera certus,
Quo datur, interea Romam comprendere bello
Gaudet, et extremis pulsat Capitolia terris.
Prima Saguntinas turbârunt classica portas;
Bellaque sumta viro belli majoris amore.
  Haud procul Herculei tollunt se litore muri,
Clementer crescente jugo, quîs nobile nomen
Conditus excelso sacravit colle Zacynthos.
Hic, comes Alcidæ, remeabat in agmine Thebas
Geryone exstincto, cœloque ea facta ferebat.
Tres animas namque id monstrum, tres corpore dextras
Armârat, ternâque caput cervice gerebat.
Haud alium vidit tellus, cui ponere finem
Non posset mors una viro, duræque Sorores
Tertia bis rupto torquerent stamina filo.
Hinc spolia ostentabat ovans, captivaque victor
Armenta ad fontes medio fervore vocabat,
Cum tumidas fauces, accensis sole venenis,
Calcatus rupit letali vulnere serpens;
Inachiumque virum terris prostravit Iberis.
Mox profugi, ducente Noto, advertêre coloni,
Insula quos genuit Graio circumflua ponto,
Atque auxit quondam Laërtia regna, Zacynthos.

Firmavit tenues ortus mox Daunia pubes,
Sedis inops; misit largo quam dives alumno,
Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen.
Libertas populis pacto servata decusque
Majorum, et Pœnis urbi imperitare negatum.
  Admovet abrupto flagrantia fœdere ductor
Sidonius castra, et latos quatit agmine campos.
Ipse, caput quassans, circumlustravit anhelo
Muros sævus equo; mensusque paventia tecta,
Pandere jamdudum portas ac cedere vallo
Imperat, et longe clausis sua fœdera, longe
Ausoniam fore, nec veniæ spem Marte subactis;
Scita Patrum, et leges, et jura, fidemque, Deosque,
In dextrâ nunc esse suâ. Verba ocyus acer
Intorto sancit jaculo, figitque per arma
Stantem pro muro, et minitantem vana, Caicum.
Concidit exacti medius per viscera teli;
Effusisque simul prærupto ex aggere membris,
Victori moriens tepefactam rettulit hastam.
At, multo ducis exemplum clamore secuti,
Involvunt atrâ telorum mœnia nube.
Clara nec in numero virtus latet: obvia quisque
Ora duci portans, ceu solus, bella capessit.
Hic crebram fundit Baleari verbere glandem,
Terque levi ductâ circum caput altus habenâ
Permissum ventis abscondit in aëre telum.
Hic valido librat stridentia saxa lacerto:
Huic impulsa levi torquetur lancea nodo.
Ante omnes ductor, patriis insignis in armis,
Nunc piceâ jactat fumantem lampada flammâ,
Nunc sude, nunc jaculo, nunc saxis impiger instat,
Aut hydro imbutas, bis noxia tela, sagittas
Contendit nervo, atque insultat fraude pharetræ:
Dacus ut armiferis Geticæ telluris in oris,
Spicula qui patrio gaudens acuisse veneno
Fundit apud ripas inopina binominis Istri.
  Cura subit, collem turritâ cingere fronte,
Castelloque urbem circumvallare frequenti.

Heu, priscis numen populis, at nomine solo
In terris jam nota, Fides! stat dura juventus,
Ereptamque fugam, et claudi videt aggere muros.
Sed dignam Ausoniâ mortem putat esse Sagunto,
Servatâ cecidisse fide. Jamque acrius omnes
Intendunt vires; adductis stridula nervis
Phocais effundit vastos ballista molares;
Atque eadem, ingentis mutato pondere teli,
Ferratam excutiens ornum, media agmina rumpit.
Alternus resonat clangor: certamine tanto
Conseruêre acies, veluti circumdata vallo
Roma foret; clamatque super, "Tot millia, gentes
Inter tela satæ, jam capto stamus in hoste?
Anne pudet cœpti? pudet ominis? en bona virtus,
Primitiæque ducis! Taline implere paramus
Italiam famâ? tales præmittere pugnas?"
  Accensæ exsultant mentes, haustusque medullis
Hannibal exagitat; stimulantque sequentia bella.
Invadunt manibus vallum, cæsasque relinquunt
Dejecti muris dextras. Subit arduus agger,
Imponitque globos pugnantûm desuper urbi.
Armavit clausos, ac portis arcuit hostem
Librari multâ consueta falarica dextrâ,
Horrendum visu robur, celsisque nivosæ
Pyrenes trabs lecta jugis, cui plurima cuspis;
Vix muris toleranda lues; sed cætera, pingui
Uncta pice, atque atro circumlita sulfure, fumant.
Fulminis hæc ritu, summis e mœnibus arcis
Incita, sulcatum tremulâ secat aëra flammâ.
Qualis sanguineo præstringit lumina crine,
Ad terram cœlo decurrens, ignea lampas.
Hæc, ictu rapido, pugnantûm sæpe per auras,
Attonito ductore, tulit fumantia membra.
Hæc vastæ lateri turris ceu turbine fixa,
Dum penitus pluteis Vulcanum exercet adesis,
Arma virosque simul pressit flagrante ruinâ.
Tandem condensis actæ testudinis armis,
Subducto Pœni vallo, cæcâque latebrâ,

Pandunt prolapsam suffossis mœnibus urbem.
Terribilem in sonitum procumbens aggere victo
Herculeus labor, atque immania saxa resolvens,
Mugitum ingentem cœlo dedit. Alpibus altis
Aëriæ rupes, scopulorum mole revulsâ,
Haud aliter scindunt resonanti fragmine montem.
Surgebat cumulo certatim prorutus agger;
Obstabatque jacens vallum, ni protenus instent
Hinc atque hinc acies mediâ pugnare ruinâ.
  Emicat ante omnes, primævo flore juventæ
Insignis, Rutulo Murrus de sanguine: at idem
Matre Saguntinâ Graius, geminoque parente
Dulichios Italis miscebat prole nepotes.
Hic magno socios Aradum clamore vocantem,
Quâ corpus loricam inter galeamque patescit,
Conantis motus speculatus, cuspide sistit,
Prostratumque premens telo, voce insuper urget:
"Fallax Pœne, jaces; certe Capitolia primus
Scandebas victor! quæ tanta licentia voti?
Nunc Stygio fer bella Jovi."—Tum fervidus hastam
Adversi torquens defigit in inguine Iberi;
Oraque dum calcat jam singultantia leto,
"Hac iter est," inquit, "vobis ad mœnia Romæ,
O metuenda manus! sic, quo properatis, eundum."
Mox instaurantis pugnam circumsilit arma,
Et rapto nudum clypeo latus haurit Iberi.
Dives agri, dives pecoris, famæque negatus,
Bella feris arcu jaculoque agitabat Iberus.
Felix, heu! nemorum, et vitæ laudandus opacæ,
Si sua per patrios tenuisset spicula saltus.
Hunc miseratus, adest infesto vulnere Ladmus.
Cui, sævum arridens, "Narrabis Hamilcaris umbris
Hanc," inquit, "dextram, quæ jam, post funera vulgi,
Hannibalem vobis comitem dabit:"—et ferit alte
Insurgens gladio cristatæ cassidis æra,
Perque ipsum tegimen crepitantia dissipat ossa.
Tum frontem Chremes intonsam umbrante capillo
Septus, et horrentes effingens crine galeros,

Tum Masulus, crudâque virens ad bella senectâ
Carthalo, non pavidus fetas mulcere leænas,
Flumineâque urnâ cælatus Bagrada parmam,
Et vastæ Nasamon Syrtis populator Hiempsal,
Audax in fluctu laceras raptare carinas,
Unâ omnes dextrâque cadunt irâque peremti.
Necnon serpentem diro exarmare veneno
Doctus Athyr, tactuque graves sopire chelydros,
Ac dubiam admoto sobolem explorare ceraste.
Tu quoque, fatidicis Garamanticus accola lucis,
Insignis flexo galeam per tempora cornu,
Heu! frustra reditum sortes tibi sæpe locutas
Mentitumque Jovem increpitans, occumbis, Iarba.
Et jam corporibus cumulatus creverat agger,
Perfusæque atrâ fumabant cæde ruinæ.
Tum ductorem avido clamore in prœlia poscit:
Fulmineus ceu Spartanis latratibus actus,
Cum silvam occursu venantûm perdidit, hirto
Horrescit setis dorso, et postrema capessit
Prœlia, canentem mandens aper ore cruorem,
Jamque gemit, geminans contra venabula dentem.
At parte ex aliâ, quâ se insperata juventus
Extulerat portis, (ceu spicula nulla manusque
Vim ferre exitiumve queant) permixtus utrisque
Hannibal agminibus passim furit, et quatit ensem,
Cantato nuper senior quem fecerat igni
Litore ab Hesperidum Temisus, qui, carmine pollens,
Fidebat magicâ ferrum crudescere linguâ:
Quantus Bistoniis late Gradivus in oris
Belligero rapitur curru, telumque coruscans,
Titanum quo pulsa cohors, flagrantia bella
Cornipedum afflatu tonat, et stridoribus axis.
Jamque Hostum, Rutulumque Pholum, ingentemque Metiscum,
Jam Lygdum, Duriumque simul, flavumque Galæsum,
Et geminos, Chromin atque Gyan, demiserat umbris:

Daunum etiam, gratâ quo non spectatior alter
Voce movere fora, atque orando fingere mentes,
Nec legum custos sollertior, aspera telis
Dicta admiscentem: "Quænam te, Pœne, paternæ
Huc adigunt Furiæ? Non hæc Sidonia tecta
Femineâ fabricata manu, pretiove parata,
Exsulibusve datum dimensis litus arenis.
Fundamenta Deûm, Romanaque fœdera, cernis."—
Ast illum, toto jactantem talia campo,
Ingenti raptum nisu, medioque virorum
Avulsum inter tela globo, et post terga revinctum,
Hannibal ad pœnam lentæ mandaverat iræ,
Increpitansque suos, inferri signa jubebat;
Perque ipsos cædis cumulos, stragemque jacentûm,
Monstrabat furibundus iter, cunctosque ciebat
Nomine; et in prædas stantem dabat improbus urbem.

Sed, postquam a trepidis allatum, fervere partem
Diversam Marte infausto, Murroque secundos
Hunc Superos tribuisse diem, ruit ocyus amens
Lymphato cursu, atque ingentes deserit actus.
Letiferum nutant fulgentes vertice cristæ:
Crine ut flammifero terret fera regna cometes,
Sanguineum spargens ignem; vomit atra rubentes,
Fax cœlo radios, ac sævâ luce coruscum
Scintillat sidus, terrisque extrema minatur.
Præcipiti dant tela viam, dant signa, virique;
Atque ambæ trepidant acies: jacit igneus hastæ
Dirum lumen apex, ac late fulgurat umbo.
Talis, ubi, Ægæo surgente ad sidera ponto,
Per longum vasto Cori cum murmure fluctus
Suspensum in terras portat mare; frigida nautis
Corda tremunt: sonat ille procul, flatuque tumescens,
Curvatis pavidas transmittit Cycladas undis.
Non cuncta e muris unum incessentia tela,
Fumantesque ante ora faces, non saxa per artem
Tormentis excussa tenent. Ut tegmina primum

Fulgentis galeæ conspexit, et arma cruento
Inter solem auro rutilantia, turbidus infit:
" En, qui res Libycas, inceptaque tanta retardet,
Romani Murrus belli mora! Fœdera, faxo,
Jam noscas, quid vana queant, et vester Iberus.
Fer tecum castamque fidem, servataque jura:
Deceptos mihi linque Deos."— Cui talia Murrus:
" Exoptatus ades: mens olim prœlia poscit,
Speque tui flagrat capitis: fer debita fraudum
Præmia, et Italiam tellure inquire sub imâ.
Longum in Dardanios fines iter, atque nivalem
Pyrenen, Alpesque, tibi mea dextera donat."
Hæc inter, cernens subeuntem comminus hostem,
Præruptumque loci fidum sibi, corripit ingens
Aggere convulso saxum, et nitentis in ora
Devolvit, pronoque silex ruit incitus ictu.
Subsedit duro concussus fragmine muri.
Tum pudor accendit mentem, nec conscia fallit
Virtus pressa loco; frendens luctatur, et ægro
Scandit in adversum per saxa vetantia nisu.
Sed, postquam propior vicino lumine fulsit,
Et totâ se mole tulit, velut incita clausum
Agmina Pœnorum cingant, et cuncta paventem
Castra premant, lato Murrus caligat in hoste.
Mille simul dextræ, densusque micare videtur
Ensis, et innumeræ nutare in casside cristæ.
Conclamant utrimque acies, ceu tota Saguntos
Igne micet: trahit instanti languentia leto
Membra pavens Murrus, supremaque vota capessit:
" Conditor Alcide, cujus vestigia sacra
Incolimus, terræ minitantem averte procellam,
Si tua non segni defenso mœnia dextrâ."—
Dumque orat, cœloque attollit lumina supplex,
" Cerne," ait, " an nostris longe Tirynthius ausis
Justius affuerit. Ni displicet æmula virtus,
Haud me dissimilem, Alcide, primoribus annis
Agnosces, invicte, tuis: fer numen amicum,
Et, Trojæ quondam primis memorate ruinis,

Dexter ades Phrygiæ delenti stirpis alumnos."—
Sic Pœnus, pressumque irâ simul exigit ensem,
Quâ capuli statuêre moræ; teloque relato,
Horrida labentis perfunditur arma cruore.
  Ilicet ingenti casu turbata juventus
Procurrit: nota arma viri corpusque superbo
Victori spoliare negant. Coit aucta vicissim
Hortando manus, et glomeratâ mole feruntur.
Hinc saxis galea, hinc clypeus sonat æreus hastis;
Incessunt sudibus, librataque pondera plumbi
Certatim jaciunt: decisæ vertice cristæ
Dereptumque decus nutantûm in cæde jubarum.
Jamque agitur largus per membra fluentia sudor,
Et stant loricæ squamis horrentia tela;
Nec requies, tegimenve datur mutare sub ictu.
Genua labant, fessique humeri gestamina laxant.
Tum creber, penitusque trahens suspiria, sicco
Fumat ab ore vapor; nisuque elisus anhelo
Auditur gemitus, fractumque in casside murmur.
Mente adversa domat, gaudetque nitescere duris
Virtutem; et decoris pretio discrimina pensat.
  Hîc subitus scisso densa inter nubila cœlo
Erupit quatiens terram fragor; et super ipsas
Bis Pater intonuit geminato fulmine pugnas.
Inde inter nubes ventorum turbine cæco
Ultrix injusti vibravit lancea belli,
Ac femine adverso libratâ cuspide sedit.
Tarpeiæ rupes, Superisque habitabile saxum,
Et vos, virgineâ lucentes semper in arâ,
Laomedonteæ Trojana altaria flammæ,
Heu! quantum vobis fallacis imagine teli
Promisêre Dei? propius si pressa furenti
Hasta foret, clausæ starent mortalibus Alpes,
Nec, Trasymene, tuis nunc Allia cederet undis.
  Sed Juno, adspectans Pyrenes vertice celsæ
Gnava rudimenta, et primos in Marte calores,
Ut videt impressum conjectâ cuspide vulnus,
Advolat, obscurâ circumdata nube, per auras,

Et validam duris evellit ab ossibus hastam.
Ille tegit clypeo fusum per membra cruorem;
Tardaque paulatim et dubio vestigia nisu
Alternata trahens, aversus ab aggere cedit.
  Nox tandem optatis terras pontumque tenebris
Condidit, et pugnas, ereptâ luce, diremit.
At duræ invigilant mentes, molemque reponunt,
Noctis opus. Clausos acuunt extrema pericli,
Et fractis rebus violentior ultima virtus.
Hinc puer invalidique senes, hinc femina ferre
Certat opem in dubiis miserando gnava labori;
Saxaque mananti subvectat vulnere miles.
Jam Patribus clarisque senum sua munia curæ:
Concurrunt, lectosque viros hortantur, et orant,
Defessis subeant rebus, revocentque salutem,
Et Latia extremis implorent casibus arma.
"Ite citi; remis velisque impellite puppim,
Saucia dum castris clausa est fera: tempore Martis
Utendum est rapto, et grassandum ad clara periclis.
Ite citi; deflete fidem, murosque ruentes;
Antiquâque domo meliora arcessite fata.
Mandati summa est: dum stat, remeate, Saguntos."
Ast illi celerant, quâ proxima litora, gressum,
Et fugiunt tumido per spumea cœrula velo.
  Pellebat somnos Tithoni roscida conjux,
Ac rutilus primis sonipes hinnitibus altos
Afflârat montes, roseasque movebat habenas.
Jam celsa e muris, exstructâ mole, juventus
Clausam nocturnis ostentat turribus urbem.
Rerum omnes pendent actus, et, milite mœsto,
Laxata obsidio, ac pugnandi substitit ardor;
Inque ducem versæ tanto discrimine curæ.
  Interea Rutulis longinqua per æquora vectis
Herculei ponto cœpêre exsistere colles,
Et nebulosa jugis attollere saxa Monœci.
Thracius hos Boreas scopulos, immitia regna,
Solus habet; semperque rigens, nunc litora pulsat,
Nunc ipsas alis plangit stridentibus Alpes;

Atque, ubi se terris glaciali fundit ab Arcto,
Haud ulli contra fiducia surgere vento.
Vorticibus torquet rapidis mare; fractaque anhelant
Æquora, et injecto conduntur gurgite montes:
Jamque volans Rhenum Rhodanumque in nubila tollit.
Hunc postquam Boreæ dirum evasêre furorem,
Alternos mœsti casus bellique marisque,
Et dubium rerum eventum, sermone volutant.
" O patria! o Fidei domus inclyta! quo tua nunc sunt
Fata loco? Sacræne manent in collibus arces?
An cinis (heu Superi!) tanto de nomine restat?
Ferte leves auras, flatusque ciete secundos,
Si nondum insultat templorum Pœnicus ignis
Culminibus, Latiæque valent succurrere classes."—
Talibus illacrymant noctemque diemque querelis,
Donec Laurentes puppis defertur ad oras,
Quâ pater, acceptis Anienis ditior undis,
In pontum flavo descendit gurgite Tibris.
Hinc consanguineæ subeunt jam mœnia Romæ.
Concilium vocat augustum, castâque beatos
Paupertate Patres, ac nomina parta triumphis,
Consul, et æquantem Superos virtute senatum.
Facta animosa viros, et recti sacra cupido,
Attollunt, hirtæque togæ, neglectaque mensa,
Dexteraque a curvis capulo non segnis aratris;
Exiguo faciles, et opum non indiga corda,
Ad parvos curru remeabant sæpe penates.
In foribus sacris, primoque in limine templi,
Captivi currus, belli decus, armaque rapta
Pugnantûm ducibus, sævæque in Marte secures,
Perfossi clypei, et servantia tela cruorem,
Claustraque portarum, pendent. Hîc, Punica bella,
Ægates cernas, fusâque per æquora classe,
Exactam ponto Libyen testantia rostra:
Hîc galeæ Senonum, pensatique improbus auri
Arbiter ensis inest, Gallisque ex arce fugatis,

Arma, revertentis pompâ gestata Camilli:
Hîc spolia Æacidæ, hîc Epirotica signa,
Et Ligurum horrentes coni, parmæque relatæ
Hispanâ de gente rudes, Alpinaque gæsa.
Sed, postquam clades patefecit et horrida bella
Orantûm squalor, præsens adstare Sagunti
Ante oculos visa est extrema precantis imago.
Tum senior mœsto Sicoris sic incipit ore:
"Sacratâ gens clara fide, quam rite fatentur
Marte satam populi ferro parere subacti,
Ne crede emensos levia ob discrimina pontum.
Vidimus obsessam patriam, murosque trementes:
Et, quem insana freta aut cœtus genuêre ferarum,
Vidimus Hannibalem. Procul his a mœnibus (oro)
Arcete, o Superi! nostroque in Marte tenete
Fatiferæ juvenem dextræ. Quâ mole sonantes
Exigit ille trabes! et quantus crescit in armis!
Trans juga Pyrenes, medium indignatus Iberum,
Excivit Calpen, et mersos Syrtis arenis
Molitur populos, majoraque mœnia quærit.
Spumeus hic, medio qui surgit ab æquore, fluctus,
Si prohibere piget, vestras effringet in urbes.
An tanti pretium motûs, ruptique per enses
Fœderis, hoc juveni, jurata in bella ruenti,
Creditis, ut statuat superatæ jura Sagunto?
Ocyus ite, viri, et nascentem exstinguite flammam,
Ne seræ redeant post aucta pericula curæ.
Quamquam, o! si nullus terror, non obruta jam nunc
Semina fumarent belli; vestræne Sagunto
Spernendum consanguineam protendere dextram?
Omnis Iber, omnis rapidis fera Gallia turmis,
Omnis ab æstifero sitiens Libys imminet axe.
Per vos culta diu Rutulæ primordia gentis,
Laurentemque Larem, et genitricis pignora Trojæ,
Conservate pios, qui permutare coacti
Acrisioneis Tirynthia culmina muris.
Vos etiam Zanclen, Siculi contra arma tyranni,
Juvisse egregium; vos et Campana tueri

Mœnia, depulso Samnitum robore, dignum
Sigeis duxistis avis. Vetus incola Dauni,
Testor vos, fontes et stagna arcana Numicî,
Cum felix nimium dimitteret Ardea pubem,
Sacra domumque ferens, et avi penetralia Turni,
Ultra Pyrenen Laurentia nomina duxi.
Cur, ut decisa atque avulsa a corpore membra,
Despiciar, vesterque luat cur fœdera sanguis?"
Tandem, ut finitæ voces, (miserabile visu)
Submissi palmas, lacerato tegmine vestis,
Affigunt proni squalentia corpora terræ.
Inde agitant consulta Patres, curasque fatigant.
Lentulus, ut cernens accensæ tecta Saganti,
Poscendum pœnæ juvenem, celerique negantis
Exuri bello Carthaginis arva jubebat.
At Fabius, cautâ speculator mente futuri,
Nec lætus dubiis, parcusque lacessere Martem,
Et melior clauso bellum producere ferro,
Prima super tantis rebus pensanda: ducisne
Ceperit arma furor, Patres an signa moveri
Censuerint; mittique viros, qui exacta reportent.
Providus hæc, ritu vatis, fundebat ab alto
Pectore præmeditans Fabius surgentia bella:
Ut sæpe e celsâ grandævus puppe magister,
Prospiciens signis venturum in carbasa Corum,
Summo jamdudum substringit lintea malo.
Sed lacrymæ atque irâ mixtus dolor impulit omnes
Præcipitare latens fatum; lectique senatu,
Qui ductorem adeant: si perstet surdus in armis
Pactorum, vertant inde ad Carthaginis arces;
Nec Divûm oblitis indicere bella morentur.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER II.

Cœruleis provecta vadis, jam Dardana puppis
Tristia magnanimi portabat jussa senatûs,
Primoresque Patrum. Fabius, Tirynthia proles,
Ter centum memorabat avos, quos turbine Martis
Abstulit una dies, cum Fors, non æqua labori,
Patricio Cremeræ maculavit sanguine ripas.
Huic comes æquato sociavit munere curas
Poplicola, ingentis Volesi Spartana propago.
Is, cultam referens insigni nomine plebem,
Ausonios atavo ducebat consule fastus.
  Hos ut depositis portum contingere velis
Allatum Hannibali, consultaque ferre senatûs,
Jam medio seram bello poscentia pacem,
Ductorisque simul conceptas fœdere pœnas;
Ocyus armatas passim per litora turmas
Ostentare jubet minitantia signa, recensque
Perfusos clypeos, et tela rubentia cæde.
“ Haud dictis nunc esse locum; strepere omnia,” clamat,
“ Tyrrhenæ clangore tubæ, gemituque cadentûm.
Dum detur, relegant pontum, neu se addere clausis
Festinent: notum, quid cæde calentibus armis,
Quantum iræ liceat, motusve quid audeat ensis.”—
Sic ducis affatu per inhospita litora pulsi,
Converso Tyrios petierunt remige Patres.

Hic alto Pœnus fundentem vela carinam
Incessens dextrâ, "Nostrum, pro Jupiter!" inquit,
"Nostrum ferre caput parat illa per æquora puppis.
Heu cæcæ mentes! tumefactaque corda secundis!
Armatum Hannibalem pœnæ petit impia tellus.
Ne deposce; adero: dabitur tibi copia nostri
Ante exspectatum; portisque focisque timebis,
Quæ nunc externos defendis, Roma, penates.
Tarpeios iterum scopulos præruptaque saxa
Scandatis licet, et celsam migretis in arcem,
Nullo jam capti vitam pensabitis auro."—
Incensi dictis animi, et furor additus armis.
Conditur extemplo telorum nubibus æther,
Et densâ resonant saxorum grandine turres.
Ardor agit, provecta queat dum cernere muros,
Inque oculis profugæ Martem exercere carinæ.
Ipse autem incensas promissa piacula turmas
Flagitat, insignis nudato vulnere, ductor,
Ac repetens questus furibundo personat ore:
"Poscimur, o socii! Fabiusque e puppe catenas
Ostentat, dominique vocat nos ira senatûs.
Si tædet cœpti, culpandave movimus arma,
Ausoniam ponto propere revocate carinam.
Nil moror: evinctâ lacerandum tradite dextrâ.
Nam cur, Eoi deductus origine Beli,
Tot Libyæ populis, tot circumfusus Iberis,
Servitium perferre negem? Rhœteius immo
Imperet æternum, et populis sæclisque propaget
Regna ferox: nos jussa virûm nutusque tremamus."
Effundunt gemitus, atque omina tristia vertunt
In stirpem Æneadûm, ac stimulant clamoribus iras.
Discinctos inter Libyas populosque bilingues,
Marmaricis audax in bella Œnotria signis
Venerat Asbyte, proles Garamantis Iarbæ.
Hammone hic genitus, Phorcynidos antra Medusæ,
Cinyphiumque Macen, et iniquo e sole calentes
Battiadas, late imperio sceptrisque regebat;
Cui patrius Nasamon, æternumque arida Barce,

Cui nemora Autololum, atque infidæ litora Syrtis,
Parebant, nullâque levis Gætulus habenâ.
Atque is fundârat thalamos Tritonide nymphâ;
Unde genus proavumque Jovem regina ferebat,
Et sua fatidico repetebat nomina luco.
Hæc, ignara viri, vacuoque assueta cubili,
Venatu et silvis primos [defenderat] annos:
Non calathis mollita manus, operatave fuso,
Dictynnam, et saltus, et anhelum impellere plantâ
Cornipedem, ac stravisse feras, immitis amabat.
Quales Threiciæ Rhodopen Pangæaque lustrant
Saxosis nemora alta jugis, cursuque fatigant
Hebrum innupta manus. Spreti Ciconesque Getæque,
Et Rhesi domus, et lunatis Bistones armis.
Ergo, habitu insignis patrio, religata fluentem
Hesperidum dono crinem, dextrumque feroci
Nuda latus Marti, ac fulgentem tegmine lævam
Thermodontiacâ munita in prœlia peltâ,
Fumantem rapidis quatiebat cursibus axem.
Pars comitum bijugo curru, pars cætera dorso
Fertur equi; necnon Veneris jam fœdera passæ
Reginam cingunt: sed virgine densior ala est.
Ipsa autem, gregibus per longa mapalia lectos,
Ante aciem ostentabat equos, tumuloque propinquum
Dum sequitur gyris campum, vibrata per auras
Spicula contorquens summâ ponebat in arce.
Hanc, hastâ toties intrantem mœnia, Mopsus
Non tulit, et celsis senior Gortynia muris
Tela sonante fugat nervo, liquidasque per auras
Dirigit aligero letalia vulnera ferro.
Cres erat, ærisonis Curetum advectus ab antris,
Dictæos agitare puer levioribus annis
Pennatâ saltus assuetus arundine Mopsus.
Ille vagam cœlo demisit sæpe volucrem;
Ille procul campo linquentem retia cervum
Vulnere sistebat; rueretque inopina sub ictu
Ante fera incauto, quam sibila poneret arcus.
Nec se tum pharetra jactavit justius ulla,

Eois quamquam certet Gortyna sagittis.
Verum, ut, opum levior, venatu extendere vitam
Abnuit, atque arctæ res exegêre per æquor,
Conjuge cum Meroë natisque; inglorius hospes
Intrârat miseram, fato ducente, Saguntum.
Coryti fratrum ex humeris calamique paterni
Pendebant, volucerque chalybs, Minoia tela.
Hîc, medius juvenum, Massylæ gentis in agmen
Crebra Cydoneo fundebat spicula cornu.
Jam Garamum, audacemque Thyrum, pariterque ruentes
Gisgonem, lævemque Bagam, indignumque sagittæ
(Impubem malas) tam certæ occurrere Lyxum,
Fuderat, et plenâ tractabat bella pharetrâ.
Tum, vultum intendens telumque in virginis ora,
Desertum non grata Jovem per vota vocabat.
Namque, ut fatiferos converti prospicit arcus,
Opposito procul insidiis Nasamonias Harpe
Corpore præripuit letum; calamumque volantem,
Dum clamat, patulo excipiens transmisit hiatu;
Et primæ ferrum a tergo vidêre sorores.
At, comitis frendens casu, labentia virgo
Membra levat, parvâque oculos jam luce natantes
Irrorat lacrymis; totisque annisa doloris
Viribus, intorquet letalem in mœnia cornum.
Illa volans humerum rapido transverberat ictu
Conantis Dorylæ (junctis jam cornibus arcûs,
Et ducti spatium nervi complente sagittâ)
Excutere in ventos resoluto pollice ferrum.
Tum subitum in vulnus præceps devolvitur altis
Aggeribus muri; juxtaque cadentia membra,
Effusi versâ calami fluxêre pharetrâ.
Exclamat paribus frater vicinus in armis
Icarus, ulciscique parat lacrymabile fatum:
Atque illum, raptim promentem in prœlia telum,
Hannibal excussi prævertit turbine saxi.
Labuntur gelido torpentia frigore membra;
Deficiensque manus pharetræ sua tela remisit.

At pater, in gemino natorum funere, Mopsus
Correptos arcus ter mœstâ movit ab irâ:
Ter cecidit dextra, et notas dolor abstulit artes.
Pœnitet, heu! sero, dulces liquisse penates:
Arreptoque avide, quo concidis, Icare, saxo,
Postquam ævum senior percussaque pectora frustra
Sentit, et, ut tantos compescat morte dolores,
Nil opis in dextrâ, vastæ se culmine turris
Præcipitem jacit, et, delapsus pondere prono,
Membra super nati moribundos explicat artus.
Dum cadit externo Gortynius advena bello,
Jam nova molitus stimulato milite Theron,
Alcidæ templi custos aræque sacerdos,
Non exspectatum Tyriis effuderat agmen,
Et fera miscebat reseratâ prœlia portâ.
Atque illi non hasta manu, non vertice cassis;
Sed, fisus latis humeris et mole juventæ,
Agmina vastabat clavâ, nihil indigus ensis.
Exuviæ capiti impositæ, tegimenque leonis,
Terribilem attollunt excelso vertice rictum.
Centum angues idem Lernæaque monstra gerebat
In clypeo, et sectis geminam serpentibus Hydram.
Ille Jubam, Thapsumque patrem, clarumque Micipsam
Nomine avi, Maurumque Sacen, a mœnibus actos,
Palantesque fugâ, præceps ad litora cursu
Egerat; atque unâ spumabant æquora dextrâ.
Nec contentus Idi leto, letoque Cothonis,
Marmaridæ nec cæde Rothi, nec cæde Jugurthæ,
Asbytes currum et radiantis tegmina lænæ
Poscebat votis, gemmataque lumina peltæ;
Atque in belligerâ versabat virgine mentem.
Quem ruere ut telo vidit regina cruento,
Obliquos detorquet equos, lævumque per orbem
Fallaci gyro campum secat, ac, velut ales,
Averso rapitur sinuata per æquora curru.
Dumque ea se ex oculis aufert, atque, ocyor Euro,
Incita pulveream campo trahit ungula nubem,

Adversum late stridens rota proterit agmen;
Ingerit et crebras virgo trepidantibus hastas.
Hîc cecidêre Lycus, Thamyrisque, et nobile nomen
Eurydamas, clari deductum stirpe parentis,
Qui, thalamos ausus quondam sperare superbos,
(Heu demens!) Ithacique torum: sed enim, arte pudicâ,
Fallacis toties revoluto stamine telæ
Deceptus, mersum pelago jactârat Ulyssem:
Ast Ithacus vero, fictâ pro morte, loquacem
Affecit leto; tædæque ad funera versæ.
Gens extrema viri campis deletur Iberis,
Eurydamas, Nomados dextrâ; superinstrepit ater,
Et servat cursum perfractis ossibus, axis.
Jamque aderat remeans virgo, inter prœlia postquam
Distringi Therona videt, sævamque bipennem
Perlibrans mediæ fronti, spolium inde superbum,
Herculeasque tibi exuvias, Dictynna, vovebat.
Nec segnis, Theron tantæ spe laudis in ipsos
Adversus consurgit equos, villosaque fulvi
Ingerit objectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore novo rictuque minaci,
Quadrupedes jactant resupino pondere currum.
Tum saltu Asbyten conantem linquere pugnas
Occupat, incussâ gemina inter tempora clavâ;
Ferventesque rotas turbataque frena pavore,
Disjecto spargit collisa per ossa cerebro;
Ac raptâ properans cædem ostentare bipenni,
Amputat e curru revolutæ virginis ora.
Necdum iræ positæ: celsâ nam figitur hastâ
Spectandum caput; id gestent ante agmina Pœnûm,
Imperat, et propere currus ad mœnia vertant.
Hæc, cæcus fati, Divûmque abeunte favore,
Vicino Theron edebat prœlia leto.
Namque aderat, toto ore ferens iramque minasque,
Hannibal, et cæsam Asbyten; fixique tropæum
Infandum capitis, furiatâ mente dolebat.

Ac, simul ærati radiavit luminis umbo,
Et concussa procul membris velocibus arma
Letiferum intonuêre, fugam perculsa repente
Ad muros trepido convertunt agmina cursu:
Sicut agit levibus per sera crepuscula pennis
E pastu volucres ad nota cubilia Vesper;
Aut, ubi Cecropius, formidine nubis aquosæ,
Sparsa super flores examina tollit Hymettos,
Ad dulces ceras et odori corticis antra
Mellis apes gravidæ properant, densoque volatu
Raucum connexæ glomerant ad limina murmur.
Præcipitat metus attonitos, cæcique feruntur.
Heu blandum cœli lumen! tantone cavetur
Mors reditura metu, nascentique addita fata?
Consilium damnant, portâque atque aggere tuto
Erupisse gemunt: retinet vix agmina Theron:
Interdumque manu, interdum clamore minisque,
"State, viri: meus ille hostis: mihi gloria magnæ
(State) venit pugnæ. Muro tectisque Sagunti
Hac abigam Pœnos dextrâ: spectacula tantum
Ferte, viri: vel, si cunctos metus acer in urbem
(Heu deforme!) rapit, soli mihi claudite portas."—
At Pœnus rapido præceps ad mœnia cursu,
Dum pavitant trepidi rerum fessique salutis,
Tendebat: stat primam urbem murosque patentes,
Postpositâ cæde et dilatâ, invadere, pugnâ.
Id postquam Herculeæ custos videt impiger aræ,
Emicat, et, velox formidine, prævenit hostem.
Gliscit Elissæo violentior ira tyranno.
"Tu solve interea nobis, bone janitor urbis,
Supplicium, ut pandas," inquit, "tua mœnia leto."
Nec plura effari sinit ira, rotatque coruscum
Mucronem: sed contortum prior impete vasto
Daunius huic robur juvenis jacit; arma, fragore
Icta gravi, raucum gemuêre; alteque resultant,
Ære illisa cavo, nodosæ pondera clavæ.
At, viduus teli, et frustrato proditus ictu,
Pernici velox cursu rapit incita membra,

Et celeri fugiens perlustrat mœnia plantâ.
Instat atrox, terga increpitans fugientia, victor.
Conclamant matres; celsoque e culmine muri
Lamentis vox mixta sonat: nunc nomine noto
Appellant, seras fesso nunc pandere portas
Posse volunt: quatit hortantûm præcordia terror,
Ne simul accipiant ingentem mœnibus hostem.
Incutit umbonem fesso, assultatque ruenti
Pœnus, et ostentans spectantem e mœnibus urbem,
"I, miseram Asbyten leto solare propinquo."—
Hæc dicens, jugulo optantis dimittere vitam
Infestum condit mucronem, ac regia lætus
Quadrupedes spolia, abreptos a mœnibus ipsis,
Quîs aditum portæ trepidantûm sepserat agmen,
Victor agit, curruque volat per ovantia castra.
At Nomadum furibunda cohors miserabile humandi
Deproperat munus, tumulique adjungit honorem,
Et rapto cineres ter circum corpore lustrat.
Hinc letale viri robur, tegimenque tremendum,
In flammas jaciunt; ambustoque ore genisque,
Deforme alitibus liquêre cadaver Iberis.
Pœnorum interea quîs rerum summa potestas,
Consultant bello super, et quæ dicta ferantur
Ausoniæ a populis; oratorumque minaci
Adventu trepidant. Movet hinc fœdusque fidesque,
Et testes Superi, jurataque pacta parentûm;
Hinc popularis amor cœptantis magna juventæ;
Et sperare juvat belli meliora. Sed, olim
Ductorem infestans odiis gentilibus, Hannon
Sic adeo increpitat studia, incautumque favorem:
"Cuncta quidem, Patres, (neque enim cohibere minantûm
Iræ se valuêre) premunt formidine vocem.
Haud tamen abstiterim, mortem licet arma propinquent.
Testabor Superos, et cœlo nota relinquam,
Quæ postrema salus rerum patriæque reposcit,

Nec nunc, obsessâ demum et fumante Sagunto,
Hæc serus vates Hannon canit: anxia rupi
Pectora; ne castris innutriretur et armis
Exitiale caput, monui, et, dum vita, monebo,
Ingenitum noscens virus, flatusque paternos;
Ut, qui stelligero speculatur sidera cœlo,
Venturam pelagi rabiem Caurique futura
Prædicit miseris haud vanus flamina nautis.
Consedit solio rerumque invasit habenas.
Ergo armis fœdus, fasque omne, abrumpitur armis:
Oppida quassantur, longeque in mœnia nostra
Æneadûm arrectæ mentes; disjectaque pax est.
Exagitant Manes juvenem furiæque paternæ,
Ac funesta sacra, et conversi fœdere rupto
In caput infidum Superi, Massylaque vates.
An nunc ille, novi cæcus caligine regni,
Externas arces quatit? haud Tirynthia tecta,
(Sic propriâ luat hoc pœnâ, nec misceat urbis
Fata suis) nunc hoc, inquam, hoc in tempore muros
Oppugnat, Carthago, tuos, teque obsidet armis.
Lavimus Hennæas animoso sanguine valles,
Et vix conducto produximus arma Lacone.
Nos ratibus laceris Scyllæa replevimus antra,
Classibus et refluo spectavimus æquore raptis
Contorta e fundo revomentem transtra Charybdin.
Respice, pro, demens! pro, pectus inane Deorum!
Ægates, Libyæque procul fluitantia membra.
Quo ruis? et patriæ exitio tibi nomina quæris?
Scilicet immensæ, visis juvenilibus armis,
Subsident Alpes! subsidet mole nivali,
Alpibus æquatum attollens caput Apenninus!
Sed campos fac, vane, dari; num gentibus istis
Mortales animi? aut ferro flammâve fatiscunt?
Haud tibi Neritiâ cernes cum prole laborem.
Pubescit castris miles, galeâque teruntur,
Nondum signatæ flavâ lanugine, malæ.
Nec requies ævi nota; exsanguesque merendo
Stant prima inter signa senes, letumque lacessunt.

Ipse ego Romanas perfosso corpore turmas
Tela intorquentes correpta e vulnere vidi;
Vidi animos mortesque virûm, decorisque furorem.
Si bello absistis, nec te victoribus offers,
Quantum, heu Carthago! donat tibi sanguinis Hannon?"—
Gestar ad hæc: namque, impatiens asperque, coquebat
Jamdudum immites iras, mediamque loquentis
Bis conatus erat turbando abrumpere vocem:
"Concilione," inquit, "Libyæ, Tyrioque senatu
(Pro Superi!) Ausonius miles sedet? armaque tantum
Haud dum sumta viro? nam cætera non latet hostis.
Nunc geminas Alpes Apenninumque minatur,
Nunc freta Sicaniæ, et Scyllæi litoris undas;
Nec procul est, quin jam Manes umbrasque pavescat
Dardanias: tanta accumulat præconia leto
Vulneribusque virûm, ac tollit sub sidera gentem.
Mortalem, mihi crede, (licet formidine turpi
Frigida corda tremant) mortalem sumimus hostem.
Vidi ego, cum, geminas arctis post terga catenis
Evinctus palmas, vulgo traheretur ovante
Carceris in tenebras spes et fiducia gentis
Regulus Hectoreæ: vidi, cum, robore pendens,
Hesperiam cruce sublimis spectaret ab altâ.
Nec vero terrent puerilia protenus ora
Sub galeâ, et pressæ properatâ casside malæ.
Indole non adeo segni sumus. Adspice, turmæ
Quot Libycæ certant annos anteire labore,
Et nudis bellantur equis. Ipse (adspice) ductor,
Cum primam tenero vocem proferret ab ore,
Jam bella et lituos, ac flammis urere gentem
Jurabat Phrygiam, atque animo patria arma movebat.
Proinde polo crescant Alpes, astrisque coruscos
Apenninus agat scopulos; per saxa nivesque,

{ Dicam etenim, ut stimulent atram vel inania mentem }
Per cœlum, est, qui pandat iter: pudet Hercule tritas
Desperare vias, laudemque timere secundam.
Sed Libyæ clades et primi incendia belli
Aggerat, atque iterum pro libertate labores
Hannon ferre vetat. Ponat formidinis æstus,
Parietibusque domûs imbellis femina servet
Singultantem animam: nos, nos contra ibimus hostem,
Quîs procul a Tyriâ dominos depellere Byrsâ,
Vel Jove non æquo, fixum est. Sin fata repugnant,
Et jam damnatâ cessit Carthagine Mavors,
Occumbam potius; nec te, patria inclyta, dedam
Æternum famulam; liberque Acheronta videbo.
Nam quæ, pro Superi! Fabius jubet? 'Ocyus arma
Exuite, et captâ descendite ab arce Sagunti;
Tum delecta manus scutorum incendat acervos,
Uranturque rates, ac toto absistite ponto.'
Dî, procul, o! (merita est nunquam si talia plecti
Carthago) prohibete nefas, nostrique solutas
Ductoris servate manus."—Ut deinde resedit,
[Factaque censendi, Patrum de more, potestas;
Hîc Hannon reddi propere certamine rapta
Instat; et auctorem violati fœderis addi.]
Tum vero attoniti, ceu templo irrumperet hostis,
Exsiluêre Patres, Latioque id verteret omen,
Oravêre Deum. At postquam discordia sentit
Pectora, et infidas ad Martem vergere mentes;
Non ultra patiens Fabius rexisse dolorem,
Concilium exposcit propere; Patribusque vocatis
Bellum se gestare sinu pacemque profatus,
Quid sedeat legere, ambiguis neu fallere dictis,
Imperat, ac, sævo neutrum renuente senatu,
Ceu clausas acies gremioque effunderet arma,
"Accipite infaustum Libyæ, eventuque priori
Par," inquit, "bellum;" et laxos effundit amictus.

Tum patrias repetit, pugnandi nuntius, arces.
Atque ea dum profugæ regnis agitantur Elissæ,
Accitis velox populis, quîs ægra labahat
Ambiguo sub Marte fides, prædâque gravatus,
Ad muros Pœnus revocaverat arma Sagunti.
Ecce autem clypeum, sævo fulgore micantem,
Oceani gentes ductori dona ferebant,
Callaicæ telluris opus, galeamque coruscis
Subnixam cristis, vibrant cui vertice coni
Albentis niveæ tremulo nutamine pennæ;
Ensem unâ, ac multis fatalem millibus hastam;
Præterea textam nodis auroque trilicem
Loricam, nulli tegimen penetrabile telo.
Hæc, ære et duri chalybis perfecta metallo,
Atque opibus perfusa Tagi, per singula lætis
Lustrat ovans oculis, et gaudet origine regni.
Condebat primæ Dido Carthaginis arces;
Instabatque operi, subductâ classe, juventus.
Molibus hi claudunt portus, his tecta domusque
Partiris, justæ Bitia venerande senectæ.
Ostentant caput effossâ tellure repertum
Bellatoris equi, atque omen clamore salutant.
Has inter species, orbatum classe suisque,
Ænean, pulsum pelago, dextrâque precantem,
Cernere erat. Fronte hunc avide regina serenâ,
Infelix, ac jam vultu spectabat amico.
Hinc et speluncam furtivaque fœdera amantûm
Callaicæ fecêre manus: it clamor ad auras,
Latratusque canum; subitoque exterrita nimbo,
Occultant alæ venantûm corpora silvis.
Nec procul Æneadûm, vacuo jam litore, classis
Æquora nequidquam revocante petebat Elissâ.
Ipsa pyram super ingentem stans saucia Dido
Mandabat Tyriis ultricia bella futuris;
Ardentemque rogum mediâ spectabat ab undâ
Dardanus, et magnis pandebat carbasa fatis.
Parte aliâ supplex infernis Hannibal aris
Arcanum Stygiâ libat cum vate cruorem,

Et primo bella Æneadûm jurabat ab ævo.
At senior Siculis exsultat Hamilcar in arvis;
Spirantem credas certamina anhela movere.
Ardor inest oculis, torvumque minatur imago.
Necnon et lævum clypei latus aspera signis
Implebat Spartana cohors: hanc ducit ovantem
Ledæis veniens victor Xanthippus Amyclis.
Juxta, triste decus, pendet sub imagine pœnæ
Regulus, et fidei dat magna exempla Sagunto.
Lætior at circa facies, agitata ferarum
Agmina venatu, et cælata mapalia, fulgent.
Nec procul, usta cutem, nigri soror horrida Mauri
Assuetas patrio mulcet sermone leænas.
It liber campi pastor, cui, fine sine ullo,
Invetitum saltus penetrat pecus: omnia Pœnum
Armenti vigilem patrio de more sequuntur,
Gæsaque, latratorque Cydon, tectumque, focique
In silicis venis, et fistula nota juvencis.
Eminet excelso consurgens colle Saguntos,
Quam circum immensi populi condensaque cingunt
Agmina certantûm, pulsantque trementibus hastis.
Extremâ clypei stagnabat Iberus in orâ,
Curvatis claudens ingentem flexibus orbem.
Hannibal, abrupto transgressus fœdere ripas,
Pœnorum populos Romana in bella vocabat.
Tali sublimis dono, nova tegmina latis
Aptat concutiens humeris, celsusque profatur:
"Heu! quantum Ausonio sudabitis, arma, cruore!
Quas, belli judex, pœnas mihi, Curia, pendes!"
Jamque senescebat vallatis mœnibus hostis,
Carpebatque dies urbem, dum signa manusque
Exspectant fessi socias. Tandem æquore vano
Avertunt oculos frustrataque litora ponunt,
Et propius suprema vident. Sedet acta medullis
Jamdudum, atque inopes penitus coquit, intima pestis.
Est furtim lento misere durantia tabo
Viscera; et exurit siccatas sanguine venas,

Per longum celata, fames: jam lumina retro
Exesis fugêre genis; jam lurida, solâ
Tecta cute, et venis male juncta trementibus, ossa
Exstant, consumtis visu deformia membris.
Humentis rores noctis terramque madentem
Solamen fecêre mali, cassoque labore
E sicco frustra presserunt robore succos.
Nil temerare piget: rabidi jejunia ventris
Insolitis adigunt vesci; resolutaque (nudos
Linquentes clypeos) armorum tegmina mandunt.
Desuper hæc cœlo spectans Tirynthius alto
Illacrymat fractæ nequidquam casibus urbis.
Namque metus magnique tenent præcepta parentis,
Ne sævæ tendat contra decreta novercæ.
Sic igitur, cœpta occultans, ad limina sanctæ
Contendit Fidei, secretaque pectora tentat.
Arcanis Dea læta polo tum forte remoto
Cœlicolûm magnas volvebat conscia curas:
Quam tali alloquitur Nemeæ pacator honore:
"Ante Jovem generata, decus Divûmque hominumque,
Quâ sine non tellus pacem, non æquora nôrunt,
Justitiæ consors, tacitumque in pectore numen,
Exitiumne tuæ dirum spectare Sagunti,
Et tot pendentem pro te, Dea, cernere pœnas
Urbem, lenta potes? Moritur tibi vulgus; et unam
Te matres, vincente fame, te mœsta virorum
Ora vocant, primâque sonant te voce minores.
Fer cœlo auxilium, et fessis da surgere rebus."—
Hæc satus Alcmenâ, contra cui talia virgo:
"Cerno equidem, nec pro nihilo est mihi fœdera rumpi;
Statque dies, ausis olim tam tristibus ultor.
Sed me, pollutas properantem linquere terras,
Sedibus his, tectisque novis succedere adegit
Fecundum in fraudes hominum genus: impia liqui,
Et, quantum terrent, tantum metuentia regna,
Ac furias auri, nec vilia præmia fraudum,

Et, super hæc, ritu horrificos, ac more ferarum
Viventes rapto populos, luxuque solutum
Omne decus; multâque oppressum nocte pudorem.
Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat ensis;
Et probris cessit virtus. En, adspice gentes:
Nemo insons; pacem servant commercia culpæ.
Sed, secura tuâ fundata ut mœnia dextrâ
Dignum te servent memorando fine vigorem,
Dedita nec fessi transmittant corpora Pœno;
(Quod solum nunc fata sinunt, seriesque futuri)
Extendam leti decus, atque in sæcula mittam;
Ipsaque laudatas ad Manes prosequar umbras."—
   Inde severa, levi decurrens æthere, virgo
Luctantem fatis petit inflammata Saguntum.
Invadit mentes, et pectora nota pererrat,
Immittitque animis numen: tum, fusa medullis,
Implicat, atque sui flagrantem inspirat amorem.
Arma volunt, tentantque ægros ad prœlia nisus.
Insperatus adest vigor, interiusque recursat
Dulcis honos Divæ, et sacrum pro virgine letum.
It tacitus fessis per ovantia pectora sensus,
Vel leto graviora pati, sævasque ferarum
Attentare dapes, et mensis addere crimen.
Sed prohibet culpâ pollutam extendere lucem
Casta Fides, paribusque famem compescere membris.
   Quam simul invisæ gentis conspexit in arce
Forte ferens sese Libycis Saturnia castris,
Virgineum increpitat miscentem bella furorem,
Atque, irâ turbata gradum, ciet ocyus atram
Tisiphonen, imos agitantem verbere Manes;
Et, palmas tendens, "Hos," inquit, "Noctis alumna,
Hos muros impelle manu, populumque ferocem
Dextris sterne suis; Juno jubet: ipsa propinquâ
Effectus studiumque tuum de nube videbo.
Illa Deos summumque Jovem turbantia tela,
Quîs Acheronta moves, flammam immanesque chelydros,

Stridoremque tuum, quo territa comprimit ora
Cerberus, ac, mixto quæ spumant felle, venena,
Et quidquid scelerum, pœnarum quidquid et iræ.
Pectore fecundo coquitur tibi, congere præceps
In Rutulos, totamque Erebo demitte Saguntum.
Hac mercede Fides constet delapsa per auras."—
Sic voce instimulans, dextrâ Dea concita sævam
Eumenida incussit muris; tremuitque repente
Mons circum, et gravior sonuit per litora fluctus.
Sibilat, insurgens capiti, et turgentia circum
Multus colla micat squalenti tergore serpens.
Mors graditur, vasto pandens cava guttura rictu,
Casuroque inhiat populo: tunc Luctus, et atri
Pectora circumstant Planctus, Mœrorque, Dolorque,
Atque omnes adsunt Pœnæ; formâque trifauci
Personat insomnis lacrymosæ janitor aulæ.
Protenus assimilat faciem mutabile monstrum
Tiburnæ, gressumque simul, sonitumque loquentis.
Hæc bello vacuos et sævi turbine Martis
Lugebat thalamos, Murro spoliata marito;
Clara genus, Daunique trahens a sanguine nomen.
Cui vultus induta pares, disjectaque crinem,
Eumenis in medios irrumpit turbida cœtus,
Et, mœstas lacerata genas, "Quis terminus?" inquit.
"Sat Fidei proavisque datum! Vidi ipsa cruentum,
Ipsa meum vidi lacerato vulnere nostras
Terrentem Murrum noctes, et dira sonantem:
'Eripe te, conjux, miserandæ casibus urbis,
Et fuge (si terras adimit victoria Pœni)
Ad Manes, Tiburna, meos. Cecidêre penates;
Occidimus Rutuli; tenet omnia Punicus ensis.'
Mens horret, nec adhuc oculis absistit imago.
Nullane jam posthac tua tecta, Sagunte, videbo?
Felix, Murre, necis, patriâque superstite felix.
At nos, Sidoniis famulatum matribus actas,
Post belli casus vastique pericula ponti,
Carthago adspiciet victrix, tandemque, supremum,
Nocte obitâ, Libyæ gremio captiva jacebo.

Sed vos, o juvenes! vetuit quos conscia virtus
Posse capi, quîs telum ingens contra aspera mors est,
Vestris servitio manibus subducite matres.
Ardua virtutem profert via. Pergite primi,
Nec facilem populis, nec notam, invadere laudem."
His ubi turbatas hortatibus impulit aures,
Inde petit tumulum, summo quem vertice montis
Amphitryoniades spectandum ex æquore nautis
Struxerat, et grato cineres decorârat honore.
Excitus sede (horrendum) prorumpit ab imâ
Cœruleus, maculis auro squalentibus, anguis.
Ignea sanguineâ radiabant lumina flammâ,
Oraque vibranti stridebant sibila linguâ:
Isque inter trepidos cœtus, mediamque per urbem,
Volvitur, et muris propere delabitur altis,
Ac, similis profugo, vicina ad litora tendit,
Spumantisque freti præceps immergitur undis.
Tum vero excussæ mentes, ceu prodita tecta
Expulsi fugiant Manes, umbræque recusent
Captivo jacuisse solo. Sperare saluti
Pertæsum, damnantque cibos; agit addita Erinnys.
Haud gravior duris Divûm inclementia rebus,
Quam leti proferre moras: abrumpere vitam
Ocyus attoniti quærunt, lucemque gravantur.
Certatim structus subrectæ molis ad astra
In mediâ stetit urbe rogus; portantque trahuntque
Longæ pacis opes, quæsitaque præmia dextris,
Callaico vestes distinctas matribus auro,
Armaque Dulichiâ proavis portata Zacyntho,
Et priscâ advectos Rutulorum ex urbe Penates.
Huc, quidquid superest captis, clypeosque simulque
Infaustos jaciunt enses, et condita bello
Effodiunt penitus terrâ; gaudentque superbi
Victoris prædam flammis donare supremis.
Quæ postquam congesta videt feralis Erinnys,
Lampada flammiferis tinctam Phlegethontis in undis
Quassat, et infernâ superos caligine condit.
Inde opus aggressi, toto quod nobile mundo

Æternum invictis infelix gloria servat.
Princeps Tisiphone, lentum indignata parentem,
Pressit ovans capulum, cunctantemque impulit ensem,
Et dirum insonuit Stygio bis terque flagello.
Invitas maculant cognato sanguine dextras,
Miranturque nefas aversâ mente peractum,
Et facto sceleri illacrymant. Hic, turbidus irâ,
Et rabie cladûm perpessæque ultima vitæ,
Obliquos versat materna per ubera visus:
Hic, raptam librans dilectæ in colla securim
Conjugis, increpitat sese, mediumque furorem
Projectâ damnat, stupefactus membra, bipenni.
Nec tamen evasisse datur: nam verbera Erinnys
Incutit, atque atros insibilat ore tumores.
Sic thalami fugit omnis amor; dulcesque marito
Effluxêre tori, et subiêre oblivia tædæ.
Ille jacit, totis connisus viribus, ægrum
In flammas corpus, densum quâ turbine nigro
Exundat fumum piceus caligine vortex.
At, medios inter cœtus, pietate sinistrâ,
Infelix Tymbrene, furis, Pœnoque parentis
Dum properas auferre necem, reddentia formam
Ora tuam laceras, temerasque simillima membra.
Vos etiam primo gemini cecidistis in ævo,
Eurymedon fratrem et fratrem mentite Lycorma,
Cuncta pares, dulcisque labor sua nomina natis
Reddere, et in vultu genitrici hærere suorum.
Jam fixus jugulo culpâ te solverat ensis,
Eurymedon, inter miseræ lamenta senectæ;
Dumque malis turbata parens, deceptaque visis,
"Quo ruis? huc ferrum," clamat, "converte, Lycorma;"
Ecce simul jugulum perfoderat ense Lycormas.
Sed magno, "Quinam, Eurymedon, furor iste?" sonabat
Cum planctu, geminæque notâ decepta figuræ,
Funera mutato revocabat nomine mater;

Donec, transacto tremebunda per ubera ferro,
Tunc etiam ambiguos cecidit super inscia natos.
Quis diros urbis casus, laudandaque monstra,
Et fidei pœnas, et tristia fata piorum,
Imperet, evolvens, lacrymis? Vix Punica fletu
Cessâssent castra, ac miserescere nescius hostis.
Urbs, habitata diu Fidei, cœloque parentem
Murorum repetens, ruit inter perfida gentis
Sidoniæ tela, atque immania facta suorum,
Injustis neglecta Deis: furit ensis et ignis;
Quique caret flammâ, scelerum est locus! Erigit atro
Nigrantem fumo rogus alta ad sidera nubem.
Ardet in excelso proceri vertice montis
Arx, intacta prius bellis: hinc Punica castra,
Litoraque, et totam soliti spectare Saguntum:
Ardent tecta Deûm; resplendet imagine flammæ
Æquor; et in tremulo vibrant incendia ponto.
Ecce, inter medios cædûm Tiburna furores,
Fulgenti dextram mucrone armata mariti,
Et lævâ infelix ardentem lampada quassans,
Squalentemque erecta comam, ac liventia planctu
Pectora nudatis ostendens sæva lacertis,
Ad tumulum Murri super ipsa cadavera fertur.
Qualis, ubi inferni dirum tonat aula parentis,
Iraque turbatos exercet regia Manes,
Alecto, solium ante Dei sedemque tremendam,
Tartareo est operata Jovi, pœnasque ministrat.
Arma viri, multo nuper defensa cruore,
Imponit tumulo illacrymans; Manesque precata,
Acciperent sese, flagrantem lampada subdit.
Tunc, rapiens letum, "Tibi ego hæc," ait, "optime conjux,
Ad Manes, en, ipsa fero."—Sic ense recepto,
Arma super ruit, et flammas invadit hiatu.
Semiambusta jacet nullo discrimine passim
Infelix obitûs, permixto funere, turba.
Ceu, stimulante fame, cum victor ovilia tandem

Faucibus invasit siccis leo, mandit hianti
Ore fremens imbelle pecus; patuloque redundat
Gutture ructatus large cruor; incubat atris
Semesæ stragis cumulis, aut, murmure anhelo
Infrendens, laceros inter spatiatur acervos.
Late fusa jacent pecudes, custosque Molossus,
Pastorumque cohors, stabulique gregisque magister,
Totaque vastatis disjecta mapalia tectis.
Irrumpunt vacuam Pœni tot cladibus arcem.
Tum demum ad Manes, perfecto munere, Erinnys,
Junoni laudata, redit, magnamque superba
Exsultat rapiens secum sub Tartara turbam.
At vos, sidereæ, quas nulla æquaverit ætas,
Ite, decus terrarum, animæ, venerabile vulgus;
Elysium et castas sedes decorate piorum.
Cui vero non æqua dedit victoria nomen,
(Audite, o gentes! neu rumpite fœdera pacis,
Nec regnis postferte fidem!) vagus exsul in orbe
Errabit toto, patriis projectus ab oris;
Tergaque vertentem trepidans Carthago videbit.
Sæpe, Saguntinis somnos exterritus umbris,
Optabit cecidisse manu; ferroque negato,
Invictus quondam Stygias bellator ad undas
Deformata feret liventi membra veneno.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER III.

Postquam rupta fides Tyriis, et mœnia castæ
(Non æquo Superûm genitore) eversa Sagunti;
Extemplo positos finiti cardine mundi
Victor adit populos, cognataque limina, Gades.
Nec vatum mentes agitare et præscia corda
Cessatum super imperio: citus æquore Bostar
Vela dare, et rerum prænoscere fata jubetur.
Prisca fides adytis longo servatur ab ævo,
Quâ, sublime sedens, Cirrhæis æmulus antris,
Inter anhelantes Garamantas corniger Hammon
Fatidico pandit venientia sæcula luco.
Hinc omen cœptis, et casus scire futuros,
Ante diem, bellique vices novisse petebat.
  Exin clavigeri veneratus numinis aras
Captivis onerat donis, quæ nuper ab arce
Victor fumantis rapuit semiusta Sagunti.
Vulgatum (nec cassa fides), ab origine fani
Impositas durare trabes, solasque per ævum
Condentûm novisse manus. Hinc credere gaudent
Consedisse Deum, seniumque repellere templis.
Tum, quîs fas et honos adyti penetralia nôsse,
Femineos prohibent gressus, ac limine curant
Setigeros arcere sues: nec discolor ulli
Ante aras cultus; velantur corpora lino,
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.
Discinctis mos thura dare, atque, e lege parentûm,

Sacrificam lato vestem distinguere clavo.
Pes nudus, tonsæque comæ, castumque cubile:
Irrestincta focis servant altaria flammæ.
Sed nulla effigies, simulacrave nota Deorum,
Majestate locum et sacro implevêre timore.
In foribus labor Alcidæ, Lernæa, recisis
Anguibus, hydra jacet; nexuque elisa leonis
Ora Cleonæi patulo cælantur hiatu.
At Stygius, sævis terrens latratibus umbras,
Janitor, æterno tum primum tractus ab antro,
Vincla indignatur; metuitque Megæra catenas.
Juxta Thraces equi, pestisque Erymanthia, et altos
Æripedis ramos superantia cornua cervi:
Nec levior vinci Libycæ telluris alumnus
Matre super; stratique genus deforme, bimembres
Centauri; frontemque minor nunc amnis Acarnan.
Inter quæ, fulget sacratis ignibus Œte,
Ingentemque animam rapiunt ad sidera flammæ.
Postquam oculos varia implevit virtutis imago,
Mira dehinc cernit: surgentis mole profundi
Injectum terris subitum mare, nullaque circa
Litora, et infuso stagnantes æquòre campos.
Nam, quâ cœruleis Nereus evolvitur antris,
Atque imo freta contorquet Neptunia fundo,
Proruptum exundat pelagus, cæcosque relaxans
Oceanus fontes, torrentibus ingruit undis.
Tum vada, ceu sævo penitus permota tridenti,
Luctantur terris tumefactum imponere pontum.
Mox remeat gurges, tractoque relabitur æstu,
Ac ratis erepto campis deserta profundo;
Et fusi transtris exspectant æquora nautæ.
Cymothoës ea regna vagæ, pelagique labores,
Luna movet: Luna, immissis per cœrula bigis,
Fertque refertque fretum, sequiturque reciproca Tethys.
Hæc propere spectata duci: nam multa fatigant.
Curarum prima exercet, subducere bello
Consortem thalami, parvumque sub ubere natum.
Virgineis juvenem tædis primoque Hymenæo

Imbuerat conjux, memorique tenebat amore.
At puer, obsessæ generatus in ore Sagunti,
Bissenos lunæ nondum compleverat orbes.
Quos ut seponi stetit et secernere ab armis,
Affatur ductor: "Spes o Carthaginis altæ,
Nate, nec Æneadûm levior metus, amplior (oro)
Sis patrio decore, et factis tibi nomina condas,
Quîs superes bellator avum; jamque ægra timeris,
Roma tuos numeret lacrymandos matribus annos.
Ni præsaga meos ludunt præcordia sensus,
Ingens hic terris crescit labor: ora parentis
Agnosco, torvâque oculos sub fronte minaces,
Vagitumque gravem, atque irarum elementa mearum.
Siquis forte Deûm tantos inciderit actus,
Ut nostro abrumpat leto primordia rerum;
Hoc pignus belli, conjux, servare labora:
Cumque datum fari, duc per cunabula nostra;
Tangat Elissæas palmis puerilibus aras,
Et cineri juret patrio Laurentia bella.
Inde, ubi flore novo pubescet firmior ætas,
Emicet in Martem, et, calcato fœdere, victor
In Capitolinâ tumulum mihi vindicet arce.
Tu vero, tanti felix quam gloria partûs
Exspectat, veneranda fide, discede periclis
Incerti Martis, durosque relinque labores.
Nos clausæ nivibus rupes, suppostaque cœlo
Saxa manent; nos Alcidæ, mirante novercâ,
Sudatus labor, et, bellis labor acrior, Alpes.
Quod si promissum vertat Fortuna favorem,
Lævaque sit cœptis, te longâ stare senectâ,
Ævumque extendisse, velim: tua justior ætas,
Ultra me improperæ ducant cui fila Sorores."
  Sic ille. At contra Cirrhæi sanguis Imilce
Castalii, cui materno de nomine dicta
Castulo Phœbei servat cognomina vatis,
Atque ex sacratâ repetebat stirpe parentes:
Tempore quo Bacchus populos domitabat Iberos,
Concutiens thyrso atque armatâ Mænade Calpen,

Lascivo genitus Satyro nymphâque Myrice,
Milichus indigenis late regnârat in oris,
Cornigeram attollens genitoris imagine frontem.
Hinc patriam clarumque genus referebat Imilce,
Barbaricâ paulum vitiato nomine linguâ.
Quæ tunc sic, lacrymis sensim manantibus, infit:
"Mene, oblite tuâ nostram pendere salute,
Abnuis inceptis comitem? sic fœdera nota
Primitiæque tori, gelidos ut scandere tecum
Deficiam montes conjux tua? Crede vigori
Femineo: castum haud superat labor ullus amorem.
Sin solo adspicimur sexu, fixumque relinqui,
Cedo equidem, nec fata moror: Deus annuat, oro.
I felix, i numinibus votisque secundis;
Atque, acies inter flagrantiaque arma, relictæ
Conjugis et nati curam servare memento.
Quippe nec Ausonios tantum, nec tela nec ignes,
Quantum te, metuo: ruis ipsos acer in enses,
Objectasque caput telis; nec te ulla secundo
Eventu satiat virtus: tibi gloria soli
Fine caret; credisque viris ignobile letum
Belligeris in pace mori. Tremor implicat artus:
Nec quemquam horresco, qui se tibi conferat unus.
Sed tu, bellorum genitor, miserere, nefasque
Averte, et serva caput inviolabile Teucris."—
   Jamque adeo egressi steterant in litore primo,
Et promota ratis, pendentibus arbore nautis,
Aptabat sensim pulsanti carbasa vento;
Cum, lenire metus properans, ægramque levare
Attonitis mentem curis, sic Hannibal orsus:
"Ominibus parce et lacrymis, fidissima conjux!
Et pace et bello cunctis stat terminus ævi;
Extremumque diem primus tulit: ire per ora
Nomen in æternum paucis mens ignea donat,
Quos Pater æthereis Cœlestûm destinat oris.
An Romana juga, et famulas Carthaginis arces,
Perpetiar? Stimulant Manes, noctisque per umbras
Increpitans genitor: stant aræ atque horrida sacra

Ante oculos; brevitasque vetat mutabilis horæ
Prolatare diem. Sedeamne, ut noverit una
Me tantum Carthago? et, qui sim, nesciat omnis
Gens hominum? letique metu decora alta relinquam?
Quantum etenim distant a morte silentia vitæ?
Nec tamen incautos laudum exhorresce furores:
Et nobis est lucis honos; gaudetque senectâ
Gloria, cum longo titulis celebratur in ævo.
Te quoque magna manent suscepti præmia belli:
Dent modo se Superi, Tibris tibi serviet omnis,
Iliacæque nurus, et dives Dardanus auri."
  Dumque ea permixtis inter se fletibus orant,
Confisus pelago celsâ de puppe magister
Cunctantem ciet: abripitur divulsa marito.
Hærent intenti vultus, et litora servant,
Donec, iter liquidum volucri rapiente carinâ,
Consumsit visus pontus, tellusque recessit.
  At Pœnus belli curis avertere amorem
Apparat, et repetit properato mœnia gressu.
Quæ dum perlustrat crebroque obit omnia visu,
Tandem sollicito cessit vis dura labori,
Belligeramque datur somno componere mentem.
  Tum Pater omnipotens gentem exercere periclis
Dardaniam, et famâ sævorum tollere ad astra
Bellorum meditans, priscosque referre labores,
Præcipitat consulta viri, segnemque quietem
Terret, et immissâ rumpit formidine somnos.
Jamque per humentem noctis Cyllenius umbram
Aligero lapsu portabat jussa parentis.
Nec mora: mulcentem securo membra sopore
Aggreditur juvenem, ac monitis incessit amaris:
"Turpe duci totam somno consumere noctem,
O rector Libyæ! vigili stant bella magistro.
Jam maria effusas cernes turbare carinas,
Et Latiam toto pubem volitare profundo,
Dum, lentus cœpti, terrâ cunctaris Iberâ.
Scilicet id satis est decoris memorandaque virtus,
Quod tanto cecidit molimine Graia Saguntos?

En age, siquid inest animo par fortibus ausis,
Fer gressus agiles mecum, et comitare vocantem:
Respexisse veto; (monet hoc Pater ille Deorum)
Victorem ante altæ statuam te mœnia Romæ."
 Jamque videbatur dextram injectare, graduque
Lætantem trahere in Saturnia regna citato;
Cum subitus circa fragor, et vibrata per auras
Exterrent sævis a tergo sibila linguis;
Ingentique metu Divûm præcepta paventi
Effluxêre viro; et turbatus lumina flectit.
Ecce, jugis rapiens silvas, ac robora vasto
Contorta amplexu, tractasque per invia rupes,
Ater letifero stridebat turbine serpens:
Quantus non æquas perlustrat flexibus Arctos,
Et geminum lapsu sidus circumligat anguis;
Immani tantus fauces diducit hiatu,
Attollensque caput nimbosis montibus æquat.
Congeminat sonitus rupti violentia cœli,
Imbriferamque hiemem permixtâ grandine torquet.
Hoc trepidus monstro, (neque enim sopor ille, nec altæ
Vis aderat noctis; virgâque fugante tenebras
Miscuerat lucem somno Deus) ardua quæ sit,
Scitatur, pestis, terrasque urgentia membra
Quo ferat, et quosnam populos deposcat hiatu.
Cui gelidis almæ Cyllenes editus antris:
"Bella vides optata tibi: te maxima bella,
Te strages nemorum, te moto turbida cœlo
Tempestas, cædesque virûm, magnæque ruinæ
Idæi generis, lacrymosaque fata sequuntur.
Quantus per campos populatis montibus actas
Contorquet silvas squalenti tergore serpens,
Et late humectat terras spumante veneno;
Tantus, perdomitis decurrens Alpibus, atro
Involves bello Italiam; tantoque fragore
Eruta convulsis prosternes oppida muris."
 His ægrum stimulis liquêre Deusque soporque.
It membris gelidus sudor; lætoque pavore

Promissa evolvit somni, noctemque retractat.
Jamque Deûm Regi, Martique, sub omine fausto
Instauratus honos; niveoque, ante omnia, tauro
Placatus meritis monitor Cyllenius aris.
Extemplo edicit convellere signa; repensque
Castra quatit clamor permixtis dissona linguis.
  Prodite, Calliope, famæ, quos horrida cœpta
Excierint populos, tulerintque in regna Latini;
Et quas indomitis urbes armârit Iberis,
Quasque Parætonio glomerârit litore turmas
Ausa sibi Libye rerum deposcere frenos,
Et terris mutare jugum. Non ulla, nec unquam
Sævior ît trucibus tempestas acta procellis:
Nec bellum raptis [tam dirum] mille carinis
Acrius infremuit, trepidumque exterruit orbem.
  Princeps signa tulit Tyriâ Carthagine pubes,
Membra levis, celsique decus fraudata superbum
Corporis, at docilis fallendi, et nectere tectos
Nunquam tarda dolos. Rudis his tunc parma, brevique
Bellabant ense; at vestigia nuda, sinusque
Cingere inassuetum; et rubræ velamine vestis
Ars erat in pugnâ fusum occuluisse cruorem.
His rector, fulgens ostro, super altior omnes
Germanus nitet Hannibalis, gratoque tumultu
Mago quatit currus, et fratrem spirat in armis.
  Proxima Sidoniis Utica est effusa maniplis,
Prisca situ, veterisque ante arces condita Byrsæ.
Tum, quæ Sicanio præcinxit litora muro,
In clypei speciem curvatis turribus, Aspis.
Sed dux in sese converterat ora Sichæus,
Hasdrubalis proles, cui vano corda tumore
Maternum implebat genus; et resonare superbo
Hannibal haud unquam cessabat avunculus ore.
  Affuit undosâ cretus Berenicide miles;
Nec, tereti dextras in pugnam armata dolone,
Destituit Barce sitientibus arida venis.
Necnon Cyrene Pelopei stirpe nepotis

Battiadas pravos fidei stimulavit in arma;
Quos trahit, antiquo laudatus Hamilcare quondam,
Consilio viridis, sed belli serus, Ilertes.
Sabratha tum Tyrium vulgus, Sarranaque Leptis,
Œaque Trinacrios Afris permixta colonos,
Et Tingin rapido mittebat ab æquore Lixus.
Tum Vaga, et antiquis dilectus regibus Hippo,
Quæque procul cavit non æquos Ruspina fluctus,
Et Zama, et uberior Rutulo nunc sanguine Thapsus.
Ducit tot populos, ingens et corpore et armis,
Herculeam factis servans ac nomine famam,
Antæus, celsumque caput super agmina tollit.
Venêre Æthiopes, gens haud incognita Nilo,
Qui magneta secant: solis honor ille metalli,
Intactum chalybem vicino ducere saxo.
His simul, immitem testantes corpore solem,
Exusti venêre Nubæ: non ærea cassis,
Nec lorica riget ferro; non tenditur arcus;
Tempora multiplici mos est defendere lino,
Et lino munire latus, scelerataque succis
Spicula dirigere, et ferrum infamare veneno.
Tum primum castris Phœnicum tendere ritu
Cinyphii didicêre Macæ: squalentia barbâ
Ora viris, humerosque tegunt velamine capri
Setigero; pandâ manus est armata cateiâ.
Versicolor contra cetra, et falcatus ab arte
Ensis Adyrmachidis, ac lævo tegmina crure.
Sed mensis asper populus victuque maligno;
Nam calidâ tristes epulæ torrentur arenâ.
Quin et Massyli fulgentia signa tulêre,
Hesperidum veniens lucis domus ultima terræ.
Præfuit, intortos demissus vertice crines
Bocchus atrox, qui sacratas in litore silvas,
Atque inter frondes revirescere viderat aurum.
Vos quoque desertis in castra mapalibus itis,
Misceri gregibus Gætulia sueta ferarum,
Indomitisque loqui et sedare leonibus iras.
Nulla domus; plaustris habitant: migrare per arva

Mos, atque errantes circumvectare penates.
Hinc mille alipedes turmæ, velocior Euris
Et doctus virgæ sonipes, in castra ruebant:
Ceu, pernix cum densa vagis latratibus implet
Venator dumeta Lacon, aut exigit Umber
Nare sagax e calle feras, perterrita late
Agmina præcipitant volucres formidine cervi.
Hos agit, haud læto vultu nec fronte serenâ,
Asbytes nuper cæsæ germanus, Acherras.
  Marmaridæ, medicum vulgus, strepuêre catervis;
Ad quorum cantus serpens oblita veneni,
Ad quorum tactum mites jacuêre cerastæ.
Tum, chalybis pauper, Baniuræ cruda juventus,
Contenti parcâ durâsse hastilia flammâ,
Miscebant avidi trucibus fera murmura linguis.
Necnon Autololes, levibus gens ignea plantis,
Cui sonipes cursu, cui cesserit incitus amnis;
Tanta fuga est: certant pennæ; campumque volatu
Cum rapuêre, pedum frustra vestigia quæras.
Spectati castris, quos succo nobilis arbor
Et dulci pascit lotos nimis hospita baccâ.
Quique atro rabidas effervescente veneno
Dipsadas immensis horrent Garamantes arenis.
Fama docet, cæsæ rapuit cum Gorgonis ora
Perseus, in Libyam dirum fluxisse cruorem;
Inde Medusæis terram exundâsse chelydris.
Millibus his ductor spectatus Marte Choaspes,
Neritiâ Meninge satus, cui tragula semper
Fulmineam armabat, celebratum missile, dextram.
Hinc coit æquoreus Nasamon, invadere fluctu
Audax naufragia, et prædas avellere ponto:
Hinc, qui stagna colunt Tritonidos alta paludis,
Quâ virgo (ut fama est) bellatrix edita lymphâ
Invento primam Libyen perfudit olivo.
  Necnon totus adest Vesper, populique reposti.
Cantaber ante omnes, hiemisque æstûsque famisque
Invictus, palmamque ex omni ferre labore.
Mirus amor populo, cum pigra incanuit ætas,
Imbelles jamdudum annos prævertere [taxo,]

Nec vitam sine Marte pati: quippe omnis in armis
Lucis causa sita, et damnatum vivere paci.
Venit et, Auroræ lacrymis perfusus, in orbem
Diversum, patrias fugit cum devius oras,
Armiger Eoi non felix Memnonis Astyr.
His parvus sonipes, nec Marti natus: at idem
Aut inconcusso glomerat vestigia dorso,
Aut molli pacata celer rapit esseda collo.
Cydnus agit, juga Pyrenes venatibus acer
Metiri, jaculove extendere prœlia Mauro.
Venêre et Celtæ sociati nomen Iberis.
His pugnâ cecidisse decus, corpusque cremari
Tale nefas: cœlo credunt Superisque referri,
Impastus carpat si membra jacentia vultur.
Fibrarum et pennæ divinarumque sagacem
Flammarum misit dives Callæcia pubem,
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis,
Nunc, pedis alterno percussâ verbere terrâ,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.
Hæc requies ludusque viris, ea sacra voluptas.
Cætera femineus peragit labor: addere sulco
Semina, et impresso tellurem vertere aratro,
Segne viris: quidquid duro sine Marte gerendum,
Callaici conjux obit irrequieta mariti.
Hos Viriathus agit, Lusitanumque remotis
Extractum lustris; primo Viriathus in ævo,
Nomen Romanis factum mox nobile damnis.
Nec Cerretani, quondam Tirynthia castra,
Aut Vasco, insuetus galeæ, ferre arma morati.
Non, quæ Dardanios post vidit, Ilerda, furores,
Nec qui, Massageten monstrans feritate parentem,
Cornipedis fusâ satiaris, Concane, venâ.
Jamque Ebusus Phœnissa movet, movet Arbacus arma,
Aclide vel tenui pugnax instare veruto:
Jam cui Tlepolemus sator, et cui Lindus origo,
Fundâ bella [gerens] Balearis et alite plumbo;
Et quos nunc Gravios, violato nomine Graiûm,

Œneæ misêre domus Ætolaque Tyde.
Dat Carthago viros, Teucro fundata vetusto;
Phocaicæ dant Emporiæ; dat Tarraco pubem
Vitifera, et Latio tantum cessura Lyæo.
Hos inter, clarâ thoracis luce nitebat
Sedetana cohors, quam Sucro rigentibus undis
Atque altrix celsâ mittebat Sætabis arce,
Sætabis et telas Arabum sprevisse superba,
Et Pelusiaco filum componere lino.
Mandonius populis, domitorque insignis equorum
Imperitat Cæso; et socio stant castra labore.
At Vettonum alas Balarus probat æquore aperto.
Hîc adeo, cum ver placidum, flatusque tepescit,
Concubitus servans tacitos, grex perstat equarum,
Et Venerem occultam genitali concipit aurâ.
Sed non multa dies generi, properatque senectus;
Septimaque his stabulis longissima ducitur æstas.
At non Sarmaticos attollens Uxama muros
Tam levibus persultat equis: hinc venit in arma
Haud ævi fragilis sonipes, crudoque vigore
Asper frena pati, aut jussis parere magistri.
Rhyndacus his ductor, telum sparus: ore ferarum
Et rictu horrificant galeas; venatibus ævum
Transigitur, vel, more patrum, vis raptaque pascunt.
Fulgent præcipuis Parnassia Castulo signis,
Et celebre Oceano atque alternis æstibus Hispal,
Ac Nebrissa [Dei Nysæis concita] thyrsis,
Quam Satyri coluêre leves, redimitaque sacrâ
Nebride et arcano Mænas nocturna Lyæo.
Arganthoniacos armat Carteia nepotes.
Rex proavis fuit humani ditissimus ævi,
Ter denos decies emensus belliger annos.
Armat Tartessos, stabulanti conscia Phœbo,
Et Munda, Emathios Italis paritura labores:
Nec decus auriferæ cessavit Corduba terræ.
Hos duxêre viros flaventi vertice Phorcys,
Spiciferisque gravis bellator Arauricus oris,

Æquales ævi, genuit quos ubere ripâ
Palladio Bætis umbratus cornua ramo.
Talia Sidonius per campos agmina ductor
Pulvere nigrantes raptat; lustransque sub armis,
Quâ visu comprendere erat fulgentia signa,
Ibat ovans, longâque umbram tellure trahebat.
Non aliter, quoties perlabitur æquora curru,
Extremamque petit, Phœbea cubilia, Tethyn
Frenatis Neptunus equis, fluit omnis ab antris
Nereidum chorus, et, sueto certamine nandi,
Candida perspicuo connectunt brachia ponto.
At Pyrenæi frondosa cacumina montis
Turbatâ Pœnus terrarum pace petebat.
Pyrene celsâ nimbosi verticis arce
Divisos Celtis late prospectat Iberos,
Atque æterna tenet magnis divortia terris.
Nomen Bebryciâ duxêre a virgine colles,
Hospitis Alcidæ crimen, qui, sorte laborum
Geryonæ peteret cum longa tricorporis arva,
Possessus Baccho sævâ Bebrycis in aulâ
Lugendam formæ sine virginitate reliquit
Pyrenen; letique Deus, (si credere fas est)
Causa fuit leti miseræ Deus. Edidit alvo
[Namque ut serpentem, patriasque exhorruit iras,]
Confestim dulces liquit turbata penates.
Tum noctem Alcidæ solis plangebat in antris,
Et promissa viri silvis narrabat opacis,
Donec mœrentem ingratos raptoris amores,
Tendentemque manus, atque hospitis arma vocantem,
Diripuêre feræ. Laceros Tirynthius artus,
Dum remeat victor, lacrymis perfudit, et amens
Palluit invento dilectæ virginis ore.
At, voce Herculeâ percussa, cacumina montis
Intremuêre jugis: mœsto clamore ciebat
Pyrenen; scopulique omnes, ac lustra ferarum,
Pyrenen resonant. Tumulo tum membra reponit,
Supremum illacrymans; nec honos intercidit ævo;

Defletumque tenent montes per sæcula nomen.
Jamque, per et colles et densos abiete lucos,
Bebryciæ Pœnus fines transcenderat aulæ.
Inde ferox quæsitum armis per inhospita rura
Volcarum populatur iter, tumidique minaces
Accedit Rhodani festino milite ripas.
Aggeribus caput Alpinis et rupe nivali
Proserit in Celtas, ingentemque extrahit amnem
Spumanti Rhodanus proscindens gurgite campos,
Ac propere in pontum lato ruit incitus alveo.
Auget opes, stanti similis, tacitoque liquore
Mixtus, Arar, quem gurgitibus complexus anhelis,
Cunctantem immergit pelago, raptumque per arva
Ferre vetat patrium vicina ad litora nomen.
Invadunt alacres inimicum pontibus amnem;
Nunc celso capite et cervicibus arma tuentur,
Nunc validis gurges certatim frangitur ulnis.
Flumineâ sonipes religatus ducitur alno,
Bellua nec retinet tardante Libyssa timore;
Nam trabibus vada et injectâ tellure repertum
Connexas operire trabes, ac ducere in altum
Paulatim ripæ resolutis aggere vinclis.
At, gregis illapsu fremebundo territus, atras
Expavit moles Rhodanus, stagnisque refusis,
Torsit arenoso minitantia murmura fundo.
Jamque Tricastinis intendit finibus agmen;
Jam faciles campos, jam rura Vocontia carpit.
Turbidus hîc truncis saxisque Druentia lætum
Ductoris [vexavit] iter: namque, Alpibus ortus,
Avulsas ornos et adesi fragmina montis
Cum sonitu volvens, fertur latrantibus undis,
Ac vada translato mutat fallacia cursu,
Non pediti fidus, patulis non puppibus æquus;
Et, tunc imbre recens fuso, correpta sub armis
Corpora multa virûm spumanti vortice torquens,
Immersit fundo laceris deformia membris.
Sed jam præteritos ultra meminisse labores
Conspectæ propius demsêre paventibus Alpes.

Cuncta gelu canâque æternum grandine tecta,
Æquam ævi glaciem cohibent: riget ardua montis
Ætherei facies; surgentique obvia Phœbo,
Duratas nescit flammis mollire pruinas.
Quantum Tartareus regni pallentis hiatus
Ad Manes imos atque atræ stagna paludis
A superâ tellure patet; tam longa per auras
Erigitur tellus, et cœlum intercipit umbrâ.
Nullum ver usquam, nullique æstatis honores.
Sola jugis habitat diris, sedesque tuetur
Perpetuas, deformis hiems: illa undique nubes
Huc atras agit, et mixtos cum grandine nimbos.
Jam cuncti flatus ventique furentia regna
Alpinâ posuêre domo. Caligat in altis
Obtutus saxis; abeuntque in nubila montes.
Mixtus Athos Tauro, Rhodopeque adjuncta Mimanti,
Ossaque cum [Pelio,] cumque Hæmo cesserit Othrys.
Primus inexpertas adiit Tirynthius arces.
Scindentem nubes, frangentemque ardua montis,
Spectârunt Superi, longisque ab origine sæclis
Intemerata gradu magnâ vi saxa domantem.
At miles dubio tardat vestigia gressu,
Impia ceu sacros in fines arma per orbem
(Naturâ prohibente) ferant, Divisque repugnent.
Contra quæ ductor: (non Alpibus ille, nec ullo
Turbatus terrore loci; sed languida monstris
Corda virûm fovet hortando, revocatque vigorem)
"Non pudet obsequio Superûm fessosque secundis,
Post belli decus atque acies, dare terga nivosis
Montibus, et segnes submittere rupibus arma?
Nunc, o! nunc, socii, dominantis mœnia Romæ
Credite vos summumque Jovis conscendere culmen.
Hic labor Ausoniam, dabit hic in vincula Tibrim."—
Nec mora: commotum promissis ditibus agmen
Erigit in collem, et vestigia linquere nota
Herculis edicit magni, crudisque locorum

Ferre pedem, ac proprio turmas evadere calle.
Rumpit inaccessos aditus, atque ardua primus
Exsuperat, summâque vocat de rupe cohortes.
Tum, quâ durati concreto frigore collis
Lubrica frustratur canenti semita clivo,
Luctantem ferro glaciem premit: haurit hiatu
Nix resoluta viros; altoque e culmine præceps,
Humenti turmas operit delapsa ruinâ.
Interdum adverso glomeratas turbine Corus
In media ora nives fuscis agit horridus alis:
Aut rursum, immani stridens avulsa procellâ,
Nudatis rapit arma viris, volvensque per orbem
Contorto rotat in nubes sublimia flatu.
Quo-que magis subiêre jugo, atque, evadere nisi,
Erexêre gradum, crescit labor. Ardua supra
Sese aperit fessis, et nascitur altera moles,
Unde nec edomitos exsudatosque labores
Respexisse libet; tantâ formidine plana
Exterrent repetita oculis, atque una pruinæ
Canentis, quâcumque datur promittere visus,
Ingeritur facies. Medio sic navita ponto,
Cum dulces liquit terras, et inania nullos
Inveniunt ventos securo carbasa malo,
Immensas prospectat aquas, ac, victa profundis
Æquoribus, fessus renovat sua lumina cœlo.
   Jamque, super cautes atque importuna locorum,
Illuvie rigidæque comæ squalore perenni
Horrida semiferi promunt e rupibus ora,
Atque effusa cavis exesi pumicis antris
Alpina invadit manus, assuetoque vigore
Per dumos notasque nives atque invia pernix
Clausum montivagis infestat cursibus hostem.
Mutatur jam forma locis. Hîc sanguine multo
Infectæ rubuêre nives: hîc, nescia vinci,
Paulatim glacies cedit tepefacta cruore;
Dumque premit sonipes duro vestigia cornu,
Ungula perfossis hæsit comprensa pruinis.
Nec pestis lapsus simplex: abscisa relinquunt

Membra gelu; fractosque asper rigor amputat artus.
Bis senos soles, totidem per vulnera sævas
Emensi noctes, optato vertice sidunt,
Castraque præruptis suspendunt ardua saxis.
At Venus, ancipiti mentem labefacta timore,
Affatur genitorem, et rumpit mœsta querelas:
"Quis pœnæ modus, aut pereundi terminus, (oro)
Æneadis erit? Ecquando terrasque fretumque
Emensis sedisse dabis? Cur pellere nostros
A te concessâ Pœnus parat urbe nepotes?
Alpibus imposuit Libyen, finemque minatur
Imperio: casus metuit jam Roma Sagunti.
Quo Trojæ extremos cineres, sacramque ruinam,
Assaracique larem, et Vestæ secreta, feramus,
Da sedem, genitor, tutisque jacere. Parumne est,
Exsilia errantes totum quæsîsse per orbem?
Anne iterum captâ repetentur Pergama Româ?"
His Venus; et contra genitor sic deinde profatur:
"Pelle metus, neu te Tyriæ conamina gentis
Turbârint, Cytherea: tenet, longumque tenebit,
Tarpeias arces sanguis tuus. Hac ego Martis
Mole viros spectare paro, atque expendere bello.
Gens ferri patiens, ac læta domare labores,
Paulatim antiquo patrum desuescit honori;
Atque ille, haud unquam parcus, pro laude, cruoris,
Et semper famæ sitiens, obscura sedendo
Tempora agit, mutum volvens inglorius ævum,
Sanguine de nostro populus; blandoque veneno
Desidiæ virtus paulatim evicta senescit.
Magnæ molis opus, multoque labore parandum,
Tot populos inter, soli sibi poscere regna.
Jamque tibi veniet tempus, quo maxima rerum
Nobilior sit Roma malis. Hinc nomina nostro
Non indigna polo referet labor; hinc tibi Paulus,
Hinc Fabius, gratusque mihi Marcellus opimis.
Hi tantum parient Latio per vulnera regnum,
Quod luxu, et multum mutatâ mente, nepotes

Non tamen evertisse queant. Jamque ipse creatus,
Qui Pœnum revocet patriæ, Latioque repulsum
Ante suæ muros Carthaginis exuat armis.
Hinc, Cytherea, tuis longo regnabitur ævo.
Exin se Curibus virtus cœlestis ad astra
Efferet; et sacris augebit nomen Iülis
Bellatrix gens baccifero nutrita Sabino.
Hinc pater ignotam donabit vincere Thulen,
Inque Caledonios primus trahet agmina lucos;
Compescet ripis Rhenum: reget impiger Afros;
Palmiferamque senex bello domitabit Idumen.
Nec Stygis ille lacus viduataque lumine regna,
Sed Superûm sedes, nostrosque tenebit honores.
Tum juvenis, magno præcellens robore mentis,
Excipiet patriam molem, celsusque feretur,
Æquatum imperio tollens caput. Hic fera gentis
Bella Palæstinæ primo delebit in ævo.
At tu transcendes, Germanice, facta tuorum,
Jam puer auricomo præformidate Batavo.
Nec te terruerint Tarpeii culminis ignes:
Sacrilegas inter flammas servabere terris:
Nam te longa manent nostri cónsortia mundi.
Huic laxos arcus olim Gangetica pubes
Submittet; vacuasque ostendet Bactra pharetras.
Hic et ab Arctoo currus aget axe per Urbem;
Ducet et Eoos, Baccho cedente, triumphos.
Idem, indignantem transmittere Dardana signa,
Sarmaticis victor compescet sedibus Istrum.
Quin et Romuleos superabit voce nepotes,
Quîs erit eloquio partum decus: huic sua Musæ
Sacra ferent; meliorque lyrâ, cui substitit Hebrus,
Et venit Rhodope, Phœbo miranda loquetur.
Ille etiam, quâ prisca (vides) stat regia nobis,
Aurea Tarpeiâ ponet Capitolia rupe,
Et junget nostro templorum culmina cœlo.
Tunc, o nate Deûm, Divosque dature, beatas
Imperio terras patrio rege. Tarda senectam

Hospitia excipient cœli; solioque Quirinus
Concedet, mediumque parens fraterque locabunt:
Siderei juxta radiabunt tempora nati."
Dum pandit seriem venturi Jupiter ævi,
Ductor Agenoreus, tumulis delatus iniquis,
Lapsantem dubio devexa per invia nisu
Firmabat gressum, atque humentia saxa premebat.
Non acies hostisve tenet, sed prona minaci
Prærupto turbant, et cautibus obvia rupes.
Stant clausi; mœrentque moras, et dura viarum.
Nec refovere datur torpentia membra quiete:
Noctem operi jungunt, et robora ferre coactis
Approperant humeris, ac raptas collibus ornos.
Jamque ubi nudârunt silvâ densissima montis,
Aggessêre trabes; rapidisque, accensus in orbem,
Excoquitur flammis scopulus. Mox proruta ferro
Dat gemitum putris resoluto pondere moles,
Atque aperit fessis antiqui regna Latini.
His tandem ignotas transgressus casibus Alpes,
Taurinis ductor statuit tentoria campis.
Interea, voces Jovis atque oracula portans,
Emensis aderat Garamantum lætus arenis
Bostar, et ut viso stimulabat corda Tonante:
" Maxime Belide, patriis qui mœnibus arces
Servitium dextrâ, Libycas penetravimus aras.
Nos tulit ad Superos perfundens sidera Syrtis:
Nos pæne æquoribus tellus violentior hausit.
Ad finem cœli medio tenduntur ab orbe
Squalentes campi. Tumulum natura negavit
Immensis spatiis, nisi quem, cava nubila torquens,
Construxit turbo, impactâ glomeratus arenâ:
Vel si, perfracto populatus carcere terras,
Africus, aut pontum spargens super aëra Corus,
Invasêre truces capientem prœlia campum,
Inque vicem ingesto cumulârunt pulvere montes.
Has observatis valles enavimus astris:
Namque dies confundit iter; peditemque, profundo
Errantem campo, et semper media arva videntem,

Sidoniis Cynosura regit fidissima nautis.
Verum, ubi defessi lucos, nemorosaque regna
Cornigeri Jovis, et fulgentia templa subîmus,
Exceptos hospes tectis inducit Arisbas.
Stat fano vicina (novum et memorabile!) lympha,
Quæ, nascente die, quæ deficiente, tepescit,
Quæque riget, medius cum sol accendit Olympum;
Atque eadem rursum nocturnis fervet in umbris.
Tum loca plena Deo, dites sine vomere glebas,
Ostentat senior, lætâque ita mente profatur:
'Has umbras nemorum, et connexa cacumina cœlo,
Calcatosque Jovi lucos, prece, Bostar, adora.
Nam cui dona Jovis non divulgata per orbem,
In gremio Thebes geminas sedisse columbas?
Quarum, Chaonias pennis quæ contigit oras,
Implet fatidico Dodonida murmure quercum.
At quæ, Carpathium super æquor vecta, per auras
In Libyen nigris tranavit concolor alis,
Hanc sedem templo Cythereïa condidit ales:
Hîc, ubi nunc aram lucosque videtis opacos,
Ductore electo gregis, (admirabile dictu!)
Lanigeri capitis media inter cornua perstans,
Marmaricis ales populis responsa canebat.
Mox subitum nemus atque annoso robore lucus
Exsiluit; qualesque premunt nunc sidera quercus,
A primâ venêre die: prisco inde pavore
Arbor numen habet, coliturque tepentibus aris.'
Dumque ea miramur, subito stridore tremendum
Impulsæ patuêre fores; majorque repente
Lux oculos ferit. Ante aras stat veste sacerdos
Effulgens niveâ, et populi concurrere certant.
Inde ubi mandatas effudi pectore voces,
Ecce intrat subitus vatem Deus. Alta sonoro,
Collisis trabibus, volvuntur murmura luco,
Ac major notâ jam vox prorumpit in auras:
'Tenditis in Latium, belloque agitare paratis
Assaraci prolem, Libyes. Cœpta aspera cerno,
Gradivumque trucem currus jam scandere, et atram

In latus Hesperium flammam exspirare furentes
Cornipedes, multoque fluentia sanguine lora.
Tu, qui pugnarum eventus, extremaque fati,
Deposcis, claroque ferox das vela labori,
Invade Ætoli ductoris Iapyga campum:
Sidonios augebis avos; nullique relinques,
Altius Ausoniæ penetrare in viscera gentis;
Donec victa tibi trepidabunt Dardana regna.
Nec ponet pubes unquam Saturnia curam,
Dum carpet superas in terris Hannibal auras.' "
  Talia portabat lætis oracula Bostar,
Implebatque viros pugnæ propioris amore.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER IV.

Fama per Ausoniæ turbatas spargitur urbes,
Nubiferos montes et saxa minantia cœlo
Accepisse jugum, Pœnosque per invia vectos,
Æmulaque Herculei jactantem facta laboris
Descendisse ducem. Diros canit improba motus,
Et gliscit gressu; volucrique citatior Euro,
Terrificis quatit attonitas rumoribus arces.
Adstruit auditis, docilis per inania rerum
Pascere rumorem vulgi, pavor: itur in acres
Bellorum raptim curas; subitusque per omnem
Ausoniam Mavors strepit, et ciet arma virosque.
Pila novant; ac, detersâ rubigine, sævus
Induitur ferro splendor: niveumque repostæ
Instaurant galeæ coni decus: hasta juvatur
Amento: revocantque novâ fornace bipennes.
Conseritur tegimen laterum impenetrabile, multas
Passurus dextras atque irrita vulnera thorax.
Pars arcû invigilant; domitat pars verbere anhelum
Cornipedem in gyros, saxoque exasperat ensem.
Nec vero muris, quibus est luctata vetustas,
Ferre morantur opem: subvectant saxa, cavasque
Retractant turres, edit quas longior ætas.
Hinc tela accipiunt arces; ac robora portis,
Et fidos certant obices arcessere silvâ:
Circumdant fossas. Haud segnis cuncta magister

Præcipitat timor, ac vastis trepidatur in arvis.
Deseruêre larem: portant cervicibus ægras
Attoniti matres; ducentesque ultima fila
Grandævos rapuêre senes: tum, crine soluto,
Ante agitur conjux: dextrâ lævâque trahuntur
Parvi, non æquo comitantes ordine, nati.
Sic vulgus traduntque metus: nec poscitur auctor.
At Patres (quamquam exterrent immania cœpta,
Inque sinu bellum, atque Alpes et pervia saxa
Decepêre) tamen crudam contra aspera mentem,
Et magnos tollunt animos. Juvat ire periclis
Ad decus, et dextrâ memorandum condere nomen,
Quale dedit nunquam rebus Fortuna secundis.
Sed Libyæ ductor tuto fovet agmina vallo,
Fessa gradum, multoque gelu torpentia nervos:
Solandique genus, lætis ostentat ad Urbem
Per campos superesse viam, Romamque sub ictu.
At non et rerum curas consultaque belli
Stare probat; solusque nequit perferre quietem.
Armiferæ quondam, prisca inter tempora, gentes
Ausonium invasêre latus, sedesque beatas;
Et metui peperêre manu. Mox impia bella
Tarpeius pater et capti sensêre Quirites.
Hîc dum sollicitat donis, et inania corda
Ac fluxam morum gentem fovet, armaque jungit,
Jam Consul, volucri prævectus litora classe,
Scipio Phocaïcis sese referebat ab oris:
Ingentesque duces, pelagi terræque laborem
Diversum emensos, propiora pericula vallo
Jungebant, magnæque aderant primordia cladis.
Namque, ut, collatis admoto Consule castris,
Sustulerat Fortuna moras, signumque furoris
Accensæ viso poscebant hoste cohortes:
"Debellata procul, quæcumque [coluntur] Iberis,"
Ingenti Tyrius numerosa per agmina ductor
Voce sonat: "non Pyrenen Rhodanumve ferocem
Jussa adspernatos; Rutulam fumâsse Saguntum;
Raptum per Celtas iter; et, quâ ponere gressum

Amphitryoniadæ fuerit labor, îsse sub armis
Pœnorum turmas; equitemque, per ardua vectum,
Insultâsse jugo, et fremuisse hinnitibus Alpes."
Contra, pulchra suos vocat ad discrimina Consul:
" Hostem, miles, habes fractum ambustumque nivosis
Cautibus, atque ægre torpentia membra trahentem.
En age, qui sacros montes, rupesque profundas
Transiluit, discat, quanto stat celsius arce
Herculeâ vallum; et, majus sit, scandere colles,
An vestros rupisse globos. Det inania famæ;
Dum, magnâ fuso pugnâ, retroque ruenti,
Quâ ventum est, obstent Alpes. Super ardua ductum
Huc egêre Dei, Latios ut sanguine fines
Imbueret, tellusque hostilis conderet ossa.
Scire libet, nova nunc nobis atque altera bellum
Carthago, anne eadem mittat, quæ, mersa sub æquor,
Ægates inter, vasto jacet obruta ponto."
Hæc ait; atque agmen Ticini flectit ad undas.
Cœruleas Ticinus aquas, et stagna vadoso
Perspicuus servat turbari nescia fundo,
Ac nitidum viridi lente trahit amne liquorem.
Vix credas labi; ripis tam mitis opacis,
Argutos inter volucrum certamine cantus,
Somniferam ducit lucenti gurgite lympham.
Jamque, sub extremum noctis fugientibus umbris,
Lux aderat, Somnusque suas confecerat horas.
Explorare locos Consul, collisque propinqui
Ingenium, et campis quæ sit natura, parabat.
Par studium Pœno, similesque in pectore curæ.
Ergo aderant, rapidis equitum comitantibus alis.
Verum, ubi commoto docuerunt pulvere nubes,
Hostem ferre gradum, et propius propiusque sonoro
Quadrupedum cornu tellus gemit, ac simul acer
Vincentûm lituos hinnitus sævit equorum;
" Arma, viri, rapite arma, viri!" dux instat uterque.

Ambobus velox virtus, geminusque cupido
Laudis, et ad pugnas Martemque insania concors.
Haud mora: jam tantum campi dirimebat ab ictu,
Quantum impulsa valet comprendere lancea nodo;
Cum subitum, liquidâ, non ullis nubibus, æthrâ,
Augurium mentes oculosque ad sidera vertit.
Accipiter, medio tendens a limite solis,
Dilectas Veneri, notasque ab honore Diones,
Turbabat violentus aves; atque unguibus idem,
Idem nunc rostro, duris nunc ictibus alæ,
Ter quinas dederat sæva inter vulnera leto.
Nec finis satiasve; novi sed sanguinis ardor
Gliscere; et urgebat trepidam jam cæde priorum,
Incertamque fugæ, plumâ labente, columbam;
Donec Phœbeo veniens Jovis ales ab ortu
In tenues tandem nubes dare terga coëgit.
Tum victrix lætos signa ad Romana volatus
Convertit; prolesque ducis quâ parte decora
Scipio quassabat puerilibus arma lacertis,
Clangorem bis terque dedit, rostroque coruscæ
Præstringens conum galeæ, se reddidit astris.
Exclamat Liger: (huic Superos sentire monentes
Ars fuit, ac pennâ monstrare futura magistrâ)
"Pœne, bis octonos Italis in finibus annos,
Audaci similis volucri, sectabere pubem
Ausoniam, multamque feres cum sanguine prædam:
Sed compesce minas: renuit tibi Daunia regna
Armiger, ecce, Jovis. Nosco te, summe Deorum.
Adsis, o! firmesque tuæ, pater, alitis omen.
Nam tibi servantur (ni vano cassa volatu
Mentitur Superos præpes) postrema subactæ
Fata, puer, Libyæ, et majus Carthagine nomen."
Contra, læta Bogus Tyrio canit omina regi;
Et faustum accipitrem, cæsasque in nube volucres,
Æneadis cladem, et Veneris portendere genti.
Tum dictis comitem contorquet primus in hostes,
Ceu suadente Deo, et fatorum conscius, hastam.
Illa, volans patuli longe per inania campi,
Ictum perdiderat spatio, ni, fusus habenas,

Dum primæ decus affectat decerpere pugnæ,
Obvia quadrupedis præceps Catus ora tulisset.
Sic elanguescens, ac jam casura, petitum
Invenit vulnus, cædemque accepit ab hoste,
Cornus, et oblatæ stetit inter tempora frontis.
  Incurrunt acies, magnoque fragore per æquor
Suspendunt cuncti frenis sublime reductos
Cornipedes, ultroque ferunt. Erectus in auras
It sonipes; rapidâque volans per aperta procellâ,
Tenuia vix summo vestigia pulvere signat.
Boiorum, ante alias, Cryxo duce, mobilis ala
Arietat in primos, obicitque immania membra.
Ipse, tumens atavis, Brenni se stirpe ferebat
Cryxus, et in titulos Capitolia capta trahebat;
Tarpeioque jugo demens et vertice sacro
Pensantes aurum Celtas umbone gerebat.
Colla viri fulvo radiabant lactea torque;
Auro virgatæ vestes; manicæque rigebant
Ex auro; et simili vibrabat crista metallo.
  Sternitur impulsu vasto perculsa Camertum
Prima phalanx; spissæque ruunt conferta per arma
Undæ Boiorum: sociata examina densent
Infandi Senones; collisaque quadrupedantûm
Pectoribus toto volvuntur corpora campo.
Arva natant; altusque virûm cruor, altus equorum,
Lubrica belligeræ sorbet vestigia turmæ.
Seminecum letum peragit gravis ungula pulsu,
Et circumvolitans tetros a sanguine rores
Spargit humo, miserisque suo lavit arma cruore.
Spicula prima, puer, tumidi, Tyrrhene, Pelori
Purpureo moriens victricia sanguine tingis.
Nam tibi, dum stimulas cornu, atque in prælia mentes
Accendis, renovasque viros ad vulnera cantu,
Hæsit barbaricum sub anhelo gutture telum;
Et clausit raucum letali vulnere murmur.
At sonus, extremo morientis fusus ab ore,
Flexa pererravit mutis jam cornua labris.

Cryxus Picentem, Laurumque, nec eminus ambo;
Sed gladio Laurum: Picenti rasilis hasta,
Ripis lecta Padi, letum tulit. Avia namque
Dum petit, ac lævo meditatur fallere gyro,
Hasta viri femur et pariter per anhela volantis
Ilia sedit equi, et geminam dedit horrida mortem.
Idem, sanguineâ Venuli cervice revellens,
Sternit præcipitem tepido te, Farfare, telo:
Et te, sub gelido nutritum, Tulle, Velino,
Egregium Ausoniæ decus, ac memorabile nomen,
Si dent fata moras, aut servent fœdera Pœni.
Tum Remulum, atque olim celeberrima nomina bello,
Tiburtes Magios, Hispellatemque Metaurum,
Et Clanium, dubiâ meditatus cuspide vulnus.
  Nec locus est Tyriis belli pugnæve; sed omnem
Celticus implevit campum furor: irrita nulli
Spicula torquentur; statque omne in corpore ferrum.
Hîc, inter trepidos, immane Quirinius audens,
Cui fugere ignotum, atque invictâ mente placebat
Rebus in adversis exceptum pectore letum,
Cuspide flammat equum, ac dispergit gæsa lacerto;
Si reserare viam, atque ad regem rumpere ferro
Detur iter; certusque necis, petit omnibus ausis,
Quod nequeat sentire, decus. Cadit inguine fosso
Teutalus; et vasto quatitur sub pondere tellus.
Occumbit Sarmens, flavam qui ponere victor
Cæsariem crinemque tibi, Gradive, vovebat,
Auro certantem, et rutilum sub vertice nodum.
Sed Parcæ intonsâ, non exaudita voventem,
Ad Manes traxêre comâ: per candida membra
It fumans cruor; et tellus perfusa rubescit.
At, non tardatus jaculo occurrente, Ligaunus
Irruit, adversumque viro rotat obvius ensem;
Et ferit insurgens, humero quâ brachia lenti
Annectunt nervi; decisaque vulnere læva
Laxatis paulum moribunda pependit habenis:

Dumque micans tremulo conatu lora retentat,
Flectentem assuetos imitatur nescia frenos.
Demetit aversi Vogesus tum colla, jubâque
Suspensam portans galeam, atque inclusa peremti
Ora viri, patrio Divos clamore salutat.
Dumque ea Gallorum populi dant funera campo,
Accitas propere castris in prœlia Consul
Raptabat turmas, primusque ruebat in hostem,
Candenti sublimis equo. Trahit undique lectum
Divitis Ausoniæ juvenem, Marsosque, Coramque,
Laurentûmque decus, jaculatoremque Sabellum,
Et Gradivicolam celso de colle Tudertem,
Indutosque simul gentilia lina Faliscos;
Quosque sub Herculeis taciturno flumine muris
Pomifera arva creant Anienicolæ Catilli;
Quosque in prægelidis duratos Hernica rivis
Mittebant saxa, et nebulosi rura Casini.
Ibant in Martem terræ dominantis alumni,
Damnati Superis, nec jam reditura juventus.
Scipio, quâ medius pugnæ vorat agmina vortex,
Infert cornipedem, atque, instinctus strage suorum,
Inferias cæsis mactat Labarumque Padumque,
Et Caunum, et multo vix fusum vulnere Breucum,
Gorgoneoque Larum torquentem lumina vultu.
Occidis et tristi, pugnax Lepontice, fato.
Nam, dum frena ferox objecto corpore prensat,
Atque æquat celsus residentis Consulis ora
Ipse pedes, frontem in mediam gravis incidit ensis,
Et divisum humeris jacuit caput. At Batus, amens,
Qui luctatur equo, parmâque incursibus obstat,
Ictu quadrupedis fulvâ porrectus arenâ,
Elisa incussis amisit calcibus ora.
Perfurit Ausonius turbata per æquora ductor,
Ceu Geticus Boreas, totum cum sustulit imo
Icarium fundo victor mare; navita vasto
Jactatur sparsus, laceratâ classe, profundo;
Cunctaque canenti perfunditur æquore Cyclas.

Cryxus, ut in tenui spes, exiguumque salutis
[Jam videt esse super, mortemque adstare propinquam,]
Armat contemtu mentem necis: horrida barba
Sanguineâ rutilat spumâ, rictusque furentis
Albet, et affuso squalent a pulvere crines.
Invadit Tarium, vicino Consule pugnas
Miscentem, sævisque virum circumtonat armis.
Volvitur ille solo: nam pronum effundit in armos,
Fata extrema ferens, abies, rapiturque pavore
Tractus equi, vinctis connexa ad cingula membris.
Longa cruor sparso linquit vestigia campo,
Et tremulos cuspis ductus in pulvere signat.
Laudabat leti juvenem, egregiosque parabat
Ulcisci Consul Manes, cum dira per auras
Vox venit, et Cryxum ferri clamoribus audit,
Haud notum vultu. Surgit violentior ira
Comminus, atque oculos optato in corpore figit.
Tum, stimulans grato plausæ cervicis honore,
Cornipedem alloquitur: "Vulgum Martemque minorem
[Hactenus, et leto dedimus sine nomine gentem.]
Mox, Gargane, vocant Superi ad majora. Videsne,
Quantus eat Cryxus? Jam nunc tibi præmia pono
Illum, Sidonio fulgentem ardore, tapeta,
Barbaricum decus; et fulvis donabere frenis."
Sic fatus, magno Cryxum clamore ciebat
In pugnam, ac vacuo poscebat prœlia campo.
Nec detrectantem par ira accenderat hostem.
Ut jussæ cessêre retro, spatiumque dederunt
Hinc atque hinc, alæ, et medio stetit æquore pugna;
Quantus Phlegræis telluris alumnus in arvis
Movit signa Mimas, et cœlum exterruit armis;
Tantus semifero Cryxus sub pectore murmur
Torquet, et horrisonis ululatibus erigit iras:
"Nemone incensæ captæque superfuit urbi,
Ut tibi, quas Brenni populus ferremus in arma,
Narraret, dextras? Disce, en, nunc," inquit: et unâ

Contorquet nodis et obusto robore diram
Vel portas quassare trabem. Sonat illa tremendum,
Ac nimio jactu servâsse improvida campi
Distantis spatium, propiorem transvolat hostem.
Cui Consul:" Ferre hæc umbris proavoque memento,
Quam procul occumbas Tarpeiâ sede: tibique
Haud licitum sacri Capitolia cernere montis."—
Tum nodo cursuque levi simul adjuvat hastam,
Dignum mole viri nisus. Fugit illa per oras
Multiplicis lini, subtextaque tegmina nervis,
Atque altum totâ metitur cuspide pectus.
Procumbit latâ porrectus in arva ruinâ;
Et percussa gemit tellus ingentibus armis.
Haud aliter, structo Tyrrhena ad litora saxo,
Pugnatura fretis subter cæcisque procellis,
Pila, immane sonans, impingitur ardua ponto:
Immugit Nereus, divisaque cœrula pulsu
Illisum accipiunt irata sub æquora montem.
Ductore amisso, pedibus se credere Celtæ:
Unâ spes animâ tantusque pependerat ardor.
Ac veluti summo venator densa Picano
Cum lustra exagitat, spissisque cubilibus atram
Immittit passim dumosa per invia pestem;
Dum tacitas vires et flammam colligit ignis,
Nigranti piceus sensim caligine vortex
Volvitur, et pingui contorquet nubila fumo;
Mox subita in toto lucent incendia monte:
Fit sonitus: fugêre feræ, fugêre volucres;
Atque imâ longe trepidant in valle juvencæ.
At Mago, ut vertisse globos, primumque laborem,
Qui solus genti est, cassum videt, arma suorum
Ac patrium in pugnas equitem vocat. Undique nudi
Assiliunt frenis, infrenatique manipli.
Nunc Itali in tergum versis referuntur habenis;
Nunc rursus Tyrias retro pavor avehit alas:
Aut illi dextros lunatis flexibus orbes,
Aut illi lævos sinuant in cornua gyros:

Texunt alterno glomerata volumina cursu,
Atque eadem refugâ cedentes arte resolvunt.
Hac pontum vice, ubi exercet discordia ventos,
Fert Boreas, Eurusque refert: molemque profundi
Nunc huc alterno, nunc illuc, flamine gestant.
Advolat aurato præfulgens murice ductor
Sidonius, circaque Metus, Terrorque, Furorque.
Isque ubi Callaici radiantem tegminis orbem
Extulit, et magno percussit lumine campos,
Spes virtusque cadunt; trepidâque a mente recedit
Vertere terga pudor: nec leti cura decori,
Sed fugere infixum est, terræque optantur hiatus.
Sic, ubi Caucaseis tigris se protulit antris,
Linquuntur campi, et tutas petit omne latebras
Turbatum insano vultu pecus: illa pererrat
Desertas victrix valles: jamque ora reducto
Paulatim nudat rictu, ut præsentia mandens
Corpora, et immani stragem meditatur hiatu.
Non illum Metabus, non illum celsior Ufens,
Evasêre tamen; quamvis hic alite plantâ,
Hic, ope cornipedis, totis ferretur habenis.
Nam Metabum ad Manes demisit cuspide fulgens
Fraxinus; Ufentem collapsum poplite cæso
Ensis obît, laudemque pedum cum sanguine ademit.
Jamque dedit leto Sthenium, Laurumque, domoque
Collinum gelidâ, vitreo quem Fucinus antro
Nutrierat, dederatque lacum transmittere nando.
Fit socius leti conjectâ Massicus hastâ,
Vitiferi sacro generatus vertice montis,
Et Liris nutritus aquis, qui fonte quieto
Dissimulat cursum, ac, nullo mutabilis imbri,
Præstringit tacitas gemmanti gurgite ripas.
Exoritur rabies cædûm, ac vix tela furori
Sufficiunt; teritur junctis umbonibus umbo,
Pesque pedem premit, et nutantes casside cristæ
Hostilem tremulo pulsant conamine frontem.
Tergemini, primam ante aciem, fera prœlia fratres
Miscebant, quos Ledæo Sidonia Barce

Xanthippo, felix uteri, inter bella creârat.
Res Graiæ, ductorque parens, ac nobile Amyclæ
Nomen, et injectus Spartanis colla catenis
Regulus, inflabant veteri præcordia famâ:
Marte probare genus, factisque Lacona parentem,
Ardebant, gelidosque dehinc invisere montes
Täygeta, et tandem bellis innare subactis
Eurotan patrium, ritusque videre Lycurgi.
Sed Spartam penetrare Deus fratresque negârunt
Ausonii, totidem numero, quos miserat altis
Egeriæ genitos immitis Aricia lucis,
Ætatis mentisque pares: at non dabat ultra
Clotho dura lacus aramque videre Dianæ.
Namque, ut in adversos, impacti turbine pugnæ,
Eumachus et Critias et lætus nomine patris
Xanthippus junxêre gradus; ceu bella leones
Inter se furibunda movent, et murmure anhelo
Squalentes campos et longa mapalia complent;
Omnis in occultas rupes atque avia pernix
Maurus saxa fugit, conjuxque Libyssa profuso,
Vagitum cohibens, suspendit ab ubere natos;
Illi dira fremunt, perfractaque in ore cruento
Ossa sonant; pugnantque feris sub dentibus artus.
Haud secus Egeriæ pubes, hinc Virbius acer,
Hinc Capys, assiliunt, paribusque Albanus in armis.
Subsidens paulum perfossâ proruit alvo
Albanum Critias; (ast illi cuncta repente
Implêrunt clypeum miserando viscera lapsu)
Eumachus inde Capyn: sed totâ mole tenebat
Ceu fixum membris tegimen; tamen improbus ensis
Annexam parmæ decidit vulnere lævam;
Inque suo pressa est, non reddens tegmina, nisu
Infelix manus, atque hæsit labentibus armis.
  Ultima restabat fusis jam palma duobus
Virbius. Huic, trepidos simulanti ducere gressus,
Xanthippus gladio, rigidâ cadit Eumachus hastâ,
Et tandem æquatæ geminato funere pugnæ.
Inde alterna viris transegit pectora mucro,

Inque vicem ereptâ posuerunt prœlia vitâ.
Felices leti, pietas quos addidit umbris!
Optabunt similes venientia sæcula fratres;
Æternumque decus memori celebrabitur ævo,
Si modo ferre diem, serosque videre nepotes,
Carmina nostra valent, nec famam invidit Apollo.
 At Consul toto palantes æquore turmas
Voce tenet, dum voce viget; "Quo signa refertis?
Quis vos, heu! vobis pavor abstulit? Horrida primi
Si sors visa loci, pugnæque lacessere frontem;
Post me state, viri, et, pulsâ formidine, tantum
Adspicite. Has dextras capti genuêre parentes.
Quo fugitis? Quæ spes victis? Alpesne petemus?
Ipsam turrigero portantem vertice muros
Credite submissas Romam nunc tendere palmas.
Natorum passim raptus, cædemque parentûm,
Vestalesque focos exstingui sanguine cerno.
Hoc arcete nefas!" — Postquam, inter talia, crebro
Clamore obtusæ crassoque a pulvere fauces,
Hinc lævâ frenos, hinc dextrâ corripit arma,
Et latum objectat pectus, strictumque minatur
Nunc sibi, nunc trepidis, ni restent, comminus ensem.
 Quas acies alto genitor dum spectat Olympo,
Consulis egregii movêre pericula mentem.
Gradivum vocat, et patrio sic ore profatur:
"Magnanimi me, nate, viri, ni bella capessis,
Haud dubie extremus terret labor. Eripe pugnæ
Ardentem; oblitumque sui dulcedine cædûm
Siste ducem Libyæ. Nam plus petit improbus uno
Consulis exitio, totâ quam strage cadentûm.
Præterea, (cernis) teneræ qui prœlia dextræ
Jam credit puer, atque annos transcendere factis
Molitur, longumque putat pubescere bello;
Te duce primitias pugnæ, te magna magistro
Audeat, et primum hoc vincat, servâsse parentem."
 Hæc rerum sator. At Mavors in prœlia currus
Odrysiâ tellure vocat: tum fulminis atri
Spargentem flammas clypeum, galeamque Deorum
Haud ulli facilem, multoque labore Cyclopum

Sudatum thoraca capit, quassatque per auras
Titanum bello satiatam sanguinis hastam,
Atque implet cursu campos. Exercitus unâ
Irarum, Eumenidesque simul, letique cruenti
Innumeræ facies; frenisque operata regendis,
Quadrijugos atro stimulat Bellona flagello.
Fertur ab immenso tempestas horrida cœlo,
Nigrantesque globos et turbida nubila torquens,
Involvit terras: quatitur Saturnia sedes,
Ingressu tremefacta Dei; ripasque relinquit,
Audito curru, fontique relabitur, amnis.
Ductorem Ausonium telis Garamantica pubes
Cinxerat, et Tyrio regi nova dona parabat,
Armorum spolium, et rorantia Consulis ora.
Stabat, Fortunæ non cedere certus, et acri
Mole retorquebat, crudescens cædibus, hastas.
Jamque suo, jamque hostili, perfusa cruore
Membra madent: cecidêre jubæ; gyroque per orbem
Arctato, Garamas jaculis propioribus instat,
Et librat sævâ conjectum cuspide ferrum.
Hîc, puer ut patrio defixum corpore telum
Conspexit, maduêre genæ, subitoque trementem
Corripuit pallor, gemitumque ad sidera rupit.
Bis conatus erat præcurrere fata parentis,
Conversâ in semet dextrâ: bis transtulit iras
In Pœnos Mavors. Fertur per tela, per hostes,
Intrepidus puer, et Gradivum passibus æquat.
Continuo cessêre globi, latusque repente
Apparet campo limes. Metit agmina tectus
Cœlesti clypeo, et sternit, super arma jacentûm
Corporaque, auctorem teli; multasque, paternos
Ante oculos, animas, optata piacula, mactat.
Tunc, raptâ propere duris ex ossibus hastâ,
Innixum cervice ferens humeroque parentem,
Emicat. Attonitæ tanta ad spectacula turmæ
Tela tenent: ceditque loco Libys asper, et omnis
Late cedit Iber; pietasque insignis et ætas
Belligeris fecit miranda silentia campis.
Tum celso e curru Mavors, "Carthaginis arces

Exscindes," inquit; "Tyriosque ad fœdera coges:
Nulla tamen longo tanta exorietur in ævo
Lux tibi, care puer. Macte, o! macte indole sacrâ,
Vera Jovis proles: et adhuc majora supersunt:
Sed nequeunt meliora dari."—Tum nubila Mavors,
Ætheraque, emenso terras jam sole, capessit;
Et fessas acies castris clausêre tenebræ.
Condebat noctem devexo Cynthia curru,
Fraternis afflata rotis; et ab æquore Eoo
Surgebant roseæ media inter cœrula flammæ.
At Consul tristis, campos Pœnisque secundam
Planitiem metuens, Trebiam collesque petebat.
Jamque dies rapti cursu navoque labore,
Et medio abruptus fluitabat in amne solutis
Pons vinclis, qui Dardanium transvexerat agmen;
Eridani rapidas aderat cum Pœnus ad undas.
Dumque vada et molles aditus, per devia flexo
Circuitu, petit, et stagni languentia quærit,
Interdum, raptâ vicinis saltibus alno,
Flumineam texit, quâ transvehat agmina, classem;
Ecce, aderat, Trebiæque simul vicina tenebat,
Trinacrio accitus per cœrula longa Peloro,
Gracchorum proles, Consul. Gens inclyta magno
Atque animosa viro; multusque in imagine claris
Præfulgebat avus titulis bellique domique.
Nec Pœni, positis trans amnem in gramine castris,
Deerant: namque animos stimulabant prospera rerum,
Increpitansque super ductor: "Quis tertius Urbi
Jam superest Consul? Quænam altera restat in armis
Sicania? En omnes Latiæ, Daunique nepotum,
Convenêre manus. Feriant nunc fœdera mecum
Ductores Italûm, ac leges et pacta reposcant.
At tu, donatâ tela inter Martia luce,
Infelix animæ, sic, sic vivasque, tuoque
Des iterum hanc laudem nato: nec, fine sub ævi,
Oppetere in bello detur, cum fata vocabunt.

Pugnantem cecidisse meum est."—Hæc personat ardens:
Inde levi jaculo, Massylûmque impiger alis
Castra sub ipsa datis, irritat et elicit hostem.
Nec Latius vallo miles debere salutem
Fas putat, aut clausas pulsari cuspide portas:
Erumpunt, cunctisque prior volat aggere aperto
Degener haud Gracchis Consul. Quatit aura comantes
Cassidis Auruncæ cristas, humeroque refulget
Sanguinei patrium saguli decus. Agmina magno
Respectans clamore vocat; quâque obvia densos
Arctat turba globos, rumpens iter, æquore fertur:
Ut torrens celsi præceps e vertice Pindi
Cùm sonitu ruit in campos, magnoque fragore
Avulsum montis volvit latus: obvia passim
Armenta, immanesque feræ, silvæque, trahuntur.
Spumea saxosis clamat convallibus unda.
Non, mihi Mæoniæ redeat si gloria linguæ,
Centenasque pater det Phœbus fundere voces,
Tot cædes proferre queam, quot dextera magni
Consulis, aut contra Tyriæ furor edidit iræ.
Murranum ductor Libyæ, ductorque Phalantum
Ausonius, gnaros belli, veteresque laborum,
Alter in alterius fuderunt comminus ore.
Monte procelloso Murranum miserat Anxur,
Tritonis niveo te sacra, Phalante, profundo.
Ut primum insigni fulsit velamine Consul,
Quamquam orbus partem visûs, unoque Cupencus
Lumine sufficiens bellis, citat improbus hastam,
Et summæ figit tremebundam margine parmæ.
Cui Consul, namque ira coquit: "Pone, improbe, quidquid
Restat in ore fero, et truncatâ fronte relucet."
Sic ait, intorquens directo turbine robur,
Et dirum totâ transmittit cuspide lumen.
Nec levior dextrâ generatus Hamilcare sævit.
Huic cadit infelix niveis Varenus in armis.

Mevanas Varenus, arat cui divitis uber
Campi Fulginia, et patulis Clitumnus in arvis
Candentes gelido perfundit flumine tauros.
Sed tristes Superi, atque ingratâ maxima curâ
Victima Tarpeio frustra nutrita Tonanti.
Instat Iber levis, et levior discurrere Maurus.
Hinc pila, hinc Libycæ certant subtexere cornus
Densâ nube polum: quantumque interjacet æqui
Ad ripas campi, tantum vibrantia condunt
Tela: nec arctatis locus est in morte cadendi.
  Allius, Argyripâ Daunique profectus ab arvis,
Venator, rudibus jaculis et Iapyge campum
Persultabat equo; mediosque invectus in hostes,
Appula non vanâ torquebat spicula dextrâ.
Huic horret thorax Samnitis pellibus ursæ,
Et galea annosi vallatur dentibus apri.
Verum, ubi turbantem, solo ceu lustra pererret
In nemore, aut agitet Gargano terga ferarum,
Hinc Mago, hinc sævus, pariter vidêre, Maharbal;
Ut, subigente fame, diversis rupibus ursi
Invadunt trepidum gemina inter prœlia taurum,
Nec partem prædæ patitur furor: haud secus acer
Hinc atque hinc jaculo devolvitur Allius acto.
It stridens per utrumque latus Maurusia taxus:
Obvia tum medio sonuerunt spicula corde;
Incertumque fuit, letum cui cederet hastæ.
  Et jam, dispersis Romana per agmina signis,
Palantes agit, ad ripas (miserabile) Pœnus
Impellens trepidos, fluvioque immergere certat.
Tum Trebia infausto nova prœlia gurgite fessis
Inchoat, et precibus Junonis suscitat undas.
Haurit subsidens fugientûm corpora tellus,
Infidâque soli frustrata voragine sorbet:
Nec niti, lentoque datur convellere limo
Mersa pedum penitus vestigia: labe tenaci
Hærent devincti gressus; resolutaque ripa
Implicat, aut cæcâ prosternit fraude paludis.
Jamque alius super atque alius per lubrica surgens,

Dum sibi quisque viam per inextricabile litus
Præripit, et putri luctatur cæspite, lapsi
Occumbunt, seseque suâ pressêre ruinâ.
Ille, celer nandi, jam jamque apprendere tuta
Dum parat, et, celso connisus corpore, prensat
Gramina summa manu, liquidisque emergit ab undis,
Contortâ ripæ pendens affigitur hastâ.
Hic hostem, orbatus telo, complectitur ulnis,
Luctantemque vado permixtâ morte coërcet.
Mille simul leti facies. Ligus occidit arvis;
Sed projecta viri lymphis fluvialibus ora
Sanguineum hauserunt longis singultibus amnem.
Enabat tandem medio vix gurgite pulcher
Irpinus, sociûmque manus clamore vocabat;
Cum, rapidis illatus aquis, et vulnere multo,
Impulit asper equus, fessumque sub æquora mersit.
Accumulat clades, subito conspecta per undas,
Vis elephantorum turrito concita dorso.
Namque vadis præceps rapitur, ceu proruta cautes
Avulsi montis; Trebiamque insueta timentem
Præ se pectore agit, spumantique incubat alveo.
  Explorant adversa viros, perque aspera duro
Nititur ad laudem virtus interrita clivo.
Namque inhonoratam Fibrenus perdere mortem,
Et famæ nudam, impatiens, " Spectabimur," inquit;
" Nec, Fortuna, meum condes sub gurgite letum.
Experiar, sitne in terris, domitare quod ensis
Non queat Ausonius, Tyrrhenave permeet hasta."
Tum jacit assurgens, dextroque in lumine sistit
Spicula sæva feræ, telumque in vulnere linquit.
Stridore horrisono penetrantem cuspidis ictum
Bellua prosequitur; laceramque cruore profuso
Attollit frontem, ac lapso dat terga magistro.
Tum vero invadunt jaculis crebrâque sagittâ,
Ausi jam sperare necem; immensosque per armos,
Et laterum extentus, venit atrâ cuspide vulnus.
Stat multa in tergo et nigranti lancea dorso,
Ac silvam ingentem, concusso corpore, vibrat;

Donec, consumtis longo certamine telis,
Concidit, et clausit magnâ vada pressa ruinâ.
Ecce, per adversum, quamquam tardata morantur
Vulnere membra virum, subit implacabilis amnem
Scipio, et innumeris infestat cædibus hostem.
Corporibus clypeisque simul, galeisque cadentûm,
Contegitur Trebia; et vix cernere linquitur undas.
Mazæus jaculo, Gestar prosternitur ense:
Tum, Pelopeus avis, Cyrenes incola, Telgon.
Huic torquet rapido correptum e gurgite pilum,
Et, quantum longo ferri tenuata rigore
Procedit cuspis, per hiantia transigit ora.
Pulsati ligno sonuêre in vulnere dentes.
Nec leto quæsita quies. Turgentia membra
Eridano Trebia, Eridanus dedit æquoris undis.
Tu quoque, Thapse, cadis, tumulo post fata negato.
Quid domus Hesperidum, aut luci juvêre Dearum,
Fulvos auriferâ servantes arbore ramos?
Intumuit Trebia, et stagnis se sustulit imis:
Jamque ferox totum propellit gurgite fontem,
Atque omnes torquet vires. Furit unda sonoris
Vorticibus; sequiturque novus cum murmure torrens.
Sensit, et accensâ ductor violentius irâ,
"Magnas, o Trebia, et meritas mihi, perfide, pœnas
Exsolves," inquit. "Lacerum per Gallica rivis
Dispergam rura, atque amnis tibi nomina demam:
Quo-que aperis te fonte, premam: nec tangere ripas,
Illabique Pado, dabitur. Quænam ista repente
Sidonium, infelix, rabies te reddidit amnem?"—
Talia jactantem consurgens agger aquarum
Impulit, atque humeros curvato gurgite pressit.
Arduus, adversâ mole incurrentibus undis,
Stat ductor, clypeoque ruentem sustinet amnem.
Necnon a tergo fluctus stridente procellâ
Spumeus irrorat summas adspergine cristas.
Ire vadis, stabilemque vetat defigere gressum,
Subductâ tellure, Deus: percussaque longe
Raucum saxa sonant; undæque, ad bella parentis

Excitæ, pugnant; et ripas perdidit amnis.
Tum madidos crines, et glaucâ fronde revinctum
Attollit cum voce caput: “Pœnasne superbas
Insuper, et nomen Trebiæ delere minaris,
O regnis inimice meis? Quot corpora porto
Dextrâ fusa tuâ! Clypeis galeisque virorum,
Quos mactas, arctatus, iter cursumque reliqui.
Cæde (vides) stagna alta rubent, retroque feruntur.
Adde modum dextræ, aut campis incumbe propinquis.”
Hæc, Venere adjunctâ, tumulo spectabat ab alto
Mulciber, obscuræ tectus caligine nubis.
Ingravat ad cœlum sublatis Scipio palmis:
“Dî patrii, quorum auspiciis stat Dardana Roma,
Talin’ me leto tanta inter prœlia nuper
Servâstis? Fortine animam hanc exscindere dextrâ
Indignum est visum? Redde, o! me, nate, periclis;
Redde hosti. Liceat bellanti arcessere mortem,
Quam patriæ fratrique probem.”—Tum, percita dictis,
Ingemuit Venus, et rapidas direxit in amnem
Conjugis invicti vires. Agit undique flammam
Dispersus ripis ignis, multosque per annos
Nutrítas fluvio populatur fervidus umbras.
Uritur omne nemus: lucosque effusus in altos
Immissis crepitat victor Vulcanus habenis.
Jamque ambusta comas abies, jam pinus, et alni:
Jam, solo restans trunco, dimisit in altum
Populus assuetas ramis habitare volucres.
Flamma vorax imo penitus de gurgite tractos
Absorbet latices; sævoque urgente vapore,
Siccus inarescit ripis cruor. Horrida late
Scinditur in rimas, et hiatu rupta dehiscit,
Tellus; ac stagnis altæ sedêre favillæ.
Miratur pater æternos cessare repente
Eridanus cursus: Nympharumque intima mœstus
Implevit chorus attonitis ululatibus antra.
Ter caput ambustum conantem attollere, jactâ

Lampade, Vulcanus mersit fumantibus undis:
Ter correpta Dei crines nudavit arundo.
Tum demum admissæ voces, et vota precantis;
Orantique datum ripas servare priores:
Ac tandem a Trebiâ revocavit Scipio fessas
Munitum in collem, Graccho comitante, cohortes.
At Pœnus, multo fluvium veneratus honore,
Gramineas undis statuit socialibus aras;
Nescius, heu! quanto Superi majora moverent,
Et quos Ausoniæ luctus, Trasymene, parares.

Boiorum nuper populos turbaverat armis
Flaminius; facilisque viro tum gloria belli,
Corde levem atque astûs inopem contundere gentem.
Sed labor haud idem Tyrio certâsse tyranno.
Hunc, lævis Urbi genitum ad fatalia damna
Ominibus, parat imperio Saturnia fesso
Ductorem, dignumque virum veniente ruinâ.
Inde, ubi prima dies juris, clavumque regendæ
Invasit patriæ, ac sub nutu castra fuêre;
Ut pelagi rudis, et pontum tractare per artem
Nescius, accepit miseræ si jura carinæ,
Ventorum tenet ipse vicem, cunctisque procellis
Dat jactare ratem. Fertur vaga gurgite puppis
Ipsius in scopulos dextrâ impellente magistri.
Ergo agitur raptis præceps exercitus armis
Lydorum in populos, sedemque ab origine prisci
Sacratam Corythi, junctosque a sanguine avorum
Mæonios Italis permixtâ stirpe colonos.

Nec regem Afrorum noscenda ad cœpta moratur
Laude super tantâ monitor Deus. Omnia somni
Condiderant, ægrisque dabant oblivia curis;
Cum Juno, in stagni numen conversa propinqui,
Et madidæ frontis crines circumdata fronde
Populeâ, stimulat subitis præcordia curis,
Ac rumpit ducis haud spernendâ voce quietem:
"O felix famæ, et Latio lacrymabile nomen,
Hannibal, Ausoniâ si te Fortuna creâsset,
Ad magnos venture Deos! cur fata tenemus?

Pelle moras. Brevis est magni Fortuna favoris.
Quantum vovisti, cum Dardana bella parenti
Jurares, fluet Ausonio tibi corpore tantum
Sanguinis; et patrias satiabis cædibus umbras.
Nobis persolves meritos securus honores.
Namque ego sum, celsis quem cinctum montibus ambit
Tmolo missa manus, stagnis Trasymenus opacis."
His agitur monitis, et lætam numine pubem
Protinus aërii præceps rapit aggere montis.
Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo
Piniferum cœlo miscens caput, Apenninus.
Condiderat nix alta trabes, et vertice celso
Canus apex structâ surgebat ad astra pruinâ.
Ire jubet. Prior exstingui labique videtur
Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis.
Scandunt prærupti nimbosa cacumina saxi;
Nec superâsse jugum finit mulcetve laborem.
Plana natant, putrique gelu liquentibus undis
Invia limosâ restagnant arva palude.
Jamque ducis nudus tanta inter inhospita vertex
Sævitiâ quatitur cœli, manante per ora
Perque genas oculo. Facilis sprevisse medentes,
Optatum bene credit emi quocumque periclo
Bellandi tempus. Non frontis parcit honori,
Dum ne perdat iter: non cætera membra moratur
In pretium belli dare, si victoria poscat:
Satque putat lucis, Capitolia cernere victor
Quâ queat, atque Italum feriat quâ comminus hostem.
Talia perpessi tandem inter sæva locorum
Optatos venêre lacus; ubi deinde per arma
Sumeret amissi numerosa piacula visûs.
Ecce autem Patres aderant Carthagine missi:
Causa viæ non parva viris, nec læta ferebant.
Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poscere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu!) parvos imponere natos.

Urna reducebat miserandos annua casus,
Sacra Thoanteæ ritusque imitata Dianæ.
Cui fato sortique Deûm, de more, petebat
Hannibalis prolem discors antiquitus Hannon.
Sed propior metus armati ductoris ab irâ;
Et magna ante oculos stabat genitoris imago.
Asperat hæc, fœdata genas, lacerataque crines,
Atque urbem complet mœsti clamoris, Imilce.
Edonis ut Pangæa super trieteride mota
It juga, et inclusum suspirat pectore Bacchum.
Ergo inter Tyrias, facibus ceu subdita, matres
Clamat, "Io, conjux! quocumque in cardine mundi
Bella moves, huc signa refer. Violentior hîc est,
Hîc hostis propior. Tu nunc fortasse sub ipsis
Urbis Dardaniæ muris vibrantia tela
Excipis intrepidus clypeo, sævamque coruscans
Lampada Tarpeiis infers incendia tectis.
Interea tibi prima domûs atque unica proles
(Heu!) gremio in patriæ Stygias raptatur ad aras.
I nunc! Ausonios ferro populare penates,
Et vetitas molire vias. I! pacta resigna,
Per cunctos jurata Deos. Sic præmia reddit
Carthago, et tales jam nunc tibi solvit honores.
Quæ porro hæc pietas, delubra adspergere tabo?
Heu! primæ scelerum causæ mortalibus ægris,
Naturam nescire Deûm. Justa ite precari
Thure pio, cædûmque feros avertite ritus.
Mite et cognatum est homini Deus. Hactenus, oro,
Sit satis ante aras cæsos vidisse juvencos:
Aut si, velle nefas Superos, fixumque sedetque,
Me, me, quæ genui, vestris absumite votis.
Cur spoliare juvat Libycas hac indole terras?
An flendæ magis Ægates, et mersa profundo
Punica regna forent, olim si sorte cruentâ
Esset tanta mei virtus prærepta mariti?"
Hæc, dubios vario Divûmque hominumque timore,
Ad cauta illexêre Patres; ipsique relictum,

Abnueret sortem, an Superûm pareret honori.
Tum vero trepidare metu vix compos Imilce,
Magnanimi metuens immitia corda mariti.
His avide auditis, ductor sic deinde profatur:
"Quid tibi pro tanto non impar munere solvat
Hannibal æquatus Superis? Quæ præmia digna
Inveniam, Carthago parens? Noctemque diemque
Arma feram: templisque tuis hinc plurima faxo
Hostia ab Ausonio veniat generosa Quirino.
At puer armorum et belli servabitur hæres.
Spes, o nate, meæ, Tyriarumque unica rerum,
Hesperiâ minitante, salus, terrâque fretoque
Certare Æneadis, dum stabit vita, memento.
Perge; patent Alpes; nostroque incumbe labori.
Vos quoque, Dî patrii, quorum delubra piantur
Cædibus, atque coli gaudent formidine matrum,
Huc lætos vultus totasque advertite mentes.
Namque paro sacra, et majores molior aras.
"Tu, Mago, adversi conside in vertice montis:
Tu lævos propior colles accede, Choaspe:
Ad claustra et fauces ducat per opaca Sichæus.
Ast ego te, Trasymene, vago cum milite præceps
Lustrabo, et Superis quæram libamina belli.
Namque haud parva Deus promissis spondet apertis,
Quæ spectata, viri, patriam referatis in urbem."

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER V.

Ceperat Etruscos occulto milite colles
Sidonius ductor, perque alta silentia noctis
Silvarum anfractus cæcis insiderat armis.
At, parte e dextrâ, restagnans gurgite vasto
Effigiem in pelagi, lacus humectabat, inertis,
Et late multo fœdabat proxima limo:
Quæ vada, Faunigenæ regnata antiquitus Auno,
Nunc, volvente die, Trasymeni nomina servant.
Lydius huic genitor, Tmoli decus, æquore longo
Mæoniam quondam in Latias advexerat oras
Tyrrhenus pubem, dederatque vocabula terris:
Isque insueta tubæ monstravit murmura primus
Gentibus, et bellis ignava silentia rupit.
Nec modicus voti natum ad majora fovebat.
Verum ardens puero, castumque exuta pudorem,
(Nam formâ certare Deis, Trasymene, valeres)
Litore correptum, stagnis demisit Agylle,
Flore capi juvenum primævo lubrica mentem
Nympha, nec Idaliâ lenta incaluisse sagittâ.
Solatæ viridi penitus fovêre sub antro
Naïdes amplexus undosaque regna trementem.
Hinc dotale lacûs nomen, lateque, Hymenæo
Conscia lascivo, Trasymenus dicitur unda.
   Et jam curriculo nigram nox roscida metam
Stringebat, nec se thalamis Tithonia conjux

Protulerat, stabatque nitens in limine primo;
Cum minus abnuerit noctem desîsse viator,
Quam cœpisse diem; Consul carpebat iniquas,
Prægrediens signa ipsa, vias; omnisque ruebat
Mixtus eques; nec discretis levia arma maniplis,
Insertique globo pedites, et inutile Marti
Lixarum vulgus, præsago cuncta tumultu
Implere, ac pugnam fugientûm more petebant.
Tum super ipse lacus, densam caligine cæcâ
Exhalans nebulam, late corruperat omnem
Prospectum miseris; atque atræ noctis amictu
Squalebat pressum picea inter nubila cœlum.
Nec Pœnum liquêre doli. Sedet, ense reposto,
Abditus, et nullis properantem occursibus arcet.
Ire datur; longeque patet, ceu pace quietâ,
Incustoditum, mox irremeabile, litus.
Namque sub angustas arctato limite fauces
In fraudem ducebat iter; geminumque receptis
Exitium, hinc rupes, hinc undæ claustra, premebant.
At cura umbroso servabat vertice montis
Hostilem ingressum, refugos habitura sub ictu.
Haud secus ac vitreas sollers piscator ad undas,
Ore levem patulo texens de vimine nassam,
Cautius interiora ligat, mediamque per alvum,
Sensim fastigans, compressa cacumina nectit;
Ac fraude arctati remeare foraminis arcet
Introitu facilem, quem traxit ab æquore, piscem.
  Ocyus interea propelli signa jubebat
Excussus Consul fatorum turbine mentem;
Donec, flammiferum tollentes æquore currum,
Solis equi sparsêre diem. Jamque, orbe renato,
Diluerat nebulas Titan, sensimque fluebat
Caligo in terras, nitido resoluta sereno.
Tunc ales, priscum populis de more Latinis
Auspicium, cum bella parant, mentesque Deorum
Explorant super eventu, ceu præscia luctûs,
Damnavit vesci, planctuque alimenta refugit.
Nec rauco taurus cessavit flebile ad aras

Immugire sono; pressamque ad colla bipennem
Incertâ cervice ferens, altaria liquit.
Signa etiam affusâ certant dum vellere mole,
Teter humo lacerâ nitentûm erupit in ora
Exsultans cruor; et cædis documenta futuræ
Ipsa parens miseris gremio dedit atra cruento:
Ac, super hæc, Divûm genitor, terrasque fretumque
Concutiens tonitru, Cyclopum rapta caminis
Fulmina Tyrrhenas Trasymeni torsit in undas:
Ictusque ætherea per stagna patentia flammâ,
Fumavit lacus, atque arserunt fluctibus ignes.
Heu vani monitus, frustraque morantia Parcas
Prodigia! heu fatis Superi certâsse minores!
Atque hîc, egregius linguæ, nomenque superbum,
Corvinus, Phœbea sedet cui casside fulvâ
Ostentans ales proavitæ insignia pugnæ,
Plenus et ipse Deûm, et sociûm terrente pavore,
Immiscet precibus monita, atque his vocibus infit:
"Iliacas per, te, flammas, Tarpeiaque saxa,
Per patrios, Consul, muros, suspensaque nostræ
Eventu pugnæ natorum pignora, cedas,
Oramus, Superis, tempusque ad prœlia dextrum
Opperiare. Dabunt idem camposque diemque
Pugnandi: tantum, ne dedignare secundos
Exspectare Deos. Cum fulserit hora, cruentam
Quæ stragem Libyæ portet, tum signa sequentur
Nullâ vulsa manu; vescique interritus ales
Gaudebit; nullosque vomet pia terra cruores.
An te, præstantem belli, fugit, improba quantum
Hoc possit Fortuna loco? Sedet obvius hostis
Adversâ fronte; at circa nemorosa minantur
Insidias juga; nec lævâ, stagnantibus undis,
Effugium patet, et tenui stant tramite fauces.
Si certare dolis, et bellum ducere cordi est,
Interea rapidis aderit Servilius armis,
Cui par imperium, et vires legionibus æquæ.
Bellandum est astu. Levior laus in duce dextræ."
Talia Corvinus, primoresque addere passim

Orantûm verba; et divisus quisque timori,
Nunc Superos, [de] Flaminio, nunc deinde precari
Flaminium, ne Cœlicolis contendere perstet.
Acrius hoc accensa ducis surrexerat ira;
Auditoque furens, socias non defore vires:
" Siccine nos," inquit, " Boiorum in bella ruentes
Spectâstis, cum tanta lues vulgusque tremendum
Ingrueret, rupesque iterum Tarpeia paveret?
Quas ego tunc animas dextrâ, quæ corpora fudi,
Iratâ tellure sata, et vix vulnere vitam
Reddentes uno! Jacuêre ingentia membra
Per campos; magnisque premunt nunc ossibus arva.
Scilicet has sera ad laudes Servilius arma
Adjungat, nisi diviso vicisse triumpho
Ut nequeam, et decoris contentus parte quiescam?
Quippe monent Superi! Similes ne fingite vobis,
Classica qui tremitis, Divos. Sat magnus in hostem
Augur adest ensis; pulchrumque et milite dignum
Auspicium Latio, quod in armis dextera præstat.
An, Corvine, sedet, clausum se Consul inerti
Ut teneat vallo? Pœnus nunc occupet altos
Arretî muros, Corythi nunc diruat arcem?
Hinc Clusina petat? postremo ad mœnia Romæ
Illæsus contendat iter? Deforme sub armis
Vana superstitio est. Dea sola in pectore Virtus
Bellantûm viget. Umbrarum me noctibus atris
Agmina circumstant, Trebiæ qui gurgite, quique
Eridani volvuntur aquis, inhumata juventus."
Nec mora. Jam medio cœtu, signisque sub ipsis,
Postrema aptabat, nulli exorabilis, arma.
Ære atque æquorei tergo flavente juvenci
Cassis erat munita viro: cui vertice surgens
Triplex crista jubas effundit crine Suëvo:
Scylla super, fracti contorquens pondera remi,
Instabat, sævosque canum pandebat hiatus:
Nobile Gargeni spolium, quod, rege superbus
Boiorum cæso, capiti illacerabile victor
Aptârat, pugnasque decus portabat in omnes.

Loricam induitur: tortos huic nexilis hamos
Ferro squama rudi, permixtoque asperat auro.
Tum clypeum capit, adspersum quem cædibus olim
Celticus ornârat cruor: humentique sub antro,
Ceu fetum, lupa permulcens puerilia membra,
Ingentem Assaraci cœlo nutribat alumnum.
Hinc ensem lateri, dextræque accommodat hastam.
Stat sonipes, vexatque ferox humentia frena,
Caucaseam instratus virgato corpore tigrim.
Inde exceptus equo, quâ dant angusta viarum,
Nunc hos, nunc illos adit, atque hortatibus implet:
" Vestrum opus est, vestrumque decus, suffixa per Urbem
Pœni ferre ducis spectanda parentibus ora.
Unum hoc pro cunctis sat erit caput. Aspera quisque
Hortamenta sibi referat: ' Meus, heu! meus atris
Ticini frater ripis jacet: at meus alta
Metitur stagna Eridani, sine funere, natus.'
Hæc sibi quisque: sed est vestrûm cui nulla doloris
Privati rabies, is vero ingentia sumat
E medio, fodiant quæ magnas pectus in iras,
Perfractas Alpes, passamque infanda Saguntum,
Quosque nefas vetiti transcendere nomen Iberi,
Tangere jam Tibrim. Nam dum vos augur, et extis
Quæsitæ fibræ, vanusque moratur haruspex,
Solum jam superest, Tarpeio imponere castra."
Turbidus hæc; visoque arctis in millibus atras
Bellatore jubas aptante, " Est, Orphite, munus,
Est," ait, " hoc certare tuum, quis opima volenti
Dona Jovi portet feretro suspensa cruento.
Nam cur hæc aliâ pariatur gloria dextrâ?"—
Hinc prævectus equo, postquam inter prœlia notam
Accepit vocem, " Procul hinc te Martius," inquit
" Murrane, ostendit clamor; videoque furentem
Jam Tyriâ te cæde: venit laus quanta! sed (oro)
Hæc angusta loci ferro patefacta relaxa."—
Tum Soracte satum, præstantem corpore et armis,

Æquanum noscens, (patrio cui ritus in arvo,
Cum pius Arcitenens accensis gaudet acervis,
Exta ter innocuos lætum portare per ignes)
" Sic in Apollineâ semper vestigia prunâ
Inviolata teras, victorque vaporis, ad aras
Dona serenato referas sollennia Phœbo:
Concipe," ait, " dignum factis, Æquane, furorem,
Vulneribusque tuis. Socio te cædis et iræ,
Non ego Marmaridûm mediam penetrare phalangem,
Cinyphiæque globos dubitârim irrumpere turmæ."
Nec jam ultra monitus et verba morantia Martem
Ferre valet; longo Æneadis quod flebitur ævo.
Increpuêre simul feralia classica signum,
Ac tuba terrificis fregit stridoribus auras.
Heu dolor! heu lacrymæ, nec tot post sæcula seræ!
[Horresco, ut pendente malo, ceu ductor ad arma
Exciret Tyrius:] latebrosis collibus Astur,
Et Libys, et tortâ Balearis sævus habenâ,
Erumpunt, multusque Maces, Garamasque, Nomasque:
Tum, quo non alius venalem in prœlia dextram
Ocyor attulerit, conductaque bella probârit,
Cantaber, et galeæ contemto tegmine Vasco.
Hinc pariter rupes, lacus hinc, hinc arma, simulque
Consona vox urget, signum clamore vicissim
Per colles Tyriâ circumfundente coronâ.
Avertêre Dei vultus, fatoque dederunt
Majori, non sponte, locum. Timet ipse tyranni
Fortunam Libyci Mavors, disjectaque crinem
Illacrymat Venus, et Delum pervectus Apollo
Tristem mœrenti solatur pectine luctum.
Sola, Apennini residens in vertice, diras
Exspectat cædes immiti pectore Juno.
Primæ Picentum, rupto ceu turbine fusa,
Agmina et Hannibalem ruere ut vidêre, cohortes
Invadunt ultro, et pœnas pro morte futurâ,
Turbato victore, petunt accensa juventus:
Et, velut erepto, metuendi libera, cœlo,

Manibus ipsa suis præsumta piacula mittit.
Funditur unanimo nisu et concordibus ausis
Pilorum in Pœnos nimbus, fixosque repulsi
Submittunt clypeos curvato pondere teli.
Acrius hoc rursum Libys, ut præsentia sævi
Exstimulat ducis: hortantes se quisque vicissim
Incumbunt, pressoque impellunt pectore pectus.
  Ipsa, facem quatiens, ac flavam sanguine multo
Sparsa comam, medias acies Bellona pererrat.
Stridit Tartareæ nigro sub pectore Divæ
Letiferum murmur; feralique horrida cantu
Buccina lymphatas agit in certamina mentes.
His iras adversa fovent; crudusque, ruente
Fortunâ, stimulus spem projecisse salutis:
Hos dexter Deus, et læto Victoria vultu
Arridens acuit, Martisque favore fruuntur.
  Abreptus pulchro cædûm Lateranus amore,
Dum sequitur dextram, in medios penetraverat hostes.
Quem postquam florens æquali Lentulus ævo
Conspexit, nimium pugnæ, nimiumque cruoris,
Infestas inter non æquo Marte catervas
Fata irritantem; nisu se concitat acri;
Immitemque Bagam, qui jam vicina [ferebat]
Vulnera pugnantis tergo, velocior hastâ
Occupat, et socium duris se casibus addit.
Tunc alacres arma agglomerant, geminâque corusci
Fronte micant: paribus fulgent capita ardua cristis.
  Actus in adversos casu (namque obvia ferre
Arma quis auderet? nisi quem Deus ima colentûm
Damnâsset Stygiæ nocti) præfracta gerebat
Syrticus excelso decurrens robora monte,
Et quatiens acer nodosi pondera rami,
Flagrabat geminæ nequidquam cædis amore.
"Non hîc Ægates, infidaque litora nautis,
O juvenes, motumque novis sine Marte procellis
Fortunam bello pelagus dabit: æquoris olim

Victores, mediâ sit qualis, discite, terrâ
Bellator Libys, et meliori cedite regno."
Ac simul infesto Lateranum vulnere truncæ
Arboris urgebat, jungens convicia pugnæ.
Lentulus huic, frendens irâ: "Trasymenus in altos
Adscendet citius colles, quam sanguine roret
Iste pio ramus:" subsidensque ilia nisu
Conantis suspensa fodit. Tum fervidus atro
Pulmone exundat per hiantia viscera sanguis.
  Nec minus, accensis in mutua funera dextris,
Parte aliâ campi sævit furor. Altus Iertes
Obtruncat Nerium: Rullo ditissimus agri
Occumbis, generose Volunx; nec clausa repostis
Pondera thesauris, patrio nec regia quondam
Præfulgens ebore, et possessa mapalia soli,
Profuerunt. Quid rapta juvant? Quid gentibus auri
Nunquam exstincta sitis? Modo quem Fortuna fovendo
Congestis opibus donisque refersit opimis,
Nudum Tartareâ portabit navita cymbâ.
  Juxta bellator juvenilibus Appius ausis
Pandebat campum cæde: atque, ubi plurima virtus,
Nullique adspirare vigor, decus inde petebat.
Obvius huic Atlas, Atlas a litore Ibero,
Nequidquam extremæ longinquus cultor arenæ,
Impetit os hastâ; leviterque e corpore summo
Degustat cuspis generosum extrema cruorem.
Intonuêre minæ, violentaque lumina flammis
Exarsêre novis: furit, et diffulminat omnem
Obstantûm turbam. At clausum sub casside vulnus
Martia commendat mananti sanguine membra.
Tum vero adspiceres pavitantem, et condere semet
Nitentem in sociis juvenem; ceu tigride cerva
Hyrcanâ cum pressa tremit; vel territa pennas
Colligit, accipitrem cernens in nube, columba;
Aut dumis subit, albenti si sensit in æthrâ

Librantem nisus aquilam, lepus ore citato.
Ense ferit tum colla viri, dextramque micantem
Demetit; ac mutat, successu sævior, hostem.
Stabat, fulgentem portans in bella bipennem,
Cinyphius, socerique miser Magonis inire
Optabat pugnam ante oculos, spe laudis, Isalces,
Sidoniâ tumidus sponsâ, vanoque superbus
Fœdere promissæ post Dardana prœlia tædæ.
Huic immittit atrox violentas Appius iras;
Conantique gravem fronti librare securim,
Altior insurgens, galeam super exigit ictum.
At fragilis valido conamine solvitur ensis
Ære in Cinyphio: nec dispar sortis Isalces
Umbonem incerto detersit futilis ictu.
Tum, quod humo haud unquam valuisset tollere saxum,
Ni vires trux ira daret, contorquet anhelans
Appius, et lapsu resupino in terga cadentem
Mole premit scopuli, perfractisque ossibus urget.
Vidit, conjuncto miscens certamina campo,
Labentem socer, et lacrymæ sub casside fusæ
Cum gemitu, rapidusque ruit: data fœdera nuper
Accendunt animos, exspectatique nepotes.
Jamque aderat: clypeumque viri, atque immania membra,
Lustrabat visu: propiorque a fronte coruscæ
Lux galeæ sævas paulum tardaverat iras.
Haud secus, e speculâ præceps delatus opacâ,
Subsidens campo submissos contrahit artus,
Cum vicina trucis conspexit cornua tauri,
Quamvis longa fames stimulet, leo: nunc ferus altâ
Surgentes cervice toros, nunc torva sub hirtâ
Lumina miratur fronte; ac jam signa moventem,
Et sparsâ pugnas meditantem spectat arenâ.
Hîc prior intorquens telum sic Appius infit:
"Siqua tibi pietas, ictum ne desere fœdus,
Et generum comitare, socer."—Per tegmina velox

Tunc, ærisque moras, lævo stetit hasta lacerto.
At contra, non dicta Libys, sed fervidus hastam
Perlibrat, magni donum memorabile fratris:
Cæso quam victor sub mœnibus ille Sagunti
Abstulerat Durio, ac spectatæ nobile pugnæ
Germano dederat portare in prœlia pignus.
Telum ingens, perque arma viri, perque ora, doloris
Adjutum nisu, letalem pertulit ictum;
Exsanguesque viri sonantis vellere ferrum
In vulnus cecidêre manus. Jacet æquore nomen
Clarum Mæonio, atque Italæ pars magna ruinæ,
Appius: intremuêre lacus, corpusque refugit
Contractis Trasymenus aquis: telum ore cruento
Exspirans premit, atque admorsæ immurmurat hastæ.
 Nec fati melior Mamercus corpore toto
Exsolvit pœnas, nulli non saucius hosti.
Namque per adversos, quâ Lusitana ciebat
Pugnas dira manus, raptum cum sanguine cæsi
Signiferi magnâ vexillum mole ferebat,
Et trepida infelix revocabat signa suorum.
Sed furiata cohors, ausisque accensa superbis,
Quodcumque ipsa manu gestabat missile, quidquid
Præbebat tellus, sparsis vix pervia telis,
Injecit pariter, pluresque in corpore nullo
Invenêre locum, perfossis ossibus, hastæ.
 Advolat interea, fraterni vulneris irâ
Turbatus, Libyæ ductor, visoque cruore,
Num lateri cuspis, num toto pondere telum
Sedisset, fratremque amens sociosque rogabat.
Utque metum leti procul, et leviora pavore
Cognovit, proprio tectum gestamine præceps
Ex acie rapit, et tutis a turbine pugnæ
Constituit castris. Medicas hinc ocyus artes,
Et senioris opem Synhali, vocat: ungere vulnus
Herbarum hic succis, ferrumque e corpore cantu
Exigere, et somnum tacto misisse chelydro,
Anteibat cunctos; nomenque erat inde per urbes,

Perque Parætoniæ celebratum litora Syrtis.
Ipse olim antiquo primum Garamanticus Hammon
Scire pater dederat Synhalo morsusque ferarum,
Telorumque graves ictus, sedare medendo.
Atque is deinde suo, moriens, cœlestia dona
Monstravit nato; natusque hæredis honori
Transmisit patrias artes: quem deinde secutus
Haud levior famâ Synhalus Garamantica sollers
Monstrata augebat studio, multâque vetustum
Hammonis comitem numerabat imagine patrem.
Tum, proavita ferens leni medicamina dextrâ,
Ocyus, intortos de more adstrictus amictus,
Mulcebat lymphâ purgatum sanguine vulnus.
At Mago, exuvias secum cæsique volutans
Hostis mente necem, fraternas pectore curas
Pellebat dictis, et casum laude levabat:
“ Parce metû, germane. Meis medicamina nulla
Adversis majora feres: jacet Appius, hastâ
Ad Manes pulsus nostrâ. Si vita relinquat,
Sat nobis actum est; sequar hostem lætus ad umbras.”

Quæ dum turbatos avertunt æquore campi
Ductores, valloque tenent; ex agmine Pœnum
Cedentem Consul tumulo speculatus ab alto,
Atque atram belli castris se condere nubem,
Turbidus extemplo trepidantes milite mœsto
Invadit cuneos, subitoque pavore relaxat
Jam rarescentes acies: tum voce feroci
Poscit equum, ac mediæ ruit in certamina vallis.
Sic, ubi torrentem crepitanti grandine nimbum
Illidit terris, molitus Jupiter altas
Fulmine nunc Alpes, nunc mixta Ceraunia cœlo;
Intremuêre simul tellus, et pontus, et æther;
Ipsaque commoto quatiuntur Tartara mundo.
Incidit attonitis inopino turbine Pœnis
Haud secus improvisa lues, gelidusque sub ossa
Pervasit miseris conspecti Consulis horror.
It medius, ferroque ruens densissima, latum

Pandit iter. Clamor vario discrimine vocum
Fert belli rabiem ad Superos, et sidera pulsat:
Ceu, pater Oceanus cum sævâ Tethye Calpen
Herculeam ferit, atque exesa in viscera montis
Contortum pelagus latrantibus ingerit undis:
Dant gemitum scopuli, fractasque in rupibus undas
Audit Tartessos latis distermina terris:
Audit non parvo divisus gurgite Lixus.
Ante omnes, jaculo tacitas fallente per auras
Occumbit Bogus, infaustum qui primus ad amnem
Ticini rapidam in Rutulos contorserat hastam.
Ille sibi longam Clotho, turbamque nepotum,
Crediderat, vanis deceptus in alite signis.
Sed non augurio Parcarum impellere metas
Concessum cuiquam. Ruit inter tela, cruentis
Suspiciens oculis cœlum, Superosque reposcit
Tempora promissæ mediâ jam morte senectæ.
Nec Pegaso exsultare datum, atque impune relictum,
Consulis ante oculos vitâ spoliâsse Libonem.
Laurigeris decus illud avis navâque juventâ
Florebat: sed Massylus succiderat ensis
Pubescente caput malâ, properoque virentes
Delêrat leto bellator barbarus annos.
Flaminium implorâsse tamen jam morte supremâ
Haud frustra fuit: avulsa est nam protinus hosti
Ore simul cervix; juvit punire feroci
Victorem exemplo, et monstratum reddere letum.
Quis Deus, o Musæ! paribus tot funera verbis
Evolvat? tantisque umbris in carmine digna
Quis lamenta ferat? certantes laude cadendi
Primævos juvenes, mortisque in limine cruda
Facta virûm, et fixis rabiem sub pectore telis?
Sternitur alternus vastis concursibus hostis:
Nec spoliare vacat, prædæque advertere mentem.
Urget amor cædûm, clausis dum detinet hostem
Fraternum castris vulnus: funditque, ruitque,
Nunc jaculis, nunc ense, modo inter millia Consul

Bellantûm conspectus equo; modo, Marte feroci,
Ante aquilas et signa pedes. Fluit impia rivis
Sanguineis vallis: tumulique et concava saxa
Armorum sonitus flatusque imitantur equorum.
 Miscebat campum, membrorum in prœlia portans
Celsius humano robur, visâque paventes
Mole gigantei vertebat corporis alas
Othrys Marmarides: lati super agmen utrumque
Ingens tollebant humeri caput; hirtaque torvæ
Frontis cæsaries; et crinibus æmula barba
Umbrabat rictus: squalore huic hispida diro
Et villosa feris horrebant pectora setis.
Adspirare viro, propioremque addere Martem,
Haud ausum cuiquam. Laxo, ceu bellua, campo,
Incessebatur tutis ex agmine telis.
Tandem, vesanos palantûm in terga ferenti
Cum fremitu vultus, tacitâ per nubila pennâ
Intravit torvum Gortynia lumen arundo,
Avertitque virum. Fugientis ad agmina Consul
Intorquet tergo jaculum, quod tegmine nudas
Irrupit costas, hirtoque a pectore primum
Mucronem ostendit. Rapidus convellere tentat,
Quâ nasci ferrum fulgenti cuspide cernit;
Donec, abundanter defuso sanguine, late
Procubuit moriens, et telum vulnere pressit.
Spiritus exundans vicinum pulvere moto
Perflavit campum, et nubem dispersit in auras.
 Nec minor interea tumulis silvisque fremebat
Diversis Mavors; variâque per ardua pugnâ,
Et saxa et dumi rorantes cæde nitebant.
Exitium trepidis, letique et stragis acerbæ
Causa, Sichæus erat: Murranum ille eminus hastâ
Perculerat; quo non alius, cum bella silerent,
Dulcius Œagrios pulsabat pectine nervos.
Occubuit silvâ in magnâ, patriosque sub ipso
Quæsivit montes leto, ac felicia Baccho
Æquana, et Zephyro Surrentum molle salubri.
Addiderat misero comitem, pugnæque ferocis

Gaudebat tristi victor novitate Sichæus:
Palantes nam dum sequitur, pervaserat altam
In silvam, et priscæ reclinis ab ictibus ulmi
Terga tuebatur trunco, frustraque relictos
Tauranus comites supremâ voce ciebat.
Transegit juvenem; ac perfossis incita membris
Hæsit in opposito cuspis Sidonia ligno.
Quid vobis? Quænam ira Deûm, vel mente sinistrâ
Quæ sedit formido, viri? qui, Marte relicto,
Ramorum quæsîstis opem. Non æquus in arctis
Nimirum rebus suasor metus. Arguit asper
Exitus eventu pravi consulta timoris.
Annosa excelsos tendebat in æthera ramos
Æsculus, umbrosum magnas super ardua silvas
Nubibus insertans altis caput, instar (aperto
Si staret campo) nemoris, lateque tenebat
Frondosi nigrâ tellurem roboris umbrâ.
Par juxta quercus, longum molita per ævum
Vertice canenti proferre sub astra cacumen,
Diffusas patulo laxabat stipite frondes,
Umbrabatque comâ summi fastigia montis.
Huc Hennæa cohors, Triquetris quam miserat oris
Rex, Arethusa, tuus, defendere nescia morti
Dedecus, et mentem nimio mutata pavore,
Certatim sese tulit, adscendensque vicissim,
Pressit nutantes incerto pondere ramos.
Moxque, alius super atque alius consistere tuto
Dum certant, pars excussi (nam fragmine putri
Ramorum et senio malefida fefellerat arbor);
Pars trepidi celso inter tela cacumine pendent.

Turbatos unâ properans consumere peste,
Corripit æratam jamdudum in bella bipennem,
Deposito clypeo mutatus tela, Sichæus.
Incumbunt sociæ dextræ, magnoque fragore
Pulsa gemit, crebris succumbens ictibus, arbos.
Fluctuat infelix concusso stipite turba:
Ceu, Zephyrus quatit antiquos ubi flamine lucos,
Fronde super tremuli vix tota cacuminis hærens,

Jactatur, nido pariter nutante, volucris.
Procubuit tandem multâ devicta securi
Suffugium infelix miseris et inhospita quercus,
Elisitque virûm spatiosâ membra ruinâ.
  Inde aliæ cladûm facies. Contermina cædis,
Collucet, rapidoque involvitur æsculus igni.
Jamque inter frondes, arenti robore gliscens
Vorticibus sævis, torquet Vulcanus anhelos
Cum fervore globos flammarum, et culmina torret.
Nec tela interea cessant. Semusta gementûm,
Atque amplexa cadunt ardentes corpora ramos.
Hæc inter miseranda virûm certamina, Consul
Ecce aderat, volvens iram exitiumque Sichæo.
At juvenis, dubio tantæ discrimine pugnæ,
Occupat eventum telo tentare priorem;
Cui medio leviter clypeo stetit æris in orâ
Cuspis, et oppositas vetita est transmittere crates.
Sed non et Consul misso concredere telo
Fortunam optatæ cædis parat, ac latus ense
Haurit; nec crudæ tardârunt tegmina parmæ.
Labitur infelix, atque appetit ore cruento
Tellurem exspirans. Tum, diffundente per artus
Frigore se Stygio, manantem in viscera mortem
Accipit, et longo componit lumina somno.
  Atque ea dum variis permixtus tristia Mavors
Casibus alternat, jam castris Mago relictis,
Jam Libyæ ductor, properantia signa citato
Raptabant cursu, et cessata reponere avebant
Tempora cæde virûm, ac multo pensare cruore.
It globus intorquens nigranti turbine nubem
Pulveris, et surgit sublatis campus arenis:
Quâque ferens gressum flectit vestigia ductor,
Undanti circum tempestas acta procellâ
Volvitur, atque altos operit caligine montes.
Occubuêre femur Fontanus, Buta canorum
Transfixi guttur, pressoque e vulnere cuspis
Prospexit terga. Hunc tristes luxêre Fregellæ
Multiplicem proavis; hunc mater Anagnia flevit.

Haud dispar fortuna tibi, Lævine; sed auso
Non eadem: neque enim Tyrio concurrere regi
Tentas; sed lectus par ad certamen Ithemon;
(Autololum moderator erat) quem poplite cæso
Dum spolias, gravis immiti cum turbine costas
Fraxinus irrupit; collapsaque membra sub ictu,
Hoste super fuso, subitâ cecidêre ruinâ.
Nec Sidicina cohors defit. Viridasius armat
Mille viros, nulli victus vel ponere castra,
Vel junxisse ratem, duroque resolvere muros
Ariete, et in turrim subitos immittere pontes.
Quem postquam Libyæ ductor virtute feroci
Exsultare videt, (namque illi, vulnere præceps,
Terga dabat levibus diffisus Arauricus armis)
Acrius hoc pulchro Mavorte accensus in iram,
Et dignum sese ratus in certamina sævo
Comminus ire viro, referenti e corpore telum
Advolat, et fodiens pectus—"Laudande laborum,
Quisquis es, haud aliâ decuit te occumbere dextrâ.
Ad Manes leti perfer decus. Itala gentis
Ni tibi origo foret, vitâ donatus abires."—
Hinc Fadum petit, et veterem bellare Labicum,
Cui, Siculis quondam terris congressus, Hamilcar
Clarum spectato dederat certamine nomen.
Immemor annorum, seniumque oblitus, in arma
Ille quidem crudâ mente, et viridissimus iræ,
Ibat; sed vani frigentem in Marte senectam
Prodebant ictus: stipulâ crepitabat inani
Ignis iners, cassamque dabat sine robore flammam.
Quem postquam [adspexit] patrio monstrante superbus
Armigero Pœnûm ductor, "Certamina primæ
Hîc lue nunc," inquit, "pugnæ: te notus Hamilcar
Hac trahit ad Manes dextrâ."— Tum librat ab aure
Intorquens jaculum, et versantem in vulnere sese
Transigit. Extractâ fœdavit cuspide sanguis
Canitiem, ac longos finivit morte labores.
Nec minus Herminium primis obtruncat in armis,
Assuetum, Trasymene, tuos prædantibus hamis

Exhaurire lacus, patrisque alimenta senectæ
Ducere suspenso per stagna jacentia lino.
  Interea exanimem mœsti super arma Sichæum
Portabant Pœni, corpusque in castra ferebant.
Quos ubi conspexit tristi clamore ruentes
Ductor, præsago percussus pectora luctu,
"Quinam," inquit, "dolor, o socii? quemve Deorum
Eripuit nobis? Num te, dulcedine laudis
Flagrantem, et nimio primi Mavortis amore,
Atra, Sichæe, dies properato funere carpsit?"—
Utque dato gemitu lacrymæ assensêre ferentûm,
Et dictus pariter cædis mœrentibus auctor;
"Cerno," ait, "adverso pulchrum sub pectore vulnus
Cuspidis Iliacæ. Dignus Carthagine, dignus
Hasdrubale, ad Manes ibis: nec te optima mater
Dissimilem lugebit avis, Stygiâve sub umbrâ
Degenerem cernens noster vitabit Hamilcar.
At mihi Flaminius, tam mœsti causa doloris,
Morte suâ minuet luctus. Hæc pompa sequetur
Exsequias; seroque emtum volet impia Roma,
Non violâsse mei corpus mucrone Sichæi."
  Sic memorans torquet fumantem ex ore vaporem,
Iraque anhelatum proturbat pectore murmur:
Ut multo accensis fervore exuberat undis,
Clausus ubi exusto liquor indignatur aheno.
Tum præceps ruit in medios, solumque fatigat
Flaminium incessens: nec dicto segnius ille
Bella capessebat; propiorque insurgere Mavors
Cœperat, et campo junctus jam stabat uterque;
Cum subitus per saxa fragor, motique repente
(Horrendum!) colles, et summa cacumina, totis
Intremuêre jugis; nutant in vertice silvæ
Pinifero, fractæque ruunt super agmina rupes.
Immugit penitus convulsis ima cavernis
Dissiliens tellus, nec parvos rumpit hiatus:
Atque umbras late Stygias immensa vorago
Faucibus ostendit patulis; Manesque profundi

Antiquum expavêre diem. Lacus ater, in altos
Sublatus montes, et sede excussus avitâ,
Lavit Tyrrhenas ignotâ adspergine silvas.
Jamque eadem populos magnorumque oppida regum
Tempestas et dira lues stravitque, tulitque.
Ac, super hæc, reflui pugnârunt montibus amnes,
Et retro fluctus torsit mare. Monte relicto
Apenninicolæ fugêre ad litora Fauni.
Pugnabat tamen (heu belli vecordia!) miles,
Jactatus titubante solo; tremebundaque tela,
Subductâ tellure ruens, torquebat in hostem;
Donec, pulsa, vagos cursus ad litora vertit,
Mentis inops, stagnisque illata est, Daunia pubes.
Quîs Consul terga increpitans, nam turbine motæ
Ablatis terræ inciderat, "Quid deinde, quid (oro)
Restat, Io, profugis? Vos, en, ad mœnia Romæ
Ducitis Hannibalem: vos in Tarpeia Tonantis
Tecta faces ferrumque datis. Sta, miles, et acres
Disce ex me pugnas: vel, si pugnare negatum,
Disce mori. Dabit exemplum non vile futuris
Flaminius; ne terga Libys, ne Cantaber, unquam
Consulis adspiciat. Solus, si tanta libido
Est vobis rabiesque fugæ, tela omnia solus
Pectore consumo, et moriens, fugiente per auras
Hac animâ, vestras revocabo ad prœlia dextras."—
Dumque ea commemorat, densosque obit obvius hostes,
Advolat ora ferus mentemque Ducarius: acri
Nomen erat gentile viro; fusisque catervis
Boiorum quondam patriis, antiqua gerebat
Vulnera barbaricæ mentis: noscensque superbi
Victoris vultus, "Tune," inquit, "maximus ille
Boiorum terror? Libet hoc cognoscere telo,
Corporis an tanti manet de vulnere sanguis.
Nec vos pœniteat, populares, fortibus umbris
Hoc mactare caput. Nostros hic curribus egit
Insistens victos alta ad Capitolia patres.
Ultrix hora vocat."—Pariter tunc undique fusis

Obruitur telis ; nimboque ruente per auras
Contectus, nulli dextrâ jactare reliquit
Flaminium cecidisse suâ. Nec pugna peremto
Ulterior ductore fuit : namque, agmine denso,
Primores juvenum, læva ob discrimina Martis
Infensi Superis dextrisque, et cernere Pœnum
Victorem plus morte rati, super ocyus omnes
Membra ducis stratosque artus, certamine magno,
Telaque, corporaque, et non fausto Marte cruentas
Injecêre manus. Sic, densi, cædis acervo,
Ceu tumulo, texêre virum. Tum, strage per undas,
Per silvas sparsâ, perque altam sanguine vallem,
In medias fratre invectus comitante catervas
Cæsorum juvenum Pœnus, "Quæ vulnera cernis !
Quas mortes !" inquit. "Premit omnis dextera ferrum ;
Armatusque jacet servans certamina miles.
Hos, en, hos obitus, nostræ, spectate, cohortes.
Fronte minæ durant, et stant in vultibus iræ.
Et vereor, ne, quæ tantâ creat indole tellus
Magnanimos fecunda viros, huic fata dicârint
Imperium, atque ipsis devincat cladibus orbem."
Sic fatus cessit nocti ; finemque dedêre
Cædibus, infusæ, subducto sole, tenebræ.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER VI.

Jam, Tartessiaco quos solverat æquore, Titan,
In noctem diffusus, equos jungebat Eois
Litoribus; primique novo Phaëthonte retecti,
Seres lanigeris repetebant vellera lucis:
Et fœda ante oculos strages, propiusque patebat
Insani Mavortis opus: simul arma virique,
Ac mixtus sonipes, dextræque, in [funere, cæsæ,]
Hærentes hastis: passim clypeique jubæque,
Atque artus trunci capitum, fractusque jacebat
Ossibus in duris ensis: nec cernere deerat
Frustra seminecum quærentia lumina cœlum.
Tum spumans sanie lacus, et fluitantia summo,
Æternum tumulis orbata, cadavera ponto.
  Nec tamen adversis fuerat fracta Itala virtus.
Bruttius ingenti miserandæ cædis acervo,
Non æquum ostentans confosso corpore Martem,
Extulerat vix triste caput, truncosque trahebat
Per stragem, nervis interlabentibus, artus;
Tenuis opum, non patre nitens, linguâve; sed asper
Ense: nec e Volscâ quisquam vir gente redemit
Plus ævi: [nam magnanimus puer addere sese,
Pubescente genâ, castris optârat,] et acri
Flaminio spectatus erat, cum Celtica victor
Obrueret bello Divis melioribus arma.
Inde honor, ac sacræ custodia Marte sub omni

Alitis: hinc causam nutrivit gloria leti.
Namque, necis certus, captæ prohibere nequiret
Cum Pœnos aquilæ, postquam subsidere fata
Viderat, et magnâ pugnam inclinare ruinâ,
Occulere interdum et terræ mandare parabat.
Sed, subitis victus telis, labentia membra
Prostravit super, atque injectâ morte tegebat.
Verum, ubi lux, nocte e Stygiâ miseroque sopore,
Reddita, vicini de strage cadaveris hastâ
Erigitur, soloque vigens conamine, late
Stagnantem cæde et facilem discedere terram
Ense fodit; clausamque aquilæ infelicis adorans
Effigiem, palmis languentibus æquat arenas.
Supremus fessi tenues tum cessit in auras
Halitus, et magnam misit sub Tartara mentem.
  Juxta cernere erat meritæ sibi poscere carmen
Virtutis sacram rabiem. Lævinus, ab alto
Priverno, vitis Latiæ præsignis honore,
Exanimum Nasamona Tyren super ipse jacebat
Exanimis: non hasta viro, non ensis: in arctis
Abstulerat Fors arma: tamen certamine nudo
Invenit Marti telum dolor. Ore cruento
Pugnatum; ferrique vicem dens præbuit iræ.
Jam laceræ nares, fœdataque lumina morsu,
Jam truncum raptis caput auribus, ipsaque diris
Frons depasta modis, et sanguine abundat hiatus.
Nec satias; donec mandentia linqueret ora
Spiritus, et plenos rictus mors atra teneret.
  Talia dum præbet tristis miracula virtus,
Diverso interea fugientes, saucia turba,
Jactantur casu; silvisque per avia cæcis,
Ablati furtim multo cum vulnere, solos
Per noctem metantur agros. Sonus omnis et aura
Exterrent, pennâque levi commota volucris.
Non sopor, aut menti requies: agit asper acerbâ
Nunc Mago attonitos, nunc arduus Hannibal, hastâ.
  Serranus, clarum nomen, tua, Regule, proles,
Qui, longum semper famâ gliscente per ævum,

Infidis servâsse fidem memorabere Pœnis,
Flore nitens primo, patriis (heu!) Punica bella
Auspiciis ingressus erat; miseramque parentem,
Et dulces tristi repetebat sorte penates
Saucius. Haud illi comitum super ullus, et atris
Vulneribus qui ferret opem: per devia, fractæ
Innitens hastæ, furtoque ereptus opacæ
Noctis, iter tacitum Perusina ferebat in arva:
Ac fessus parvi (quæcumque ibi fata darentur)
Limina pulsabat tecti: cum, membra cubili
Evolvens non tarda, Marus (vetus ille parentis
Miles, et haud surdâ tractârat prœlia famâ)
Procedit, renovata focis et paupere Vestâ
Lumina prætendens: utque ora agnovit, et ægrum
Vulneribus duris, ac (lamentabile visu!)
Lapsantes fultum truncatâ cuspide gressus,
Funesti rumore mali jam saucius aures,
"Quod scelus, o! nimius vitæ, nimiumque ferendis
Adversis genitus, cerno? Te, maxime, vidi,
Ductorum, cum captivo Carthaginis arcem
Terreres vultu, crimen culpamque Tonantis,
Occidere; atque hausi, quem non Sidonia tecta
Expulerint eversa meo de corde, dolorem.
Estis ubi, en, iterum, Superi? Dat pectora ferro
Regulus, ac stirpem tantæ perjura recidit
Surgentem Carthago domûs!" — Inde ægra reponit
Membra toro. Nec ferre rudis medicamina, (quippe
Callebat bellis) nunc purgat vulnera lymphâ,
Nunc mulcet succis. Ligat inde, ac vellera molli
Circumdat tactu, et torpentes mitigat artus.
  Exin cura seni, tristem depellere fesso
Ore sitim, et parcâ vires arcessere mensâ.
Quæ postquam properata, sopor sua munera tandem
Applicat, et mitem fundit per membra quietem.
Necdum exorta dies; Marus instat vulneris æstus
Expertis medicare modis; gratumque teporem,
Exutus senium, trepidâ pietate ministrat.
Hic juvenis, mœstos tollens ad sidera vultus,

Cum gemitu lacrymisque simul: "Si culmina nondum
Tarpeia exosus damnâsti sceptra Quirini,
Extremas Italûm res Ausoniamque ruentem
Adspice," ait, "genitor: tandemque adverte procellis
Æquos Iliacis oculos. Amisimus Alpes;
Nec deinde adversis modus est. Ticinus, et ater
Stragibus Eridanus, tuque, insignite tropæis
Sidoniis Trebia, et tellus lacrymabilis Auni....
Sed quid ego hæc? Gravior quanto vis, ecce, malorum!
Vidi crescentes Trasymeni cædibus undas,
Prostratâque virûm mole: inter tela cadentem
Vidi Flaminium. Testor, mea numina, Manes,
Dignam me pœnæ tum nobilitate paternæ
Strage hostis quæsîsse necem, ni tristia letum,
Ut quondam patri, nobis quoque fata negâssent."
Cætera acerbantem questu lenire laborans,
Effatur senior: "Patrio, fortissime, ritu,
Quidquid adest duri, et rerum inclinata, feramus.
Talis lege Deûm, clivoso tramite vitæ,
Per varios præceps casus rota volvitur ævi:
Sat tibi, sat magna, et totum vulgata per orbem,
Stant documenta domûs: sacer ille, et numine nullo
Inferior, tuus ille parens, decora alta paravit
Restando adversis: nec virtutem exuit ullam
Ante, reluctantes liquit quam spiritus artus.
Vix puerile mihi tempus confecerat ætas,
Cum primo malas signabat Regulus ævo.
Accessi comes, atque omnes sociavimus annos;
Donec Dîs Italæ visum est exstinguere lumen
Gentis, in egregio cujus sibi pectore sedem
Ceperat alma Fides, mentemque amplexa tenebat.
Ille ensem nobis magnorum hunc instar honorum,
Virtutisque ergo, dedit, et, sordentia fumo
Quæ cernis nunc, frena; sed est argenteus ollis
Fulgor: nec cuiquam Marus est post talia dona

Non prælatus eques. Verum superavit honores
Omnes hasta meos: cui me libare Lyæi
Quod cernis latices, dignum est cognoscere causam.
"Turbidus arentes lento pede sulcat arenas
Bagrada, non ullo Libycis in finibus amne
Victus limosas extendere latius undas,
Et stagnante vado patulos involvere campos.
Hîc, studio laticum, quorum est haud prodiga tellus,
Per ripas læti sævis consedimus arvis.
Lucus iners juxta Stygium pallentibus umbris
Servabat sine sole nemus, crassusque per auras
Halitus erumpens tetrum exspirabat odorem.
Intus dira domus, curvoque immanis in antro
Sub terras specus, et tristes sine luce tenebræ.
Horror mente redit. Monstrum exitiabile et irâ
Telluris genitum, cui par vix viderit ætas
Ulla virûm, serpens, centum porrectus in ulnas,
Letalem ripam et lucos habitabat Avernos.
Ingluviem immensi ventris gravidamque venenis
Alvum deprensi satiabant fonte leones,
Aut acta ad fluvium torrenti lampade solis
Armenta, et tractæ fœdâ gravitate per auras,
Ac tabe afflatûs, volucres. Semesa jacebant
Ossa solo informi: lateque repletus et asper
Vastatis gregibus, nigro ructabat in antro.
Isque ubi ferventi concepta incendia pastu
Gurgite mulcebat rapido et spumantibus undis,
Nondum etiam toto demersus corpore in amnem
Jam caput adversæ ponebat margine ripæ.
Imprudens tantæ pestis gradiebar, Aquino
Apenninicolâ atque Umbro comitatus Avente:
Scire nemus, pacemque loci explorare, libebat.
"Jamque propinquantûm tacitus penetravit in artus
Horror, et occulto riguerunt frigore membra.
Intramus tamen, et Nymphas numenque precamur
Gurgitis ignoti; trepidosque et multa paventes
Arcano gressus audemus credere luco.

Ecce, e vestibulo primisque e faucibus antri
Tartareus turbo, atque insano sævior Euro
Spiritus, erumpit, vastoque e gutture fusa
Tempestas oritur, mixtam stridore procellam
Cerbereo intorquens. Pavefacti clade vicissim
Adspicimus; resonare solum, tellusque moveri,
Atque antrum ruere, et visi procedere Manes.
Quantis armati cœlum petière Gigantes
Anguibus; aut quantus Lernæ lassavit in undis
Amphitryoniaden serpens; qualisque comantes
Auro servavit ramos Junonius anguis;
Tantus, disjectâ tellure, sub astra coruscum
Extulit assurgens caput, atque in nubila primam
Dispersit saniem, et cœlum fœdavit hiatu.
Diffugimus, tenuemque metu conamur anheli
Tollere clamorem frustra: nam sibila totum
Implebant nemus. At, subitâ formidine cæcus,
Et facti damnandus, Avens (sed fata trahebant)
Antiquæ quercûs ingenti robore sese
Occulit, infandum si possit fallere monstrum.
Vix egomet credo: spiris ingentibus arctæ
Arboris abstraxit molem, penitusque revulsam
Evertit fundo, et radicibus eruit imis.
Tum trepidum, ac socios extremâ voce cientem,
Corripit, atque haustu sorbens et faucibus atris
(Vidi respiciens) obscœnâ condidit alvo.
Infelix fluvio sese et torrentibus undis
Crediderat, celerique fugâ jam nabat Aquinus.
Hunc medio invasit fluctu, ripæque relatos
(Heu genus infandum leti!) depascitur artus.
"Sic dirum nobis et lamentabile monstrum
Effugisse datur. Quantum mens ægra sinebat,
Appropero gressum, et ductori singula pando.
Ingemuit, casus juvenum miseratus acerbos.
Utque erat in pugnas, et Martem, et prœlia, et hostem,
Igneus, et magna audendi flagrabat amore,
Ocyus arma rapi, et spectatum Marte sub omni

Ire jubet campis equitem. Ruit ipse, citatum
Quadrupedem plantâ fodiens, scutataque raptim
Consequitur jusso manus, et muralia portat
Ballistas tormenta graves, suetamque movere
Excelsas turres immensæ cuspidis hastam.
"Jamque ubi feralem strepitu circumtonat aulam
Cornea gramineum persultans ungula campum;
Percitus hinnitu, serpens evolvitur antro,
Et Stygios æstus fumanti exsibilat ore.
Terribilis gemino de lumine fulgurat ignis:
At nemus arrectæ et procera cacumina saltûs
Exsuperant cristæ: trifido vibrata per auras
Lingua micat motu, atque assultans æthera lambit.
"Ut vero strepuêre tubæ, conterritus alte
Immensum attollit corpus, tergoque residens,
Cætera sinuatis glomerat sub pectore gyris.
Dira dehinc in bella ruit; rapideque resolvens
Contortos orbes, directo corpore totam
Extendit molem, subitoque propinquus in ora
Lato distantûm spatio venit: omnis anhelat,
Attonitus serpentis, equus, frenoque teneri
Impatiens, crebros exspirat naribus ignes.
Arduus ille super tumidis cervicibus altum
Nutat utroque caput: trepidos inde, incitus irâ,
Nunc sublime rapit, nunc vasto pondere gaudet
Elisisse premens. Tunc, fractis ossibus, atram
Absorbet saniem, et, tabo manante per ora,
Mutat hians hostem, semesaque membra relinquit.
"Cedebant jam signa retro, victorque catervas
Longius avectas afflatûs peste premebat;
Cum ductor, propere revocatam in prœlia turmam
Vocibus impellens, "Serpentine Itala pubes
Terga damus, Libycisque parem non esse fatemur
Anguibus Ausoniam? Si debellavit inertes
Halitus, ac viso mens ægra effluxit hiatu,
Ibo alacer, solusque manus componere monstro
Sufficiam." — Clamans hæc, atque interritus, hastam
Fulmineo volucrem torquet per inane lacerto.

Venit in adversam non vano turbine frontem
Cuspis, et, haud paulum vires adjuta ruentis
Contra ardore feræ, capiti tremebunda resedit.
Clamor ad astra datur: vocesque repente profusæ
Æthereas adière domos. Furit ilicet irâ
Terrigena, impatiens dare terga, novusque dolori,
Et chalybem longo tum primum passus in ævo.
Nec frustra rapidi, stimulante dolore, fuisset
Impetus, ablato ni Regulus arte regendi
Instantem elusisset equo, rursusque secutum
Cornipedis gyros flexi curvamine tergi,
Detortis lævâ celer effugisset habenis.
"At non spectator Marus inter talia segni
Torpebat dextrâ. Mea tanto in corpore monstri
Hasta secunda fuit. Jam jamque extrema trisulcâ
Lambebat linguâ fessi certamine terga
Quadrupedis: torsi telum, atque urgentia velox
In memet sævi serpentis prœlia verto.
Hinc imitata cohors certatim spicula dextris
Congerit, alternasque ferum diducit in iras:
Donec murali ballista coërcuit ictu.
Tum fractus demum vires: nec jam amplius ægrâ
Consuetum ad nisus spinâ præstante rigorem,
Et solitum in nubes tolli caput, acrius instat.
Jamque alvo penitus demersa falarica sedit,
Et geminum volucres lumen rapuêre sagittæ:
Jam patulis vasto sub vulnere faucibus aër
Tabificam exspirat saniem: [spes ultima jamque
Ingentis caudæ,] et jaculis et pondere conti,
Hæret humi, lassoque tamen minitatur hiatu:
Donec, tormentis stridens, magnoque fragore,
Discussit trabs acta caput; longoque resolvens
Aggere se ripæ, tandem exhalavit in auras
Liventem nebulam fugientis ab ore veneni.
"Erupit tristi fluvio mugitus, et imis
Murmura fusa vadis; subitoque et lucus, et antrum,
Et resonæ silvis ululârunt flebile ripæ.
Heu! quantis luimus mox tristia prœlia damnis!

Quantaque supplicia et quales exhausimus iras !
Nec tacuêre pii vates ; famulumque sororum
Naïadum, tepidâ quas Bagrada nutrit in undâ,
Nos violâsse manu, seris monuêre periclis.
Hæc tunc hasta, decus nobis pretiumque secundi
Vulneris, a vestro, Serrane, tributa parente,
Princeps quæ sacro bibit e serpente cruorem."
  Jamdudum vultus lacrymis atque ora rigabat
Serranus, medioque viri sermone profatur :
" Huic si vita duci nostrum durâsset in ævum,
Non Trebia infaustas superâsset sanguine ripas ;
Nec, Trasymene, tuus premeret tot nomina gurges."
  Tunc senior, " Magnas," inquit, " de sanguine pœnas
Percepit Tyrio, et præsumta piacula mortis.
Nam, defecta viris, et opes attrita, supinas
Africa tendebat palmas, cum, sidere diro,
Misit Agenoreis ductorem animosa Therapne.
Nulla viro species, decorisque et frontis egenum
Corpus ; in exiguis vigor (admirabile) membris
Vividus, et nisu magnos qui vinceret artus.
Jam Martem regere, atque astus adjungere ferro,
Et durus facilem per inhospita ducere vitam,
Haud isti, quem nunc penes est sollertia belli,
Cederet Hannibali. Vellem hunc, o tristia nobis
Täygeta ! hunc unum non durâssetis opacis
Eurotæ ripis. Vidissem mœnia flammis
Phœnissæ ruere ; aut certe non horrida fata
Flevissem ducis, et nullâ quos morte nec igni
Exutos servans portabo in Tartara luctus.
  " Consertæ campis acies, multusque per arva
Fervebat Mavors ; nec mens erat ulla sine irâ.
Hîc, inter medios, memorandis Regulus ausis
Laxabat ferro campum, ac per iniqua ruebat,
Nec repetenda dabat letali vulnera dextrâ.
Sic, ubi nigrantem torquens stridentibus Austris
Portat turbo globum, piceâque e nube ruinam
Pendentem terris pariter pontoque minatur ;

Omnis et agricola, et nemoroso vertice pastor,
Et pelago trepidat subductis navita velis.
At, fraudem nectens, socios ubi concava saxa
Claudebant, vertit subito certamine Graius,
Et dat terga celer, fictâ formidine, ductor.
Haud secus ac, stabulis procurans otia, pastor
In foveam parco tectam velamine frondis
Ducit nocte lupos positæ balatibus agnæ.
Abripuit traxitque virum, fax mentis honestæ,
Gloria, et incerti fallax fiducia Martis.
Non socios, comitumve manus, non arma sequentûm
Respicere; insano pugnæ tendebat amore
Jam solus: nubes subito cum densa Laconum
Saxosis latebris intento ad prœlia circum
Funditur, et Pœna insurgit vis sæva virorum.
O diram Latio lucem, fastisque notandam!
Dedecus, o Gradive, tuum! Tibi dextera et urbi
Nata tuæ tristi damnatur sorte catenæ.
Haud unquam absistam gemitu. Te, Regule, vidit
Sidonius carcer? Tuque huic sat magna triumpho
Visa es, Carthago, Superis? Quæ pœna sequetur
Digna satis tali pollutos Marte Laconas?
"At nova Elissæi jurato fœdera Patres
Consultant mandare duci, pacisque sequestrem
Mittere, poscentes vinctam inter prœlia pubem,
Captivamque manum, ductore rependere nostro.
Nec mora: jam stabat primis in litoris undis
Navali propulsa ratis; jam nautica pubes
Aut silvis stringunt remos, aut abiete sectâ
Transtra novant: his intortos aptare rudentes,
His studium erecto componere carbasa malo.
Unca locant prorâ curvati pondera ferri.
Ante omnes, doctus pelagi rectorque carinæ,
Puppim aptat clavumque Cothon. Micat æreus altâ
Fulgor aquâ trifidi splendentis in æquore rostri.
Tela simul variamque ferunt, contra aspera ponti,
Rerum ad tempus, opem. Mediæ stat margine puppis,

Qui voce alternos nautarum temperet ictus,
Et remis dictet sonitum, pariterque relatis
Ad numerum plaudat resonantia cœrula tonsis.
Postquam confectum nautis opus, horaque cursûs,
Atque armata ratis, ventoque dedêre profundum ;
Omnis turba ruit, matres, puerique, senesque.
Per medios cœtus trahit, atque inimica per ora,
Spectandum Fortuna ducem. Fert lumina contra
Pacatus frontem ; qualis, cum litora primum
Attigit appulsâ rector Sidonia classe.
Accessi comes, haud ipso renuente ; ratique
Impositus, mœstis socium me casibus addo.
Illuviem, atque inopes mensas, durumque cubile,
Et certare malis urgentibus, hoste putabat
Devicto majus ; nec tam fugisse cavendo
Adversa egregium, quam perdomuisse ferendo.
Spes tamen una mihi, (quamquam bene cognita et olim
Atrox illa fides) Urbem, murosque, domumque
Tangere si miseris licuisset, corda moveri
Posse viro, et vestro certe mitescere fletu.
Claudebam sub corde metus, lacrymasque putabam
Esse viro, et nostræ similem inter tristia mentem ;
Cum tandem patriæ Tiberino allabimur amni.
Servabam vultus ducis, ac prodentia sensum
Lumina, et obtutu perstabam intentus eodem.
Siqua fides, unum, puer, inter mille labores,
Unum etiam in patriâ, sævâque in Agenoris urbe,
Atque unum vidi pœnæ quoque tempore vultum.
Obvia captivo cunctis simul urbibus ibat
Ausonia ; et, campum turbâ vincente, propinqui
Implentur colles : strepit altis Albula ripis.
“ Ipsi Pœnorum proceres immitia corda
Ad patrios certant cultus revocare ; togæque
Addebatur honos. Stetit, illacrymante senatu,
Et matrum turbâ, juvenumque dolore profuso,
Inter tot gemitus immobilis. Aggere consul
Tendebat dextram, et patriâ vestigia primus

Ponentem terrâ occursu celebrabat amico.
Collegit gressum; monitusque recedere consul,
Nec summum violare decus: cingente superbâ
Pœnorum turbâ, captivoque agmine septus,
Ibat, et invidiam cœlo Divisque ferebat.
"Ecce, trahens geminum natorum Marcia pignus,
Infelix nimiâ magni virtute mariti,
Squalentem crinem et tristes lacerabat amictus.
Agnoscisne diem? an teneris non hæsit in annis?
Atque ea, postquam habitu juxta et velamine Pœno
Deformem adspexit, fusis ululatibus ægra
Labitur; et gelidos mortis color occupat artus.
Siqua Deis pietas, tales, Carthago, videre
Dent tibi Sidonias matres! Me voce quietâ
Affatus, jubet et vestros et conjugis unâ
Arcere amplexus: [patet] impenetrabilis ille
Luctibus, et nunquam submissus colla dolori."
Hîc alto juvenis gemitu, lacrymisque coortis,
"Magne parens," inquit, "quo majus numine nobis
Tarpeiâ nec in arce sedet, si jura querelis
Sunt concessa piis, cur hoc matrique mihique
Solamen, vel cur decus hoc, o dure, negâsti,
Tangere sacratos vultus, atque oscula ab ore
Libavisse tuo? Dextram mihi prendere dextrâ
Non licitum? Leviora forent hæc vulnera quantum,
Si ferre ad Manes infixos mente daretur
Amplexus, venerande, tuos! Sed vana recordor
Ni, Mare, (nam primo tunc hærebamus in ævo)
Humanâ major species erat: horrida cano
Vertice descendens ingentia colla tegebat
Cæsaries, frontique comâ squalente sedebat
Terribilis decor, atque animi venerabile pondus.
Nil posthac oculis simile incidit."—Excipit inde
Jam Marus, atque, inhibens convellere vulnera questu,
"Quid, cum, præteritis invisa penatibus," inquit,
"Hospitia et sedes Pœnorum intravit acerbas?

Affixi clypei, currusque, et spicula nota,
Ædibus in parvis, magni monimenta triumphi,
Pulsabant oculos, conjuxque in limine primo
Clamabat, ‘Quo fers gressus? Non Punicus hic est,
Regule, quem fugias, carcer. Vestigia nostri
Casta tori, domus et patrium sine crimine servat
Inviolata larem. Semel hîc, iterumque (quid, oro,
Pollutum est nobis?) prolem, gratante senatu
Et patriâ, sum enixa tibi. Tua (respice) sedes
Hæc est, unde ingens humeris fulgentibus ostro
Vidisti Latios consul procedere fasces;
Unde ire in Martem, quo capta referre solebas,
Et victor mecum suspendere postibus arma.
Non ego complexus et sanctæ fœdera tædæ,
Conjugiumve, peto. Patrios damnare Penates
Absiste, ac natis fas duc concedere noctem.’
“Hos inter fletus, junctus vestigia Pœnis,
Limine se clusit Tyrio, questusque reliquit.
Vixdum clara dies summâ lustrabat in Œtâ
Herculei monimenta rogi, cum consul adiri
Accirique jubet Libyas. Tum limina templi
Vidimus intrantem. Quæ consultata senatûs,
Quasve viri voces extremum Curia mœrens
Audierit, placido nobis ipse edidit ore.
Intulit ut gressus, certatim voce manuque
Ad solitam sedem et vestigia nota vocabant.
Abnuit, antiquumque loci adspernatus honorem est.
At circumfusi non secius undique dextram
Prensare, ac, patriæ ductorem nomine tanto
Redderet, orabant; captivâ posse redemtum
Pensari turbâ: ac Tyrias tum justius arces
Arsuras dextrâ, fuerit quæ vincta catenis.
“Tum palmas simul attollens ac lumina cœlo:
‘Justitiæ rectique dator, qui cuncta gubernas,
Nec levior mihi Diva Fides, Sarranaque Juno,
Quos reditûs testes juratâ mente vocavi,
Si mihi fas me digna loqui, Latiosque tueri

Voce focos, ibo ad Tyrios non segnior,' inquit,
' Stante fide reditûs, et salvo fœdere pœnæ.
Sic nobis rerum exitio desistite honorem
Tendere. Tot bellis, totque annis fregimus ævum:
Nunc etiam vinclis et longo carcere torpent
Captivo in senio vires. Fuit ille, nec unquam,
Dum fuit, a duro cessavit munere Martis,
Regulus. Exsangui spectatis corpore nomen.
At non Carthago, fraudum domus, inscia quantum
E nobis restet, juvenes parat, aspera ferro
Pectora, captivos nostrâ pensare senectâ.
Ite dolos contra: gensque astu fallere læta
Discat, me capto, quantum tibi, Roma, supersit.
Nec vero placeat, nisi quæ de more parentûm
Pax erit. Exposcunt Libyes, nobisque dedêre
Hæc referenda, pari libeat si pendere bellum
Fœdere, et ex æquo geminas conscribere leges.
Sed mihi sit Stygios ante intravisse penates,
Talia quam videam ferientes pacta Latinos.'
" Hæc fatus, Tyriæ sese jam reddidit iræ;
Nec monitus spernente graves fidosque senatu,
Pœnorum dimissa cohors. Quæ, mœsta repulsâ,
Ac minitans capto, patrias properabat ad oras.
Prosequitur vulgus Patres; ac planctibus ingens
Personat et luctu Campus. Revocare libebat
Interdum, et justo raptum retinere dolore.
" At trepida, et subito ceu stans in funere, conjux,
Ut vidit puppi properantem intrare, tremendum
Vociferans, celerem gressum referebat ad undas:
' Tollite me, Libyes, comitem pœnæque necisque.
Hoc unum, conjux, uteri per pignora nostri
Unum oro; liceat tecum quoscumque ferentem
Terrarum pelagique pati cœlique labores.
Non ego Amyclæum ductorem in prœlia misi,
Nec nostris tua sunt circumdata colla catenis.
Cur usque ad Pœnos miseram fugis? Accipe mecum
Hanc prolem. Forsan duras Carthaginis iras

Flectemus lacrymis: aut, si præcluserit aures
Urbs inimica suas, eadem tunc hora manebit
Teque tuosque simul: vel, si stat rumpere vitam,
In patriâ moriamur: adest comes ultima fati.'
" Has inter voces, vinclis resoluta, moveri
Paulatim, et ripâ cœpit decedere puppis.
Tum vero infelix, mentem furiata dolore,
Exclamat, fessas tendens ad litora palmas:
' En, qui se jactat Libyæ populisque nefandis
Atque hosti servare fidem! Data fœdera nobis,
Ac promissa fides thalamis ubi, perfide, nunc est?'
Ultima vox duras hæc tunc penetravit ad aures:
Cætera percussi vetuerunt noscere remi.
" Tum fluvio raptim ad pelagi devolvimur oras,
Ac legimus pontum, pinuque immane cavatâ
Æquor, et immensas curvâ trabe findimus undas.
Ludibrium necis horrescens, vis aspera ponti
Obrueret, scopulisque ratem furor improbus Euri
Frangeret, optabam: letum id commune fuisset,
Sed nos ad pœnam moderato flamine lenes
Vexerunt Zephyri, Tyrioque dedêre furori.
" Infelix vidi, patriamque remissus in urbem,
Narrator pœnæ, durâ mercede reverti.
Nec tibi nunc, ritus imitantem irasque ferarum,
Pygmalioneam tentarem expromere gentem,
Si majus quidquam toto vidisset in orbe
Gens hominum, quam quod vestri veneranda parentis
Edidit exemplum virtus. Pudet addere questus
Suppliciis, quæ spectavi placido ore ferentem.
Tu quoque, care puer, dignum te sanguine tanto
Fingere ne cessa, atque orientes comprime fletus.
" Præfixo paribus ligno mucronibus omnes
Armantur laterum crates, densumque per artem
Texitur erecti stantisque ex ordine ferri
Infelix stimulus; somnisque hac fraude negatis,
Quocumque inflexum, producto tempore, torpor
Inclinavit iners, fodiunt ad viscera corpus.

Absiste, o juvenis, lacrymis. Patientia cunctos
Hæc superat currus. Longo revirescet in ævo
Gloria, dum cœli sedem terrasque tenebit
Casta Fides; dum virtutis venerabile nomen
Vivet; eritque dies, tua quo, dux inclyte, fata
Audire horrebunt, a te calcata, minores."
Hæc Marus, et mœstâ refovebat vulnera curâ.
  Interea, rapidas perfusa cruoribus alas,
Sicut sanguineâ Trasymeni tinxerat undâ,
Vera ac ficta simul spargebat Fama per Urbem.
Allia, et infandi Senones, captæque recursat
Attonitis arcis facies. Excussit habenas
Luctificus pavor, et tempestas aucta timendo.
Hic raptim ruit in muros: vox horrida fertur,
"Hostis adest;" jaciuntque sudes et inania tela.
Ast aliæ laceris canentes crinibus alta
Verrunt tecta Deûm, et seris, post fata suorum,
Sollicitant precibus. Requiem tenebræque diesque
Amisêre: jacent portis, ululantque dolore,
Dispersum vulgus; remeantûmque ordine longo
Servat turba gradus: pendent ex ore loquentûm;
Nec lætis sat certa fides; iterumque morantur
Orando, et, vultu interdum, sine voce, precati,
Quod rogitant, audire pavent. Hinc fletus, ubi aures
Percussæ graviore malo: metus inde, negatum
Si scire, et dubius responsi nuntius hæsit.
Jamque ubi conspectu redeuntûm visa propinquo
Corpora, sollicite læti funduntur, et ipsis
Oscula vulneribus figunt, Superosque fatigant.
  Hîc, inter trepidos, curæ venerandus, agebat
Serranum Marus: atque olim post fata mariti
Non egressa domum vitato Marcia cœtu,
Et lucem causâ natorum passa, ruebat
In luctum similem antiquo: turbata repente,
Agnoscensque Marum, "Fidei comes inclyte magnæ,

Hunc certe mihi reddis," ait. "Leve vulnus? an alte
Usque ad nostra ferus penetravit viscera mucro?
Quidquid id est, dum non vinctum Carthago catenis
Abripiat, pœnæque instauret monstra paternæ,
Gratum est, o Superi! Quoties, heu! nate, petebam,
Ne patrias iras animosque in prœlia ferres,
Neu te belligeri stimularet in arma parentis
Triste decus. Nimium vivacis dura senectæ
Supplicia expendi. Quæso, jam parcite, siqua
Numina pugnâstis nobis."—At cladis acerbæ
Discussâ ceu nube, Patres conquirere fessis
Jam rebus meditantur opem; atque ad munera belli
Certatur; pulsusque timor graviore periclo.
  Maxima curarum, rectorem ponere castris,
Cui Latium et moles rerum quassata recumbat,
Spectante occasum patriâ. Jovis illa ruenti
Ausoniæ atque Italis tempus protendere regnis
Cura fuit: nam Tyrrhenos Pœnumque secundis
Albanâ surgens respexerat arce tumentem,
Qui ferre in muros victricia signa parabat.
Tum quassans caput, "Haud unquam tibi Jupiter," inquit,
"O juvenis, dederit portas transcendere Romæ,
Atque inferre pedem. Tyrrhenas sternere valles
Cædibus, et ripas fluviorum exire Latino
Sanguine fas fuerit. Tarpeium accedere collem,
Murisque adspirare, veto."—Quater inde coruscum
Contorsit dextrâ fulmen, quo tota reluxit
Mæonidûm tellus; atramque per æthera volvens
Abrupto fregit cœlo super agmina nubem.
  Nec Pœnum avertisse satis: dat, numine magno,
Æneadis tandem gremio deponere tuto
Romuleam gentem, Fabioque salutis habenas
Credere ductori. Cui postquam tradita belli
Jura videt; "Non hunc," inquit, "superaverit unquam

Invidia, aut blando popularis gloria fuco:
Non astus fallax, non præda, aliusve cupido.
Bellandi vetus, ac laudum cladûmque quietâ
Mente capax; par ingenium castrisque togæque."—
Sic genitor Divûm, recipitque ad sidera gressum.
  Hîc, circumspectis nulli deprensus in armis,
Laudatusque Jovi, Fabius mirabile quantum
Gaudebat reducem patriæ annumerare reversus,
Duxerat egrediens quam secum in prœlia, pubem.
Nec membris quisquam natove pepercit amato
Acrius, aut vidit socium per bella cruorem
Tristior. Atque idem, perfusus sanguine victor
Hostili, plenis repetebat mœnia castris.
  Stirpe genus clarum, cœloque affinis origo.
Nam remeans longis olim Tirynthius oris,
Et triplicis monstri famam et spectacula captas
Mira boves hac, quâ fulgent nunc mœnia Romæ,
Egit ovans. Tunc Arcadius (sic fama) locabat
Inter desertos fundata Palatia dumos
Paupere sub populo ductor; cum regia virgo,
Hospite victa sacro, Fabium de crimine læto
Procreat, et magni commiscet seminis ortus
Arcas in Herculeos mater ventura nepotes.
Ter centum domus hæc Fabios armavit in hostem,
Limine progressos uno; pulcherrima quorum
Cunctando Fabius superavit facta, ducemque
Hannibalem æquando. Tantus tunc, Pœne, fuisti.
  Dum se perculsi renovant in bella Latini,
Turbatus Jove, et exutâ spe mœnia Romæ
Pulsandi, colles Umbros atque arva petebat
Hannibal, excelso summi quâ vertice montis
Devexum lateri pendet Tuder, atque ubi latis
Projecta in campis nebulas exhalat inertes,
Et sedet ingentem pascens Mevania taurum,
Dona Jovi; tum Palladios se fundit in agros,
Picenum dives prædæ, atque, errantibus armis,
Quo spolia invitant, transfert populantia signa;

Donec pestiferos mitis Campania cursus
Tardavit, bellumque sinu indefensa recepit.
Hîc dum stagnosi spectat templumque domosque
Literni ductor, variâ splendentia cernit
Picturâ, belli patribus monimenta prioris
Exhausti; nam porticibus signata manebant:
Quîs inerat longus rerum et spectabilis ordo.
Primus bella truci suadebat Regulus ore;
Bella neganda, viro si noscere fata daretur.
At princeps Pœnis indictâ more parentûm
Appius adstabat pugnâ, lauroque revinctus
Justum Sarranâ ducebat cæde triumphum.
Æquoreum juxta decus, et navale tropæum,
Rostra gerens, niveâ surgebat mole columna:
Exuvias Marti donumque Duilius, alto
Ante omnes mersâ Pœnorum classe, dicabat.
Cui, nocturnus honos, funalia clara sacerque
Post epulas tibicen adest; castosque penates
Insignis læti repetebat murmure cantûs.
Cernit et extremos defuncti civis honores.
Scipio ductoris celebrabat funera Pœni,
Sardoâ victor terrâ. Videt inde ruentem
Litoribus Libycis dispersa per agmina pubem;
Instabat cristâ fulgens, et terga premebat,
Regulus: Autololes, Nomadesque, et Maurus, et Hammon,
Et Garamas, positis dedebant oppida telis.
Lentus arenoso spumábat Bagrada campo
Vipereâ sanie, turmisque minantibus ultro
Pugnabat serpens, et cum duce bella gerebat.
Necnon projectum puppi, frustraque vocantem
Numina, Amyclæum mergebat perfida ponto
Rectorem manus, et seras tibi, Regule, pœnas
Xanthippus digni pendebat in æquore leti.
Addiderant geminas medio consurgere fluctu
Ægates; laceræ circum fragmenta videres
Classis, et effusos fluitare in gurgite Pœnos.

Possessor pelagi, pronâque Lutatius aurâ
Captivas puppes ad litora victor agebat.
[Hoc inter victos legatus in ordine Hamilcar,]
Ductoris genitor, cunctarum ab imagine rerum
Totius in sese vulgi converterat ora.
Sed pacis faciem, et pollutas fœderis aras,
Deceptumque Jovem, ac dictantes jura Latinos,
Cernere erat. Strictas trepidâ cervice secures
Horrebat Libys; ac, submissis ordine palmis,
Orantes veniam, jurabant irrita pacta.
Hæc Eryce e summo spectabat læta Dione.
Quæ postquam infesto percensuit omnia vultu
Arridens Pœnus, lentâ proclamat ab irâ:
"Non leviora dabis nostris inscribere tectis
Acta meæ dextræ: captam, Carthago, Saguntum
Da spectare, simul ferro flammâque ruentem:
Perfodiant patres natorum membra: nec Alpes
Exiguus domitas capiet locus: ardua celsis
Persultet juga victor equis Garamasque Nomasque.
Addes Ticini spumantes sanguine ripas,
Et nostrum Trebiam, et Trasymeni litora Tuscis
Clausa cadaveribus. Ruat ingens corpore et armis
Flaminius: fugiat Consul, manante cruore,
Scipio, et ad socios nati cervice vehatur.
Hæc mitte in populos; et adhuc majora dabuntur.
Flagrantem effinges facibus, Carthago, Libyssis
Romam, et dejectum Tarpeiâ rupe Tonantem.
Interea vos (ut dignum est) ista, ocyus ite,
O juvenes, quorum dextris mihi tanta geruntur,
In cineres monimenta date, atque involvite flammis."

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER VII.

Interea trepidis Fabius spes unica rebus —
Ille quidem socios atque ægram vulnere præceps
Ausoniam armabat; viridique ad dura laborum
Bellator senio, jam castra movebat in hostem.
Sed mens humanâ major, nec tela nec enses,
Nec fortes spectabat equos. Tot millia contra
Pœnorum, invictumque ducem, tot in agmina, solus
Ibat, et in sese cuncta arma virosque gerebat.
Ac, ni sacra seni vis, impressumque fuisset,
Sistere Fortunam cunctando adversa foventem,
Ultima Dardanii transîsset nominis ætas.
Ille modum Superis in Punica castra favoris
Addidit; et Libyæ finem inter prospera bella
Vincendi statuit. Tumefactum cladibus ille
Hesperiis lento Pœnum moderamine lusit.
Summe ducum, qui regna iterum labentia Trojæ,
Et fluxas Latii res, majorumque labores,
Qui Carmentis opes, et regna Euandria servas,
Surge, age, et emerito sacrum caput insere cœlo.
  At Libyæ ductor, postquam nova nomina lecto
Dictatore vigent, raptim mutata Latinis
Imperia haud frustra reputans, cognoscere avebat,
Quæ fortuna viro, quodnam decus; ultima fessis
Ancora cur Fabius, quem post tot Roma procellas
Hannibali putet esse parem. Fervore carentes

Angebant anni, fraudique inaperta senectus.
Ocyus accitum captivo ex agmine poscit
Progeniem ritusque ducis, dextræque laborem.
  Cilnius, Arretî Tyrrhenis ortus in oris,
Clarum nomen erat: sed læva adduxerat hora
Ticini juvenem ripis; fususque ruentis
Vulnere equi, Libycis præbebat colla catenis.
Hic, ardens extrema malis, et rumpere vitam:
"Non cum Flaminio tibi res, nec fervida Gracchi
In manibus consulta," inquit. "Tirynthia gens est:
Quam si fata tuis genuissent, Hannibal, oris,
Terrarum imperium Carthaginis arce videres.
Non ego te longâ serie per singula ducam:
Hoc sat erit. Nosces Fabios certamine ab uno.
Veientûm populi violatâ pace negabant
Acceptare jugum; ac vicino Marte furebat
Ad portas bellum, consulque ciebat ad arma.
Delectus vetiti, privataque castra penates
Herculei implevêre: domo (mirabile) ab unâ
Patricius junctis exercitus ibat in armis.
Ter centum exsiluêre duces: quocumque liberet,
Uno non pavidus rexisses bella magistro.
Sed, dirum egressis omen, Scelerata minaci
Stridentis sonitu tremuerunt limina portæ;
Maximaque Herculei mugivit numinis ara.
Invasêre hostem, numerarique aspera virtus
Haud est passa viros, et plures milite cædes.
Sæpe globo densi, sæpe et per devia passim
Dispersi subiêre, vicis meritique labore
Æquato. Nulli quisquam virtute secundus,
Ducere ter centum Tarpeia ad templa triumphos.
(Spes, heu! fallaces, oblitaque corda caducum,
Mortali quodcumque datur.) Grex ille virorum,
Qui, Fabiâ gente incolumi, deforme putabat
Publica bella geri, pariter cecidêre Deorum
Invidiâ, subitis circumvenientibus armis.
Nec tamen occisos est cur lætere. Supersunt,

Quod tibi sit Libyæque satis: certaverit unus
Ter centum dextris: tam vivida membra, laborque
Providus, et cautâ sollertia tecta quiete.
Nec vero, calidi, nunc tu, cui sanguinis ætas,
Foderis in pugnâ velocius ilia plantâ
Bellatoris equi, frenisque momorderis ora."—
Quem cernens avidum leti post talia Pœnus,
"Nequidquam nostras, demens," ait, "elicis iras,"
Et captiva paras moriendo evadere vincla.
Vivendum est. Arctâ serventur colla catenâ."—
Hæc juvenis, Divisque tumens ausisque secundis.
At Patres Latiasque nurus raptabat ad aras
Cura Deûm. Mœsto suffusæ lumina vultu,
Femineus, matres, graditur chorus; ordine longo,
Junoni pallam conceptaque vota dicabant:
"Huc ades, o regina Deûm, gens casta precamur;
Et ferimus, digno quæcumque est nomine, turba
Ausonidum, pulchrumque, et acu subtemine fulvo,
Quod nostræ nevêre manus, venerabile donum.
Ac, dum decrescat matrum metus, hoc tibi, Diva,
Interea velamen erit. Si pellere nostris
Marmaricam terris nubem dabis, omnis in auro
Pressa tibi variâ fulgebit gemma coronâ."—
Necnon et proprio venerantur Pallada dono,
Phœbumque, armigerumque Deum, primamque Dionen.
Tanta adeo, cum res trepidæ, reverentia Divûm
Nascitur: at raræ fumant felicibus aræ.
Dum Roma antiquos templis indicit honores,
Jam Fabius, tacito procedens agmine, et arte
Bellandi lento similis, præcluserat omnes
Fortunæque hostique vias. Discedere signis
Haud licitum: summumque decus, quo tollis ad astra
Imperii, Romane, caput, parere docebat.
Verum, ubi prima satis conspecta in montibus altis
Signa procul, fulsitque novis exercitus armis,
Arrectæ spes Sidoniæ; fervetque secundis

Fortunæ juvenis. Vincendi sola videtur,
Quod nondum steterint acies, mora: "Pergite," clamat:
"Ite citi; ruite ad portas; propellite vallum
Pectoribus. Quantum campi distamus, ad umbras
Tantum hosti superest. Resides ad bella vocantur,
Queis pudeat certare, senes. Quodcumque videtis,
Hoc reliquum est, primo damnatum, ut inutile, bello.
En, ubi nunc Gracchi, atque ubi nunc sunt fulmina gentis
Scipiadæ? Pulsi Ausoniâ, non ante paventem
Dimisêre fugam, quam terror ad ultima mundi
Oceanumque tulit: profugus nunc errat uterque,
Nomina nostra tremens, et ripas servat Iberi.
Est etiam, cur Flaminio mihi gloria cæso
Creverit, et titulis libeat cur figere nostris
Crudum Marte viri nomen. Quot demere noster
Huic annos Fabio gladius valet? et tamen audet.
Audeat. Haud ultra, faxo, spectetur in armis."
  Talia vociferans, volucri rapit agmina cursu,
Ac, prævectus equo, nunc dextrâ provocat hostem,
Nunc voce increpitat; missâ nunc eminus hastâ,
Fertur ovans, pugnæque agitat simulacra futuræ:
Ut Thetidis proles Phrygiis Vulcania campis
Arma tulit, clypeo amplexus terramque polumque,
Maternumque fretum, totumque in imagine mundum.
  Cassarum sedet irarum spectator, et alti
Celsus colle jugi, domat exsultantia corda;
Infractasque minas dilato Marte fatigat
Sollers cunctandi Fabius: ceu nocte sub atrâ
Munitis pastor stabulis per ovilia clausum,
Impavidus somni, servat pecus: effera sævit,
Atque impasta truces ululatus turba luporum
Exercet, morsuque quatit restantia claustra.
  Irritus incepti, movet inde, atque Appula tardo
Arva Libys passu legit, ac nunc valle residit
Conditus occultâ, si præcipitare sequentem,

Atque inopinatâ detur circumdare fraude:
Nunc nocturna parat cæcæ celantibus umbris
Furta viæ; retroque abitum fictosque timores
Assimulat: tum castra citus deserta relictâ
Ostentat prædâ, atque invitat prodigus hostem:
Qualis Mæoniâ passim Mæandrus in orâ,
Cum sibi gurgitibus flexis revolutus oberrat.
Nulla vacant incepta dolis: simul omnia versat,
Miscetque, exacuens varia ad conamina mentem:
Sicut aquæ splendor, radiatus lampade solis,
Dissultat per tecta, vagâ sub imagine vibrans
Luminis, et tremulâ laquearia verberat umbrâ.
Jamque, dolore furens, ita secum immurmurat iræ:
"Obvia si primus nobis hic tela tulisset,
Nulla essent Trebiæ et Trasymeni nomina; nulli
Lugerent Itali. Nunquam Phaëthontius amnis
Sanguineâ pontum turbâsset decolor undâ.
Inventum (dum se cohibet, terimurque sedendo)
Vincendi genus est. Quoties, velut obvius iret,
Discinxit ratione dolos, fraudesque resolvit!"—
Hæc secum, mediam somni cum buccina noctem
Divideret; jamque, excubias sortitus iniquas,
Tertius abruptâ vigil iret ad arma quiete.
Vertit iter, Daunique retro tellure relictâ,
Campanas remeat notus populator in oras.
Hîc vero, intravit postquam uberis arva Falerni,
(Dives ea, et nunquam tellus mentita colono)
Addunt frugiferis inimica incendia ramis.
Haud fas, Bacche, tuos tacitum transmittere honores,
Quamquam magna incepta vocant. Memorabere, sacri
Largitor laticis, gravidæ cui nectare vites
Nulli dant prelis nomen præferre Falernis.
Massica sulcabat meliore Falernus in ævo,
Ensibus ignotis, senior juga. Pampinus umbras
Nondum uvâ virides nudo texebat in arvò;
Pocula nec nôrant succis mulcere Lyæi,

Fonte sitim et purâ soliti defendere lymphâ.
Attulit hospitio, pergentem ad litora Calpes
Extremumque diem, pes dexter et hora Lyæum:
Nec pigitum parvosque lares humilisque subire
Limina cœlicolam tecti. Cepêre volentem
Fumosi postes, et, ritu pauperis ævi,
Ante focos mensæ: lætus nec senserat hospes
Advenisse Deum; sed enim, de more parentûm,
Grato cursabat studio, instabatque senectæ;
Donec opes festas puris nunc poma canistris
Composuit, nunc irriguis citus extulit hortis
Rorantes humore dapes. Tum lacte favisque
Distinxit dulces epulas; nulloque cruore
Pollutâ castus mensâ cerealia dona
Attulit, ac primum Vestæ decerpsit honorem
Undique, et in mediam jecit libamina flammam.
Deesse tuos latices, hac sedulitate senili
Captus, Iacche, vetas. Subito (mirabile dictu)
Fagina pampineo spumârunt pocula succo,
Pauperis hospitii pretium: vilisque rubenti
Fluxit mulctra mero; et, quercu in cratera cavatâ,
Dulcis odoratis humor sudavit ab uvis.
"En, cape," Bacchus ait, "nondum tibi nota, sed olim
Viticolæ nomen pervulgatura Falerni,
Munera:"—et haud ultra latuit Deus. Inde nitentem
Lumine purpureo frontem cinxêre corymbi,
Et fusæ per colla comæ, dextrâque pependit
Cantharus; ac vitis, thyrso delapsa virenti,
Festas Nysæo redimivit palmite mensas.
Nec facilis læto certâsse, Falerne, sapori,
Postquam iterata tibi sunt pocula, jam pede risum,
Jam linguâ titubante, moves; patrique Lyæo
Tempora quassatus, grates et præmia digna
Vix intellectis conaris reddere verbis:
Donec composuit luctantia lumina Somnus,
Somnus, Bacche, tibi comes additus. Hîc, ubi primo
Ungula dispersit rores Phaëthontia Phœbo,

Uviferis late florebat Massicus arvis,
Miratus nemora et lucentes sole racemos.
Id monti decus: atque ex illo tempore dives
Tmolus, et ambrosiis Ariusia pocula succis,
Ac Methymna ferox, lacubus cessêre Falernis.—
Hæc tum vasta dabat, terrisque infestus agebat
Hannibal, et sicci stimulabant sanguinis enses,
Ludificante ducem Fabio; jamque improba castris
Ausoniis vota, et pugnandi prava libido
Gliscebat; proni decurrere monte parabant.
  Da famæ, da, Musa, virum, cui vincere bina
Concessum castra, et geminos domitare furores.
"Fervida si nobis corda abruptumque putâssent
Ingenium Patres, et si clamoribus," inquit,
"Turbari facilem mentem; non ultima rerum
Et deplorati mandâssent Martis habenas.
Stat pensata diu belli sententia: vincam
Servare invitos, urgentesque ultima fata.
Nulli per Fabium e vobis cecidisse licebit.
Si lucis piget, et supremis esse cupido est
Nominis Ausonii, tædetque in tempore tali
Nullum clade novâ claræque fragore ruinæ
Insignem fecisse locum; revocandus ab atris
Flaminius vobis est sedibus. Ille ruendi
Jamdudum properans signum auspiciumque dedisset.
An nondum præceps, vicinaque fata, videtis?
Una, ut debellet, satis est victoria Pœno.
State, viri, et sentite ducem. Cum optabile tempus
Deposcet dextras, tunc ista ferocia dicta
Æquentur factis. Non est, (mihi credite) non est
Arduus in pugnas ferri labor. Una reclusis
Omnes jam portis in campum effuderit hora.
Magnum illud, solisque datum, quos mitis euntes
Jupiter adspexit, magnum est, ex hoste reverti.
Fortunæ Libys incumbit, flatuque secundo
Fidit agens puppim. Dum desinat aura, sinusque
Destituat tumidos subducto flamine ventus,
In rem cunctari fuerit. Non ulla perenni

Amplexu Fortuna fovet. Jam copia quanto
Arctior est nullo Tyriis certamine! Quantum
Detritum est famæ! Quin, inter cætera, nostrâ
Haud laude abfuerit, modo qui.... Sed parcere dictis
Sit melius. Jam vos acies et prœlia et hostem
Poscitis? O! maneat, Superi, fiducia talis!
Interea, exclusâ majoris sorte pericli,
Me solum (quæso) toti me opponite bello."
His dictis fractus furor, et rabida arma quiêrunt:
Ut, cum turbatis placidum caput extulit undis
Neptunus, totumque videt, totique videtur
Regnator ponto; sævi fera murmura venti
Dimittunt, nullasque movent in frontibus alas:
Tum, sensim infusâ tranquilla per æquora pace,
Languentes tacito lucent in litore fluctus.
Sensit cura sagax Pœni, fraudisque veneno
Aggreditur mentes. Pauca, atque hæc ruris aviti
Jugera, nec multis Fabius vertebat aratris:
Massicus uviferis addebat nomina glebis.
Hinc pestem placitum moliri, et spargere causas
In castra ambiguas. Ferro flammisque pepercit,
Suspectamque loco pacem dedit, arte malignâ:
Ceu clandestino traheretur fœdere bellum.
Intellectus erat Fabio, Tyriosque videbat
Dictator sævire dolos: at non vacat ægre
Invidiam, gladios inter lituosque, timere,
Et dubiâ morsus famæ depellere pugnâ;
Donec reptantem, et nequidquam sæpe trahendo
Huc illuc castra, ac scrutantem prœlia Pœnum,
Quâ nemorosa juga et scopulosi vertice colles
Exsurgunt, clausit, sparsâ ad divortia turmâ.
Hinc Læstrygoniæ saxoso monte premebant
A tergo rupes, undosis squalida terris:
Hinc Literna palus: nec ferri aut militis usum
Poscebat regio. Septos sed fraude locorum
Arcta fames, pœnas miseræ exactura Sagunti,
Urgebat; finisque aderat Carthaginis armis.
Cuncta, per et terras et lati stagna profundi,

Condiderat somnus; positoque labore dierum,
Pacem nocte datam mortalibus orbis agebat.
At non Sidonium curis flagrantia corda
Ductorem, vigilesque metus haurire sinebant
Dona soporiferæ noctis. Nam membra cubili
Erigit, et fulvi circumdat pelle leonis,
Quâ super instratos, projectus gramine campi,
Presserat ante toros. Tunc ad tentoria fratris
Fert gressus vicina citos: nec degener ille
Belligeri ritûs, taurino membra jacebat
Effultus tergo, et mulcebat tristia somno.
Haud procul hasta viri terræ defixa propinquæ,
Et dira e summâ pendebat cuspide cassis:
At clypeus circa, loricaque, et ensis, et arcus,
Et telum Baleare, simul tellure quiescunt.
Juxta lecta manus, juvenes in Marte probati;
Et sonipes strato carpebat gramina dorso.
  Ut pepulêre levem intrantis vestigia somnum,
"Heus!" inquit, (pariterque manus ad tela ferebat)
"Quæ te cura vigil fessum, germane, fatigat?"
Ac jam constiterat, sociosque in cæspite fusos
Incussâ revocat castrorum ad munera plantâ.
Cui Libyæ ductor: "Fabius me, noctibus ægris,
In curas Fabius nos excitat: illa senectus,
Heu! fatis quæ sola meis currentibus obstat.
Cernis, ut armatâ circumfundare coronâ,
Et vallet clauso collectos miles in orbe.
Verum, age, (nunc quoniam res arctæ) percipe porro,
Quæ meditata mihi. Latos correpta per agros
Armenta, assueto belli de more, sequuntur.
Cornibus arentes edicam innectere ramos,
Sarmentique leves fronti religare maniplos:
Admotus cum fervorem disperserit ignis,
Ut passim exsultent stimulante dolore juvenci,
Et vaga per colles cervice incendia jactent.
Tum, terrore novo trepidus, laxabit iniquas
Custos excubias, majoraque nocte timebit.
Si cordi consulta, (moras extrema recusant)

Accingamur," ait. — Gemino tentoria gressu
Inde petunt. Ingens, clypeo cervice repostâ,
Inter equos, interque viros, interque jacebat
Capta manu spolia et rorantia cæde, Maraxes;
Ac dirum in somno, ceu bella capesseret, amens
Clamorem tum forte dabat; dextrâque tremente
Arma toro et notum quærebat fervidus ensem.

Huic Mago, inversâ quatiens ut dispulit hastâ
Bellantem somnum: "Tenebris, fortissime ductor,
Iras compesce, atque in lucem prœlia differ.
Ad fraudem, occultamque fugam, tutosque receptus,
Nunc nocte utendum est. Arentes nectere frondes
Cornibus, et latis accensa immittere silvis
Armenta, oppositi reserent quo claustra manipli,
Germanus parat, atque obsessa evellere castra.
Emergamus; et hic Fabio persuadeat astus,
Non certare dolis."— Nihil hinc cunctante, sed acris
Incepti læto juvene, ad tentoria Acherræ
Festinant: cui parca quies, minimumque soporis;
Nec notum somno noctes æquare: feroci
Pervigil inservibat equo, fessumque levabat
Tractando, et frenis ora exagitata fovebat.
At socii renovant tela, arentemque cruorem
Ferro detergunt, et dant mucronibus iras.

Quid fortuna loci poscat, quod tempus, et ipsi
Quænam agitent, pandunt; et cœptis ire ministrum
Haud segnem hortantur. Discurrit tessera castris:
Intentique docent, quæ sint properanda, monentque
Quisque suos: instat trepidis, stimulatque ruentes
Navus abire timor, dum cæca silentia, dumque
Majores umbræ. Rapidâ jam subdita peste
Virgulta, atque altis surgunt e cornibus ignes.

Hîc vero ut, gliscente malo, et quassantibus ægra
Armentis capita, adjutæ pinguescere flammæ
Cœpêre, et vincens fumos erumpere vortex;
Per colles dumosque, (lues agit atra) per altos
Saxosi scopulos montis, lymphata feruntur
Corpora anhela boûm, atque, obsessis naribus igni,

Luctantur frustra rabidi mugire juvenci.
Per juga, per valles, errat Vulcania pestis,
Nusquam stante malo; vicinaque litora fulgent:
Quam multa, affixus cœlo, sub nocte serenâ,
Fluctibus e mediis sulcator navita ponti
Astra videt; quam multa videt, fervoribus atris
Cum Calabros urunt ad pinguia pabula saltus,
Vertice Gargani residens incendia pastor.
  At facie subitâ volitantûm montibus altis
Flammarum, quîs tunc cecidit custodia sorti,
Horrere, atque ipsos, nullo spargente, vagari
Credere, et indomitos pasci sub collibus, ignes.
Cœlone exciderint, et magnâ fulmina dextrâ
Torserit Omnipotens, an cæcis rupta cavernis
Fuderit egestas accenso sulfure flammas
Infelix tellus, mediâ in formidine quærunt.
Jamque abeunt: faucesque viæ citus occupat armis
Pœnus, et in patulos exsultans emicat agros.
Huc tamen usque vigil processerat arte regendi
Dictator, Trebiam et Tusci post stagna profundi,
Esset ut Hannibali Fabium Romanaque tela
Evasisse satis. Quin et vestigia pulsi,
Et gressus premeret castris, nisi sacra vocarent
Ad patrios veneranda Deos. Tum, versus ad Urbem,
Alloquitur juvenem, cui mos transmittere signa,
Et belli summam primasque jubebat habenas;
Atque his præformat dictis, fingitque monendo:
  " Si factis nondum, Minucî, te cauta probare
Erudiit Fortuna meis; nec ducere verba
Ad verum decus, ac pravis arcere, valebunt.
Vidisti clausum Hannibalem. Nil miles et alæ
Juvêre, aut densis legio conferta maniplis.
[Testor te, solus clausi; nec deinde morabor:]
Dîs sine me libare dapem, et sollennia ferre.
Tunc iterum atque iterum vinctum vel montibus altis,
Amnibus aut rapidis, (modo pugnâ absistite) tradam.
Interea (crede experto; non fallimus) ægris
Nil movisse salus rebus. Sit gloria multis,

Et placeat, quippe egregium, prosternere ferro
Hostem; sed Fabio sic vos servâsse triumphus.
Plena tibi castra, atque intactus vulnere miles
Creditur: hos nobis (erit hæc tibi gloria) redde.
Jam cernes Libycum hunc vallo assultare leonem,
Jam prædas offerre tibi, jam vertere terga,
Respectantem adeo, atque iras cum fraude coquentem.
Claude (oro) castra; et cunctas spes eripe pugnæ.
Hæc monuisse satis. Sed, si compescere corda
Non datur oranti, magno te jure pioque
Dictator capere arma veto."—Sic castra relinquens
Vallârat monitis, ac se referebat ad Urbem.
  Ecce autem flatu classis Phœnissa secundo
Litora Caietæ Læstrygoniosque recessus
Sulcabat rostris, portusque intrârat apertos;
Ac totus multo spumabat remige pontus;
Cum trepidæ fremitu vitreis e sedibus antri
Æquoreæ pelago simul emersêre sorores,
Ac possessa vident infestis litora proris.
Tum, magno percussa metu, Nereïa turba,
Attonitæ propere refluunt ad limina nota,
Teleboûm medio surgunt quâ regna profundo,
Pumiceæque procul sedes. Immanis in antro
Conditur abrupto Proteus, ac spumea late
Cautibus objectis rejectat cœrula vates.
  Is postquam (sat gnarus enim rerumque metûsque)
Per varias lusit formas, et terruit atri
Serpentis squamis, horrendaque sibila torsit,
Aut fremuit torvo mutatus membra leone;
"Dicite," ait, "quæ causa viæ? Quisve ora repente
Pervasit pallor? Cur scire futura libido?"
  Ad quæ Cymodoce, Nympharum maxima natu
Italidum, "Nôsti nostros, præsage, timores.
Quid Tyriæ classes, ereptaque litora nobis,
Portendunt? Num migrantur Rhœteïa regna
In Libyam Superis? Aut hos Sarranus habebit
Navita jam portus? Patriâ num sede fugatæ,

Atlantem et Calpen extrema habitabimus antra ?"—
Tum sic, involvens repetita exordia, retro
Incipit ambiguus vates, reseratque futura :
" Laomedonteus Phrygiâ cum sedit in Idâ
Pastor, et, errantes dumosa per avia tauros
Argutâ revocans ad roscida pascua cannâ,
Audivit sacræ lentus certamina formæ ;
Tum matris currûs niveos agitabat olores,
Tempora sollicitus litis servâsse, Cupido.
Parvulus ex humero corytos et aureus arcus
Fulgebat ; nutuque vetans trepidare parentem,
Monstrabat gravidam telis se ferre pharetram.
Ast alius niveâ comebat fronte capillos ;
Purpureos alius vestis religabat amictus ;
Cum sic suspirans roseo Venus ore decoros
Alloquitur natos : 'Testis certissima vestræ,
Ecce, dies pietatis adest. Quis credere salvis
Hoc ausit vobis ? de formâ atque ore (quid ultra
Jam superest rerum ?) certat Venus. Omnia parvis
Si mea tela dedi blando medicata veneno,
Si vester, cœlo ac terris qui fœdera sancit,
Stat supplex, cum vultis, avus, victoria nostra
Cypron Idumæas referat de Pallade palmas ;
De Junone Paphos centum mihi fumet in aris.'
Dumque hîc aligeris instat Cytherea, sonabat
Omne nemus gradiente Deâ. Jam bellica virgo,
Ægide depositâ, atque assuetum casside crinem
Involvi tum comta tamen, pacemque serenis
Condiscens oculis, ibat, lucoque ferebat
Prædicto sacræ vestigia concita plantæ.
Parte aliâ intrabat jussis Saturnia silvis,
Judicium Phrygis et fastus pastoris et Idam
Post fratris latura toros : postrema nitenti
Affulsit vultu ridens Venus. Omnia circa
Et nemora et penitus frondosis rupibus antra
Spirantem sacro traxerunt vertice odorem.
Nec judex sedisse valet ; fessique nitoris
Luce cadunt oculi, ac metuit dubitâsse videri.—

Sed victæ fera bella Deæ vexêre per æquor,
Atque excisa suo pariter cum judice Troja est.
Tum pius Æneas, terris jactatus et undis,
Dardanios Italâ posuit tellure Penates.
Dum cete ponto innabunt, dum sidera cœlo
Lucebunt, dum Sol Indo se litore tollet,
Hîc regna, et nullæ regnis per sæcula metæ.
At vos, o natæ, currit dum immobile filum,
Adriaci fugite infaustas Sasonis arenas:
Sanguineis tumidus ponto miscebitur undis
Aufidus, et rubros impellet in æquora fluctus:
Damnatoque Deûm quondam per carmina campo,
Ætolæ, rursus Teucris pugnabitis, umbræ.
Punica Romuleos quatient mox spicula muros;
Multâque Hasdrubalis fulgebit strage Metaurus.
Hinc ille e furto genitus patruique piabit
Idem ultor patrisque necem: tum litus Elissæ
Implebit flammis; avelletque Itala Pœnum
Viscera torrentem, et propriis superabit in oris.
Huic Carthago armis, huic Africa nomine, cedet.
Hic dabit ex sese, qui tertia bella fatiget,
Et cinerem Libyæ ferat in Capitolia victor."
  Quæ dum arcana Deûm vates evolvit in antro,
Jam monita et Fabium bellique equitumque magister
Exuerat mente, ac præceps tendebat in hostem.
Pascere nec Pœno pravum ac nutrire furorem
Deerat; et, ut parvo majora ad prœlia damno
Eliceret, dabat interdum simulantia terga:
Non aliter, quam qui sparsâ per stagna profundi
Evocat e liquidis piscem penetralibus escâ.
Cumque levem summâ vidit jam nare sub undâ,
Ducit sinuato captivum ad litora lino.
  Fama furit, "versos hostes, Pœnumque salutem
Invenisse fugâ: liceat si vincere, finem
Promitti cladûm: sed enim ditione carere
Virtutem, et pœnas vincentibus esse repostas.
Clausurum jam castra ducem, rursusque referri
Vaginæ jussurum enses, reddatur in armis

Ut ratio, et purget miles, cur vicerit hostem."
Hæc vulgus: necnon Patrum Saturnia mentes
Invidiæ stimulo fodit et popularibus auris.
Tunc indigna fide censent, optandaque Pœno,
Quæ mox haud parvo luerent damnata periclo.
Dividitur miles: Fabioque equitumque magistro
Imperia æquantur penitus. Cernebat, et, expers
Irarum, senior, magnas ne penderet alti
Erroris pœnas patria inconsulta, timebat.
Ac tum, multa putans secum, ut remeavit ab Urbe,
Partitus socias vires, vicina propinquis
Signa jugis locat, et, speculâ sublimis ab altâ,
Non Romana minus servat, quam Punica castra.
Nec mora: disjecto Minucî vecordia vallo,
Perdendi simul et pereundi ardebat amore.
Quem postquam rapidum vidit procedere castris
Hinc Libys, hinc Fabius; simul accendêre sagaces
In subitum curas. Propere capere arma maniplis
Edicit, vallique tenet munimine turmas
Ausonius. Torquet totas in prœlia vires
Pœnorum ductor, propellitque agmina voce:
"Dum dictator abest, rape, miles, tempora pugnæ.
Non sperata diu, plano certamina campo
Offert, ecce, Deus. Quoniam data copia, longum
Detergete situm ferro; multoque cruore
Exsatiate, viri, plenos rubiginis enses."
Atque ea Cunctator pensabat ab aggere valli,
Perlustrans campos oculis: tantoque periclo
Discere, quinam esset Fabius, te, Roma, dolebat.
Cui natus, juncta arma ferens, "Dabit improbus," inquit,
"Quas dignum, pœnas; qui per suffragia cæca
Invasit nostros hæc ad discrimina fasces.
Insanæ, spectate, tribus! Pro lubrica Rostra,
Et vanis fora læta viris! Nunc munera Martis
Æquent imperio, et solem concedere nocti
Sciscant imbelles. Magnâ mercede piabunt
Erroris rabiem, et nostrum violâsse parentem."

Tum senior, quatiens hastam, lacrymisque coortis:
"Sanguine Pœnorum, juvenis, tam tristia dicta
Sunt abolenda tibi. Patiarne ante ora manusque
Civem deleri nostras? Aut vincere Pœnum,
Me spectante, sinam? Nos æquavisse minori,
Solvetur culpâ, si sunt mihi talia corda.
Jamque hoc (ne dubites) longævi, nate, parentis
Accipe, et æterno fixum sub pectore serva:
Succensere nefas patriæ: nec fœdior ulla
Culpa sub extremas fertur mortalibus umbras.
Sic docuêre senes. Quantus qualisque fuisti,
Cum, pulsus lare et extorris, Capitolia curru
Intrares exsul! Tibi corpora cæsa, Camille,
Damnatâ quot sunt dextrâ! Pacata fuissent
Ni consulta viro, mensque impenetrabilis iræ;
Mutâssentque solum sceptris Æneïa regna,
Nullaque nunc stares terrarum vertice, Roma.
Pone iras, o nate, meas. Socia arma feramus.
Acceleremus opem."—Jamque intermixta sonabant
Classica, procursusque viros colliserat acer.
Primus claustra manu portæ Dictator et altos
Disjecit postes, rupitque in prœlia cursum.
Non graviore movent venti certamina mole,
Odrysius Boreas, et Syrtim tollere pollens
Africus: obnixi cum bella furentia torquent,
Distraxêre fretum, ac diversa ad litora volvunt
Æquor quisque suum; sequitur, stridente procellâ,
Nunc huc, nunc illuc, raptum mare, et intonat undis.
Haud prorsus daret ullus honos, tellusque subacta
Phœnicum, et Carthago ruens, injuria quantum
Orta ex invidiâ decoris tulit: omnia namque
Dura simul devicta viro, metus, Hannibal, iræ,
Invidia, atque unâ Fama et Fortuna subactæ,
Pœnus ab excelso rapidos decurrere vallo
Ut vidit, tremuêre iræ, ceciditque repente,
Cum gemitu, spes haud dubiæ præsumta ruinæ:

Quippe aciem denso circumvallaverat orbe,
Hausurus clausos conjectis undique telis.
Atque hîc Dardanius pravo certamine ductor
Jam Styga et æternas intrârat mente tenebras.
Nam Fabium auxiliumque viri sperare pudebat;
Cum senior, gemino complexus prœlia cornu,
Ulteriore ligat Pœnorum terga coronâ:
Et modo claudentes aciem, nunc extima, cingens
Clausos ipse tenet. Majorem surgere in arma,
Majoremque dedit cerni Tirynthius. Altæ
Scintillant cristæ, et (mirum) velocibus ingens
Per subitum membris venit vigor: ingerit hastas,
Aversumque premit telorum nubibus hostem.
Qualis, post juvenem, nondum subeunte senectâ,
Rector erat Pylius bellis ætate secundâ.
Inde ruens, Thurin, et Buten, et Narin, et Arsen,
Dat leto, fisumque manus conferre Mahalcen,
Cui decus insigne, et quæsitum cuspide nomen.
Tum Garadum, largumque comæ prosternit Adherben,
Et geminas acies superantem vertice Thylin,
Qui summas alto prensabat in aggere pinnas.
Eminus hos; gladio Sapharum, gladioque Monæsum,
Et Morinum pugnas æris stridore cientem;
Dexteriore genâ sedit cui letifer ictus;
Perque tubam fixæ decurrens vulnere malæ,
Extremo fluxit propulsus murmure sanguis.
Proximus huic jaculo Nasamonius occidit Idmon.
Namque super tepido lapsantem sanguine, et ægrâ
Lubrica nitentem nequidquam evadere plantâ,
Impacto prosternit equo, trepideque levantem
Membra afflicta solo pressâ violentius hastâ
Implicuit terræ, telumque in cæde reliquit.
Hæret humi cornus motu tremefacta jacentis,
Et campis servat mandatum affixa cadaver.
Necnon exemplo laudis furiata juventus,
Sullæque, Crassique simul, junctusque Metello

Furnius, ac melior dextræ Torquatus, inibant
Prœlia, et unanimi vel morte emisse volebant
Spectari Fabio. Miser hinc vestigia retro
Dum rapit, et molem subducto corpore vitat
Intorti Bibulus saxi, atque in terga refertur,
Strage super lapsus sociûm, quâ fibula morsus
Loricæ crebro laxata resolverat ictu,
Accepit lateri, penitusque in viscera adegit,
Exstabat fixo quod forte cadavere, ferrum.
Heu sortem necis! evasit Garamantica tela
Marmaridûmque manus, ut inerti cuspide fusus
Occideret, telo non in sua vulnera misso.
Volvitur exanimis, turpatque decora juventâ
Ora novus pallor; membris dimissa solutis
Arma fluunt, erratque niger per lumina somnus.
  Venerat ad bellum Tyriâ Sidone, nepotum
Excitus prece, et auxilio socia arma ferebat,
Eoâ tumidus pharetrati militis alâ,
Gens Cadmi, Cleadas; fulvâ cui plurima passim
Casside, et aurato fulgebat gemma monili.
Qualis ubi Oceani renovatus Lucifer undâ
Laudatur Veneri, et certat majoribus astris.
Ostro ipse, ac sonipes ostro, totumque per agmen
Purpura Agenoreis saturata micabat aënis.
Hic, avidum pugnæ, et tam clarum excidere nomen
Brutum exoptantem, varie nunc lævus in orbem,
Nunc dexter levibus flexo per devia gyris
Ludificatus equo, volucrem post terga sagittam
Fundit, Achæmenio detrectans prœlia ritu.
Nec damnata manus; medio sed (flebile) mento
Armigeri Cascæ penetrabilis hæsit arundo;
Obliquumque secans surrectâ cuspide vulnus,
Uventi ferrum admovit tepefacta palato.
  At Brutus, diro casu turbatus amici,
Ausum multa virum, et spargentem in vulnera sævos
Fraude fugæ calamos, jam nullis cursibus instat
Prendere cornipedis, sed totam pectoris iram

Mandat atrox hastæ, telumque volatile nodo
Excutit, ac summum, quâ laxa monilia crebro
Nudabant versu, transmittit cuspide pectus.
Labitur intento cornu transfossus, et unâ
Arcum læva cadens, dimisit dextra sagittam.
At non tam tristi sortitus prœlia Marte
Phœbei Soractis honor Carmelus agebat:
Sanguine quippe suo jam Bagrada tinxerat ensem,
Dux rectorque Nubæ populi; jam fusus eidem
Zeusis, Amyclæi stirps impacata Phalanti,
Quem tulerat mater claro Phœnissa Laconi.
Talia dum metuit, nec pugnæ fisus in hoste
Tam rapido, nec deinde fugæ, suadente pavore,
Per dumos miser in vicina cacumina quercûs
Repserat, atque altâ sese occultabat in umbrâ
Hampsicus, insistens tremulis sub pondere ramis.
Hunc longâ, multa orantem, Carmelus, et altos
Mutantem saltu ramos, transverberat hastâ:
Ut, qui viscatos populatur arundine lucos,
Dum nemoris celsi procera cacumina sensim
Substructâ certat tacitus contingere metâ,
Sublimem calamo sequitur crescente volucrem.
Effudit vitam, atque, alte manante cruore,
Membra pependerunt curvato exsanguia ramo.
Jamque in palantes, ac versos terga, feroces
Pugnabant Itali, subitus cum mole pavendâ
Terrificis Maurus prorumpit Tunger in armis.
Nigra viro membra, et furvi juga celsa trahebant
Cornipedes; totusque, novæ formidinis arte,
Concolor æquabat liventia currus equorum
Terga; nec erectis similes imponere cristis
Cessârat pennas, aterque tegebat amictus:
Ceu quondam æternæ regnator noctis, ad imos
Cum fugeret thalamos, Hennæâ virgine raptâ,
Egit nigrantem Stygiâ caligine currum.
At Cato, tum primâ sparsus lanugine malas,
Quod peperêre decus Circæo Tuscula dorso
Mœnia, Laërtæ quondam regnata nepoti,

Quamquam tardatos turbatâ fronte Latinos
Collegisse gradum videt, imperterritus ipse
Ferratâ calce atque effusâ largus habenâ
Cunctantem impellebat equum. Negat obvius ire,
Et trepidat cassâ sonipes exterritus umbrâ.
Tum, celer in pugnam dorso delatus ab alto,
Alipedem plantâ currum premit, atque volanti
Assilit a tergo. Cecidêre et lora repente,
Et stimuli: ferrumque super cervice tremiscens,
Palluit infelix subducto sanguine Maurus.
Ora rapit gladio, præfixaque cuspide portat.
At, sævo Mavorte ferox, perrumpit anhelum
Dictator cum cæde globum. Miserabile visu,
Vulneribus fessum, ac multo labente cruore,
Ductorem cernit suprema ac fœda precantem.
Manavêre genis lacrymæ; clypeoque paventem
Protegit, et, natum stimulans, "Fortissime, labem
Hanc pellamus," ait; "Pœnoque, ob mitia facta,
Quod nullos nostris ignes disperserit agris,
Dignum expendamus pretium."—Tunc, arte paternâ
Ac stimulis gaudens, juvenis circumdata Pœnûm
Agmina deturbat gladio, campumque relaxat;
Donec Sidonius decederet æquore ductor:
Ceu, stimulante fame, rapuit cum Martius agnum
Averso pastore lupus, fetumque trementem
Ore tenet presso; tum, si vestigia cursu
Auditis celeret balatibus obvia pastor,
Jam sibimet metuens, spirantem dentibus imis
Rejectat prædam, et vacuo fugit æger hiatu.
Tum demum turmis, quas circumfuderat atra
Tempestas, Stygiæ tandem fugêre tenebræ.
Torpebant dextræ, et sese meruisse negabant
Servari; subitisque bonis mens ægra natabat:
Ut, qui collapsâ pressi jacuêre ruinâ,
Eruta cum subito membra, et nox atra recessit,
Connivent, solemque pavent agnoscere visu.
Quîs actis, senior, numerato milite lætus,
Colles et tuto repetebat in aggere castra.

Ecce autem e mediâ jam morte renata juventus,
Clamorem tollens ad sidera, èt ordine longo
Ibat ovans, Fabiumque decus, Fabiumque salutem,
Certatim, et magnâ memorabant voce parentem.
Tum, qui partitis dissederat ante maniplis,
"Sancte," ait, "o genitor, revocato ad lucis honorem
Si fas vera queri, cur nobis castra virosque
Dividere est licitum? Patiens cur arma dedisti,
Quæ solus rexisse vales? Hoc munere lapsi,
Æternas, multo cum sanguinè, vidimus umbras.
Ocyus huc aquilas servataque signa referte.
Hîc patria est: murique Urbis stant pectore in uno.
Tuque dolos, Pœne, atque astus tandem exue notos:
Cum solo tibi jam Fabio sunt bella gerenda."
Hæc ubi dicta dedit, mille hinc (venerabile visu)
Cæspite de viridi surgunt properantius aræ.
Nec prius aut epulas, aut munera grata Lyæi
Fas cuiquam tetigisse fuit, quam, multa precatus,
In mensam Fabio sacrum libavit honorem.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER VIII.

Primus Agenoridûm cedentia terga videre
Æneadis dederat Fabius: Romana parentem
Solum castra vocant, solum vocat Hannibal hostem:
Impatiensque moræ, fremit. Ut sit copia Martis,
Exspectanda viri fata, optandumque sub armis
Parcarum auxilium; namque, hac spirante senectâ,
Nequidquam sese Latium sperare cruorem.
Jam vero concors miles, signisque relatis
Indivisus honos, iterumque et rursus eidem
Soli obluctandum Fabio, majoribus ægrum
Angebant curis. Lentando fervida bella,
Dictator, cum multa adeo, tum, miles egenus
Cunctarum ut rerum Tyrius foret, arte sedendi
Egerat: et, quamquam finis pugnâque manuque
Haud dum partus erat, jam bello vicerat hostem.
Quinetiam, ingenio fluxi, sed prima feroces,
Vaniloquum, Celtæ, genus, ac mutabile mentis,
Respectare domos. Mœrebant, cæde sine ullâ
(Insolitum sibi) bella geri, siccasque cruore
Inter tela siti Mavortis hebescere dextras.
His super, internæ labes et civica vulnus
Invidia augebant: lævus conatibus Hannon
Ductoris, non ulla domo submittere Patres
Auxilia, aut ullis opibus juvisse, sinebat.
Quîs lacerum curis, et rerum extrema paventem,

Ad spes armorum et furialia vota reducit
Præscia Cannarum Juno, atque elata futuris.
Namque hac accitam stagnis Laurentibus Annam
Affatur voce, et blandis hortatibus implet:
"Sanguine cognato juvenis tibi, Diva, laborat
Hannibal, a vestro nomen memorabile Belo.
Perge, age, et insanos curarum comprime fluctus.
Excute sollicito Fabium: sola illa Latinos
Sub juga mittendi mora. Jam discingitur armis.
Cum Varrone manus, et cum Varrone serenda
Prœlia. Ne desit fatis ad signa movenda.
Ipsa adero. Tendat jamdudum in Iapyga campum.
Huc Trebiæ rursum et Trasymeni fata sequentur."
Tum Diva, Indigetis castis contermina lucis,
"Haud," inquit, "tua jus nobis præcepta morari.
[Sit fas, sit tantum,] (quæso) retinere favorem
Antiquæ patriæ, mandataque magna sororis:
Quamquam inter Latios Annæ stet numen honores."
Multa retro rerum jacet, atque ambagibus ævi
Obtegitur densâ caligine mersa vetustas,
Cur Sarrana dicent Œnotri numina templo,
Regnisque Æneadûm germana colatur Elissæ.
Sed pressis stringam revocatam ab origine famam
Narrandi metis, breviterque antiqua revolvam.
Iliaco postquam deserta est hospite Dido,
Et spes abruptæ, mediis penetralibus atram
Festinat furibunda pyram. Tum corripit ensem,
Certa necis, profugi donum exitiale mariti.
Despectus tædæ, regnis se imponit Iarbas,
Et tepido fugit Anna rogo. Quis rebus egenis
Ferret opem, Nomadum late terrente tyranno?
Battus Cyrenen molli tum forte fovebat
Imperio, mitis Battus, lacrymasque dedisse
Casibus humanis facilis. Qui, supplice visâ,
Intremuit regum eventus, dextramque tetendit.
Atque ea, dum flavas bis tondet messor aristas,
Servata interea sedes: nec longius uti
His opibus Battoque fuit. Nam ferre per æquor

Exitium miseræ jam Pygmaliona docebat.
Ergo agitur pelago, Divis inimica sibique,
Quod se non dederit comitem in suprema sorori;
Donec jactatam, laceris (miserabile) velis,
Fatalis turbo in Laurentes expulit oras.
Non cœli, non illa soli, non gnara colentûm,
Sidonis in Latiâ trepidabat naufraga terrâ.
 Ecce autem Æneas, sacro comitatus Iulo,
Jam regni compos, noto sese ore ferebat.
Qui terræ defixam oculos, et multa timentem,
Ac deinde allapsam genibus lacrymantis Iuli,
Attollit, mitique manu intra limina ducit.
Atque, ubi jam casus adversorumque pavorem
Hospitii lenivit honos, tum discere mœstâ
Exposcit curâ letum infelicis Elissæ.
Cui sic, verba trahens largis cum fletibus, Anna
Incipit, et blandas addit pro tempore voces:
" Nate Deâ, solus regni lucisque fuisti
Germanæ tu causa meæ. Mors testis: et ille
(Heu! cur non idem mihi tum?) rogus. Ora videre
Postquam est ereptum miseræ tua, litore sedit
Interdum, stetit interdum; ventosque secuta
Infelix oculis, magno clamore vocabat
Ænean; comitemque tuæ se imponere solam
Orabat paterere rati. Mox turbida anhelum
Rettulit in thalamos cursum, subitoque tremore
Substitit, et sacrum timuit tetigisse cubile.
Inde amens, nunc sideream fulgentis Iuli
Effigiem fovet amplexu: nunc, tota repente
Ad vultus conversa tuos, ab imagine pendet,
Conqueriturque tibi, et sperat responsa remitti.
Non unquam spem ponit amor. Jam tecta domumque
Deserit, et rursus portus furibunda revisit,
Siqui te referant converso flamine venti.
Ad magicas etiam fallax atque improba gentis
Massylæ levitas descendere compulit artes.

Heu sacri vatum errores! Dum numina noctis
Eliciunt, spondentque novis medicamina curis,
Quod vidi, decepta, nefas! Congessit in atram
Cuncta tui monimenta pyram, et non prospera dona."
  Tum sic Æneas, dulci repetitus amore:
"Tellurem hanc juro, vota inter nostra frequenter
Auditam vobis; juro caput, Anna, tibique
Germanæque tuæ dilecti, invitus, Iuli,
Respiciens, ægerque animi, tum regna reliqui
Vestra, nec abscêssem thalamo, ni, magna minatus,
Meque suâ ratibus dextrâ imposuisset, et alto
Egisset rapidis classem Cyllenius Euris.
Sed cur, (heu seri monitus!) cur, tempore tali,
Incustodito sævire dedistis amori?"
  Contra sic infit, volvens vix murmur anhelum
Inter singultus, labiisque trementibus, Anna:
"Nigro forte Jovi, cui tertia regna laborant,
Atque atri sociæ thalami, nova sacra parabam,
Quîs ægram mentem et trepidantia corda levaret
Infelix germana tori; furvasque trahebam
Ipsa manu, properans, ad visa pianda, bidentes.
Namque asper somno dirus me impleverat horror;
Terque suam Dido, ter cum clamore vocârat,
Et læta exsultans ostenderat ora Sichæus.
Quæ dum abigo menti, et, sub lucem, ut visa secundent,
Oro cœlicolas, ac vivo purgor in amni;
Illa, cito passu pervecta ad litora, mutæ
Oscula, quâ steteras, bis terque infixit arenæ.
Deinde amplexa sinu late vestigia fovit;
Ceu cinerem orbatæ pressant ad pectora matres.
Tum, rapido præceps cursu, resolutaque crinem,
Evasit propere in celsam, quam struxerat ante
Magnâ mole, pyram: cujus de sede dabatur
Cernere cuncta freta et totam Carthaginis urbem.
Hîc, Phrygiam vestem et baccatum induta monile,
Postquam illum infelix hausit, quo munera primum
Sunt conspecta, diem, et convivia mente reduxit,

Festasque adventu mensas, teque ordine Trojæ
Narrantem longos, se pervigilante, labores,
In portus amens rorantia lumina flexit:
[Atque hæc, sparsa comam, Divis in morte profudit:]
'Dî longæ noctis, quorum jam numina nobis
Mors instans majora facit, precor,' inquit, 'adeste,
Et placidi victos ardore admittite Manes.
Æneæ conjux, Veneris nurus, ulta maritum,
Vidi constructas nostræ Carthaginis arces:
Nunc ad vos magni descendet corporis umbra.
Me quoque fors dulci quondam vir notus amore
Exspectat, curas cupiens æquare priores.'
Hæc dicens, ensem media in præcordia adegit,
Ensem Dardanii quæsitum in pignus amoris.
Viderunt comites, tristique per atria planctu
Concurrunt: magnis resonant ululatibus ædes.
Accepi infelix, dirisque exterrita fatis,
Ora manu lacerans, lymphato regia cursu
Tecta peto, celsosque gradus evadere nitor.
Ter diro fueram conata incumbere ferro;
Ter cecidi exanimæ membris revoluta sororis.
Jamque ferebatur vicina per oppida rumor.
Tum Cyrenæam, fatis agitantibus, urbem
Devenio; hinc vestris pelagi vis appulit oris."
Motus erat, placidumque animum mentemque quietam
Troïus in miseram rector susceperat Annam.
Jamque omnes luctus omnesque e pectore curas
Dispulerat; Phrygiis nec jam amplius advena tectis
Illa videbatur. Tacito nox atra sopore
Cuncta per et terras et lati stagna profundi
Condiderat, tristi cum Dido ægerrima vultu
Has visa in somnis germanæ effundere voces:
"His, soror, in tectis longæ indulgere quieti,
Heu! nimium secura, potes? Nec, quæ tibi fraudes
Tendantur, quæ circumstent discrimina, cernis?
Ac nondum nostro infaustos generique soloque
Laomedonteæ noscis telluris alumnos?

Dum cœlum rapidâ stellas vertigine volvet,
Lunaque fraterno lustrabit lumine terras,
Pax nulla Æneadas inter Tyriosque manebit.
Surge, age! Jam tacitas suspecta Lavinia fraudes
Molitur, dirumque nefas sub corde volutat.
Præterea (ne falsa putes hæc fingere somnum)
Haud procul hinc, parvo descendens fonte, Numicus
Labitur, et leni per valles volvitur amne.
Huc rapies, germana, viam, tutosque receptus.
Te sacra excipient hilares in flumina Nymphæ;
Æternumque Italis numen celebrabere in oris."
Sic fata, in tenuem Phœnissa evanuit auram.
 Anna novis somno excutitur perterrita visis,
Itque timor totos gelido sudore per artus.
Tunc, ut erat, tenui corpus velamine tecta,
Prosiluit stratis, humilique egressa fenestrâ,
Per patulos currit plantis pernicibus agros;
Donec arenoso (sic fama) Numicius illam
Suscepit gremio, vitreisque abscondidit antris.
 Orta dies totum radiis impleverat orbem,
Cum nullam Æneadæ thalamis Sidonida nacti,
Et Rutulum magno errantes clamore per agrum,
Vicini ad ripas fluvii manifesta sequuntur
Signa pedum: dumque inter se mirantur, ab alto
Amnis aquas cursumque rapit. Tum sedibus imis
Inter cœruleas visa est residere sorores
Sidonis, et placido Teucros affarier ore.
Ex illo, primis anni celebrata diebus,
Per totam Ausoniam venerando numine culta est.
 Hanc postquam in tristes Italûm Saturnia pugnas
Hortata est, celeri superum petit æthera curru,
Optatum Latii tandem potura cruorem.
Diva Deæ parere parat, magnumque Libyssæ
Ductorem gentis, nulli conspecta, petebat.
Ille, virûm cœtu tum forte remotus ab omni,
Incertos rerum eventus belliquè volutans,
Anxia ducebat vigili suspiria voce.
Cui Dea sic dictis curas solatur amicis:

"Quid tantum ulterius, rex o fortissime gentis
Sidoniæ, ducis curâ ægrescente dolorem?
Omnis jam placata tibi manet ira Deorum;
Omnis Agenoridis rediit favor. Eia, age! segnes
Rumpe moras, rape Marmaricas in prœlia vires.
Mutati fasces. Jam bellum atque arma, senatûs
Ex inconsulto, posuit Tirynthius heros:
Cumque alio tibi Flaminio sunt bella gerenda.
Me tibi (ne dubites) summi matrona Tonantis
Misit. Ego Œnotrîs æternum numen in oris
Concelebror, vestri generata e sanguine Beli.
Haud mora sit: rapido belli rape fulmina cursu,
Celsus Iapygios quâ se Garganus in agros
Explicat. Haud longe tellus. Huc dirige signa.
[Hæc, ut Roma cadat, sat erit victoria Pœnis.]"
Dixit, et in nubes humentia sustulit ora.
Cui dux, promissæ revirescens pignore laudis:
"Nympha, decus generis, quo non sacratius ullum
Nùmen," ait, "nobis, felix oblata secundes.
Ast ego te, compos pugnæ, Carthaginis arce
Marmoreis sistam templis, juxtaque dicabo
Æquatam gemino simulacri munere Dido."
Hæc fatus, socios stimulat tumefactus ovantes:
"Pone graves curas tormentaque lenta sedendi,
Fatalis Latio miles. Placavimus iras
Cœlicolûm: redeunt Divi. Finita maligno
Hinc Fabio imperia, et mutatos Consule fasces,
Nuntio. Nunc dextras mihi quisque atque illa referto,
Quæ, Marte exclusus, promittere magna solebas.
En, numen patrium spondet majora peractis.
Vellantur signa, ac, Divâ ducente, petamus
Infaustum Phrygibus Diomedis nomine campum."
Dumque Arpos tendunt instincti pectora Pœni,
Subnixus rapto plebeii muneris ostro,
Sævit jam Rostris Varro, ingentique ruinæ
Festinans aperire locum, fata admovet Urbi.
Atque illi sine luce genus, surdumque parentûm
Nomen, et immodice vibrabat in ore canoro

Lingua procax. Hinc auctus opes, largusque rapinæ,
Infima dum vulgi fovet, oblatratque senatum,
Tantum in quassatâ bellis caput extulit urbe,
Momentum ut rerum et fati foret arbiter unus,
Quo conservari Latium victore puderet.
Hunc, Fabios inter, sacrataque nomina Marti
Scipiadas, interque Jovi spolia alta ferentem
Marcellum, fastis labem suffragia cæca
Addiderant, Cannasque malum exitiale fovebat
Ambitus, et Graio funestior æquore Campus.
Idem, ut turbarum sator, atque accendere sollers
Invidiam, pravusque togæ, sic debilis arte
Belligerâ, Martemque rudis versare, nec ullo
Spectatus ferro, linguâ sperabat adire
Ad dextræ decus, atque e Rostris bella ciebat.
Ergo alacer, Fabiumque moræ increpitare professus,
Ad vulgum in Patres et ovantia verba ferebat:
"Vos, quorum imperium est, Consul præcepta modumque
Bellandi posco. Sedeone, an montibus erro,
Dum mecum Garamas et adustus corpora Maurus
Dividit Italiam? An ferro, quo cingitis, utor?
Exaudi, bone Dictator, quid Martia plebes
Imperitet. Pelli Libyas, Romamque levari
Hoste, jubet. Num festinant, quos plurima passos
Tertius exurit lacrymosis casibus annus?
Ite igitur, capite arma, viri. Mora sola triumpho
Parvum iter est. Quæ prima dies ostenderit hostem,
Et Patrum regna et Pœnorum bella resolvet.
Ite alacres: Latiâ devinctum colla catenâ
Hannibalem, Fabio, ducam, spectante, per Urbem."
Hæc postquam increpuit, portis arma incitus effert,
Impellitque moras; veluti cum, carcere rupto,
Auriga indocilis totas effundit habenas,
Et, præceps trepidâ pendens in verbera plantâ,
Impar fertur equis; fumat male concitus axis,

Ac frena incerto fluitant discordia curru.
Cernebat Paulus (namque huic communia Campus
Jura atque arma tulit) labi, mergente sinistro
Consule, res, pessumque dari: sed mobilis ira
Turbati vulgi, signataque mente cicatrix,
Undantes ægro frenabat corde dolores.
Nam, cum perdomita est armis juvenilibus olim
Illyris ora viri, nigro allatraverat ore
Victorem invidia, et ventis jactârat iniquis.
Hinc inerat metus et duræ reverentia plebis.
Sed genus admotum Superis, summumque per altos
Attingebat avos cœlum. Numerare parentem
Assaracum retro præstabat Amulius auctor,
Assaracusque Jovem: nec, qui spectâsset in armis,
Abnueret genus. Huic Fabius jam castra petenti:
"Si tibi cum Tyrio credis fore maxima bella
Ductore, invitus vocem hanc e pectore rumpam,
Frustraris, Paule, Ausoniam. Te prœlia dira,
Teque hostis castris gravior manet: aut ego multo
Nequidquam didici casus prænoscere Marte.
Spondentem audivi, (piget, heu! tædetque senectæ,
Si, quas prospicio, restat passura ruinas)
Cum duce tam fausti Martis, quâ viderit horâ,
Sumturum pugnam. Quantum nunc, Paule, supremo
Absumus exitio, vocem hanc si Consulis ardens
Audivit Pœnus! Jam latis obvia, credo,
Stat campis acies, exspectaturque sub ictu
Alter Flaminius. Quantos, insane, ciebis,
Varro, viros! Tu, pro Superi! tu protinus arma?
Tu campum noscas ante, exploresque trahendo,
Quantum hosti victûs. Tu non, quæ copia rerum,
Quæ natura loci, quod sit, rimabere sollers,
Armorum genus? Et stantem super omnia tela
Fortunam adspicies? Fer, Paule, [indevia] recti
Pectora: cur, uni patriam si affligere fas est,
Uni sit servare nefas? Eget improbus arcto
Jam victu Libys; et, belli fervore retuso,

Laxa fides sociûm est. Non hîc domus hospita tecto
Invitat patrio; non fidæ mœnibus urbes
Excipiunt, renovatqué pari se pube juventus.
Tertia vix superest, crudo quæ venit Ibero,
Turba virûm. Persta, et lenti meditamina belli
Cautus ama. Siqua interea invitaverit aura,
Annueritque Deus, velox accede secundis."
Cui breviter mœsto Consul sic ore vicissim:
"Mecum erit hæc prorsus pietas, mentemque feremus
In Pœnos, invicte, tuam. Nec me unica fallit
Cunctandi ratio, quâ, te grassante, senescens
Hannibal oppressum vidit considere bellum.
Sed quænam ira Deûm? Consul datus alter (opinor)
Ausoniæ est, alter Pœnis. Trahit omnia secum,
Et metuit demens, alio ne Consule Roma
Concidat. E Tyrio consortem accite senatu:
Non tam sæva volet. Nullus, qui portet in hostem,
Sufficit insano sonipes. Incedere noctis,
Quæ tardent cursum, tenebras dolet: itque superbus,
Tantum non strictis mucronibus, ulla retardet
Ne pugnas mora, dum vaginâ ducitur ensis.
Tarpeiæ rupes, cognataque sanguine nobis
Tecta Jovis, quæque arce suâ nunc stantia linquo
Mœnia felicis patriæ, quocumque vocabit
Summa salus, testor, spreto discrimine, iturum.
Sed, si surda mihi pugnabunt castra monenti,
Haud ego vos ultra, nati, dulcemque morabor
Assaraci de gente domum; similemve videbit
Varroni Paulum redeuntem saucia Roma."
Sic tum, diversâ turbati mente, petebant
Castra duces. At prædictis jam sederat arvis,
Ætolos Pœnus servans ad prœlia campos.
Non alias majore virûm, majore sub armis
Agmine cornipedum concussa est Itala tellus.
Quippe extrema simul gentique Urbique timebant;
Nec spes certandi plus uno Marte dabatur.
Faunigenæ socio bella invasêre Sicanê,

Sacra manus, Rutuli, servant qui Daunia regna,
Laurentique domo gaudent, et fonte Numici:
Quos Castrum, Phrygibusque gravis quondam Ardea misit,
Quos celso devexa jugo Junonia sedes
Lanuvium, atque altrix casti Collatia Bruti.
Quique immite nemus Triviæ, quique ostia Tusci
Amnis amant, tepidoque fovent Almone Cybellen.
  Hinc Tibur, Catille, tuum, sacrisque dicatum
Fortunæ Præneste jugis, Antemnaque prisco
Crustumio prior, atque habiles ad aratra Labici:
Necnon sceptriferi qui potant Tibridis undam,
Quique Anienis habent ripas, gelidoque rigantur
Simbruvio, rastrisque domant Æquicula rura.
His Scaurus monitor: tenero tunc Scaurus in ævo;
Sed jam signa dabat nascens in sæcula virtus.
Non illis solitum crispare hastilia campo,
Nec mos pennigeris pharetram implevisse sagittis;
Pila volunt, brevibusque habiles mucronibus enses:
Ære caput tecti, surgunt super agmina cristis.
  At quos ipsius mensis seposta Lyæi
Setia, et incelebri miserunt valle Velitræ,
Quos Cora, quos spumans immiti Signia musto,
Et quos pestiferâ Pomptini uligine campi,
Quâ Saturæ nebulosa palus restagnat, et atro
Liventes cœno per squalida turbidus arva
Cogit aquas Ufens, atque inficit æquora limo,
Ducit, avis pollens, nec dextrâ indignus avorum,
Scævola, cui diræ cælatur laudis honorâ
Effigie clypeus. Flagrant altaribus ignes;
Tyrrhenûm valli medio stat Mucius irâ
In semet versâ, sævitque in imagine virtus.
[Tunc, ictus specie, pavitare hoc bella magistro]
Cernitur effugiens ardentem Porsena dextram.
  Quîs Circæa juga, et scopulosi verticis Anxur,
Hernicaque impresso raduntur vomere saxa,
Quîs putri pinguis sulcaris Anagnia glebâ,
Sulla Ferentinis Privernatumque maniplis

Ducebat simul excitis: Soræque juventus
Addita fulgebat telis. Hîc Scaptia pubes,
Hîc Fabrateriæ vulgus; nec monte nivoso
Descendens Atina aberat, detritaque bellis
Suessa, atque a duro Frusino haud imbellis aratro.
At, qui, Fibreno miscentem flumina, Lirim
Sulfureum, tacitisque vadis ad litora lapsum,
Accolit, Arpinas, accitâ pubė Venafro,
Ac Larinatum dextris, socia hispidus arma
Commovet, atque viris ingens exhaurit Aquinum.
Tullius æratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, et Tullo sanguis ab alto;
Indole, pro! quantâ juvenis, quantumque daturus
Ausoniæ populis ventura in sæcula civem!
Ille, super Gangen, super exauditus et Indos,
Implebit terras voce; et furialia bella
Fulmine compescet linguæ; nec deinde relinquet
Par decus eloquii cuiquam sperare nepotum.
   Ecce, inter primos, Therapnæo a sanguine Clausi,
Exsultat rapidis Nero non imitabilis ausis.
Hunc Amiterna cohors, et Bactris nomina ducens
Casperia, hunc Foruli, magnæque Reate dicatum
Cœlicolûm Matri, necnon habitata pruinis
Nursia, et a Tetricâ comitantur rupe cohortes.
Cunctis hasta decus, clypeusque refertur in orbem,
Conique implumes, ac lævo tegmina crure.
Ibant, et læti pars Sancum voce canebant,
Auctorem gentis; pars laudes ore ferebant,
Sabe, tuas, qui, de proprio cognomine, primus
Dixisti populos magnâ ditione Sabinos.
   Quid, qui Picenæ stimulat telluris alumnos,
Horridus et squamis et equinâ Curio cristâ?
Pars belli quam magna venit! Non æquore verso
Tam creber fractis albescit fluctus in undis:
Nec cœtu leviore, ubi mille per agmina virgo
Lunatis acies imitatur Martia peltis,
Perstrepit et tellus, et Amazonius Thermodon.
Hîc et, quos pascunt scopulosæ rura Numanæ,

Et quîs litoreæ fumant altaria Cupræ,
Quique Truentinas servant cum flumine turres,
Cernere erat: clypeata procul sub sole corusco
Agmina, sanguineâ vibrant in nubila luce.
Stat fucare colus nec Sidone vilior Ancon,
Murice nec Libyco: statque humectata Vomano
Adria, et inclemens hirsuti signifer Asc'li.
Hoc Picus, quondam nomen memorabile ab alto
Saturno, statuit genitor, quem carmine Circe,
Exutum formæ, volitare per æthera jussit,
Et sparsit plumis croceum fugientis honorem.
Ante (ut fama docet) tellus possessa Pelasgis,
Quîs Æsis regnator erat, fluvioque reliquit
Nomen, et a sese populos tum dixit Asilos.
Sed non ruricolæ firmârunt robore castra
Deteriore, cavis venientes montibus, Umbri.
Hos Æsis Sapisque lavant, rapidasque sonanti
Vortice contorquens undas per saxa Metaurus,
Et lavat ingentem perfundens flumine sacro
Clitumnus taurum, Narque albescentibus undis
In Tibrim properans, Tiniæque inglorius humor,
Et Clanis, et Rubico, et Senonum de nomine Sena.
Sed pater ingenti medios illabitur amne
Albula, et admotâ perstringit mœnia ripâ.
His urbes Arna, et lætis Mevania pratis,
Hispellum, et duro monti per saxa recumbens
Narnia, et infestum nebulis humentibus olim
Iguvium, patuloque jacens sine mœnibus arvo
Fulginia: his populi fortes, Amerinus, et armis
Vel rastris laudande Camers, his Sassina dives
Lactis, et haud parci Martem coluisse Tudertes.
Ductor Piso viros spernaces mortis agebat,
Ora puer, pulcherque habitum: sed corde sagaci
Æquabat senium, atque astu superaverat annos.
Is primam ante aciem pictis radiabat in armis;
Arsacidûm et fulvo micat ignea gemma monili.
Jamque per Etruscos legio completa maniplos
Rectorem magno spectabat nomine Galbam.

Huic genus orditur Minos, illusaque tauro
Pasiphaë; clarique dehinc stant ordine patres.
Lectos Cære viros, lectos Cortona superbi
Tarchontis domus et veteres misêre Graviscæ.
Necnon Argolico dilectum litus Haleso
Alsium, et obsessæ campo squalente Fregellæ.
Affuit et sacris interpres fulminis alis
Fæsula, et antiquus Romanis mœnibus horror,
Clusinum vulgus; cum, Porsena magne, jubebas
Nequidquam pulsos Romæ imperitare Superbos.
Tunc, quos a niveis exegit Luna metallis,
Insignis portu, quo non spatiosior alter
Innumeras cepisse rates, et claudere pontum,
Mæoniæque decus quondam Vetulonia gentis.
Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures:
Hæc altas eboris decoravit honore curules,
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro:
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.
His mixti Nepesina cohors Æquique Falisci,
Quique tuos, Flavina, focos, Sabatia quique
Stagna tenent, Ciminîque lacum, qui Sutria tecta
Haud procul, et sacrum Phœbo Soracte, frequentant.
Spicula bina gerunt; capiti cudone ferino
Sat cautum: Lycios damnant hastilibus arcus.
Hæ bellare acies nôrant. At Marsica pubes
Et bellare manu, et chelydris cantare soporem,
Vipereumque herbis hebetare et carmine dentem.
Æetæ prolem, Angitiam, mala gramina primam
Monstravisse ferunt, tactuque domare venena,
Et lunam excussisse polo, stridoribus amnes
Frenantem, ac silvis montes nudâsse vocatis.
Sed populis nomen posuit metuentior hospes,
Cum fugeret Phrygias trans æquora Marsya Crenas,
Mygdoniam Phœbi superatus pectine loton.
Marruvium, veteris celebratum nomine Marri,
Urbibus est illis caput, interiorque per udos
Alba sedet campos, pomisque rependit aristas.

Cætera in obscuro famæ, et sine nomine, vulgi
Sed numero castella valent; conjungitur acer
Pelignus, gelidoque rapit Sulmone cohortes.
Nec cedit studio Sidicinus sanguine miles,
Quem genuêre Cales. Non parvus conditor urbi
(Ut fama est) Calais, Boreæ quem, rapta per auras,
Orithyia vago Geticis nutrivit in antris.
Haud ullo levior bellis Vestina juventus
Agmina densavit, venatu dura ferarum:
Quæ, Fiscelle, tuas arces, Pinnamque virentem,
Pascuaque haud tarde redeuntia tondet Aveiæ;
Marrucina simul Frentanis æmula pubes
Corfinî populos, magnumque Teate trahebat.
Omnibus in pugnâ fertur sparus, omnibus alto
Assuetæ volucrem cœlo demittere fundæ.
Pectora pellis obit cæsi venatibus ursi.
Jam vero, quos dives opum, quos dives avorum,
E toto dabat ad bellum Campania tractu,
Ductorum adventu vicinis sedibus Osci
Servabant; Sinuessa tepens, fluctuque sonorum
Vulturnum, quasque evertêre silentia, Amyclæ,
Fundique, et regnata Lamo Caieta, domusque
Antiphatæ compressa freto, stagnisque palustre
Liternum, et quondam fatorum conscia Cyme:
Illic Nuceria, et Gaurus navalibus aptus;
Prole Dicarcheâ, multo cum milite Graia
Illic Parthenope, ac Pœno non pervia Nola,
Allifæ, et Clanio contemtæ semper Acerræ:
Sarrastes etiam populos, totasque videres
Sarni mitis opes: illic, quos sulfure pingues
Phlegræi legêre sinus, Misenus, et ardens
Ore giganteo sedes Ithacesia Baii;
Non Prochyte, non ardentem sortita Typhöea
Inarime, non antiqui saxosa Telonis
Insula, nec parvis aberat Calatia muris;
Surrentum, et pauper sulci cerealis Abella:
In primis Capua, heu! rebus servare serenis
Inconsulta modum, et pravo peritura tumore.

Lætos rectoris formabat Scipio bello.
Ille viris pila, et ferro circumdare pectus
Addiderat; leviora domo de more parentûm
Gestabant tela, ambustas sine cuspide cornos:
Aclydis usus erat, factæque ad rura bipennes.
Ipse, inter medios, venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, undosum frangere nando,
Indutus thoraca, vadum: spectacula tanta
Ante acies virtutis erant. Sæpe, alite plantâ,
Ilia perfossum, et campi per aperta volantem,
Ipse pedes prævertit equum: sæpe arduus idem
Castrorum spatium et saxo transmisit et hastâ:
Martia frons, facilesque comæ, nec pone retroque
Cæsaries brevior: flagrabant lumina, miti
Adspectu, gratusque inerat visentibus horror.
  Affuit et Samnis, nondum vergente favore
Ad Pœnos; sed nec veteri purgatus ab irâ.
Qui Batulum, Nucrasque metunt, Boviania quique
Exagitant lustra, aut Caudinis faucibus hærent,
Et quos aut Rufræ, quos aut Æsernia, quosve
Obscura incultis Herdonia misit ab agris.
  Bruttius haud dispar animorum, unâque juventus
Lucanis excita jugis, Hirpinaque pubes
Horrebat telis, et tergo hirsuta ferarum.
Hos venatus alit. Lustra incoluêre, sitimque
Avertunt fluvio; somnique labore parantur.
  Additur his Calaber, Sallentinæque cohortes,
Necnon Brundisium, quo desinit Itala tellus.
Parebat legio audaci permissa Cethego;
Cui socias vires, atque indiscreta maniplis
Arma recensebant; nunc sese ostendere miles
Leucosiæ e scopulis, nunc quem Picentia Pæsto
Misit, et exhaustæ mox Pœno Marte Cerillæ,
Nunc, Silarus quos nutrit aquis, quo gurgite tradunt
Duritiem lapidum mersis inolescere ramis.
Ille et pugnacis laudavit tela Salerni,
Falcatos enses, et quæ Buxentia pubes

Aptabat dextris irrasæ robora clavæ.
Ipse, humero exsertus gentili more parentûm,
Difficili gaudebat equo, roburque juventæ
Flexi cornipedis duro exercebat in ore,
Vos etiam, accisæ desolatæque virorum
Eridani gentes, nullo attendente Deorum
Votis tunc vestris, casura ruistis in arma.
Certavit Mutinæ quassata Placentia bello:
Mantua mittendâ certavit pube Cremonæ,
Mantua Musarum domus, atque ad sidera cantu
Evecta Aonio, et Smyrnæis æmula plectris.
Tum Verona Athesi circumflua, et undique sollers
Arva coronantem nutrire Faventia pinum.
Vercellæ, fuscique ferax Pollentia villi,
Et quondam Teucris comes in Laurentia bella
Ocni prisca domus, parvique Bononia Rheni.
Quique gravi remo, limosis segniter undis,
Lenta paludosæ proscindunt stagna Ravennæ.
Tum Trojana manus, tellure antiquitus orti
Euganeâ, profugique sacris Antenoris oris.
Necnon cum Venetis Aquileia superfluit armis.
Tum pernix Ligus, et sparsi per saxa Vagenni,
In decus Hannibalis duros misêre nepotes.
Maxima tot populis rector fiducia Brutus
Ibat, et hortando notum accendebat in hostem.
Læta viro gravitas, ac mentis amabile pondus,
Et sine tristitiâ virtus. Non ille rigoris
Ingratas laudes, nec nubem frontis amabat,
Nec famam lævo quærebat limite vitæ.
Addiderat ter mille viros, in Marte sagittæ
Expertos, fidus Siculâ regnator ab Ætnâ.
Non totidem Ilva viros, sed lætos stringere ferrum,
Armârat patrio, quo nutrit bella, metallo.
Ignôsset, quamvis avido committere pugnam,
Varroni, quicumque simul tot tela videret.
Tantis agminibus Rhœteo litore quondam
Fervere, cum magnæ Trojam invasêre Mycenæ,
Mille rates vidit Leandrius Hellespontus.

Ut ventum ad Cannas, urbis vestigia priscæ,
Defigunt diro signa infelicia vallo.
Nec, tantâ miseris jamque impendente ruinâ,
Cessârunt Superi vicinas prodere clades.
Per subitum attonitis pila exarsêre maniplis;
Et celsæ toto ceciderunt aggere pinnæ;
Nutantique ruens prostravit vertice silvas
Garganus; fundoque imo mugivit anhelans
Aufidus; et, magno late distantia ponto,
Terruerunt pavidos accensa Ceraunia nautas.
Quæsivit Calaber, subductâ luce repente
Immensis tenebris, et terram et litora Sipus:
Obseditque frequens castrorum limina bubo.
Nec densæ trepidis apium se involvere nubes
Cessârunt aquilis: non unus crine corusco,
Regnorum eversor, rubuit letale cometes.
Castra quoque et vallum rabidæ sub nocte silenti
Irrupêre feræ, raptique ante ora paventûm
Adjunctos vigilis sparserunt membra per agros.
Ludificante etiam terroris imagine somnos,
Gallorum visi bustis erumpere Manes:
Terque quaterque solo penitus tremuêre revulsæ
Tarpeiæ rupes, atque atro sanguine flumen
Manavit Jovis in templis, lacrymæque vetustâ
Effigie patris large fluxêre Quirini:
Major et horrificis sese extulit Allia ripis.
Non Alpes sedêre loco, non nocte dieve
Ingentes inter stetit Apenninus hiatus.
Axe super medio, Libyes a parte, coruscæ
In Latium venêre faces; ruptusque fragore
Horrisono polus, et vultus patuêre Tonantis.
Ætnæos quoque contorquens e cautibus ignes,
Vesbius intonuit; scopulisque in nubila jactis
Phlegræus tetigit trepidantia sidera vertex.
Ecce, inter medios, belli præsagus, et ore
Attonito sensuque simul, clamoribus implet
Miles castra feris, et anhelat clade futurâ:
"Parcite, crudeles Superi! jam stragis acervis

Deficiunt campi; video per densa volantem
Agmina ductorem Libyæ, currusque citatos
Arma virûm super atque artus et signa trahentem.
Turbinibus furit insanis, et prœlia ventus
Inque oculos inque ora rotat. Cadit immemor ævi
Nequidquam, Trasymene, tuis Servilius oris
Subductus. Quo, Varro, fugis? Pro, Jupiter! ictu
Procumbit saxi, fessis spes ultima, Paulus.
Cesserit huic Trebia exitio. Pons ecce cadentûm
Corporibus struitur; reicitque cadavera fumans
Aufidus, ac victrix insultat bellua campis.
Gestat Agenoreus nostro de more secures
Consulis, et sparsos lictor fert sanguine fasces.
In Libyam Ausonii portatur pompa triumphi.
O dolor! hoc etiam, Superi, vidisse jubetis?
Congesto, lævæ quodcumque avellitur, auro
Metitur Latias victrix Carthago ruinas."

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER IX.

Turbato monstris Latio, cladisque futuræ
Signa per Ausoniam prodentibus irrita Divis,
Haud secus, ac si fausta forent et prospera pugnæ
Omina venturæ, Consul transducere noctem
Exsomnis, telumque manu vibrare per umbras,
Ac modo segnitiæ Paulum increpitare, modo acres
Exercere tubas nocturnaque classica velle.
Nec minor in Pœno properi certaminis ardor.
Erumpunt vallo, Fortunâ urgente sinistrâ,
Consertæque manus: jam, sparsi ad pabula campis
Vicinis raptanda, Macæ fudêre volucrem
Telorum nubem. Ante omnes invadere bella
Mancinus gaudens, hostilique ungere primus
Tela cruore, cadit; cadit et numerosa juventus.
Nec, pecudum fibras, Varro, et contraria Paulo
Auspicia incusante Deûm, compesceret arma,
Ni sors alterni juris, quo castra reguntur,
Arbitrium pugnæ properanti in fata negâsset;
Quæ tamen haud valuit perituris millibus unâ
Plus donâsse die. Rediêre in castra, gemente
Haud dubie Paulo, qui crastina jura videret
Amenti cessura viro, frustraque suorum
Servatas a cæde animas: nam, turbidus irâ,
Infensusque moræ, dilata ob prœlia, ductor:

"Siccine, sic," inquit, "grates pretiumque rependis,
Paule, tui capitis? Meruerunt talia, qui te
Legibus atque urnæ dira eripuêre minanti?
Tradant immo hosti revocatos ilicet enses,
Tradant arma, jube, aut pugnantûm deripe dextris.
Sed vos, quorum oculos atque ora humentia vidi,
Vertere cum Consul terga, et remeare juberet,
Ne morem et pugnæ signum exspectate petendæ:
Dux sibi quisque viam rapito, cum spargere primis
Incipiet radiis Gargana cacumina Phœbus.
Pandam egomet propere portas. Ruite ocyus, atque hunc
Ereptum revocate diem."—Sic turbidus ægra
Pestifero pugnæ castra incendebat amore.
At Paulus, jam non idem nec mente nec ore,
Sed qualis stratis deleto milite campis
Post pugnam stetit, ante oculos atque ora futuro
Obversante malo; ceu jam spe lucis ademtâ,
Cum stupet exanimata parens, natique tepentes
Nequidquam fovet extremis amplexibus artus:
"Per toties," inquit, "concussæ mœnia Romæ,
Perque has, nox Stygiâ quas jam circumvolat umbrâ,
Insontes animas, cladi parce obvius ire:
Dum transit Divûm furor, et consumitur ira
Fortunæ, novus, Hannibalis, sat, nomina ferre
Si discit miles, nec frigidus adspicit hostem.
Nonne vides, cum vicinis auditur in arvis,
Quam subitus linquat pallentia corpora sanguis?
Quamque fluant arma ante tubas? Cunctator et æger,
(Ut rere) in pugnas Fabius quoscumque sub illis
Culpatis duxit signis, nunc arma capessunt.
At, quos Flaminius .... Sed dira avertite, Divi!
Sin nostris animus monitis precibusque repugnat;
Aures pande Deo. Cecinit Cymæa per orbem
Hæc olim vates; et te, præsaga, tuosque
Vulgavit terris, proavorum ætate, furores.
Jamque alter tibi, nec perplexo carmine, coram

Fata cano vates; sistis ni crastina signa,
Firmabis nostro Phœbeæ dicta Sibyllæ
Sanguine. Nec Graio posthac Diomede ferentur,
Sed te, si perstas, insignes Consule campi."
Hæc Paulus, lacrymæque oculis ardentibus ortæ.
Necnon et noctem sceleratus polluit error.
Xanthippo captus, Libycis tolerârat in oris
Servitium Satricus, mox inter præmia regi
Autololum dono datus ob virtutis honorem:
Huic domus et gemini fuerant Sulmone relicti
Matris in uberibus nati, Mancinus, et unâ
Nomine Rhœteo Solimus: nam Dardana origo,
Et Phrygio genus a proavo, qui, sceptra secutus
Æneæ, claram muris fundaverat urbem,
Ex sese dictam Solimon: celebrata colonis
Mox Italis, paulatim attrito nomine Sulmo.
Ac tum barbaricis Satricus cum rege catervis
Advectus, quo non spretum, si posceret usus,
Noscere Gætulis Latias interprete voces.
Postquam posse datum Peligna revisere tecta,
Et patrium sperare larem, ad conamina noctem
Advocat, ac furtim castris evadit iniquis.
Sed fuga nuda viri: sumto nam prodere cœpta
Vitabat clypeo, et dextrâ remeabat inermi.
Exuvias igitur prostrataque corpora campo
Lustrat, et exutis Mancini cingitur armis.
Jamque metus levior: verum, cui demta ferebat
Exsangui spolia, et cujus nudaverat artus,
Natus erat, paulo ante Macâ prostratus ab hoste.
Ecce, sub adventum noctis primumque soporem,
Alter natorum, Solimus, vestigia vallo
Ausonio vigil extulerat, dum sorte vicissim
Alternat portæ excubias, fratrisque petebat
Mancini stratum sparsa inter funera corpus,
Furtivâ cupiens miserum componere terrâ.
Nec longum celerârat iter, cum tendere in armis
Aggere Sidonio venientem conspicit hostem.
Quodque dabat Fors in subitis necopina, sepulcro

Ætoli condit membra occultata Thoantis.
Inde, ubi nulla sequi propius pone arma, virumque
Incomitata videt vestigia ferre per umbras,
Prosiliens tumulo, contorquet nuda parentis
In terga, haud frustra, jaculum : Tyriamque sequentûm
Satricus esse manum et Sidonia vulnera credens,
Auctorem cæci trepidus circumspicit ictûs.
 Verum, ubi victorem juvenili robore cursus
Attulit, et notis fulsit lux tristis ab armis,
Fraternusque procul, lunâ prodente, retexit
Ante oculos sese, et radiavit comminus, umbo;
Exclamat juvenis, subitâ flammatus ab irâ :
" Non sim equidem Sulmone satus tua, Satrice, proles,
Nec frater, Mancine, tuus; fatearque nepotem
Pergameo indignum Solimo, si evadere detur
Huic nostras impune manus. Tu nobile gestes
Germani spolium ante oculos, referasque superba,
Me spirante, domûs Pelignæ perfidus arma?
Hæc tibi, cara parens Acca, ad solatia luctûs,
Dona feram, nati ut figas æterna sepulcro."
Talia vociferans stricto mucrone ruebat.
 Ast illi jam tela manu, jamque arma fluebant,
Auditâ patriâ, natisque, et conjuge, et armis;
Ac membra et sensus gelidus stupefecerat horror.
Tum vox semianimi miseranda effunditur ore:
" Parce (precor) dextræ, non ut mihi vita supersit,
(Quippe nefas hac velle frui) sed sanguine nostro
Ne damnes, o nate, manus. Carthaginis ille
Captivus, patrias nunc primum advectus in oras,
Ille ego sum Satricus, Solimi genus. Haud tua, nate,
Fraus ulla est. Jaceres in me cum fervidus hastam,
Pœnus eram. Verum, castris elapsus acerbis,
Ad vos et caræ properabam conjugis ora.
Hunc rapui exanimi clypeum: sed jam, unice nobis,
Hæc fratris tumulis arma excusata reporta.
Curarum tibi prima tamen sit, nate, referre

Ductori monitus Paulo, producere bellum
Nitatur, Pœnoque neget certamina Martis.
Augurio exsultat Divûm, immensamque propinquâ
Stragem acie sperat. Quæso, cohibete furentem
Varronem: namque hunc fama est impellere signa.
Sat magnum hoc miseræ fuerit mihi cardine vitæ
Solamen, cavisse meis. Nunc ultima, nate,
Invento simul atque amisso redde parenti
Oscula."— Sic fatus, galeam exuit, atque rigentis
Invadit nati tremebundis colla lacertis;
Attonito et nitens verbis sanare pudorem
Vulneris impressi, telum excusare laborat:
" Quis testis nostris, quis conscius, affuit actis?
Non nox errorem nigranti condidit umbrâ?
Cur trepidas? Da, nate, magis, da jungere pectus.
Absolvo pater ipse manum; atque, in fine laborum,
Hac condas oculos dextrâ, precor."— At miser, imo
Pectore suspirans, juvenis non verba vicesque
Alloquio vocemve refert; sed sanguinis atri
Sistere festinat cursum, laceroque ligare
Ocyus illacrymans altum velamine vulnus.
Tandem inter gemitus miseræ erupêre querelæ:
" Siccine te nobis, genitor, Fortuna reducit
In patriam? sic te nato, natumque parenti,
Impia restituit? Felix, o, terque quaterque
Frater, cui fatis genitorem agnoscere ademtum!
Ast ego, Sidoniis imperditus, ecce, parentem
Vulnere cognosco. Saltem hoc, Fortuna, fuisset
Solamen culpæ, dubia ut mihi signa dedisses
Infausti generis. Verum linquetur iniquis
Non ultra Superis nostros celare labores."
Hæc dum amens queritur, jam, deficiente cruore,
In vacuas senior vitam disperserat auras.
Tum juvenis, mœstum attollens ad sidera vultum:
" Pollutæ dextræ et facti, Titania, testis
Infandi, quæ nocturno mea lumine tela
Dirigis in patrium corpus, non amplius," inquit,
" His oculis et damnato violabere visu."

Hæc memorat, simul ense fodit præcordia, et, atrum
Sustentans vulnus, mananti sanguine signat
In clypeo mandata patris, " Fuge prœlia, Varro :"
Ac summi tegimen suspendit cuspide teli ;
Defletumque super prosternit membra parentem.
Talia venturæ mittebant omina pugnæ
Ausoniis Superi ; sensimque abeuntibus umbris,
Conscia nox sceleris roseo cedebat Eoo.
Ductor in arma suos Libys, et Romanus in arma
Excibant de more suos : Pœnisque redibat,
Qualis nulla dies omni surrexerit ævo.
" Nec verborum," inquit, " stimulantûm," Pœnus, " egetis,
Herculeis iter a metis ad Iapygis agros
Vincendo emensi : nusquam est animosa Saguntos :
Concessêre Alpes : pater ipse superbus aquarum
Ausonidum, Eridanus captivo defluit alveo.
Strage virûm [versus] Trebia est, atque ora sepulto
Lydia Flaminio premitur ; lateque refulgent
Ossibus, ac nullo sulcantur vomere campi.
Clarior his titulus, plusque allatura cruoris
Lux oritur. Mihi magna satis, sat vero superque
Bellandi merces sit gloria : cætera vobis
Vincantur. Quidquid diti devexit Ibero,
Quidquid in Ætnæis jactavit Roma triumphis ;
Quin etiam Libyco siquid de litore raptum
Condidit, in vestros veniet sine sortibus enses.
Ferte domos, quod dextra dabit : nil, victor honoris,
Ex opibus posco. Raptor per sæcula longa,
Dardanus edomitum vobis spoliaverit orbem.
Qui Tyriâ ducis Sarranum ab origine nomen,
Seu Laurens tibi, Sigeo sulcata colono,
Arridet tellus, seu sunt Byzacia cordi
Rura magis, centum Cereri fruticantia culmis,
Electos optare dabo inter præmia campos.
Addam etiam, flavâ Tibris quas irrigat undâ,
Captivis late gregibus depascere ripas.
Qui vero, externo socius mihi sanguine, Byrsæ

Signa moves, dextram Ausoniâ si cæde cruentam
Attolles, hinc jam civis Carthaginis esto.
Neu vos Garganus Daunique fefellerit ora;
Ad muros statis Romæ: licet avia longe
Urbs agat, et nostro procul a certamine distet,
Hîc hodie ruet. Atque ultra te ad prœlia, miles,
Nulla voco. Ex acie tende in Capitolia cursum."
Hæc memorat. Tum, propulso munimine valli,
Fossarum rapuêre moras; aciemque, locorum
Consilio, curvis accommodat ordine ripis.
Barbaricus lævo stetit ad certamina cornu
Bellator Nasamon, unâque immanior artus
Marmarides; tum Maurus atrox, Garamasque, Macesque,
Et Massylæ acies, et ferro vivere lætum
Vulgus Adyrmachidæ pariter, gens accola Nili,
Corpora ab immodico servans nigrantia Phœbo:
Quîs positum agminibus caput imperiumque Nealces.
At, parte in dextrâ, sinuat quâ flexibus undam
Aufidus, et curvo circumerrat gurgite ripas,
Mago regit: subiêre leves, quos horrida misit
Pyrene, populi, varioque auxêre tumultu
Flumineum latus: effulget cetrata juventus;
Cantaber ante alios, nec tectus tempora Vasco,
Ac torto miscens Balearis prœlia plumbo,
Bætigenæque viri. Celsus media ipse coërcet
Agmina, quæ patrio firmavit milite, quæque
Celtarum Eridano perfusis sæpe catervis.
Sed, quâ se fluvius retro labentibus undis
Eripit, et nullo cuneos munimine vallat,
Turritæ moles, ac propugnacula dorso
Bellua nigranti gestans, ceu mobilis agger,
Nutat, et erectos attollit ad æthera muros.
Cætera jam Numidis circumvolitare, vagosque
Ferre datur cursus, et toto fervere campo.
Dum Libys incenso dispensat milite vires,
Hortandoque iterum atque iterum insatiabilis urget
Factis quemque suis, et se cognoscere jactat,

Quâ dextrâ veniant stridentis sibila teli;
Promittitque viris, nulli se defore testem;
Jam Varro, exactâ vallo legione, movebat
Cladûm principia; ac, pallenti lætus in undâ,
Laxabat sedem venturis portitor umbris.
  Stant primi, quos sanguineæ pendente vetabant
Ire notæ clypeo, defixique omine torpent.
Juxta terribilis facies; miseranda jacebant
Corpora in amplexu; natusque in pectore patris
Impositâ vulnus dextrâ letale tegebat.
Effusæ lacrymæ, Mancinique inde reversus
Fraternâ sub morte dolor, tum triste movebat
Augurium, et similes defuncto in corpore vultus.
Ocyus erroris culpam deflendaque fata
Ductori pandunt, atque arma vetantia pugnam.
Ille, ardens animi, "Ferte hæc," ait, "omina Paulo:
Namque illum, cui femineo stant corde timores,
Moverit ista manus, quæ, cædè imbuta nefandâ,
Cum Furiæ expeterent pœnas, fortasse paterno
Signavit moriens sceleratum sanguine carmen."
  Tum minitans propere describit munera pugnæ;
Quâque feras sævus gentes aciemque Nealces
Temperat, hac sese Marso cum milite, cumque
Samnitum opponit signis, et Iapyge alumno.
At campi medio (namque hac in parte videbat
Stare ducem Libyæ) Servilius obvia adire
Arma, et Picentes Umbrosque inferre jubetur.
Cætera Paulus habet dextro certamina cornu.
His super, insidias contra Nomadumque volucrem
Scipiadæ datur ire manum: quæque arte dolisque
Scindent se turmæ, prædicit spargere bellum.
  Jamque propinquabant acies: agilique virorum
Discursu, mixtoque simul calefacta per ora
Cornipedum hinnitu, et multum strepitantibus armis,
Errabat cæcum turbata per agmina murmur.
Sic, ubi prima movent pelago certamina venti,

Inclusam rabiem ac sparsuras astra procellas
Parturit unda freti; fundoque emota, minaces
Exspirat per saxa sonos, atque, acta cavernis,
Torquet anhelantem spumanti vortice pontum.
  Nec vero, fati tam sævo in turbine, solum
Terrarum fuit ille labor: Discordia demens
Intravit cœlo, Superosque ad bella coëgit.
Hinc Mavors, hinc Gradivum comitatus Apollo,
Et domitor tumidi pugnat maris: hinc Venus amens,
Hinc Vesta, et captæ stimulatus cæde Sagunti
Amphitryoniades, pariter veneranda Cybelle,
Indigetesque Dei, Faunusque, satorque Quirinus,
Alternusque animæ mutato Castore Pollux.
Contra, cincta latus ferro, Saturnia Juno,
Et Pallas, Libycis Tritonidos edita lymphis,
Ac patrius flexis per tempora cornibus Hammon,
Multaque præterea Divorum turba minorum.
Quorum ubi mole simul venientûm et gressibus alma
Intremuit tellus, pars implevêre propinquos
Divisi montes, pars sedem nube sub altâ
Ceperunt: vacuo descensum ad prœlia cœlo.
Tollitur immensus deserta ad sidera clamor,
Phlegræis quantas effudit ad æthera voces
Terrigena in campis exercitus; aut sator ævi
Quantâ Cyclopas nova fulmina voce poposcit
Jupiter, exstructis vidit cum montibus ire
Magnanimos raptum cœlestia regna Gigantas.
Nec vero prima in tantis concursibus hasta
Ulla fuit. Stridens nimbus, certante furore,
Telorum simul effusus, cupidæque cruoris
Hinc atque hinc animæ geminâ cecidêre procellâ.
Acrius insanus dextrâ quâ ducitur ensis,
Bellantûm pars magna jacet. Super ipsa suorum
Corpora consistunt avidi, calcantque gementes.
Nec magis aut Libyco protrudi Dardana nisu
Avertive potest pubes, aut ordine pelli

Fixa suo Sarrana manus, quam vellere sede
Si cœptet Calpen, impacto gurgite, pontus.
Amisêre ictus spatium; nec, morte peractâ,
Arctatis cecidisse licet. Galea horrida flictu
Adversæ ardescit galeæ, clypeusque fatiscit
Impulsu clypei, atque ensis contunditur ense.
Pes pede, virque viro teritur: tellusque videri,
Sanguine operta, nequit; cœlumque et sidera pendens
Abstulit ingestis nox densa sub æthere telis.
Quîs adstare loco dederat Fortuna secundo,
Contorum longo et proceræ cuspidis ictu,
Ceu primas agitent acies, certamina miscent.
At quos deinde tenet retrorsum inglorius ordo,
Missilibus certant pugnas æquare priorum.
Ultra clamor agit bellum; milesque, cupiti
Martis inops, sævis impellit vocibus hostem.
Non ullum defit teli genus. Hi sude pugnas,
Hi pinu flagrante cient, hi pondere pili:
At saxis fundâque alius, jaculoque volucri.
Interdum stridens per nubila fertur arundo,
Interdumque ipsis metuenda falarica muris.
Speramusne, Deæ, quarum mihi sacra coluntur,
Mortali totum hunc aperire in sæcula voce
Posse diem? Tantumne datis confidere linguæ,
Ut Cannas uno ore sonem? Si gloria vobis
Nostra placet, neque vos magnis avertitis ausis,
Huc omnes cantus Phœbumque vocate parentem.
Verum utinam posthac animo, Romane, secunda,
Quanto tunc adversa, feras! sitque hactenus, (oro)
Nec libeat tentare Deis, an Troïa proles
Par bellum tolerare queat. Tuque, anxia fati,
Pone (precor) lacrymas, et adora vulnera, laudes
Perpetuas paritura tibi. Nam tempore, Roma,
Nullo major eris. Mox sic labêre secundis,
Ut solâ cladûm tuearis nomina famâ.
Jamque, inter varias, Fortuna, utrimque virorum
Alternata vices, incerto eluserat iras

Eventu; mediâque diu pendente per ambas
Spe gentes, paribus Mavors flagrabat in armis.
Mitia ceu virides agitant cum flamina culmos,
Necdum maturas impellit ventus aristas,
Huc atque huc it summa seges, nutansque vicissim
Alterno lente motu incurvata nitescit.
Tandem barbaricis perfractam viribus acri
Dissipat incurrens aciem clamore Nealces:
Laxati cunei, perque intervalla citatus
Irrupit trepidis hostis. Tum turbine nigro
Sanguinis exundat torrens: nullumque sub unâ
Cuspide procumbit corpus. Dum vulnera tergo
Bellator timet Ausonius, per pectora sævas
Exceptat mortes, et leto dedecus arcet.
Stabat cum primis mediæ certamine pugnæ,
Aspera semper amans, et par cuicumque periclo,
Scævola; nec tantâ vitam jam strage volebat,
Sed dignum proavo letum, et sub nomine mortem.
Is, postquam frangi res, atque augescere vidit
Exitium, "Brevis hoc vitæ quodcumque relictum,
Extendamus," ait: "nam virtus futile nomen,
Ni decori sat sint pariendo tempora leti."
Dixit: et in medios, quâ dextera concita Pœni
Limitem agit, vasto connixus turbine fertur.
Hîc exsultantem Caralim, atque erepta volentem
Induere excelso cæsi gestamina trunco,
Ense subit, capuloque tenus ferrum impulit ira.
Volvitur ille ruens, atque arva hostilia morsu
Appetit, et mortis premit in tellure dolores.
Nec Gabari Sicchæque virum tenuêre furentes
Concordi virtute manus; sed perdidit acer,
Dum stat, decisam Gabar inter prœlia dextram.
At Siccha auxilium, magno turbante dolore,
Dum temere accelerat, calcato improvidus ense,
Succidit, ac nudæ sero vestigia plantæ
Damnavit, dextrâque jacet morientis amici.
Tandem convertit fatalia tela Nealcæ
Fulminei gliscens juvenis furor. Exsilit ardens,

Nomine tam claro stimulante, ad præmia cædis.
Tum silicem scopulo avulsum, quem montibus altis
Depulerat torrens, raptum contorquet in ora
Turbidus. Incusso crepuerunt pondere malæ,
Ablatusque viro vultus: concreta cruento
Per nares cerebro sanies fluit; atraque manant
Orbibus elisis et truncâ lumina fronte.
Sternitur unanimo Marius succurrere Capro
Conatus, metuensque viro superesse cadenti.
Lucis idem auspicium, ac patrium et commune duobus
Paupertas; sacro juvenes Præneste creati
Miscuerant studia, et junctâ tellure serebant.
Velle ac nolle ambobus idem, sociataque toto
Mens ævo, ac parvis dives concordia rebus.
Occubuêre simul: votisque ex omnibus unum
Id Fortuna dedit, junctam inter prœlia mortem.
Arma fuêre decus victori bina Symætho.
Sed longum tanto lætari munere casûs
Haud licitum Pœnis. Aderat terrore minaci
Scipio, conversæ miseratus terga cohortis,
Et cuncti fons Varro mali, flavusque comarum
Curio, et a primo descendens consule Brutus.
Atque, his fulta viris, acies repararet ademtum
Mole novâ campum, subito ni turbine Pœnus
Agmina frenâsset jam procurrentia ductor.
Isque ut Varronem procul inter prœlia vidit,
Et juxta sagulo circumvolitare rubenti
Lictorem: "Nosco pompam, atque insignia nosco:
Flaminius modo talis," ait. Tum fervidus acrem
Ingentis clypei tonitru prænuntiat iram.
Heu miser! æquari potuisti funere Paulo,
Si tibi non irâ Superûm tunc esset ademtum
Hannibalis cecidisse manu. Quam sæpe querêre,
Varro, Deis, quod Sidonium defugeris ensem!
Nam, rapido subitam portans in morte salutem
Procursu, cœpta in sese discrimina vertit

Scipio. Nec Pœnum (quamquam est ereptus opimæ
Cædis honor) mutâsse piget majore sub hoste
Prœlia, et erepti Ticina ad flumina patris
Exigere, oblato tandem certamine, pœnas.
Stabant educti diversis orbis in oris,
Quantos non alio vidit concurrere tellus
Marte, viri, dextrâque pares; sed cætera ductor
Anteibat Latius, melior pietate fideque.
Desiluêre cavâ turbati ad prœlia nube,
Mavors Scipiadæ metuens, Tritonia Pœno;
Adventuque Deûm, intrepidis ductoribus, ambæ
Contremuêre acies. Ater, quâ pectora flectit
Pallas, Gorgoneo late micat ignis ab ore;
Sibilaque horrificis torquet serpentibus ægis.
Fulgent sanguinei (geminum vibrare cometen
Ut credas) oculi: summâque in casside largus
Undantes volvit flammas ad sidera vertex.
At Mavors, moto proturbans aëra telo,
Et clypeo campum involvens, Ætnæa Cyclopum
Munere fundentem loricam incendia gestat,
Ac pulsat fulvâ consurgens æthera cristâ.
Ductores, pugnæ intenti, quantumque vicissim
Audere est, propius mensi, tamen arma ferentes
Sensêre advenisse Deos; et, lætus uterque
Spectari Superis, addebant mentibus iras.
Jamque ictu valido libratam a pectore Pœni
Pallas in obliquum dextrâ detorserat hastam:
Et Gradivus, opem Divæ portare ferocis
Exemplo doctus, porgebat protinus ensem
Ætnæum in pugnas juveni, ac majora jubebat.
Tum virgo, ignescens penitus, violenta repente
Suffudit flammis ora, atque, obliqua retorquens
Lumina, turbato superavit Gorgona vultu.
Erexêre omnes immania membra chelydri,
Ægide commotâ, primique furoris ad ictus
Rettulit ipse pedem sensim a certamine Mavors.
Hîc Dea convulsam rapido conamine partem

Vicini montis, scopulisque horrentia saxa,
In Martem furibunda jacit; longeque relatos
Expavit sonitus, tremefacto litore, Sason.
At non hæc Superûm fallebant prœlia regem.
Demittit propere succinctam nubibus Irim,
Quæ nimios frenet motus, ac talia fatur:
"I, Dea, et Œnotrîs velox allabere terris;
Germanoque truces, dic, Pallas mitiget iras,
Nec speret fixas Parcarum vertere leges:
Dic etiam, Ni desistis, (nam virus et æstus
Flammiferæ novi mentis) nec colligis iram,
Ægida præcellant quantum horrida fulmina, nosces."
Quæ postquam accepit dubitans Tritonia virgo,
Nec sat certa diu, patriis an cederet armis,
"Absistemus," ait, "campo: sed, Pallade pulsâ,
Num fata avertet? cœloque arcebit ab alto
Cernere Gargani ferventia cædibus arva?"
Hæc effata, cavâ Pœnum in certamina nube
Sublatum diversa tulit, terrasque reliquit.
At Gradivus atrox remeantis in æthera Divæ
Abscessu revocat mentes, fusosque per æquor
Ipse manu magnâ, nebulam circumdatus, acri
Restituit pugnæ. Convertunt signa, novamque
Instaurant Itali, versâ formidine, cædem:
Cum ventis positus custos, cui flamina carcer
Imperio compressa tenet, cœlumque ruentes
Eurique et Boreæ parent, Corique Notique,
Junonis precibus, promissa haud parva ferentis,
Regnantem Ætolis Vulturnum in prœlia campis
Effrenat. Placet hic iræ exitiabilis ultor.
Qui, se postquam Ætnæ mersit candente barathro,
Concepitque ignes, et flammea protulit ora,
Evolat horrendo stridore, ac Daunia regna
Perflat, agens cæcam glomerato pulvere nubem.
Eripuêre oculos auræ, vocemque, manusque:
Vortice arenoso candentes (flebile dictu)
Torquet in ora globos Italûm, et bellare maniplis

Jussâ lætatur rabie. Tum, mole ruinæ,
Sternuntur tellure et miles et arma tubæque;
Atque omnis retro, flatu occursante, refertur
Lancea, et in tergum Rutulis cadit irritus ictus.
Atque îdem flatus Pœnorum tela secundant;
Et, velut amento contorta, hastilia turbo
Adjuvat, ac Tyrias impellit stridulus hastas.
Tum, denso fauces præclusus pulvere, miles
Ignavam mortem compresso mœret hiatu.
Ipse, caput flavum caligine conditus atrâ,
Vulturnus, multâque comam perfusus arenâ,
Nunc versos agit a tergo stridentibus alis,
Nunc, mediam in frontem veniens clamante procellâ,
Obvius arma quatit, patuloque insibilat ore.
Interdum intentos pugnæ, et jam jamque ferentes
Hostili jugulo ferrum, conamine ducto
Avertit, dextramque ipso de vulnere vellit.
Nec satis Ausonias passim fœdare cohortes;
In Martem vomit immixtas mugitibus auras;
Bisque Dei summas libavit turbine cristas.
Quæ dum Romuleis exercet prœlia turmis
Æolius furor, et Martem succendit in iras,
Affatur virgo, sociâ Junone, parentem:
"Quantos Gradivus fluctus in Punica castra
(Respice) agit, quantisque furens se cædibus implet!
Nunc (quæso) terris descendere non placet Irim?
Quamquam ego non Teucros, (nostro cum pignore regnet
Roma, et Palladio sedes hac urbe locârim)
Non Teucros delere aderam; sed lumen alumnæ
Hannibalem Libyæ pelli, florentibus annis,
Vitâ, atque exstingui primordia tanta, negabam."
Excipit hîc Juno, longique laboris ab irâ,
"Immo," ait, "ut noscant gentes, immania quantum
Regna Jovis valeant, cunctisque potentia quantum
Antistet, conjux, Superis tua, disjice telo

Flagranti (nil oramus) Carthaginis arces;
Sidoniamque aciem vasto telluris hiatu
Tartareis immerge vadis, aut obrue ponto."
Contra quæ, miti respondet Jupiter ore:
"Certatis fatis, et spes extenditis ægras.
Ille, o nata! libens cui tela inimica ferebas,
Contundet Tyrios juvenis, ac nomina gentis
Induet, et Libycam feret in Capitolia laurum.
At, cui tu, conjux, cui das animosque decusque,
(Fata cano) avertet populis Laurentibus arma.
Nec longe cladis metæ: venit hora diesque,
Quâ nullas unquam transîsse optaverit Alpes."
Sic ait; atque Irim propere demittit Olympo,
Quæ revocet Martem, jubeatque abscedere pugnâ.
Nec vetitis luctatus, abît Gradivus in altas
Cum fremitu nubes, quamquam lituique, tubæque,
Vulneraque, et sanguis, et clamor, et arma juvarent.
Ut patuit liber Superûm certamine tandem,
Laxatusque Deo campus, ruit æquore ab imo
Pœnus, quo sensim cœlestia fugerat arma,
Magnâ voce trahens equitemque, virosque, feræque
Turrigeræ molem, tormentorumque labores.
Atque, ubi turbantem leviores ense catervas
Agnovit juvenem, scintillavitque cruentis
Ira genis, "Quænam Furiæ, quisve egit in hostem,
En, Minuci, Deus, ut rursum te credere nobis
Auderes?" inquit. "Genitor tibi natus ab armis
Ille meis, ubi nunc Fabius? Semel, improbe, nostras
Sit satis evasisse manus;"— atque inde superbis
Hasta comes dictis murali turbine pectus
Transforat, et voces venturas occupat ictu.
Nec ferro sævire sat est. Appellitur atrâ
Mole fera; et monstris componitur Itala pubes.
Nam, prævectus equo, moderantem cuspide Lucas
Maurum in bella boves stimulis majoribus ire,
Ac raptare jubet Libycarum armenta ferarum.

Immane stridens agitur, crebroque coacta
Vulnere, bellatrix properos fert bellua gressus.
Liventi dorso turris, flammâque virisque
Et jaculis armata, sedet: procul aspera grando
Saxorum super arma ruit, passimque volanti
Celsus telorum fundit Libys aggere nimbum.
Stat niveis longum stipata per agmina vallum
Dentibus; atque, ebori præfixâ comminus hastâ,
Fulget ab incurvo derecta cacumine cuspis.
Hîc, inter trepidos rerum, per membra, per arma,
Exigit Ufentis sceleratum bellua dentem;
Clamantemque ferens calcata per agmina portat.
Nec levius, Tadio lævum quâ tegmine thorax
Multiplicis lini claudit latus, improba sensim,
Corpore non læso, penetrârunt spicula dentis,
Et sublime virum clypeo resonante tulerunt.
Haud excussa novi virtus terrore pericli.
Utitur ad laudem casu, geminumque citato,
Vicinus fronti, lumen transverberat ense.
Exstimulata gravi sese fera tollit ad auras
Vulnere, et erectis excussam cruribus alte
Pone jacit volvens reflexo pondere turrim.
Arma virique simul, spoliataque bellua visu,
Sternuntur subitâ (miserandum) mixta ruinâ.
Spargi flagrantes contra bellantia monstra
Dardanius tædas ductor jubet, et facis atræ,
Quos fera circumfert, compleri sulfure muros.
Nec jusso mora: collectis fumantia lucent
Terga elephantorum flammis; pastusque sonoro
Ignis edax vento per propugnacula fertur.
Non aliter, Pindo Rhodopeve incendia pastor
Cum jacit, et silvis spatiatur fervida pestis,
Frondosi ignescunt scopuli; subitoque per alta
Collucet juga dissultans Vulcanius ardor.
It fera, candenti torrente bitumine corpus,
Amens, et laxo diducit limite turmas.
Nec cuiquam virtus propiora capessere bella:
Longinquis audent jaculis, et arundinis ictu.

Uritur impatiens, et, magni corporis æstu,
Huc atque huc jactas accendit bellua flammas;
Donec vicini tandem se fluminis undis
Præcipitem dedit, et, tenui decepta liquore
Stagnantis per plana vadi, tulit incita longis
Exstantem ripis flammam; tum denique sese
Gurgitis immersit molem capiente profundo.
At, quâ pugna datur, necdum Maurusia pestis
Igne calet, circumfusi Rhœteia pubes
Nunc jaculis, nunc et saxis, nunc alite plumbo,
Eminus incessunt: ut qui castella per altos
Oppugnat munita locos, atque assidet arces.
Ausus digna viro, fortunâ digna secundâ,
Extulerat dextram atque adversum comminus ensem
Mincius, infelix ausi: sed stridula, anhelum
Fervorem effundens, monstri manus abstulit acri
Implicitum nexu, diroque ligamine torsit,
Et, superas alte miserum jaculata per auras,
Telluri elisis afflixit (flebile) membris.
Has inter clades, viso Varrone sub armis,
Increpitans Paulus, "Quin imus comminus," inquit,
"Ductori Tyrio, quem, vinctum colla catenis,
Staturum ante tuos currus promisimus Urbi?
Heu patria! heu plebes scelerata, et prava favoris!
Haud unquam expedies, tam durâ sorte malorum,
Quem tibi non nasci fuerit per vota petendum,
Varronem, Hannibalemve magis." — Dum talia Paulus,
Urget præcipites Libys, atque in terga ruentûm
Ante oculos, cunctas, ductoris, concitat hastas.
Pulsatur galea, et quatiuntur Consulis arma.
Acrius hoc Paulus medios ruit asper in hostes.
Tum vero, excussus mentem, in certamina Paulo
Avia diducto, convertit Varro, manuque
Cornipedem inflectens, "Das," inquit, "patria, pœnas,
Quæ, Fabio incolumi, Varronem ad bella vocâsti.

Quænam autem mentis, vel quæ discordia fati,
Parcarumque latens fraus est? Abrumpere cuncta
Jamdudum cum luce libet. Sed comprimit ensem
Nescio-qui Deus, et meme ad graviora reservat.
Vivamne? et fractos, sparsosque cruore meorum,
Hos referam populo fasces? atque ora per urbes
Iratas spectanda dabo? et (quo sævius ipse
Hannibal haud poscat) fugiam, et te, Roma, videbo?"
Plura indignantem telis propioribus hostes
Egêre, et sonipes rapuit laxatus habenas.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER X.

Paulus, ut adversam videt increbrescere pugnam,
Ceu fera, quæ, telis circumcingentibus, ultro
Assilit in ferrum, et per vulnera colligit hostem,
In medios fert arma globos, seseque periclis
Ingerit, atque omni letum molitur ab ense.
Increpat horrendum, " Perstate, et fortiter (oro)
Pectoribus ferrum accipite, ac sine vulnere terga
Ad Manes deferte, viri. Nisi gloria mortis,
Nil superest. Idem, sedes adeuntibus imas,
Hic vobis dux Paulus erit."—Velocius inde
Hæmonio Boreâ, pennâque citatior, ibat,
Quæ redit in pugnas fugientis arundine Parthi;
Atque, ubi certamen primi ciet immemor ævi,
Fetus Gradivo mentem, Cato, fertur in hostes;
Ac juvenem, quem Vasco levis, quem spicula densus
Cantaber urgebat, letalibus eripit armis.
  Abscessêre retro, pavidique in terga relatos
Abduxêre gradus. Ut lætus, valle remotâ,
Cum capream venator agit, fessamque propinquo
Insequitur cursu, et sperat jam tangere dextrâ,
Si ferus adverso subitum se protulit antro,
Et stetit ante oculos frendens leo, deserit unâ
Et color, et sanguis, et tela minora periclo:
Nec jam speratæ cura est in pectore prædæ.
Nunc in restantes mucronem comminus urget,

Nunc trepidos, ac terga malâ formidine versos,
Assequitur telis. Furere, ac decorare labores,
Et sævire juvat: cadit ingens, nominis expers,
Uni turba viro: atque, alter si detur in armis
Paulus Dardaniis, amittant nomina Cannæ.
Tandem inclinato cornu, sine more ruebat
Prima acies, non parca fugæ. Labienus et Ocris
Sternuntur leto atque Opiter, quos Setia colle
Vitifero, celsis Labienum Cingula saxa
Miserunt muris. Junxit fera tempora leti
Sidonius non consimili discrimine miles:
Nam Labienus obît penetrante per ilia corno;
Fratres, hic humero, cecidêre, hic poplite, cæsis.
Oppetis et Tyrio super inguina fixe veruto
Mæcenas, cui Mæoniâ venerabile terrâ,
Et sceptris olim celebratum nomen Etruscis.
Per medios agitur, projecto lucis amore,
Hannibalem lustrans, Paulus. Sors una videtur
Aspera, si occumbat ductore superstite Pœno.
Quam metuens molem (neque enim, certamine sumto,
Tempestas tanta et rabies impune fuissent)
In faciem pavidi Juno conversa Metelli,
" Quid vanos," inquit, " Latio spes unica Consul,
Incassumque moves, fato renuente, furores?
Si superest Paulus, restant Æneïa regna:
Sin secus, Ausoniam tecum trahis. Ire tumentem
Tu contra juvenem, et caput hoc abscidere rebus
Turbatis, o Paule, paras? Nunc Hannibal ipsi
(Tam lætus bello est) ausit certare Tonanti.
Et jam, conversis (vidi nam flectere) habenis,
Evasit Varro, ac sese ad meliora reservat.
Sit spatium fatis: et, dum datur, eripe leto
Hanc nostris majorem animam: mox bella capesses."
Ad quæ suspirans ductor, " Mortemne sub armis
Cur poscam, causa ista parum est, quod talia nostræ
Pertulerunt aures suadentem monstra Metellum?
I, demens! i! carpe fugam. Non hostica tela

Excipias tergo, Superos precor. Integer, oro,
Intactusque abeas, atque intres mœnia Romæ
Cum Varrone simul. Talin', pavidissime, dignum
Me vitâ, pulchrâque indignum morte putâsti?
Quippe furit Pœnus, qui nunc contraria bella
Ipsi ferre Jovi valeat! Pro degener altæ
Virtutis patrum! Quando certamen inire,
Cuive virûm mallem memet componere, quam qui
Et victus dabit et victor per sæcula nomen?"
Talibus increpitat, mediosque aufertur in hostes:
Ac retro cursum tendentem ad crebra suorum
Agmina, et in densis furantem membra maniplis
Per conferta virûm et stipata umbonibus arma
Consequitur melior plantâ, atque obtruncat, Acheram.
Ut, canis occultos agitat cum Belgicus apros,
Erroresque feræ sollers per devia mersâ
Nare legit, tacitoque premens vestigia rostro,
Lustrat inaccessos venantûm indagine saltus;
Nec sistit, nisi, conceptum sectatus odorem,
Deprendit spissis arcana cubilia dumis.
At conjux Jovis, ut Paulum depellere dictis
Nequidquam fuit, et Consul non desinit iræ,
In faciem Mauri rursus mutata Gelestæ,
Avocat ignarum sævo a certamine Pœnum.
"Huc tela, huc," inquit, "dextram implorantibus affer,
O decus æternum Carthaginis! Horrida juxta
Stagnantes Consul molitur prœlia ripas:
Et laus haud alio major datur hoste peremto."
Hæc ait; et juvenem diversa ad prœlia raptat.
Flumineo Libycam turbabat in aggere pubem:
Cristæ nomen erat. Bis terni juncta ferebant
Arma, senem circa, nati: pauperque penatum,
Sed domus haud obscura Tuder, notusque per Umbros
Bellator populos, factis et cæde docebat
Natorum armigeram pugnas tractare cohortem.

Unanima inde phàlanx, crudo ducente magistro,
Postquam hominum satiata nece est, prostraverat ictu
Innumero cum turre feram; facibusque secutis
Ardentem monstri spectabat læta ruinam;
Cum subitus galeæ fulgor, conoque coruscæ
Majore intremuêre jubæ: nec tarda senectus;
(Agnovit nam luce virum) rapit agmine natos
Sæva parens ultro in certamina, et addere passim
Tela jubet, nec manantes ex ore feroci,
Aut quæ flagrarent galeâ, exhorrescere flammas.
  Armiger haud aliter magni Jovis, anxia nido
Cum dignos nutrit gestanda ad fulmina fetus,
Obversam spectans ora ad Phaëthontia prolem,
Explorat dubios Phœbeâ lampade natos.
Jamque suis daret ut pugnæ documenta vocatis,
[Stridentem gelidis vibravit viribus hastam,]
Quæ medias raptim velox prætervolat auras.
Hæsit multiplici non alte cuspis in auro,
Ac senium invalido dependens prodidit ictu.
  Cui Pœnus: "Quinam ad cassos furor impulit ictus
Exsanguem senio dextram? Vix prima momordit
Tegmina Callaïci cornus tremebunda metalli.
En, reddo tua tela tibi: memorabilis ista
A nobis melius discet bellare juventus."
Sic propriâ miseri transfigit pectora corno.
At contra (horrendum) bis ternâ spicula dextrâ
Torta volant, paribusque ruunt conatibus hastæ.
Haud secus ac Libycâ fetam tellure leænam
Venator premit obsesso cum Maurus in antro,
Invadunt rabidi jamdudum, et inania tentant
Nondum sat firmo catuli certamina dente.
Consumit clypeo tela, et, collectus in arma,
Sustinet ingentes crepitantibus ictibus hastas
Sidonius ductor: nec jam per vulnera credit,
Aut per tot cædes, actum satis; iraque anhelat,
Ni leto det cuncta virûm, jungatque parenti,

Corpora, et excidat miseros cum stirpe penates.
Tunc Abarim affatur; namque unâ hic armiger irâ
Flammabat Martem, atque omnes comes ibat in actus:
"Suppedita mihi tela. Vadis liventis Averni
Demitti globus ille cupit, qui nostra lacessat
Tegmina; jam stultæ fructus pietatis habebit."
Hæc fatus, jaculo Lucam, qui maximus ævi,
Transadigit: pressâ juvenis cum cuspide labens
Arma super fratrum resupino concidit ore.
Mortiferum inde manu properantem vellere ferrum
Pilo Volsonem (namque hoc de strage jacentûm
Fors dabat) affixâ sternit per tegmina nare.
Tum Vesulum, calido lapsantem in sanguine fratrum,
Ense metit rapido: plenamque (heu barbara virtus!)
Abscisi galeam capitis, ceu missile telum,
Conversis in terga jacit. Telesinus, ad ossa
Illiso saxo, quâ spina interstruit artus,
Occumbit; fratrisque videt labentia membra
Quercentis, quem funda procul per inane voluta
Sopierat, dum supremam Telesinus in auras
Exhalat lucem, et dubitantia lumina condit.
At fessus mœrore simul, cursuque, metuque,
Et tamen haud iræ vacuus, non certa per æquor,
Interdum insistens, Perusinus membra ferebat.
Hunc sude, quam raptam Libyci per terga jacentis
Armiger obtulerat monstri, super inguina fixum
Obtruncat, quercuque premit violentus obustâ.
Tentârat precibus sævum lenire furorem;
Sed Stygius primos implevit fervor hiatus,
Et pulmone tenus demisit anhelitus ignem.
Tandem cum toto cecidit grege, nomen in Umbro
Clarum, Crista, diu populo. Ceu fulmine celsa
Æsculus, aut, proavis ab origine cognita, quercus
Cum fumat percussa Jovi, sacrosque per ævum
Æthereo ramos populantur sulfure flammæ:

Donec, victa Deo, late procumbit, et omnem
Collabens operit spatioso stipite prolem.
  Atque ea dum juxta Tyrius stagna Aufida ductor
Molitur, Paulus, numerosâ cæde futuram
Ultus jam mortem, ceu victor, bella gerebat
Inter mille viros. Jacet ingens Phorcys ab antris
Herculeæ Calpes, cælatus Gorgone parmam,
Unde genus tristique Deæ manabat origo.
Hunc objectantem sese, atque antiqua tumentem
Nomina saxificæ monstrosâ e stirpe Medusæ,
Dum lævum petit incumbens violentius inguen,
Detrahit, excelsi correptum vertice coni,
Afflictumque premens, tergo quâ balteus imo
Sinuatur, coxâque sedet munimen utrâque,
Conjecto fodit ense super: vomit ille calentem
Sanguinis effundens per hiantia viscera rivum,
Et subit Ætolos Atlanticus accola campos.
  Has inter strages, rapido terrore coorti
Invadunt terga, atque averso turbine miscent
Bella inopina viri, Tyrius quos fallere doctos
Hanc ipsam pugnæ rector formârat ad artem;
Succinctique dolis, fugerent ceu Punica castra,
Dediderant dextras. Tum totis mentibus actam
In cædes aciem, pone atque in terga ruentes,
Præcipitant. Non hasta viros, non deficit ensis.
E strage est ferrum, atque evulsa cadavere tela.
Raptum Galba procul (neque enim virtutis amorem
Adversa exemisse valent) ut vidit ab hoste
Auferri signum, connisus corpore toto,
Victorem assequitur, letalique occupat ictu.
Ac, dum comprensam cæso de corpore prædam
Avellit, tardeque manus moribunda remittit,
Transfixus gladio propere accurrentis Amorgi,
Occidit, immoriens magnis non prosperus ausis.
  Hæc inter, veluti nondum satiâsset Enyo
Iras sæva truces, sublatum pulvere campum
Vulturnus rotat, et candentes torquet arenas.
Jamque reluctantes stridens immane procella

Per longum tulit ad campi suprema, cavisque
Afflictos ripis tumidum demersit in amnem.
Hic tibi finis erat, metas hîc Aufidus ævi
Servabat tacito, non felix Curio, leto.
Namque, furens animi dum consternata moratur
Agmina, et oppositu membrorum sistere certat,
In præceps magnâ propulsus mole ruentûm,
Turbatis hauritur aquis, fundoque volutus,
Adriacâ jacuit, sine nomine mortis, arenâ.
  Ingens ferre mala, et Fortunæ subdere colla
Nescius, adversâ fronte incurrebat in arma
Vincentûm Consul; pereundi Martius ardor,
Atque animos jam sola dabat fiducia mortis:
Cum Viriathus agens telis, regnator Iberæ
Magnanimus terræ, juxta atque ante ora furentis
Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
Heu dolor! heu lacrymæ! Servilius, optima belli,
Post Paulum belli pars optima, corruit ictu
Barbarico, magnamque cadens leto addidit uno
Invidiam Cannis. Tristem non pertulit iram
Consul; et, insani quamquam contraria venti
Exarmat vis, atque obtendit pulvere lucem,
Squalentem rumpens ingestæ torvus arenæ
Ingreditur nimbum, ac ritu jam moris Iberi
Carmina pulsatâ fundentem barbara cetrâ
Invadit, lævæque fodit vitalia mammæ.
Hic fuit extremus cædûm labor. Addere bello
Haud ultra licuit dextram; nec tanta relictum est
Uti, Roma, tibi posthac ad prœlia Paulo.
  Saxum ingens, vasto libratum pondere, cæcâ
Venit in ora manu, et, perfractæ cassidis æra
Ossibus infodiens, complevit sanguine vultus.
Inde pedem referens, labentia membra propinquo
Imposuit scopulo, atque, undanti vulnere anhelans,
Sedit terribilis clypeum super, ore cruento:
Immanis ceu, depulsis levioribus hastis,
Accepit leo cum tandem per pectora ferrum,

Stat, teli patiens, mediâ tremebundus arenâ,
Ac, manante jubis rictuque et naribus undâ
Sanguinis, interdum languentia murmura torquens,
Effundit patulo spumantem ex ore cruorem.
Tum vero incumbunt Libyes super: ipse citato
Ductor equo, quâ flatus agit, quâ pervius ensis,
Quâ sonipes, quâ belligero fera bellua dente.
Obrutus hîc telis, ferri per corpora Piso
Rectorem ut vidit Libyæ, connisus in hastam
Ilia cornipedis subrectâ cuspide transit,
Collapsoque super nequidquam incumbere cœptat:
Cum Pœnus, propere collecto corpore, quamquam
Cernuus inflexo sonipes effuderat armo;
"Umbræne Ausoniæ rediviva in bella retractant
Post obitum dextras? nec in ipsâ morte quiescunt?"
Sic ait, atque ægrum cœptanti attollere corpus,
Arduus insurgens, totum permiscuit ensem.
Ecce, Cydoneâ violatus arundine plantam,
Lentulus effusis campum linquebat habenis;
Cum videt in scopulo rorantem saxa cruore,
Torvoque obtutu labentem in Tartara, Paulum.
Mens abiit; puduitque fugæ. Tum visa cremari
Roma viro, tunc ad portas jam stare cruentus
Hannibal; et totum tunc primum ante ora fuêre
Sorbentes Latium campi. — "Quid deinde relictum,
Crastina cur Tyrios lux non deducat ad Urbem,
Deseris in tantis puppim si, Paule, procellis?
Testor Cœlicolas," inquit, "ni damna gubernas
Crudelis belli, vivisque in turbine tanto
Invitus, plus, Paule, (dolor verba aspera dictat)
Plus Varrone noces. Cape (quæso) hunc, unice rerum
Fessarum, cape cornipedem: languentia membra
Ipse levabo humeris, et dorso tuta locabo."
Hæc inter, lacero manantem ex ore cruorem
Ejectans, Consul, "Macte, o, virtute paternâ!
Nec vero spes angustæ, cum talia restent

Pectora Romuleo regno. Calcaribus aufer,
Quâ vulnus permittit, equum ; atque hinc ocyus..... Urbis
Claudantur portæ. Ruet hæc ad mœnia pestis.
Dic, (oro) rerum Fabio tradantur habenæ.
Nostris pugnavit monitis furor. Amplius actâ
Quid superest vitâ, nisi cæcæ ostendere plebi
Paulum scire mori? Feror an consumtus in Urbem
Vulneribus? Quantine emtum velit Hannibal, ut nos
Vertentes terga adspiciat? Nec talia Paulo
Pectora, nec Manes tam parva intramus imago.
Ille ego . . . . Sed vano quid enim te demoror æger,
Lentule, conquestu? Perge, atque hinc cuspide fessum
Eripe quadrupedem propere."—Tum Lentulus Urbem,
Magna ferens mandata, petit: nec Paulus inultum,
Quod superest de luce, sinit. Ceu vulnere tigris
Letifero cedens tandem, projectaque corpus,
Luctatur morti, et languentem pandit hiatum
In vanos morsus: nec sufficientibus iræ
Ictibus, extremâ lambit venabula linguâ.
 Jamque coruscanti telum, propiusque ferenti
Gressum exsultantem, et securo cædis Iertæ
Non exspectatum surgens defixerat ensem;
Sidoniumque ducem circumspectabat, in illâ
Exoptans animam certantem ponere dextrâ.
Sed vicêre virum coëuntibus undique telis
Et Nomas, et Garamas, et Celtæ, et Maurus, et Astur.
Hic finis Paulo. Jacet altum pectus et ingens
Dextera, quem, soli si bella agitanda darentur,
Æquares forsan Fabio. Mors additur Urbi
Pulchra decus, misitque viri inter sidera nomen.
 Postquam spes Italûm mentesque in Consule lapsæ,
Ceu truncus capitis, sævis exercitus armis

Sternitur, et victrix toto fremit Africa campo.
Hîc Picentûm acies, hîc Umber Martius, illic
Sicana procumbit pubes, hîc Hernica turma.
Passim signa jacent, quæ Samnis belliger, et quæ
Sarrastes populi, Marsæque tulêre cohortes;
Transfixi clypei, galeæque, et inutile ferrum,
Fractaque conflictu parmarum tegmina, et ore
Cornipedum derepta fero spumantia frena.
Sanguineus tumidas in campos Aufidus undas
Ejectat, redditque furens sua corpora ripis.
Sic Lagea ratis, vasto velut insula ponto
Conspecta, illisit scopulis ubi nubifer Eurus,
Naufragium spargens operit freta: jamque per undas
Et transtra, et mali, laceroque aplustria velo,
Ac miseri fluitant revomentes æquora nautæ.
  At Pœnus, per longa diem certamina sævis
Cædibus emensus, postquam eripuêre furori
Insignem tenebræ lucem, tum denique Martem
Dimisit, tandemque suis in cæde pepercit.
Sed mens invigilat curis, noctisque quietem
Ferre nequit. Stimulat, dona inter tanta Deorum,
[Hortatur nudi] portas intrâsse Quirini.
Proxima lux placet. Hinc strictos ferre ocyus enses,
Dum fervet cruor, et perfusæ cæde cohortes,
Destinat; ac jam claustra manu, jam mœnia flammâ
Occupat, et jungit Tarpeia incendia Cannis.
  Quo turbata viri conjux Saturnia cœpto,
Irarumque Jovis Latiique haud inscia fati,
Incautum ardorem, atque avidas ad futile votum
Spes juvenis, frenare parat. Ciet inde quietis
Regnantem tenebris Somnum; quo sæpe ministro
Edomita inviti componit lumina fratris.
Atque huic arridens, "Non te majoribus," inquit,
"Ausis, Dive, voco: nec posco, ut mollibus alis
Des victum mihi, Somne, Jovem. Non mille premendi
Sunt oculi tibi, nec, spernens tua numina, custos
Inachiæ multâ superandus nocte juvencæ.

Ductori (precor) immittas nova somnia Pœno;
Ne Romam et vetitos cupiat nunc visere muros,
Quos intrare dabit nunquam regnator Olympi."
  Imperium celer exsequitur, curvoque volucris
Per tenebras portat medicata papavera cornu.
Ast ubi, per tacitum allapsus, tentoria prima
Barcæi petiit juvenis, quatit inde soporas
Devexo capiti pennas, oculisque quietem
Irrorat, tangens Lethæâ tempora virgâ.
Exercent rabidam truculenta insomnia mentem.
Jamque videbatur multo sibi milite Tibrim
Cingere, et insultans adstare ad mœnia Romæ.
Ipse refulgebat Tarpeiæ culmine rupis,
Elatâ torquens flagrantia fulmina dextrâ,
Jupiter; et lati fumabant sulfure campi;
Ac gelidis Anio trepidabat cœrulus undis:
Et densi ante oculos, iterumque iterumque, tremendum
Vibrabant ignes. Tunc vox effusa per auras:
"Sat magna, o juvenis! prensa est tibi gloria Cannis.
Siste gradum; neque enim sacris irrumpere muris,
Pœne, magis dabitur, nostrum quam scindere cœlum."
  Attonitum visis, majoraque bella paventem,
Post confecta, Sopor, Junonia jussa, relinquit;
Nec lux terribili purgavit imagine mentem.
Quos inter motus somni vanosque tumultus,
Dedita per noctem, reliquo cum milite, castra
Nuntiat, et prædam pleno trahit agmine, Mago.
Huic ductor lætas Tarpeio vertice mensas
Spondenti, cum quinta diem nox orbe tulisset,
Celatis Superûm monitis, clausoque pavore,
Vulnera et exhaustas sævo certamine vires,
Ac nimium lætis excusat fidere rebus.
Tum spe dejectus juvenis, ceu vertere ab ipsis
Terga juberetur muris, ac signa referre,
"Tantâ mole," inquit, "non Roma, (ut credidit ipsa)

Sed Varro est victus. Quonam tam prospera Martis
Munera destituis fato, patriamque moraris?
Mecum exsultet eques: juro hoc caput, accipe muros
Iliacos, portasque tibi sine Marte patentes."

Dumque ea Mago fremit cauto non credita fratri,
Jam Latius sese Canusina in mœnia miles
Colligere, et profugos vicino cingere vallo,
Cœperat. Heu rebus facies inhonora sinistris!
Non aquilæ, non signa viris, non Consulis altum
Imperium, non subnixæ lictore secures.
Trunca atque ægra metu, ceu magnâ elisa ruinâ,
Corpora debilibus nituntur sistere membris.
Clamor sæpe repens, et sæpe silentia fixis
In tellurem oculis; nudæ plerisque sinistræ,
Detrito clypeo: desunt pugnacibus enses:
Saucius omnis eques: galeis carpsêre superbum
Cristarum decus, et damnârunt Martis honores.
At multâ thorax perfossus cuspide; et hærens
Loricæ interdum Maurusia pendet arundo.
Interdum mœsto socios clamore requirunt.
Hîc Galba, hîc Piso, et leto non dignus inerti
Curio, deflentur; gravis illic Scævola bello.
Hos passim; at Pauli pariter, ceu dira parentis
Fata gemunt: "ut vera mali præsentia nunquam
Cessârit canere, et Varronis sistere mentem;
Utque diem hunc toties nequidquam averterit Urbi;
Atque idem quantus dextrâ."—Sed, cura futuri
Quos premit, aut fossas instant præducere muris,
Aut portarum aditus, ut rerum est copia, firmant.
Quâque patet campus planis ingressibus hosti,
Cervorum ambustis imitantur cornua ramis,
Et stilus occulitur, cæcum in vestigia telum.

Ecce, super clades et non medicabile vulnus,
Relliquias belli, atque imperdita corpora Pœnis,
Impia formido, ac major jactabat Erinnys.
Trans æquor, Tyrios enses atque arma parabant
Punica, et Hannibalem, mutato evadere cœlo.
Dux erat [exsilio collectis Marte Metellus,

Sed stirpe haud parvi cognominis.] Is mala bello
Pectora, degeneremque manum, ad deformia agebat
Consulta; atque alio positas spectabat in orbe,
Quîs sese occulerent, terras: quo nomina nulla
Pœnorum, aut patriæ penetraret fama relictæ.
Quæ postquam accepit flammatâ Scipio mente,
Quantus, Sidonium contra, fera prœlia miscens,
Ductorem stetit in campis, rapit ocyus ensem,
Atque, ubi turpe malum Latioque extrema coquebant
Cœpta viri, ruptis foribus sese arduus infert.
Tum, quatiens strictum cum voce ante ora paventûm
Mucronem, "Tarpeia, Pater, qui templa secundam
Incolis a cœlo sedem, et Saturnia nondum
Iliacis mutata malis, tuque aspera pectus
Ægide Gorgoneos virgo succincta furores,
Indigetesque Dei, sponte inter numina nostra,
Perque caput, nullo levius mihi numine, patris
Magnanimi juro, nunquam Lavinia regna
Linquam, nec linqui patiar, dum vita manebit.
Ocyus, en, testare Deos, si mœnia tædis
Flagrabunt Libycis, nullas te ferre, Metelle,
Ausurum in terras gressus. Ni talia sancis,
Quem tremis, et cujus somnos formidine rumpis,
Hannibal hîc armatus adest: moriêre; nec ullo
Pœnorum melior parietur gloria cæso."
His excussa incepta minis: jamque ordine jusso
Obstringunt animas patriæ, dictataque jurant
Sacramenta Deis, et purgant pectora culpâ.
Atque ea dum Rutulis turbatâ mente geruntur,
Lustrabat campos, et sævæ tristia dextræ
Facta recensebat, pertractans vulnera visu,
Hannibal, et, magnâ circumstipante catervâ,
Dulcia præbebat trucibus spectacula Pœnis.
Quas strages inter, confossus pectora telis,
Seminecem extremo vitam exhalabat in auras
Murmure deficiens jam Clœlius, oraque nisu
Languida vix ægro et dubiâ cervice levabat.

Agnovit sonipes, arrectisque auribus acrem
Hinnitum effundens, sternit tellure Vagesum,
Quem tunc captivo portabat in agmina dorso.
Hinc, rapidum glomerans cursum, per lubrica pingui
Stante cruore soli et multata cadavera cæde,
Evolat, ac domini consistit in ora jacentis.
Inde, inclinatus colla, et submissus in armos,
De more inflexis præbebat scandere terga
Cruribus, ac proprio quodam trepidabat amore.
Milite non illo quisquam felicius acri
Insultârat equo, vel si resupina citato
Projectus dorso ferret cum membra, vel idem
Si nudo staret tergo, dum rapta volucris
Transigeret cursu sonipes certamina campi.
At Libys, humanos æquantem pectore sensus
Haud parce miratus equum, quinam ille sinistræ
Depugnet morti juvenis, nomenque decusque,
Erogitat, letique simul compendia donat.
Hîc Cinna (ad Tyrios namque is sua verterat arma,
Credulus adversis, et tum comes ibat ovanti)
" Auribus huic," inquit, " ductor fortissime, origo est
Non indigna tuis. Quondam sub regibus illa,
Quæ Libycos renuit frenos, sub regibus olim
Roma fuit. Sed enim, solium indignata Superbi,
Ut sceptra exegit, confestim ingentia bella
Clusinâ venêre domo: si Porsena fando
Auditus tibi, si Cocles, si Lydia castra:
Ille, ope Mæoniâ et populo succinctus Etrusco,
Certabat pulsos per bella reponere reges.
Multa adeo nequidquam ausi: pressitque tyrannus
Janiculum incumbens. Ubi mox, jam pace probatâ,
Compressêre odia, et positum cum fœdere bellum,
Obsidibusque obstricta fides, mansuescere corda
Nescia, pro Superi! et nil non immite parata
Gens Italûm pro laude pati! Bis Clœlia senos
Nondum complêrat primævi corporis annos,

Una puellarum Laurentûm, et, pignora pacis,
Inter virgineas regi transmissa catervas:
(Facta virûm sileo) rege hæc, et fœdere, et annis,
Et fluvio spretis, mirantem interrita Tibrim
Tranavit, frangens undam puerilibus ulnis.
Cui si mutâsset sexum Natura, reverti
Forsan Tyrrhenas tibi non licuisset in oras,
Porsena. Sed juveni (ne sim tibi longior) hinc est
Et genus, et clarâ memorandum virgine nomen."
Talia dum pandit, vicinus parte sinistrâ
Per subitum erumpit clamor. Permixta ruinâ
Inter et arma virûm et lacerata cadavera, Pauli
Eruerant corpus mediâ de strage jacentûm.
Heu quis erat! quam non similis modo Punica telis
Agmina turbanti! vel cum Taulantia regna
Vertit, et Illyrico sunt addita vincla tyranno!
Pulvere canities atro, arentique cruore
Squalebat barba, et perfracti turbine dentes
Muralis saxi, tum toto corpore vulnus.
Quæ postquam adspexit, geminatus gaudia, ductor
Sidonius; "Fuge, Varro," inquit, "fuge, Varro superstes,
Dum jaceat Paulus. Patribus, Fabioque sedenti,
Et populo, Consul totas edissere Cannas.
Concedam hanc iterum, si lucis tanta cupido est,
Concedam tibi, Varro, fugam. At, cui fortia, et hoste
Me digna, haud parvo caluerunt corda vigore,
Funere supremo et tumuli decoretur honore.
Quantus, Paule, jaces! qui tot mihi millibus unus
Major lætitiæ causa es. Cum fata vocabunt,
Tale precor nobis, salvâ Carthagine, letum."
Hæc ait: et sociûm mandari corpora terræ,
Postera cum thalamis Aurora rubebit apertis,
Imperat; armorumque jubet consurgere acervos,
Arsuros, Gradive, tibi. Tum munera jussa,

Defessi quamquam, accelerant, sparsoque propinquos
Agmine prosternunt lucos: sonat acta bipenni
Frondosis silva alta jugis. Hinc ornus et albæ
Populus alta comæ, validis accisa lacertis,
Scinditur, hinc ilex proavorum condita sæclo.
Devolvunt quercus, et amantem litora pinum,
Ac, ferale decus, mœstas ad busta cupressos.
Funereas tum deinde pyras certamine texunt;
Officium infelix, et munus inane peremtis;
Donec anhelantes stagna in Tartessia Phœbus
Mersit equos, fugiensque polo Titania cæcam
Orbita nigranti traxit caligine noctem.
  Post, ubi fulserunt primis Phaëthontia frena
Ignibus, atque sui terris rediêre colores,
Supponunt flammam, et manantia corpora tabo
Hostili tellure cremant. Subit horrida mentem
Formido incerti casûs; tacitusque pererrat
Intima corda pavor, si fors ita Martis iniqui
Mox ferat, hac ipsis inimicâ sede jacendum.
Ast, tibi, Bellipotens, sacrum, constructus acervo
Ingenti, mons armorum surgebat ad astra.
Ipse, manu celsam pinum flammâque comantem
Attollens, ductor Gradivum in vota ciebat:
"Primitias pugnæ, et læti libamina belli,
Hannibal Ausonio cremat hæc de nomine victor;
Et tibi, Mars genitor, votorum haud surde meorum,
Arma electa dicat spirantûm turba virorum."
  Tum, face conjectâ, populatur fervidus ignis
Flagrantem molem; et, ruptâ caligine, in auras
Actus apex claro perfundit lumine campos.
Hinc citus ad tumulum donataque funera Paulo
Ibat, et hostilis leti jactabat honorem.
Sublimem eduxêre pyram, mollesque virenti
Stramine composuêre toros. Superaddita dona,
Funereum decus: expertis invisus et ensis,
Et clypeus, [terror Nomadum;] atque insigne superbum,

Tum laceri fasces, captæque in Marte secures.
Non conjux native aderant, non juncta propinquo
Sanguine turba virûm; aut celsis de more feretris
Præcedens prisca exsequias decorabat imago.
Omnibus exuviis nudo jamque Hannibal unus
Sat decoris laudator erat; fulgentia pingui
Murice suspirans inicit velamina, et auro
Intextam chlamydem, ac supremo affatur honore:
"I, decus Ausoniæ, quo fas est ire superbas
Virtute et factis animas. Tibi gloria leto
Jam parta insigni. Nostros Fortuna labores
Versat adhuc, casusque jubet nescire futuros."
Hæc Libys; atque repens crepitantibus undique flammis,
Æthereas anima exsultans evasit in auras.
  Fama dehinc gliscente sono jam sidera adibat;
Jam maria ac terras primamque intraverat Urbem.
Diffidunt muris. Solam pavitantibus arcem
Speravisse sat est. Nec enim superesse juventam,
Ac stare Ausoniæ vacuum sine corpore nomen.
Quodque adeo nondum portis irruperit hostis,
Contemtu cessare putant. Jam tecta cremari,
Ac delubra rapi, cædesque ante ora nefandæ
Natorum, septemque arces fumare videntur.
Lux una eversas bis centum in strage curules,
Ac juvenum bis tricenis orbata gemebat
Millibus exhaustæ nutantia mœnia Romæ:
Atque ea, post Trebiam, post Tusci stagna profundi:
Nec sociûm numero pariter leviore peremto.
  Sed vero, sed enim reliqui pia turba senatûs
Munera sortito invadunt. Celer omnia lustrans
Clamitat attonitus Fabius, "Non ulla relicta est
(Credite) cunctandi ratio. Approperemus; ut hostis
Nequidquam armatos ausit succedere muros.
Dura inter pavidos alitur fortuna sedendo,
Et gliscunt adversa metu. Ite ocyus, arma
Deripite, o pubes! templis. Vos atria raptim

Nudate, et clypeos in bella refigite captos.
Sat patriæ sumus, e numero si ad prœlia nostro
Nil minuit pavor. In patulis illa horrida campis
Sit metuenda lues: muros haud fregerit unquam,
Exsultare levis nudato corpore, Maurus."
  Dum Fabius lapsas acuit formidine mentes,
Varronem adventare vagus per mœnia rumor
Spargit, et occulto perfundit pectora motu.
Haud secus, ac fractæ rector si forte carinæ
Litoribus solus vacuis ex æquore sospes
Annatet, incerti trepidant, tendantve negentve
Jactato dextras; ipsamque odêre salutem
Unius amissâ superantis puppe magistri.
Quam restare viro labem, qui accedere portis
Audeat, ac dirum veniat pavitantibus omen!
  Hos mulcens questus Fabius, deforme docebat
Cladibus irasci; vulgumque arcebat ab irâ.
"Adversis etením frangi non esse virorum,
Qui Martem inscribant genti, non posse dolores
Condere, et ex pœnâ solatia poscere luctûs.
Si vero exprobrare sinant, sibi tristius illum
Illuxisse diem, quo castris viderit ire
Varronem, quam quo videat remeare sine armis."
His dictis sedêre minæ, et conversa repente
Pectora: nunc fati miseret; nunc gaudia Pœno
Consulibus reputant cæsis erepta duobus.
Ergo omne effundit longo jam se agmine vulgus
Gratantûm; magnâque actum se credere mente
Testantur, quod, fisus avis sceptrisque superbis,
"Laomedontiadûm non desperaverit urbi."
  Nec minus infelix culpæ, grandique pudore
Turbatus, Consul titubantem ad mœnia gressum
Portabat lacrymans: dejectum attollere vultum,
Ac patriam adspicere, et luctus renovare, pigebat.
Quod vero reduci tum se populusque Patresque
Offerrent, non gratari, sed poscere natos
Quisque suos, fratresque simul, miseræque parentes
Ire videbantur laceranda ad Consulis ora.

Sic igitur muto lictore invectus in Urbem,
Damnatum Superis adspernabatur honorem.
At Patres Fabiusque, procul mœrore remoto,
Præcipitant curas. Raptim, delecta juventa,
Servitia armantur; nec claudit castra, saluti
Postpositus, pudor. Infixum est Æneïa regna
Parcarum in leges quâcumque reducere dextrâ,
Proque arce et sceptris, et libertatis honore,
Vel famulas armare manus. Primæva suorum
Corpora prætexto spoliant velamine, et armis
Insolitis cingunt. Puerilis casside vultus
Clauditur, atque hostis pubescere cæde jubetur.
Îdem obsecrantes, captivum vulgus ut auro
Pensarent parvo, (nec pauca fuêre precantûm
Millia) miranti durârunt prodere Pœno.
Cuncta adeo scelera et noxam superaverat omnem,
Armatum potuisse capi. Tunc terga dedisse
Damnatis Siculas longe meritare per oras
Impositum, donec Latio decederet hostis.
Hæc tum Roma fuit; post te cui vertere mores
Si stabat fatis, potius, Carthago, maneres.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER XI.

Nunc, age, quos clades insignis Iapyge campo
Verterit ad Libyam populos Sarranaque castra,
Expediam. Stat nulla diu mortalibus usquam,
Fortunâ titubante, fides. Adjungere dextras
Certavêre palam rumpenti fœdera Pœno,
Heu! nimium faciles læsis diffidere rebus:
Sævior ante alios iras servâsse repostas,
Atque odium renovare ferox in tempore, Samnis.
Mox levis, et sero pressurus fata pudore,
Bruttius; ambiguis fallax mox Appulus armis.
Tum, gens, Hirpini, vana, indocilisque quieti,
Et rupisse indigna fidem: ceu dira per omnes
Manarent populos fœdi contagia morbi.
  Jamque Atella suas, jamque et Calatia adegit,
Fas superante metu, Pœnorum in castra cohortes.
Inde Phalanteo levitas animosa Tarento
Ausonium laxare jugum. Patefecit amicas
Alta Croton portas, Afrisque ad barbara jussa
Thespiadûm docuit submittere colla nepotes.
Idem etiam Locros habuit furor. Ora vadosi
Litoris, Argivos major quâ Græcia muros
Servat, et Ionio luitur curvata profundo,
Lætas res Libyæ et fortunam e more secuta,
Juravit pavitans Tyrio sua prœlia Marti.
  Jam vero, Eridani tumidissimus accola, Celtæ

Incubuêre malis Italûm, veteresque doloris,
Totâ se socios properârunt jungere mole.
Sed fas id Celtis, fas impia bella referre
Boiorum fuerit populis: Capuæne furorem,
Quem Senonum genti, placuisse? et Dardana ab ortu
Mœnia barbarico Nomadum sociata tyranno
Quisnam, mutato tantum nunc tempore, credat?
Luxus, et insanis nutrita ignavia lustris,
Consumtusque pudor peccando, unisque relictus
Divitiis probrosus honor, lacerabat hiantem
Desidiâ populum, ac resolutam legibus urbem.
Insuper exitio truculenta superbia agebat.
Nec vitiis deerant vires. Non largior ulli
Ausoniæ populo (sic tum Fortuna fovebat)
Aurique argentique modus: madefacta veneno
Assyrio maribus vestis, medioque dierum
Regales epulæ, atque ortu convivia solis
Deprensa, et nullâ maculâ non illita vita.
Tum populo sævi Patres, plebesque senatûs
Invidiâ læta, et collidens dissona corda
Seditio. Sed enim interea temeraria pubis
Delicta augebat, pollutior ipsa, senectus.
Nec, quos vile genus despectaque lucis origo
Fœdabat, sperare sibi et deposcere primi
Deerant imperia, ac patriæ pereuntis habenas.
Quinetiam exhilarare viris convivia cæde
Mos olim, et miscere epulis spectacula dira
Certantûm ferro, sæpe et super ipsa cadentûm
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.
Has, astu aggressus, quo verteret acrius ægras
Ad Tyrios mentes, quia nullâ sorte daturam
Certus erat Romam, neque enim impetrata volebat,
(Pacuvio fuit haud obscurum crimine nomen)
Hortatur summi partem deposcere juris,
Atque alternatos sociato consule fasces:
Et, si partitâ renuant sedisse curuli,
Æquatumque decus geminasque videre secures,

Ultorem ante oculos atque ora adstare repulsæ.
Ergo electa manus gressu fert dicta citato.
Antistat cunctis præcellens Virrius ore;
Sed genus obscurum, nullique furore secundus:
Qui postquam cœtu Patrum ingentique senatu
Impia dementis vulgi, ac vix tota, profudit
Consulta, et tumidis incendit vocibus aures;
Concordi fremitu renuentûm effunditur asper
Toto e concilio clamor. Tum quisque fatigat
Increpitans, vocumque tremit certamine templum.
  Hîc Torquatus, avum fronte æquavisse severâ
Nobilis, "Heu! Capuâ portantes talia dicta,
Romuleis durâstis," ait, "succedere muris,
Ad quos non ausi Carthago atque Hannibal arma
Post Cannas afferre suas? Nunquamne per aures
Ît vestras, in Tarpeiâ cum sede Latini
Orarent paria, haud verbis, haud voce, sed acri
Propulsum dextrâ, qui tum mandata superbo
Ore apportabat, tanto per limina templi
Turbine præcipitem revoluti corporis actum,
Ut, sævo afflictus saxo, spectante piaret
Tristia dicta Jove, et lueret verba impia leto?
En, ego progenies ejus, qui sede Tonantis
Expulit orantem, et nudâ Capitolia consul
Defendit dextrâ."—Rabidum hinc, palmasque virorum
Intentantem oculis, proavitaque facta parantem,
Ut vidit majore adeo crudescere motu,
Excipit his frendens Fabius: "Pro cuncta pudendi!
Sedes, ecce, vacat belli viduata procellâ:
Quem (quæso) e vobis huic imposuisse paratis?
Inque locum Pauli quemnam datis? An tua, Virri,
Prima atque ante alios sors, concedente senatu,
Te citat, ac nostris æquat jam purpura Brutis?
I, demens, i, quo tendis! tibi perfida fasces
Det Carthago suos."—Medio fervore loquentis,
Impatiens ultra gemitu cohibere furorem,
Fulmineâ torvum exclamat Marcellus ab irâ:

"Quæ tandem, et quam lenta tenet patientia mentem,
O confuse nimis Gradivi turbine Varro,
Ut perferre queas furibunda insomnia consul?
Nonne exturbatos jamdudum limine templi
Præcipites agis ad portas? et discere cogis
Semiviros, quod sit nostro de more creati
Consulis imperium? Non unquam sobria pubes,
Et peritura brevi, (moneo) ocyus Urbe facesse.
Muros ante tuos (ut par est) debita ductor
Armatus responsa dabit."— Consurgere cuncti
Hinc pariter, magnoque viros clamore premebant.
Necnon et foribus propere Campana juventus
Extulit ipsa gradum; tantæque dolore repulsæ
Concitus, Hannibalem volvebat Virrius ore.
Fulvius, (huic nam spondebant præsagia mentis
Venturum decus; et Capuæ pereuntis imago
Jam tum erat ante oculos) "Non, si Carthaginis," inquit,
"Ductorem vestris devinctum colla catenis
Romam victor agis, posthac intrare Quirini
Sacratas dabitur sedes. Tende ocyus, (oro)
Quo mens ægra vocat."— Referunt hæc inde citati
Mixta minis et torva trucis responsa senatûs.
Tantâne, Omnipotens, caligine mersa latere
Fata placet? Veniet quondam felicior ætas,
Cum pia Campano gaudebit consule Roma,
Et, per bella diu fasces perque arma negatos,
Ultro ad magnanimos referet secura nepotes.
Pœna superborum tamen hæc durabit avorum,
Quod non ante suos Capua ad suffragia mittet,
Quam Carthago suos. Postquam nunc dicta senatûs,
Nunc facta exposuit, tum veris falsa per artem
Virrius admiscens cecinit fatale cruenti
Turbatis signum belli. Furiata juventus
Arma, arma, Hannibalemque volunt. Ruit undique vulgus,

Et Pœnos in tecta vocant: ingentia facta
Sidonii juvenis celebrant, ut ruperit Alpes,
Herculei socius decoris, Divisque propinquas
Transierit cursu rupes: ut cæde referta
Clauserit Eridani victor vada: victor ut idem
Lydia Romano turbârit stagna cruore:
Ut Trebiæ ripas æterno nomine famæ
Tradiderit, Paulumque idem inter prœlia, et idem
Flaminium, proceres rerum, demiserit umbris.
His super, excisam primori Marte Saguntum,
Et juga Pyrenes, et Iberum, et sacra parentis,
Juratumque viro bellum puerilibus annis,
Accumulant. Unum, ducibus tot cæde peremtis,
Tot fusis acie, stare inter prœlia nullis
Attactum telis. Superûm cum munere detur
Huic sociare viro dextras et fœdere jungi;
Fastus exsanguis populi, vanumque tumorem,
Nimirum Capua, et dominatum perferat Urbis,
Ceu famulis, fasces æquataque jura negantis?
Prorsus enim tanto potiorem nomine habendum
Varronem, ut fugiat consul fulgentior ostro.
  Talia jactantes jam lectam sorte parabant
Mittere, quæ Tyrios adjungat fœdere, pubem.
Sed non invictum ponebat pectore robur
Tum solum Decius Capuæ decus. Isque receptus
In medios cœtus, (neque enim differre dabatur)
"Itis," ait, "cives, violanda ad jura parentûm?
Damnatumque caput temerati fœderis aris
Jungitis hospitio? Quæ tanta oblivio recti?
Magnum utique in magnis rebus populisque virisque
Adversis servare fidem. Nunc tempus inire
Prœlia pro Rutulis; nunc signa aciemque movere,
Dum trepidæ res, et medicinam vulnera poscunt;
Is locus officio, cum cessant prospera, cumque
Dura ad opem Fortuna vocat. Nam læta fovere,
Haudquaquam magni est animi decus: huc, age, adeste.

Novi Dîs animas similes, et pectora magnis
Nunquam angusta malis: capiunt (mihi credite) Cannas,
Et Trasymena vada, et Pauli memorabile letum.
Hi sunt, qui vestris infixum mœnibus hostem
Dejecêre manu, et Capuam eripuêre superbis
Samnitum jussis. Hi sunt, qui jura dedêre,
Terrore expulso, Sidicinaque bella remôrunt.
Quos fugitis socios? quosve additis? Ille ego sanguis
Dardanius, cui sacra pater, cui nomina liquit
Ab Jove ducta Capys, magno cognatus Iulo;
Ille ego, semihomines inter Nasamonas, et inter
Sævum atque æquantem ritus Garamanta ferarum,
Marmarico ponam tentoria mixtus alumno?
Ductoremque feram, cui nunc, pro fœdere proque
Justitiâ, est ensis, solæque e sanguine laudes?
Non ita, non Decio permixtum fasque nefasque,
Hæc ut velle queat. Nullo nos invida tanto
Armavit Natura bono, quam janua mortis
Quod patet, et vitâ non æquâ exire potestas."
Hæc vana aversas Decius jactavit ad aures.
Ast delecta manus jungebant fœdera Pœno.
Jamque aderant, præmissa duci turbante tumultu,
Autololes, numerosa cohors. Ipse agmine magno
Festinata citus per campos signa movebat.
Et Decius, "Nunc hora, viri, nunc tempus: adeste,
Dum Capuâ dignum, dum, me duce, dextera vindex
Molitur facinus; procumbat barbara pubes.
Pro se quisque alacres rapite hoc decus. Hostis adire
Si parat, obstructas replete cadavere portas,
Et ferro purgate nefas. Hic denique solus
Eluerit sanguis maculatas crimine mentes."
Dumque ea nequidquam, non ulli læta, profatur,
Auditâ asperitate viri cœptoque feroci,
Multâ feta gerens irâ præcordia, Pœnus
Adstabat muris, propereque arcessere lectos
Immitem castris Decium jubet. Horrida virtus,
Armatumque fide pectus, rectique cupido,

Et major Capuâ mens imperterrita, mole
Invictâ stabat, torvoque minacia vultu
Jussa ducis, verbisque etiam incessebat amaris.
Quem Libyæ rector, tot signa tot arma ferentes
Spernentem, increpitans, magno clamore profatur :
"Post Paulum, post Flaminium, componimur, eheu !
Vecordi Decio, mecum certâsse volenti
In decus et famam leti. Rapite, ite citati,
Signa, duces. Pateatne mihi Campana vetante
Urbs Decio, explorare libet, nova bella moventi
Cui patuêre Alpes, saxa impellentia cœlum,
Atque uni calcata Deo."— Suffuderat ora
Sanguis ; et a torvo surgebant lumine flammæ.
Tum rictus spumans, et anhelis faucibus acta
Versabant penitus dirum suspiria murmur.
Sic urbem invectus, toto comitante senatu,
Et vulgo ad spectanda ducis simul ora ruente,
Effundit cunctam rabiem, irarumque procellas.
Necnon et Decio propiora pericula mentem
Flammârant ; tempusque adeo cernebat adesse,
Quo laudes ducis invicti superaret inermis.
Non illum fuga, non clausi occuluêre penates :
Sed liber, veluti nullus penetrâsset in urbem
Hannibal, intrepido servaverat otia vultu ;
Cum juvenem sævis (horrendum) concitus armis
Invadunt globus, et pedibus sublime sedentis
Ductoris sistunt. Tonat inde ferocibus alte
Incessens victor dictis, "Solusne ruentem
Fulcire, et revocare paras a funere, Romam ?
O demens ! en, qui Divûm mihi munera tanta
Eripiat ! Decio prorsus servabar inerti
Vincendus, Decio imbelli, cui femina nulla,
Orta in Agenoreis nostræ Carthaginis oris,
Cesserit : huic, agedum, (nam cur indigna feramus ?)
Magnanimo, miles, meritas innecte catenas."
Dixerat hæc : necdum finem convicia nôrant ;
Cum fera gens Decii constanti pectore corpus

Invadit, vincitque manus post terga catenis.
Illatus velut armentis super ardua colla
Cum sese imposuit, victorque immane sub irâ
Infremuit leo, et immersis gravis unguibus hæsit,
Mandit anhelantem pendens cervice juvencum.
At Decius, dum vincla ligant, "Necte ocyus," inquit,
"(Nam sic Hannibalem decet intravisse) catenas,
Fœderis infausti pretium. Sic victima prorsus
Digna cadat Decius. Nec enim te, sanguine lætum
Humano, sit fas cæsis placâsse juvencis.
En dextra! en fœdus! Nondum tibi Curia, necdum
Templorum intrati postes: jam panditur acri
Imperio carcer. Perge, ac primordia tanta
Accumula paribus factis. Mihi fama sub umbras
Te feret oppressum Capuæ cecidisse ruinis."
Nec plura effari concessum. Obnubitur atrâ
Veste caput, trahiturque ferox ante ora suorum.
Exin victor ovans, sedato pectore tandem,
Spectandis urbis tectis templisque serenos
Lætus circumfert oculos, et singula discit:
Quis muris sator, et pubes sit quanta sub armis,
Quotque auri pateant bello argentique talenta.
Nunc, qualis frenata acies, nunc deinde pedestris
Copia quanta viris. Monstrant Capitolia celsa,
Stellatesque docent campos, Cereremque benignam.
Jamque diem ad metas defessis Phœbus Olympo
Impellebat equis, fuscabat et Hesperus umbrâ
Paulatim infusâ properantem ad litora currum.
Instituunt de more epulas, festamque per urbem
Regifice exstructis celebrant convivia mensis.
Ipse, Deûm cultu et sacro dignatus honore,
Præcipuis, multoque procul splendentibus ostro,
Accipitur sublime toris: non una ministri
Turba gregis: posuisse dapes his addita cura,
His adolere focos, his ordine pocula ferre.
Necnon et certis struitur penus. Aspera mensâ
Pondera cælati fulgent antiquitus auri.

Eripiunt flammæ noctem, strepituque moventûm
Murmurat alta domus. Stupet inconsuetus opimæ
Sidonius mensæ miles, faciemque superbi
Ignotam luxûs oculis mirantibus haurit.
Vescitur ipse silens, et tantos damnat honores
Esse epulis, facilesque coli tanto agmine mensas:
Donec pulsa fames, et Bacchi munera duram
Laxârunt mentem. Tum fronti reddita demum
Lætitia, et positæ graviores pectore curæ.
Personat Euboïcâ Teuthras testudine, Cymes
Incola, et obtusas immiti murmure sævæ
Inter bella tubæ permulcet cantibus aures.
Jamque Jovem et lætos per furta canebat amores,
Electræque toros Atlantidos: unde creatus,
Proles digna Deûm, tum Dardanus: isque Tonanti
Ut det Erichthonium magnâ de stirpe nepotem.
Hinc Tros, hinc Ilus, generis tunc ordine longo
Assaracus, nulloque minor famâve manuve
Tum Capys ut primus dederit sua nomina muris.
Concelebrant plausu pariter Sidonia pubes,
Campanæque manus. Ante omnes, ductor honori
Nominis augusto libat carchesia ritu;
Cætera quem sequitur, Bacchique ex more liquorem
Irrorat mensis turba, ardescitque Lyæo.
Interea, Tyrio resoluta in gaudia cœtu
Converso, (neque enim, juvenis non digne sileri,
Transmittam tua cœpta libens, famamque negabo,
Quamquam imperfectis, magnæ tamen indolis, ausis)
Mens una inviolata mero, nullisque venenis
Potando exarmata, decus pugnæque, necisque
Sidoniæ tacito volvebat pectore molem.
Quo-que esset miranda magis tam sacra libido,
Pacuvio genitus, patrias damnaverat artes.
Is variis oneratum epulis, atque atria tardo
Linquentem gressu, comitatus pone parentem,
Postquam posse datum meditata aperire, novosque
Pandere conatus, et liber, parte relictâ
Tectorum, a tergo patuit locus, "Accipe digna

Et Capuâ et nobis," inquit, "consulta:" togâque
Armatum amotâ nudat latus. "Hoc ego bellum
Conficere ense paro, atque avulsum ferre Tonanti
Rectoris Libyci victor caput. Hic erit ille,
Qui polluta dolis jam fœdera sanciet, ensis.
Si perferre nequit spectacula tanta senectus,
Et tremit inceptis lasso majoribus ævo,
At tu securis concede penatibus, et me
Linque meæ menti: summum quod credis, et æquas
Hannibalem Superis, o! quantum nomine major
Jam Pœno tibi natus erit!"—Vibrabat ab ore
Ignis atrox; animusque viri jam bella gerebat:
Cum senior, tanti pondus conaminis ægrâ
Jamdudum vix aure ferens, tremebundus ibidem
Sternitur, et pedibus crebro pavida oscula figens,
"Per, siquid superest vitæ, per jura parentis,
Perque tuam nostrâ potiorem, nate, salutem,
Absiste inceptis, oro: ne sanguine cernam
Polluta hospitia, ac tabo repleta cruento
Pocula, et eversas pugnæ certamine mensas.
Tune illum, quem non acies, non mœnia et urbes
Ferre valent, cum frons propior lumenque corusco
Igne micat, tune illa viri, quæ vertice fundit,
Fulmina pertuleris; si viso intorserit ense
Diram, quâ vertit per campos agmina, vocem?
Fallit te, mensas inter quod credis inermem.
Tot bellis quæsita viro, tot cædibus armat
Majestas æterna ducem. Si admoveris ora,
Cannas et Trebiam ante oculos, Trasymenaque busta,
Et Pauli stare ingentem miraberis umbram.
Quid? tanto in casu, comitum juxtaque jacentûm
Torpebunt dextræ? Parce, (oro) et desine velle,
Cui nequeas victor superesse. An tristia vincla,
Et Decius, non erudiunt componere mentem?"
Talia commemorans, famæ majoris amore
Flagrantem ut vidit juvenem, surdumque timori,
"Nil ultra posco; refer in convivia gressum:

Approperemus," ait. "Non jam tibi pectora pubis
Sidoniæ fodienda manu tutantia regem:
Hoc jugulo dextram explora. Namque hæc tibi ferrum,
Si Pœnum invasisse paras, per viscera ferrum
Nostra est ducendum. Tardam ne sperne senectam:
Opponam membra, atque ensem extorquere negatum
Morte meâ eripiam."—Lacrymæ tunc ore profusæ,
Et magnâ Superûm curâ servatus in arma
Scipiadæ Pœnus; nec tantum fata dederunt
Externâ peragi dextrâ. Pulcherrimus iræ,
Et dignus fieri compos memorabilis ausi,
Amisit quantam posito conamine laudem,
Cui tantum est voluisse decus! Tum reddere sese
Festinant epulis, et tristia fronte serenant:
Donec læta virûm solvit convivia somnus.
  Postera lux Phaëthontis equos proferre parabat,
Jam rapido summis curru splendente sub undis;
Et juvenis, magno generatus Hamilcare, duras
Jamdudum exercet curas. Carthaginis arces
Ire ferox Mago, et Patribus portare jubetur
Nuntia facta ducis. Præda et captiva leguntur
Corpora, dereptæque viris sub Marte cruento
Exuviæ, fausti Superis libamina belli.
Altera curarum, Libycis demittitur oris,
Heu! Decius, reduci lentas servatus ad iras,
Ni, pœnæ juvenem indignæ miseratus ab alto,
Jupiter antiquam Batti vertisset ad urbem.
Hîc Pellea virum Ptolemæi sceptra vehentûm
Eripuêre minis, resolutaque vincula collo:
Atque eadem, vitæ custos, mox deinde quieto
Accepit tellus ossa inviolata sepulcro.
  Nec Venerem interea fugit exoptabile tempus
Pœnorum mentes cæco per læta premendi
Exitio, et luxu corda importuna domandi.
Spargere tela manu passim fallentia natis
Imperat, et tacitas in pectora mittere flammas.
Tum pueris dulce arridens: "Eat improba Juno,

Et nos (nec mirum, quid enim sumus?) acta secundis
Despiciat. Valet illa manu; valet illa lacertis:
Parvula nos arcu puerili spicula sensim
Fundimus, et nullus nostro de vulnere sanguis.
Verum, agite, o mea turba, (precor) nunc tempus, adeste,
Et Tyriam pubem tacitis exurite telis.
Amplexu, multoque mero, somnoque, virorum
Profliganda acies, quam non perfregerit ensis,
Non ignes, non immissis Gradivus habenis.
Combibat illapsos ductor per viscera luxus,
Nec pudeat picto fultum jacuisse cubili,
Nec crinem Assyrio perfundere pugnet amomo.
Ille, sub hiberno somnos educere cœlo
Jactator, tectis malit consumere noctes;
Ac ponat ritus vescendi, sæpe citato,
Dum residet sub casside, equo; discatque Lyæo
Imbellem donare diem. Tum deinde madenti
Post epulas sit grata chelys, segnisque soporas,
Aut nostro vigiles ducat sub numine noctes."
Hæc postquam Venus, applaudit lascivus, et alto
Mittit se cœlo niveis exercitus alis.
Sentit flammiferas pubes Maurusia pennas,
Et pariter fusis tepuerunt pectora telis.
Bacchi dona volunt, epulasque, et carmina rursus
Pieriâ liquefacta lyrâ. Non acer aperto
Desudat campo sonipes: non ulla per auras
Lancea nudatos exercet torta lacertos.
Mollitæ flammis lymphæ languentia somno
Membra fovent; miserisque bonis perit horrida virtus.
Ipse etiam, afflatus fallente Cupidine, ductor
Instaurat mensas dapibus, repetitque volentûm
Hospitia, et patrias paulatim decolor artes
Exuit, occultâ mentem vitiante sagittâ.
Altera jam patria, atque æquo sub honore vocatur
Altera Carthago Capua; intactumque secundæ
Fortunæ ingenium vitia allatrantia quassant.

Nec luxûs ullus mersæque libidine vitæ
Campanis modus: accumulant, variasque per artes
Scenarum, certant epulas distinguere ludo:
Ut strepit assidue Phrygiam ad Nilotica loton
Memphis Amyclæo passim lasciva Canopo.
Imprimis dulcem, Pœno lætante, per aures
Nunc voce infundit Teuthras, nunc pectine, cantum.
Isque ubi mirantem resonantia pollice fila
Ductorem vidit Libyæ, canere inde superbas
Aoniæ laudes sensim testudinis orsus,
Concordem citharæ movit per carmina linguam,
Vincere linquentes vitam quæ possit olores.
Atque hæc e multis carpsit mollissima mensæ
[Facta antiqua virûm, placidas quîs mulceat aures.]
  Argolicis quondam populis (mirabile dictu!)
Exaudita chelys, lapidem testudine felix
Ducere, et in muros posuisse volentia saxa.
Hæc Amphionio vallavit pectine Thebas,
Ac, silice aggeribus per se scandente vocatis,
Jussit in immensum cantatas surgere turres.
Altera, turbatum plectro moderata profundum,
Et tenuit phocas, et in omni Protea formâ
Traxit, et æquoreo portavit Ariona dorso.
Jam, quæ Peliacâ formabat rupe canendo
Heroum mentes et magni pectora Achillis,
Centauro dilecta chelys compesceret iras,
Percussâ fide, vel pelagi vel tristis Averni.
Namque chaos, cæcam quondam sine sidere molem,
Non surgente die, ac mundum sine luce canebat.
Tum, Deus ut liquidi discîsset stagna profundi,
Tellurisque globum mediâ compage locâsset:
Ut celsum Superis habitare dedisset Olympum,
Castaque Saturni monstrabat sæcula patris:
Sed, quos pulsabat Rhipæum ad Strymona, nervi,
Auditus Superis, auditus Manibus Orpheus,
Emerito fulgent clara inter sidera cœlo.
Hunc etiam mater, totâ comitante sororum
Aonidum turbâ, mater mirata canentem.

Non, illo, Pangæa juga aut Mavortius Hæmus,
Non, illo modulante sonos, stetit ultima Thrace:
Cum silvis venêre feræ, cum montibus amnes.
Immemor et dulcis nidi, positoque volatu,
Non motâ volucris captiva pependit in æthrâ.
Quinetiam Pagasæa ratis, cum cærula nondum
Cognita terrigenis, pontoque intrare negarent,
Ad puppim sacræ, citharâ eliciente, carinæ
Adductum cantu vidit mare. Pallida regna
Bistonius vates, flammisque Acheronta sonantem,
Placavit plectro, et fixit revolubile saxum.
O diræ Ciconum matres, Geticique furores,
Et damnata Deis Rhodope! tulit ora revulsa
In pontum, ripis utrâque sequentibus, Hebrus.
Tum quoque, cum rapidi caput a cervice recisum
Portarent fluctus, subito emicuêre per undas
Ad murmur cete toto exsultantia ponto.
  Sic tum Pierius bellis durata virorum
Pectora Castalio frangebat carmine Teuthras.
  Interea placida attulerant jam flamina terris
Magonem Libycis. Lauro redimita subibat
Optatos puppis portus; pelagoque micabant
Captiva arma procul celsâ fulgentia prorâ.
At, patulo surgens jamdudum ex æquore, late
Nauticus implebat resonantia litora clamor,
Et, simul adductis percussa ad pectora tonsis,
Centeno fractus spumabat verbere pontus.
  Nec lentum in medios rapienda ad gaudia vulgus
Procurrit fluctus; elataque turba favore
Certatim ingenti celebrant nova gaudia plausu.
Æquatur rector Divis. Illum undique matres,
Illum, turba minor, moniti gaudere nepotes,
Et senior manus; et juxta populusque Patresque
Mactatis Superûm dignantur honore juvencis.
Sic patriam Mago et portas ingressus, ovantes
Fraternæ laudis famâ. Ruit inde senatus,
Et multo Patrum stipatur curia cœtu.
Tum, Divos veneratus avûm de more vetusto,

"Martem," ait, "egregium, et fractas, quîs Itala tellus
Nitebatur, opes, pars ipse haud parva laborum,
Nuntio. Pugnatum Superis in vota secundis.
"Est locus (Ætoli signat quem gloria regis)
Possessus quondam prisca inter sæcula Dauno:
Humentes rapido circumdat gurgite campos
Aufidus, et stagnis intercipit arva refusis;
Mox fluctus ferit Adriacos, magnoque fragore
Cedentem impellit retrorsus in æquora pontum.
Hîc Varro, et magnum Latia inter nomina Paulus
Nomen, quîs rerum ducibus permissa potestas,
Vix dum depulsâ nigræ caligine noctis,
Invadunt campum, et late fulgentibus armis
Accendunt ultro lucem surgentis Eoi.
Nos contra (nam germanum furor acer agebat
Optatæ pugnæ) castris cita signa movemus.
Intremit et tellus, et pulsus mugit Olympus.
Hîc fluvium et campos abscondit cæde virorum
Ductor, quo nunquam majorem ad bella tulerunt
Rectorem terræ. Vidi, cum, turbine sævo
Ausonia, et sonitu bellantis, fusa per agros,
Uni terga daret. Vidi, cum Varro citato
Auferretur equo, projectis degener armis.
Quin et magnanimum, perfosso corpore telis,
Strage super sociûm, vidi te, Paule, cadentem.
Ægates ille et servilia fœdera largâ
Ultus cæde dies; non plus optâsse liberet,
Quam tum concessit dexter Deus. Altera jam lux
Si talis redeat, populis sis omnibus una
Tum, Carthago, caput, terrasque colare per omnes.
Testes hi stragis, quos, signum illustre, superbis
Mos lævâ gestare viris."—Tum funditur ante
Ora admirantûm præfulgens annulus auro,
Datque fidem verbis haud parvo insignis acervo.
Hinc iterum repetens: "Restat nunc sedibus imis
Vertenda atque æquanda solo jam subruta Roma.
Annitamur," ait, "vires refovere tot haustas

Casibus, ut pateant non parca æraria dextris,
Quas emimus bello. Defit jam bellua, tristis
Ausoniis terror: necnon alimenta fatigant."
Atque ea dum memorat, torvo conversus in ora
Hannonis vultu, quem gliscens gloria pravum
Ductoris studio jamdudum agitabat acerbo:
"Jamne tibi dextras inceptaque nostra probamus?
Jam fas Dardanio me non servire colono?
Anne iterum Hannibalem dedi placet? Atra veneno
Invidiæ nigroque undantia pectora felle,
Tandem tot titulis totque exorata tropæis,
Infelix, muta. Dextra en, en dextera, quam tu
Æneadis lacerare dabas, et litora et amnes,
Et stagna et latos implevit sanguine campos."
Hæc Mago, atque animos favor haud obscurus alebat.
Cui, simul invidiâ atque irâ stimulantibus, Hanno:
"Talia vesani juvenis convicia miror
Haud equidem: tumet ingenio: fraternaque corda
Non tarde agnoscas, et virus futile linguæ.
Quin, ne mutatum vanis absistere credat,
Nunc pacem orandum, nunc improba fœdere rupto
Arma reponendum, et bellum exitiale cavendum,
Auctor ego. Atque adeo vosmet perpendite, (quæso)
Quid ferat: haud aliud nobis censere relictum est.
Tela, viros, aurum, classes, alimenta, precatur,
Belligeramque feram. Victus [num plura petîsset?]
Sanguine Dardanio Rutulos saturavimus agros,
Et jacet in campis Latium. Deponere curas
Tandem ergo, bone, da, victor; liceatque sedere
In patriâ; liceat non exhaurire rapacis
Impensis belli vacuatos sæpe penates.
Nunc en, nunc, inquam, (falsa ut præsagia nostra
Sint, oro, mensque augurio ludatur inani)
Haud procul est funesta dies. Atrocia novi
Corda; ac prospicio natas e cladibus iras.
Vos ego, vos metuo, Cannæ. Submittite signa;
Atque adeo tentate, agedum, ac deposcite pacem:
Non dabitur. Parat ille dolor (mihi credite) majus

Exitium accepto; citiusque hæc fœdera victor,
Quam victus, dabit. Atque adeo, qui tanta superbo
Facta sonas ore, et spumanti turbine perflas
Ignorantûm aures, dic, en, germanus in armis
Ille tuus, par Gradivo, (per sæcula tellus
Cui similem nunquam ductorem in bella creavit)
Mœnia Romuleæ cur nondum viderit urbis?
Scilicet e gremio matrum rapiamus in hostem
Nondum portandis habiles gravioribus armis?
Æratas jussi texamus mille carinas,
Atque omnis Libyæ quæratur bellua terris,
Ut longa imperia, atque armatos proroget annos
Hannibal, et regnum trahat usque in tempora fati?
Vos vero (neque enim occulto circumdamur astu)
Ne dulces spoliate domos; castrisque potentûm
Atque opibus sancite modum. Pax, optima rerum
Quas homini novisse datum est, pax una triumphis
Innumeris potior: pax, custodire salutem
Et cives æquare potens, revocetur in arces
Tandem Sidonias; et fama fugetur ab urbe
Perfidiæ, Phœnissa, tuâ. Si tanta libido
Armorum tenet, atque enses non reddere perstat
Poscenti patriæ; nil suppeditare furori
Hortor, et hæc fratri Magonem dicta referre."
  Plura annectentem (neque enim satiaverat iras
Dicendo) clamor turbat diversa volentûm:
"Si, Libyæ decus, haud ulli superabilis armis,
Hannibal est iræ tibi, destituemus ad ipsas
Victorem metas? nec opum adjumenta feremus?
Invidia unius sceptra ut jam parta retardet?"
  Inde alacres tribuunt, quæ belli posceret usus:
Absentique suum jactant sub teste favorem.
Mox eadem terris placitum traducere Iberis,
Dum malus obtrectat facta immortalia livor,
Nec sinit adjutas ductoris crescere laudes.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER XII.

Jam terrâ glaciale caput, fecundaque nimbis
Tempora, et austrifero nebulosam vertice frontem,
Immitis condebat hiems; blandisque salubre
Ver Zephyris tepido mulcebat rura sereno.
Prorumpit Capuâ Pœnus, vicinaque late
Præmisso terrore quatit. Ceu, condita brumâ
Dum Rhipæa rigent Aquilonis flamina, tandem
Evolvit serpens arcano membra cubili,
Et, splendente die, novus emicat, atque coruscum
Fert caput, et saniem sublatis faucibus efflat.
At Libyci ducis ut fulserunt signa per agros,
Desolata metu cuncta, et, suadente pavore,
Vallo se clausêre simul; trepidique salutis,
Exspectant ipsis metuentes mœnibus hostem.
  Sed non ille vigor, qui ruptis Alpibus arma
Intulerat, dederatque vias, Trebiâque potitus
Mæonios Italo sceleravit sanguine fluctus,
Tunc inerat. Molli luxu madefacta meroque,
Illecebris somni torpentia membra fluebant:
Quîs gelidas suetum noctes thorace gravatis
Sub Jove non æquo trahere, et tentoria sæpe
Spernere, ubi hibernâ ruerent cum grandine nimbi,
Ac ne nocte quidem clypeive ensesve reposti,
Non pharetræ aut jacula; et pro membris arma fuêre;
Tunc grave cassis onus, majoraque pondera visa

Parmarum, ac nullis fusæ stridoribus hastæ.
  Prima instaurantem sensit certamina mitis
Parthenope, non dives opum, non spreta vigoris:
Sed portus traxêre ducem, secura volentem
Æquora, quæ peteret veniens Carthagine puppis.
Nunc molles urbi ritus, atque hospita Musis
Otia, et exemtum curis gravioribus ævum.
Sirenum dedit una suum memorabile nomen
Parthenope muris Acheloïas; æquore cujus
Regnavêre diu cantus, cum dulce per undas
Exitium miseris caneret non prospera nautis.
Hæc pone aggressus (nam frontem clauserat æquor)
Mœnia, non ullas valuit perfringere Pœnus
Totâ mole vias; frustraque, inglorius ausi,
Pulsavit quatiens obstructas ariete portas.
  Stabat Cannarum Graia ad munimina victor
Nequidquam, et cautæ mentis consulta probabat
Eventu, qui, post Dauni stagnantia regna
Sanguine, Tarpeias ire abstinuisset ad arces.
"En, qui nos segnes, et nescire addere cursum
Fatis jactâstis, quod vobis scandere nuper
Non acie ex ipsâ concessum mœnia Romæ;
Intrate, atque epulas promissas sede Tonantis
His, quæ Graia manus defendit, reddite tectis."
Talia jactabat, famæque pudore futuræ,
Irritus inceptâ primus si absisteret urbe,
Audebat cuncta, atque acuebat fraudibus enses.
Sed subitæ muris flammæ, totoque fluebant
Aggeris anfractu tela improvisa per auras.
Haud secus, occuluit saxi quos vertice fetus
Ales fulva Jovis, tacito si ad culmina nisu
Evasit serpens, terretque propinquus hiatu;
Illa, hostem rostro, atque assuetis fulmina ferre
Unguibus, incessens, nidi circumvolat orbem.
Tandem ad vicinos Cumarum vertere portus
Defessum subiit, varioque lacessere motu
Fortunam, et famæ turbando obstare sinistræ.
Sed custos urbi Gracchus, tutela vel ipsis

Certior, arcebat, muris, iterumque sedere
[Portis,] atque aditus iterum sperare vetabat.
Lustrat inops animi, rimaturque omnia circum
Alite vectus equo, rursusque hortatibus infit
Laudum agitare suos: "Pro, Dî! quis terminus," inquit,
"Ante urbes standi Graias, oblite tuorum
Factorum miles? quis erit modus? Alpibus adstat
Nimirum major moles, et scandere cœlum
Pulsantes jubeo scopulos: quamquam, altera detur
Si similis tellus, aliæque repente sub astra
Exsurgant rupes, non ibis, et arduus arma,
Me ducente, feres? Tene, heu! Cumanus hiantem
Agger adhuc murusque tenet? Gracchumque, moveri
Non ausum portis, parvo in discrimine cerno?
An vobis gentes, quæcumque labore parâstis,
Casu gesta putent? Per, vos, Tyrrhena faventûm
Stagna Deûm, per ego et Trebiam, cineresque Sagunti,
Obtestor, dignos jam vosmet reddite vestrâ,
Quam trahitis, famâ, et revocate in pectora Cannas."
Sic ductor fessas luxu attritasque secundis
Erigere, et verbis tentabat sistere mentes.
Atque hîc, perlustrans aditus, fulgentia cernit
Arcis templa jugo, quorum tum Virrius, altæ
Immitis ductor Capuæ, primordia pandit:
"Non est hoc," inquit, "nostri, quod suspicis, ævi:
Majores fecêre manus. Cum bella timeret
Dictæi regis, sic fama est, linquere terras
Dædalus invenit, nec toto signa sequenti
Orbe dare, æthereas alienâ tollere in auras
Ausus se pennâ, atque homini monstrare volatus.
Suspensum hic librans media inter nubila corpus
Enavit, Superosque novus conterruit ales.
Natum etiam docuit, falsæ sub imagine plumæ,
Attentare vias volucrum; lapsumque solutis
Pennarum remis, et non felicibus alis,

Turbida plaudentem vidit freta. Dumque dolori
Indulget subito, motis ad pectora palmis,
Nescius, heu! planctu duxit moderante volatus.
Hîc pro nubivago gratus pia templa meatu
Instituit Phœbo, atque audaces exuit alas."

Virrius hæc. Sed enim ductor numerabat inertes,
Atque actos sine Marte, dies; ac stare pudebat.
Ingemit adversis, respectansque irrita tecta,
Urbe Dicarcheâ parat exsatiare dolorem.
Hîc quoque nunc pelagus, nunc muri saxea moles,
Officit audenti, defensantûmque labores.
Dumque tenet socios, dura atque obsepta viarum
Rumpere nitentes, lentus labor; ipse propinqua
Stagnorum terræque simul miracula lustrat.

Primores adsunt Capuæ; docet ille, tepentes
Unde ferant nomen Baiæ; comitemque dedisse
Dulichiæ puppis stagno sua nomina monstrat.
Ast hic Lucrino mansisse vocabula quondam
Cocyti memorat; medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter, quâ discidit æquor
Amphitryoniades, armenti victor Iberi.
Ille, olim populis dictum Styga, nomine verso,
Stagna inter celebrem nunc mitia, monstrat Avernum;
Tum, tristi nemore atque umbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, letale vomebat
Suffuso virus cœlo; Stygiâque per urbes
Relligione sacer, sævum retinebat honorem.

Hinc vicina palus (fama est, Acherontis ad undas
Pandere iter) cæcas stagnante voragine fauces
Laxat, et horrendos aperit telluris hiatus;
Interdumque novo perturbat lumine Manes.
At juxta caligantes, longumque per ævum
Infernis pressas nebulis, pallente sub umbrâ
Cimmerias jacuisse domos, noctemque profundam
Tartareæ narrant urbis: tum sulfure et igni
Semper anhelantes coctoque bitumine campos

Ostentant. Tellus, atro exundante vapore,
Suspirans, ustisque diu calefacta medullis,
Æstuat, et Stygios exhalat in aëra flatus:
Parturit, et tremulis metuendum exsibilat antris.
Interdumque, cavas luctatus rumpere sedes,
Aut exire fretis, sonitu lugubre minaci
Mulciber immugit, lacerataque viscera terræ
Mandit, et exesos labefactat murmure montes.
Tradunt Herculeâ prostratos mole Gigantas
Tellurem injectam quatere, et spiramine anhelo
Torreri late campos; quotiesque minantur
Rumpere compagem impositam, expallescere cœlum.
Apparet Prochyte, sævum sortita Mimanta:
Apparet procul Inarime, quæ turbine nigro
Fumantem premit Iäpetum, flammasque rebelli
Ore ejectantem; et, si quando evadere detur,
Bella Jovi rursus Superisque iterare volentem.
Monstrantur Vesuina juga, atque in vertice summo
Depasti flammis scopuli, stratusque ruinâ
Mons circum, atque Ætnæ fatis certantia saxa.
Necnon Misenum servantem Idæa sepulcro
Nomina, et Herculeos videt ipso in litore Baulos.
Miratur pelagique minas, terræque labores.
Quæ postquam perspecta viro, regressus ad altos
Inde Pherecyadûm muros, frondentia læto
Palmite devastat Nysæa cacumina Gauri.
Hinc ad Chalcidicam transfert citus agmina Nolam.
Campo Nola sedet, crebris circumdata in orbem
Turribus, et celso facilem tutatur adiri
Planitiem vallo: sed, qui non turribus arma
Defendenda daret, verum ultro mœnia dextrâ
Protegeret, Marcellus opem auxiliumque ferebat.
Isque, ubi Agenoream procul adventare per æquor,
Et ferri ad muros, nubem videt; "Arma (cruentus
Hostis adest) capite arma, viri," clamatque, capitque.
Circumstant rapidi juvenes, aptantque frementi
Sanguineas de more jubas: sonat inde, citato

Agmina disponens passu, " Tu limina dextræ
Servabis portæ, Nero : tu converte cohortes
Ad lævam patrias et Larinatia signa,
Clarum Volscorum, Tulli, decus : ast, ubi jusso,
Per tacitum ruptis subitâ vi fundite portis
Telorum in campos nimbum. Ferar ipse, revulsâ,
In medios, equitumque traham certamina, portâ."
Dumque ea Marcellus, jam claustra revellere Pœni,
Et scalis spretos tentabant rumpere muros.
  Insonuêre tubæ passim, clamorque virorum,
Hinnitusque, simul litui, raucoque tumultu
Cornua, et in membris concussa furentibus arma.
Fertur acerba lues disjectis undique portis,
Effusæque ruunt inopino flumine turmæ ;
Improbus ut fractis exundat molibus amnis,
Propulsum ut Boreâ scopulis impingitur æquor,
Ut rupto terras invadunt carcere venti.
Nec, torrente, Libys, viso armorumque virûmque,
Dejectus, sperare valet. Dux Dardanus instat
Attonito, prægressus equo, tergisque ruentûm
Incumbens hastâ, socios nunc voce fatigat :
" Perge, age ! fer gressus. Dexter Deus ; horaque nostra est.
Hac iter ad muros Capuæ."—Nunc, rursus in hostem
Conversus, " Sta. Quo raperis ? Non terga tuorum,
Te, ductor Libyæ, increpito. Sta. Campus, et arma,
Et Mars in manibus. Dimitto a cæde cohortes :
Spectemur soli : Marcellus prœlia posco."
  Sic rector Latius : juvenique invadere pugnam
Barcæo suadebat honor, pretiumque pericli.
  Sed non hæc placido cernebat pectore Juno ;
Cœptoque avertit suprema in fata ruentem.
Sistere perculsos ille, et revocare, laborat :
" Talesne e gremio Capuæ, tectisque sinistris,
Egredimur ? State, o miseri ! quîs gloria summa
Dedecori est. Nil vos hodie (mihi credite) terga
Vertentes fidum exspectat. Meruistis, ut omnis
Ingruat Ausonia ; et sævo Mavorte parâstis,

Nequa spes fusos pacis vitæque maneret."
Vincebat clamore tubas, vocisque vigore
Quamvis obstructas sævus penetrabat in aures.
Polydamanteis juvenis Pedianus in armis
Bella agitabat atrox, Trojanaque semina et ortus,
Atque Antenoreâ sese de stirpe ferebat,
Haud levior generis famâ, sacroque Timavo
Gloria, et Euganeis dilectum nomen in oris.
Huic pater Eridanus, Venetæque ex ordine gentes,
Atque Apono gaudens populus, seu bella cieret,
Seu Musas placidus doctæque silentia vitæ
Mallet, et Aonio plectro mulcere labores,
Non ullum dixêre parem; nec notior alter
Gradivo juvenis, nec Phœbo notior alter.
Qui postquam, effusis urgens vestigia frenis
Pœnorum, juxta galeam atque insigne peremti
Agnovit spolium Pauli: puer illa gerebat,
Non parvo lætus ductoris munere, Cinyps,
Dilectus Pœno Cinyps, quo gratior ora
Non fuit, ac nullâ nituit plus fronte decoris.
Quale micat, semperque novum est, quod Tiburis aura
Pascit, ebur, vel qui, miro candoris honore,
Lucet in aure lapis, Rubris advectus ab undis.
Quem postquam, egregium cristis, et casside notâ
Fulgentem, extremo Pedianus in agmine vidit,
Ceu subita ante oculos Pauli emersisset imago
Sedibus infernis, amissaque posceret arma,
Invadit frendens, "Tune, ignavissime, sacri
Portabis capitis, quæ non sine crimine vester,
Invidiâque Deûm, gestaret tegmina ductor?
En Paulus!"—Vocat inde viri ad spectacula Manes,
Et fugientis agit costis penetrabile telum.
Tum delapsus equo, galeam atque insignia magni
Consulis abrumpit dextrâ, spoliatque videntem.
Solvitur omne decus leto, niveosque per artus
It Stygius color, et formæ populatur honores.

Ambrosiæ cecidêre comæ, violataque cervix
Marmoreum in jugulum, collo labente, recumbit.
Haud secus Oceano rediens Cythereïus ignis,
Cum sese Veneri jactat splendore refecto,
Si subita invadat nubes, hebetatur, et atris,
Decrescens, tenebris languentia lumina condit.
  Ipse etiam, captâ, Pedianus, casside, nudos
Attonitus stupet ad vultus, irasque coërcet.
Tum, galeam, magno sociûm clamore, reportans,
Immitem quatiebat equum, spumantia sævo
Frena cruentantem morsu, cui turbidus armis
Obvia Marcellus rapido tulit ora tumultu:
Agnoscensque, "Decus macte, o, virtutis avitæ,
Macte, Antenoride; nunc," inquit, "rapta petamus
(Quod superest) Libyci ductoris tegmina;"— et ardens
Terrificis sævam fundit stridoribus hastam.
Nec forsan voti vanus foret, obvia ni vis
Gestaris opposito tenuisset corpore telum.
Qui dum vicinis ductorem protegit armis,
Transabiit, non hunc sitiens gravis hasta cruorem;
Ingentesque minas mutatâ morte peregit.
Avehitur raptim ductor, discrimine leti
Turbatus, cursumque furens ad castra capessit.
Jamque, fugæ immodicus, tendit certamine gressum
Præcipitem versis Pœnorum exercitus armis.
Assequitur telis hostis, longasque viritim
Exsatiant iras cladûm; cœloque cruentos
Certatim ostentant, et Dîs ultoribus, enses.
Ille dies primus docuit, (quod credere nemo
Auderet Superis) Martis certamine sisti
Posse ducem Libyæ. Raptant currusque virosque,
Massylamque feram; et vivis avulsa reportant
Tegmina bellantûm, atque abeunt, sub cuspide terga
Contenti vidisse ducis. Tum Martis adæquant
Marcellum decori. Graditur, comitante triumpho,
Major, quam ferret cum victor opima Tonanti.

Inde furens, postquam vallo vix depulit hostem,
Ductor Agenoreus, "Quando hanc, quantoque cruore
Hostili, labem eluerim ? Mea terga videre
Contigit Ausoniæ ? Mene," inquit, "summe Deorum,
Post Trebiam, statuis tam tristi funere dignum ?
Vosque, invicta diu, nunc, heu ! sine Marte, juventus
Debellata bonis Capuæ ! non degener ipse
Gestorum, Ausoniis verti victricia signa ;
Vobis terga dedi. Vidi, cum ad bella vocarem,
Non secus atque Italo fugere a ductore paventes.
Quid reliquum prisci Martis tibi, qui dare terga,
Me revocante, potes ?"—Fundebat talia Pœnus :
Et Latiæ sese Nolana ad mœnia turmæ,
Portantes spolia insigni clamore, ferebant.
At, consueta graves per longum audire suorum
Eventus, Roma, et nunquam recreata secundis,
Allato tandem faustæ certamine pugnæ,
Erigitur, primoque Deûm se munere tollit.
Ante omnes, pigra in Martem, fugiensque laborum,
Dum bellum tonat, et sese furata juventus,
Dat pœnas latebræ : tum, qui, dulcedine vitæ,
Invenêre dolos, jurataque fœdera Pœno
Corrupêre, notant, et purgant crimine gentem.
Punitur, patriam meditati linquere terram,
Consilium infelix, sceleratque culpa, Metelli.
Talia corda virûm. Sed enim nec femina cessat
Mente æquare viros, et laudis poscere partem.
Omnis, præ sese portans capitisque manûsque
Antiquum decus, ac derepta monilia collo,
Certatim matrona ruit, belloque ministrant.
Haud tantâ cessisse viros in tempore tali
Laudis sorte piget ; factoque in sæcula ituro
Lætantur tribuisse locum. Tum celsa senatûs
Subsequitur turba. In medium certamine magno
Privatæ cumulantur opes. Nudare penates,

Ac nihil arcanos vitæ melioris ad usus
Seposuisse juvat. Coit et sine nomine vulgus.
Corpore sic toto ac membris Roma omnibus usa,
Exsangues rursus tollebat ad æthera vultus.
  Addunt spem miseris dulcem Parnassia Cirrhâ
Portantes responsa viri. Nam læta ferebant
Exaudîsse adytis, sacrâ cum voce tonaret
Antrum, et mugiret Phœbo jam intrata sacerdos:
"Solvite, gens Veneris, graviores corde timores:
Adversa, et quidquid duri sub Marte manebat,
Exhaustum est vobis. Restant leviora laborum,
Et sine pernicie terror. Dîs vota precesque
Ferte modo, et tepidos aris libate cruores.
Neu date terga malis. Aderit Gradivus, et ipse
Delius avertet propiora pericula vates,
Trojanos notus semper minuisse labores.
Sed vero, sed enim, ante omnes, altaria fument
Centum festa Jovi: centum cadat hostia cultris.
Ille trucem belli nubem sævasque procellas
In Libyam violenter aget; spectabitis ipsi
Ægida turbato quatientem in prœlia mundo."
  Atque ea Parnassi postquam clamata sub antris
Allatum, vulgique Deus pervenit ad aures;
In Capitolinas certatim scanditur arces;
Sternunturque Jovi, et delubrum sanguine honorant.
Tum Pæana canunt, responsaque fida precantur.
  Interea assuetis senior Torquatus in armis,
Sardoas patrio quatiebat milite terras.
Namque, ortum Iliacâ jactans ab origine nomen,
In bella Hampsagoras Tyrios renovata vocârat.
Proles pulchra viro, nec tali digna parente,
Hostus erat: cujus fretus fulgente juventâ,
Ipse asper paci, crudos sine viribus annos,
Barbaraci studio ritûs, refovebat in armis.
Isque ubi Torquatum raptim properata ferentem
Signa videt, pugnæque avidas accendere dextras,
Fraude loci notâ, latebrosa per avia saltûs
Evolat, et, provisa fugæ compendia carpens,

Virgultâ tegitur valle ac frondentibus umbris.
Insula, fluctisono circumvallata profundo,
Castigatur aquis, compressaque gurgite, terras
Enormes cohibet, nudæ sub imagine plantæ.
Inde Ichnusa prius Graiis memorata colonis,
Mox, Libyci, Sardus, generoso sanguine fidens
Herculis, ex sese mutavit nomina terræ.
Affluxêre etiam, et sedes posuêre coactas,
Dispersi pelago, post eruta Pergama, Teucri.
Nec parvum decus, advecto cum classe paternâ
Agmine Thespiadûm, terris, Iölaë, dedisti.
Fama est, cum laceris Actæon flebile membris
Supplicium lueret spectatæ in fonte Dianæ,
Attonitum novitate mali fugisse parentem
Per freta Aristæum, et Sardoos îsse recessus:
Cyrenen monstrâsse ferunt nova litora matrem.
Serpentûm tellus pura, ac viduata venenis;
Sed, tristis cœlo, et multâ vitiata palude,
Quâ videt Italiam, saxoso torrida dorso
Exercet scopulis late freta, pallidaque intus
Arva coquit nimium, Cancro fumantibus Austris.
Cætera propensæ Cereris nutrita favore.
Hoc habitu terræ, nemorosa per invia crebro
Torquatum eludens hostis, Sidonia pugnæ
Tela exspectabat, sociosque laboris Iberos.
Qui postquam appulsis animos auxêre carinis;
Haud mora, prorumpit latebris; adversaque late
Agmina inhorrescunt, longumque coire videtur,
Et conferre gradum. Media intervalla patentis
Corripiunt campi properatis eminus hastis:
Donec ad exsertos enses, fidissima tela,
Perventum. Dira inde lues; cæduntque, caduntque,
Alternique animas sævo in mucrone relinquunt.
Non equidem innumeras cædes, totque horrida facta,
Sperârim tanto digne pro nomine rerum
Pandere, nec dictis bellantûm æquare calorem.
Sed vos, Calliope, nostro donate labori,

Nota parum magni longo tradantur ut ævo
Facta viri, et meritum vati sacremus honorem.
. Ennius, antiquâ Messapi ab origine regis,
Miscebat primas acies; Latiæque superbum
Vitis adornabat dextram decus: hispida tellus,
Miserunt Calabri; Rudiæ genuêre vetustæ:
Nunc Rudiæ solo memorabile nomen alumno.
Is primâ in pugnâ (vates ut Thracius olim,
Infestam bello quateret cum Cyzicus Argo,
Spicula deposito Rhodopeïa pectine torsit)
Spectandum sese non parvâ strage virorum
Fecerat, et dextræ gliscebat cædibus ardor.
Advolat, æternum sperans fore, pelleret Hostus
Si tantam labem, ac perlibrat viribus hastam.
Risit, nube sedens, vani conamina cœpti,
Et telum procul in ventos dimisit Apollo.
Ac super his: " Nimium, juvenis, nimiumque superbi
Sperata hausisti. Sacer hic, ac magna sororum
Aonidum cura est, et dignus Apolline vates.
Hic canet illustri primus bella Itala versu,
Attolletque duces cœlo; resonare docebit
Hic Latiis Helicona modis, nec cedet honore
Ascræo famâve seni."—Sic Phœbus, et Hosto
Ultrix per geminum transcurrit tempus arundo.
Vertuntur juvenis casu perculsa per agros
Agmina, et effusæ pariter dant terga catervæ.
Tum pater, auditâ nati nece, turbidus iræ,
Barbaricum atque immane gemens, transfigit anhelum
Pectus, et ad Manes urget vestigia nati.
At Libyæ ductor, Marcello fractus, et acri
Contusus pugnâ, campos damnârat; et arma
Verterat ad miseras non æqui Martis Acerras.
Inde, ubi permisit flammis atque ensibus urbem,
Nuceriæ, nihilo levior nec parcior irâ,
Incussit sese, atque æquavit mœnia terræ.
Post Casilina sibi, multum obluctatus iniquis

Defendentûm armis, ægre reseraverat astu
Limina, et obsessis vitam pensaverat auro.
Jamque, in Dauniacos transfundens agmina campos,
Flectebat rabiem, quo præda vel ira vocâsset.
Fumabat versis incensa Petilia tectis,
Infelix fidei, miseræque secunda Sagunto,
At quondam Herculeam servare superba pharetram.
  Verterat et mentem Tyria ad conata Tarentus,
Portisque intrârant Pœni. Sed enim arce coruscâ,
Fisa loco, manus Ausoniæ stipata sedebat.
Hîc, miranda movens, classem, quæ condita portu
Adstabat, (namque angustis e faucibus æquor
Erumpit, scopulos inter, patuloque recessu
Infundit campis secretum gurgite pontum)
Inclusas igitur, quibus haud enare dabatur,
Arce superpositâ, claustris maris extulit astu,
Perque aversa tulit portatas arva carinas.
  Lubrica roboreis aderant substramina plaustris,
Atque, recens cæsi tergo prolapsa juvenci,
Æquoream rota ducebat per gramina puppim.
Et jam, per colles dumosque ad litus adacta,
Innabat pelago veniens sine remige classis.
  Nuntius interea, vectis non more carinis
Terrentem freta, curarum fervoribus implet;
Dum procul Œbalios amet expugnare nepotes,
Et primus rostris sulcet navalibus arva,
Assessos Capuæ muros, claustra ipsa revelli
Portarum, ac totum miseris incurrere bellum.
Linquit cœpta ferox; pennasque addente pudore
Atque irâ simul, immani per proxima motu
Evolat, et minitans avida ad certamina fertur.
Haud secus, amisso tigris si concita fetu
Emicet, attonitæ paucis lustratur in horis
Caucasus, et saltu transmittitur alite Ganges;
Donec fulmineo partûs vestigia cursu
Colligat, et rabiem prenso consumat in hoste.
  Obvius huic sparso Centenius agmine raptim
Funditur, audendi pravus, facilisque periclis.

Sed parvum decus Hannibali: nam, vitis honore
Perfunctus Latiæ, subito stimulârat agrestes;
Semermemque manum sternendam objecerat hosti.
Bis septem demissa neci (nec substitit agmen)
Millia; bis septem, quæ, non sollertior ense,
Sed genus insignis, justis ducebat in armis
Fulvius: ast æque per corpora fusa jacentûm
Raptum iter est, victorque moram non passus eundi.
Exsequiæ tantum famam nomenque volentem
Mitificæ mentis tenuerunt funere læto.
Namque per insidias (infandum!) et ab hospite cæsus,
Colloquium et promissa petit dum perfida gentis
Lucanæ, Gracchus, cæco circumdatus astu,
Occiderat: laudemque Libys rapiebat humandi.
  Sed non, ut scitum celerare ad mœnia Pœnum,
Adstabat res ulla loco. Jam Consul uterque
Præcipites aderant; Nola vis omnis; et Arpis
Ævi floridior Fabius rapida arma ferebat;
Hinc Nero, et hinc volucres Silanus nocte dieque
Impellebat agens properata ad bella cohortes.
Undique conveniunt, pariterque opponere cunctos
Uni ductores juveni placet. Arduus ipse
Tifata insidit, propior quâ mœnibus instat
Collis, et e tumulis subjectam despicit urbem.
Verum ubi, tot sese circumfundentibus armis,
Vallatas sociûm portas, unâque negari
Intravisse sibi, Capuæque erumpere, cernit,
Anxius adventûs, nunc ferro frangere cœtum
Obstantûm meditatur: init nunc avia cœpto
Consilia, atque astu quærit tot millia portis
Abstrahere arctatis, cinctosque resolvere muros.
  Sic igitur secum, curasque ita corde fatigat:
"Quo, mens ægra, vocas? Rursusne pericula sumam,
Non æquus regione loci? Capuâque vidente,
Terga dabo? an, residens vicini vertice montis,
Exscindi ante oculos patiar socialia tecta?

Non ita me experti Fabius Fabiique magister
Turbatum, Hesperio cum clausos milite colles
Evasi victor, sparsosque per arva juvencos
Jactare accensis stimulavi cornibus ignes.
Haud dum omnes abiêre doli. Defendere nobis
Si Capuam ereptum est, dabitur circumdare Romam."
Hæc postquam placita, et tenuit sententia mentem,
Non exspectato, Titan dum gurgite lucem
Spirantes proferret equos, impellit in agmen
Voce manuque viros, et cœpta immania pandit:
"Perge, age! vince omnem, miles, virtute laborem;
Et, quantum humani possunt se tendere passus,
Arduus accelera. Romam petis. Hoc iter Alpes,
Hoc Cannæ, stravêre tibi. Eia! incute muris
Umbonem Iliacis, Capuæque repende ruinas;
Quam tanti fuerit cadere, ut Palatia cernas,
Et demigrantem Tarpeiâ sede Tonantem."
Instincti glomerant gressus. Roma auribus hæret,
Roma oculis: creduntque ducis sollertibus actis
Aptius id cœptum, quam si duxisset ab ipso
Fatali Æneadis campo. Vulturna citatâ
Transmittunt alno vada, postremique relinquunt
Tardandis Italis corruptas igne carinas.
Tum Sidicina legunt pernicibus arva maniplis,
Threïciamque Calen, vestras, a nomine nati,
Orithyia, domos. Hinc Allifanus Iaccho
Haud inamatus ager, Nymphisque habitata Casinis
Rura evastantur: mox et vicinus Aquinas,
Et, quæ fumantem texêre giganta, Fregellæ,
Agmine carpuntur volucri. Fert concitus inde
Per juga celsa gradum, duris quâ rupibus hæret
Bellator Frusino, et surgit suspensa tumenti
Dorso frugiferis Cerealis Anagnia glebis.
Jamque adeo est campos ingressus et arva Labici,
Linquens Telegoni pulsatos ariete muros,

Haud dignam, inter tanta, moram. Nec amœna retentant
Algida, nec juxta Junonis tecta Gabinæ.
Præceps ad ripas immani turbine fertur,
Sulfureis gelidus quâ serpit leniter undis
Ad genitorem Anio labens, sine murmure, Tibrim.
Hîc ut signa ferox dimensaque castra locavit,
Et ripas tremefecit eques, perterrita pulsis
Ilia prima vadis sacro se conjugis antro
Condidit, et cunctæ fugerunt gurgite Nymphæ.
At matres Latiæ, ceu mœnia nulla supersint,
Attonitæ passim furibundis gressibus errant.
  Ante oculos adstant laceræ trepidantibus umbræ,
Quæque gravem ad Trebiam, quæque ad Ticina fluenta
Oppetiêre necem, Paulus Gracchusque cruenti,
Flaminiusque simul, miseris ante ora vagantur.
Clausit turba vias. Stat celsus et asper ab irâ,
Ingentemque metum torvo domat ore, senatus.
Interdum tamen erumpunt sub casside fusæ
Per tacitum lacrymæ: "quidnam Fortuna minetur,
Quidve parent Superi?" Pubes dispersa per altas
Stat turres, atque huc ventum sub corde volutat,
Ut jam Roma satis credat defendere muros.
  Pœnus ut ad somnos vix totam cursibus actæ
Indulsit pubi noctem, vigil ipse, nec ullam
Ad requiem facilis, credensque abscedere vitæ,
Quod sopor eripiat, tempus; radiantibus armis
Induitur, Nomadumque jubet prorumpere turmas.
Inde, levis frenis, circum pavitantia fertur
Quadrupedante sono perculsæ mœnia Romæ.
Nunc aditus lustrat, clausas nunc cuspide pulsat
Infestâ portas, fruiturque timore paventûm.
Nunc, lentus celsis adstans in collibus, intrat
Urbem oculis, discitque locos, causasque locorum.
Ac legeret visu cuncta, et penetraret in omnes
Spectando partes, ni magno turbine adesset

Fulvius, haud totâ Capuæ obsidione relictâ.
Tum demum castris turmas inflexit ovantes,
Spectatâ, ductor, satiatus pectora Româ.
Atque, ubi nox depulsa polo, primâque rubescit
Lampade Neptunus, revocatque Aurora labores,
Effundit rupto persultans agmina vallo,
Et, quantum clamare valet, "Per plurima nostra,
O socii! decora, et sacras in sanguine dextras,
Vobis ite pares, et tantum audete sub armis,
Quantum Roma timet. Reliquam hanc exscindite molem;
Nil, quod vincatis, toto restabit in orbe.
Neu populi vos Martigenæ tardârit origo;
Intratam Senonum capietis millibus urbem,
Assuetamque capi. Fortasse curulibus altis,
Jam vos, exemplo proavorum, ad nobile letum
Exspectant de more senes, mortique parantur."
Talibus hinc Pœnus: sed contra Œnotria pubes
Non ullas voces ducis aut præcepta requirit.
Sat matres stimulant, natique, et cara supinas
Tendentûm palmas lacrymantiaque ora parentûm.
Ostentant parvos, vagituque incita pulsant
Corda virûm: armatis infigunt oscula dextris.
Ire volunt, et pro muris opponere densi
Pectora; respectantque suos, fletumque resorbent.
Ut vero impulso patefactæ cardine portæ,
Et simul erupit motis exercitus armis,
Funditur immixtus gemitu precibusque per altos
Ad cœlum muros plangor, sparsæque solutis
Crinibus exululant matres, atque ubera nudant.
Fulvius antevolans agmen, "Quis nesciat," inquit,
"Non sponte ad nostros Pœnum venisse penates?
A portis fugit Capuæ."—Subnectere plura
Conantem tristis cœli cum murmure vasto
Turbavit fragor, et subitâ de nube procellæ.
Jupiter, Æthiopum remeans tellure, minantem
Romuleo Pœnum ut vidit succedere vallo,
Cœlicolis raptim excitis, defendere tecta

Dardana, et in septem discurrere jusserat arces.
Ipse e Tarpeio sublimis vertice cuncta,
Et ventos simul, et nubes, et grandinis iras,
Fulminaque, et tonitrus, et nimbos conciet atros.
Concussi tremuêre poli, cœlumque tenebris
Clauditur; et terras cæco nox condit amictu.
Instat tempestas oculis, hostique propinquo
Roma latet. Jactæ in turmas per nubila flammæ
Stridorem servant, membrisque insibilat ignis.
Hinc Notus, hinc Boreas, hinc fuscis Africus alis,
Bella movent, quantis animos et pectora possint
Irati satiare Jovis. Fluit agmen aquarum,
Turbine confusum piceo et nigrante procellâ,
Atque omnes circa campos spumantibus undis
Involvit. Celsus, summo de culmine montis,
Regnator Superûm sublatâ fulmina dextrâ
Libravit, clypeoque ducis, non cedere certi,
Incussit. Summâ liquefacta est cuspis in hastâ;
Et fluxit, ceu correptus fornacibus, ensis.
Ambustis sed enim ductor Sidonius armis
Sistebat socios, et, cæcum e nubibus ignem,
Murmuraque a ventis misceri vana, docebat.
Tandem, post clades sociûm, cœlique ruinam,
Non hoste in nimbis viso, non ense, referri
Signa jubet castris, mœstasque resuscitat iras:
"Ventis debebis nimirum hiemisque procellis
Unum, Roma, diem. Sed non te crastina nobis
Lux unquam eripiet; descendat Jupiter ipse
In terras, licet."—Infrendens dum talia fatur,
Ecce serenato clarum jubar emicat axe;
Purgatusque nitet discussis nubibus æther.
Æneadæ sensêre Deum, telisque repostis,
Submissas tendunt alta ad Capitolia dextras,
Et festâ cingunt montis penetralia lauro.
Tum vultus, modo non parvo sudore madentes,
Nunc lætos, Jovis adspectant: "Da, summe Deorum,
Da, pater, ut sacro Libys inter prœlia telo

Concidat. Haud aliâ potis est occumbere dextrâ."
Sic adeo orantes pressêre silentia, postquam
Abstulerat terras nigrantibus Hesperus umbris:
Quem simul, attollens rutilantem lampada, Titan
Obruit, et vitæ rediit mortalibus usus,
Pœnus adest, nec se castris Œnotria pubes
Continet. Haud dum enses stricti; mediumque jacebat
Tantum ad bella loci, quantum transmittere jactæ
Sufficerent hastæ, cum fulgor hebescere cœli
Per subitum cœpit, densæque subire tenebræ;
Atque dies fugere, atque armari ad prœlia rursus
Jupiter. Incumbunt venti, crassusque, rotante
Austro, nimborum fervet globus. Intonat ipse,
Quo tremat et Rhodope, Taurusque, et Pindus, et Atlas.
Audivêre lacus Erebi; mersusque profundis
Agnovit tenebris cœlestia bella Typhöeus.
Invadit Notus, ac, piceam cum grandine multâ
Intorquens nubem, cunctantem et vana minantem
Circumagit, castrisque ducem succedere cogit.
Verum, ubi depositis sepsit sese aggere telis,
Læta serenati facies aperitur Olympi;
Nullaque tam mitem credas habuisse Tonantem
Fulmina, nec placido commota tonitrua cœlo.
Durat, et, affirmans, non ultra spondet in ipsos
Venturam cœli rabiem, modo patria virtus
In dextras redeat, nec Romam exscindere Pœni
Credant esse nefas. "Ubi nam tunc fulmina tandem
Invicti latuisse Jovis, cum sterneret ensis
Ætolos campos? ubi, cum Tyrrhena natarent
Stagna cruore virûm? Pugnat pro mœnibus," inquit,
"Si rector Superûm tot jactis fulmine telis,
Inter tot motus cur me contra arma ferentem

Afflixisse piget? Ventis hiemique fugaces
Terga damus. Remeet (quæso) mens illa vigorque,
Quâ vobis, cum pacta Patrum, cum fœdera adessent,
Integrare acies placitum." Sic pectora flammat;
Donec equûm Titan spumantia frena resolvit.
Nec nox composuit curas, somnusve frementem
Ausus adire virum; et redeunt cum luce furores.
Rursus in arma vocat trepidos, clypeoque tremendum
Increpat, atque armis imitatur murmura cœli.
Ut vero accepit, tantum confidere Divis
Ausonios Patres, submissaque Bætis ad oras
Auxilia, et noctu progressum mœnibus agmen;
Sic agitare fremens obsessos otia, jamque
Securam Hannibalis Romam, violentior instat.
Jamque propinquabat muro, cum Jupiter ægram
Junonem alloquitur curis, mulcetque monendo:
"Nullane Sidonio juveni, conjuxque sororque
Cara mihi, non ulla unquam sine fine feroci
Addes frena viro? Fuerit delere Saguntum,
Exæquare Alpes, imponere vincula sacro
Eridano, fœdare lacus: etiamne parabit
Nostras ille domos, nostras perrumpere in arces?
Siste virum. Namque, ut cernis, jam flagitat ignes,
Et parat accensis imitari fulmina flammis."
His dictis, grates agit, ac turbata per auras
Devolat, et prensâ juvenis, Saturnia, dextrâ,
"Quo ruis, o vecors? majoraque bella capessis,
Mortali quam ferre datum?" Juno inquit, et atram
Dimovit nubem, veroque apparuit ore.
"Non tibi cum Phrygio res Laurentive colono.
En, age! (namque, oculis amotâ nube parumper,
Cernere cuncta dabo) surgit quâ celsus ad auras
(Adspice) montis apex, vocitata Palatia regi

Parrhasio plenâ tenet et resonante pharetrâ,
Intenditque arcum, et pugnas meditatur, Apollo.
At, quâ vicinis tollit se collibus altæ
Molis Aventinus, vide'n', ut Latonia virgo
Accensas quatiat Phlegethontis gurgite tædas,
Exsertos avide pugnæ nudata lacertos?
Parte aliâ, cerne, ut sævis Gradivus in armis
Implêrit dictum proprio de nomine Campum.
Hinc Janus movet arma manu, movet inde Quirinus,
Quisque suo de colle Deus. Sed enim adspice, quantus
Ægida commoveat nimbos flammasque vomentem
Jupiter, et quantis pascat ferus ignibus iras.
Huc vultus flecte, atque aude spectare Tonantem;
Quas hiemes, quantos, concusso vertice, cernis
Sub nutu tonitrus! oculis qui fulgurat ignis!
Cede Deis tandem, et Titania desine bella."
Sic effata, virum indocilem pacisque modique,
Mirantem Superûm vultus et flammea membra,
Abstrahit, ac pacem terris cœloque reponit.
Respectans abit, et castris avulsa moveri
Signa jubet ductor, remeaturumque minatur.
Redditur extemplo flagrantior æthere lampas,
Et tremula infuso resplendent cœrula Phœbo.
At procul e muris vidêre ut signa revelli
Æneadæ, versumque ducem; tacita ora vicissim
Ostentant, nutuque docent, quod credere magno
Non audent hærente metu; nec abire volentis,
Sed fraudem insidiasque putant, et Punica corda:
Ac tacitæ natis infigunt oscula matres;
Donec procedens oculis sese abstulit agmen,
Suspectosque dolos, demto terrore, resolvit.
Tum vero passim sacra in Capitolia pergunt;
Inque vicem amplexi, permixtâ voce triumphum
Tarpeii clamant Jovis, ac delubra coronant.
Jamque omnes pandunt portas; ruit undique lætum,

Non sperata petens dudum sibi gaudia, vulgus.
Hi spectant, quo fixa loco tentoria regis
Adstiterint: hi, quâ celsus de sede vocatas
Affatus fuerit turmas; ubi belliger Astur,
Atque ubi atrox Garamas, sævusque tetenderit Hannon.
Corpora nunc vivâ sparguntur gurgitis undâ:
Nunc Anienicolis statuunt altaria Nymphis.
Tum festam repetunt, lustratis mœnibus, urbem.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER XIII.

Segne iter emenso vix dum Tarpeia videri
Culmina desierant; torvos cum versus ad Urbem
Ductor Agenoreus vultus, remeare parabat.
Castra locat, nullâ lædens ubi gramina ripâ
Tutia deducit tenuem sine nomine rivum,
Et tacite Tuscis inglorius affluit undis.
Hîc modo primores sociûm, modo jussa Deorum,
Nunc sese increpitat: "Dic, o! cui Lydia cæde
Creverunt stagna, et concussa est Daunia tellus
Armorum tonitru, quas exanimatus in oras
Signa refers? Qui mucro tuum, quæ lancea tandem
Intravit pectus? Si nunc exsisteret alma
Carthago ante oculos, turritâ celsa figurâ,
Quas abitûs, miles, causas, illæse, dedisses?
'Imbres, o patria, et mixtos cum grandine nimbos,
Et tonitrus fugio.'—Procul hanc expellite gentis
Femineam Tyriæ labem, nisi luce serenâ
Nescire, ac liquidâ Mavortem agitare sub æthrâ."
  Terror adhuc inerat Superûm, ac redolentia in armis
Fulmina, et ante oculos irati pugna Tonantis.
Parendi tamen, et cuicumque incumbere jusso
Durabat vigor, ac, sensim diffusus ad aures,
Signa reportandi crescebat in agmine fervor.
Sic, ubi perrupit stagnantem calculus undam,

Exiguos format per prima volumina gyros;
Mox, tremulum vibrans motu gliscente liquorem,
Multiplicat crebros sinuati gurgitis orbes;
Donec postremo laxatis circulus oris
Contingat geminas patulo curvamine ripas.
At contra Argyripæ pravum decus, (inclyta namque
Semina ab Œneâ ductoris stirpe trahebat
Ætoli) Dasio fuit haud ignobile nomen;
Lætus opum, sed clauda fides; seseque calenti
Addiderat Pœno, Latiæ diffisus habenæ.
Is, volvens veterum memorata antiqua parentûm,
"Longo, miles," ait, "quateret cum Teucria bello
Pergama, et ad muros staret sine sanguine Mavors,
Sollicitis Calchas (nam sic fortissimus heros
Poscenti socero sæpe inter pocula Dauno
Narrabat memori Diomedes condita mente)
Sed Calchas Danais, nisi clausum e sedibus arcis
Armisonæ curent simulacrum avellere Divæ,
Non unquam affirmat Therapnæis Ilion armis
Cessurum, aut Ledæ rediturum nomen Amyclas.
Quippe Deis visum, necui perrumpere detur,
Effigies ea quas unquam possederit, urbes.
Tum meus adjuncto monstratam evasit in arcem
Tydides Ithaco, et, dextrâ molitus in ipso
Custodes aditu templi, cœleste reportat
Palladium, ac nostris aperit mala Pergama fatis.
Nam, postquam Œnotrîs fundavit finibus urbem,
Æger delicti, Phrygium placare colendo
Numen, et Iliacos parat exorare Penates.
Ingens jam templum celsâ surgebat in arce,
Laomedonteæ sedes ingrata Minervæ:
Cum, medios inter somnos altamque quietem,
Nec celata Deam, et minitans, Tritonia virgo:
'Non hæc, Tydide, tantæ pro laudis honore
Digna paras: non Garganus nec Daunia tellus
Debentur nobis. Quære in Laurentibus arvis,
Qui nunc prima locant melioris mœnia Trojæ.

Huc vittas castumque refer penetrale parentûm.'
Quîs trepidus monitis Saturnia regna capessit.
Jam Phryx condebat Lavinia Pergama victor,
Armaque Laurenti figebat Troïa luco.
Verum, ubi Tyrrheni perventum ad fluminis undas,
Castraque Tydides posuit fulgentia ripâ,
Priamidæ intremuêre metu. Tum, pignora pacis
Prætendens dextrâ ramum canentis olivæ,
Sic orsus Dauni gener, inter murmura Teucrûm:
'Pone, Anchisiade, memores irasque metusque:
Quidquid, ad Idæos Xanthum Simoëntaque, nobis
Sanguine sudatum, Scææque ad limina portæ,
Haud nostrum est: egêre Dei duræque Sorores.
Nunc, age, quod superest, cur non melioribus, ævi,
Ducimus auspiciis? Dextras jungamus inermes.
Fœderis, en, hæc testis erit:' veniamque precatus,
Trojanam ostentat trepidis de puppe Minervam.
Hæc ausos Celtas irrumpere mœnia Romæ
Corripuit leto; neque tot de millibus unum
Ingentis populi patrias dimisit ad [oras."]
His fractus, ductor convelli signa maniplis
Optato lætis abitu jubet. Itur in agros,
Dives ubi ante omnes colitur Feronia luco,
Et sacer humectat fluvialia rura Capenas.
Fama est, intactas longævi ab origine fani
Crevisse, in medium congestis undique donis
Immensum per tempus opes, lustrisque relictum
Innumeris aurum, solo servante pavore.
Hac avidas mentes et barbara corda rapinâ
Polluit, atque armat contemtu pectora Divûm.
Avia tunc longinqua placent, quæ sulcat aratro
Ad freta porrectis Trinacria Bruttius arvis.
Dum Libys haud lætus Rhegina ad litora tendit,
Victor, submoto patriis a finibus hoste,
Fulvius infaustam Campana ad mœnia clausis
Portabat famam, miserisque extrema movebat.
Tum prensans passim, cuicumque est nomen in armis,

"Dedecus hoc defende manu: cur perfida, et urbi
Altera Carthago nostræ, post fœdera rupta,
Et missum ad portas Pœnum, post jura petita
Consulis alterni, stat adhuc, et turribus altis
Hannibalem ac Libycas exspectat lenta cohortes?"
Miscebat dictis facta; et nunc robore celsas
Educi turres, quîs vinceret ardua muri,
Cogebat, nunc conjunctas adstringere nodis
Instabat ferroque trabes, quo frangeret altos
Portarum postes, quateretque morantia claustra.
Hîc latera intextus stellatis axibus agger,
Hîc gravida armato surgebat vinea dorso.
Ac, postquam properata satis, quæ commonet usus,
Dat signum, atque alacer scalis transcendere muros
Imperat, ac sævis urbem terroribus implet;
Cum subito dextrum offulsit conatibus omen.
Cerva fuit, raro terris spectata colore,
Quæ candore nivem, candore anteiret olores.
Hanc agreste Capys donum, cum mœnia sulco
Signaret, grato parvæ mollitus amore,
Nutrierat, sensusque hominis donârat alendo.
Inde, exuta feram, docilisque accedere mensis,
Atque ultro blanda attactu gaudebat herili.
Aurato matres assuetæ pectine mitem
Comere, et humenti fluvio revocare colorem.
Numen erat jam cerva loci: famulamque Dianæ
Credebant; ac thura Deûm, de more, dabantur.
Hæc, ævi vitæque tenax, felixque senectam
Mille indefessos viridem duxisse per annos,
Sæclorum numero Trojanis condita tecta
Æquabat; sed enim longo nox venerat ævo.
Nam, subito incursu sævorum agitata luporum,
Qui noctis tenebris urbem (miserabile bello
Prodigium) intrârant, primos ad luminis ortus
Extulerat sese portis, pavidâque petebat
Consternata fugâ positos ad mœnia campos.
Exceptam læto juvenum certamine ductor
Mactat, Diva, tibi, tibi enim hæc gratissima sacra,

Fulvius, atque, adsis, orat, Latonia, cœptis.
Inde, alacer fidensque Deâ, circumdata clausis
Arma movet, quâque obliquo curvantur in orbem
Mœnia flexa sinu, spissâ vallata coronâ
Alligat, et telis in morem indaginis ambit.
Dum pavitant, spumantis equi fera corda fatigans,
Evehitur portâ sublimis Taurea cristis
Bellator; cui Sidonius superare lacerto
Ductor et Autololas dabat et Maurusia tela.
Is, trepido ac lituûm tinnitu stare neganti
Imperitans violenter equo, postquam auribus hostis
Vicinum sese videt, et clamore propinquo,
"Claudius huic," inquit, (præstabat Claudius arte
Bellandi, et meritâ mille inter prœlia famâ)
"Huic," inquit, "solum, siqua est fiducia dextræ,
Det sese campo, atque ineat certamina mecum."
Una mora Æneadæ, postquam vox attigit aures,
Dum daret auspicium, jusque in certamina, ductor:
Prævetitum namque et capital, committere Martem
Sponte viris. Erumpit ovans, ut Fulvius arma
Imperio solvit; patulumque invectus in æquor,
Erigit undantem glomerato pulvere nubem.
Indignatus opem amenti, socioque juvare
Expulsum nodo jaculum, atque arcessere vires,
Taurea vibrabat nudis conatibus hastam.
Inde, ruens irâ, telum contorquet in auras.
At non idem animus Rutulo: speculatur, et omni
Corpore perlustrat, quâ sit certissima ferro
In vulnus via. Nunc vibrat, nunc comprimit hastam,
Mentiturque minas; mediam tunc transiit ictu
Parmam: sed grato fraudata est sanguine cuspis.
Tum strictum propere vaginâ deripit ensem.
Et jam ferratâ rapiebat calce volantem
Taurea cornipedem, fugiens minitantia fata.
Nec Rutulus, levior, cedentis [perdere] terga:
Nam profugo rapidus fusis instabat habenis.
Utque metus victum, sic ira et gloria portis
Victorem immisit, meritique cupido cruoris.

Ac, dum vix oculis, vix credunt mentibus, hostem
Confisum nullo comitante irrumpere tectis,
Per mediam propere trepidantûm interritus urbem
Egit equum, adversâque evasit ad agmina portâ.
Hinc ardore pari nisuque incurrere muris
Ignescunt animi, penetrataque tecta subire.
Tela simul flammæque micant. Tunc saxeus imber
Ingruit, et summis adscendunt turribus hastæ.
Nec pronum audendi virtute excellere cuiquam:
Æquârunt iræ dextras. Dictæa per auras
Tranat, et in medium perlabitur urbis, arundo.
Lætatur, non hortandi, non plura monendi,
Fulvius esse locum. Rapiunt sibi quisque laborem.
Quos ubi tam erectos animi videt, et superesse
Fortunæ sibi quemque ducem; ruit impete vasto
Ad portam, magnæque optat discrimina famæ.
Tres claustra æquævo servabant corpore fratres,
Quîs delecta manus centeni cuique ferebant
Excubias, unâque locum statione tenebant.
Formâ ex his Numitor, cursu plantâque volucri
Præstabat Laurens, membrorum mole Laburnus.
Sed non una viris tela. Hic mirabilis arcu,
Ille hastam quatere, ac medicatæ cuspidis ictu
Prœlia moliri, et nudo non credere ferro;
Tertius aptabat flammis ac sulfure tædas.
Qualis Atlantiaco memoratur litore quondam
Monstrum, Geryones, immane tricorporis iræ;
Cui tres in pugnâ dextræ varia arma gerebant.
Una ignes sævos, ast altera pone sagittas
Fundebat; validam torquebat tertia cornum;
Atque uno diversa dabat tria vulnera nisu.
Hos ubi non æquis variantes prœlia Consul
Conspexit telis, et portæ limina circum
Stragem, ac perfusos subeuntûm sanguine postes,
Concitat intortam furiatis viribus hastam.
Letum triste ferens, auras secat Itala taxus,
Et, quâ nudârat, dum fundit spicula ab alto,
Arcum protendens, Numitor latus, ilia transit.

At, non obsepto contentus limine Martem
Exercere levis bello, sed turbidus ausi,
Virrius incauto fervore eruperat amens
Reclusâ in campum portâ, miseramque furori
Vincentûm obtulerat pubem. Ruit obvia in arma
Scipio, et oblatum metit insatiabilis agmen.
Tifata umbrifero generatum monte Calenum
Nutrierant, audere trucem. Nec corpore magno
Mens erat inferior. Subsidere sæpe leonem,
Nudus inire caput pugnas, certare juvenco,
Atque obliqua trucis deducere cornua tauri,
Assuêrat, crudoque aliquâ se attollere facto.
Is, dum præcipites expellit Virrius urbe,
Seu spreto, seu ne fieret mora, nudus in æquor
Thorace exierat, leviorque premebat anhelos
Pondere loricæ, et palantes victor agebat.
Jamque Veliternum mediâ transegerat alvo,
Jam, solitum æquali ludo committere equestres
Scipiadæ pugnas, Marium tellure revulso
Perculerat saxo. Miser implorabat amicum,
Cum gemitu, exspirans; scopulusque premebat hiantem.
Sed, validas sævo vires duplicante dolore,
Effudit lacrymas pariter cornumque sonantem
Scipio, solamen properans optabile in armis
Hostem prostrato morientem ostendere amico.
Tranavit, liquidas volucris ceu scinderet auras,
Hasta viri pectus, rupitque immania membra.
Quanta est vis agili per cœrula summa liburnæ,
Quæ, pariter quoties revocatæ ad pectora tonsæ
Percussêre fretum, ventis fugit ocyor, et se,
Quam longa est, uno remorum præterit ictu.
Ascanium Volesus, projectis ocyus armis,
Quo levior peteret muros, per aperta volantem
Assequitur plantâ. Dejectum protinus ense
Ante pedes domini jacuit caput: ipse secutus
Corruit ulterior procursûs impete truncus.
Nec spes obsessis ultra reserata tueri

Mœnia. Convertunt gressus, recipique precantes
(Infandum !) excludunt socios. Tum, cardine verso,
Obnixi torquent obices, munimina sera.
Acrius hoc instant Itali, clausosque fatigant.
Et, ni cæca sinu terras nox conderet atro,
Perfractæ rapido patuissent milite portæ.
Sed non in requiem pariter cessêre tenebræ.
Hinc sopor impavidus, qualem victoria [novit :]
At Capua, aut mœstis ululantûm flebile matrum
Questibus, aut gemitu trepidantûm exterrita patrum,
Tormentis finem, metamque laboribus, orat.
Mussat, perfidiæ ductorque caputque senatûs,
Virrius. A Pœno nullam docet esse salutem,
Vociferans, pulsis vivendi e pectore curis :
" Speravi sceptra Ausoniæ, pepigique, sub armis
Si dexter Pœnis Deus et Fortuna fuisset,
Ut Capuam Iliaci migrarent regna Quirini :
Qui quaterent muros Tarpeiaque mœnia, misi :
Nec mihi poscendi vigor abfuit, alter ut æquos
Portaret fasces nostro de nomine consul.
Hactenus est vixisse satis. Dum copia noctis,
Cui cordi comes æterna est Acherontis ad undam
Libertas, petat ille meas mensasque dapesque :
Et, victus mentem fuso per membra Lyæo,
Sopitoque necis morsu, medicamina cladis
Hauriat, ac placidis exarmet fata venenis."
Hæc ait, et turbâ repetit comitante penates.
Ædibus in mediis consurgens ilice multâ
Exstruitur rogus, hospitium commune peremtis.
Nec vulgum cessat furiare dolorque pavorque.
Nunc menti seræ Decius redit, et bona virtus
Exsilio punita truci. Despectat ab alto
Sacra Fides, agitatque virûm fallacia corda.
Vox occulta subit, passim diffusa per aures :
" Fœdera, mortales, ne sævo rumpite ferro :
Sed castam servate Fidem. Fulgentibus ostro
Hæc potior regnis. Dubio qui frangere rerum
Gaudebit pacta, ac tenues spes linquet amici,

Non illi domus, aut conjux, aut vita manebit
Unquam expers luctûs, lacrymæque. Aget, æquore semper
Ac tellure premens, aget ægrum nocte dieque
Despecta ac violata Fides."— Adit omnia jamque
Concilia, ac mensas contingit, et, abdita nube,
Accumbitque toris, epulaturque, improba Erinnys.
Ipsa etiam Stygio spumantia pocula tabo
Porrigit, et large pœnas letumque ministrat.
  Virrius interea, dum dat penetrare medullas
Exitio, adscenditque pyram, atque amplexibus hæret
Jungentûm fata, et subici jubet ocyus ignes.
  Stringebant tenebræ metas, victorque ruebat.
Jamque superstantem muro, sociosque Milonem
Voce attollentem, pubes Campana videbat.
Pandunt attoniti portas, trepidoque capessunt
Castra inimica gradu, quîs leto avertere pœnas
Defuerant animi. Patet urbs, confessa furorem,
Et reserat Tyrio maculatas hospite sedes.
Matronæ puerique ruunt, mœstumque senatûs
Concilium, nullique hominum lacrymabile vulgus.
Stabant innixi pilis exercitus omnis,
Spectabantque viros, et læta et tristia ferre
Indociles, nunc propexis in pectora barbis
Verrere humum, nunc fœdantes in pulvere crinem
Canentem, et turpi lacrymâ precibusque pudendis
Femineum tenues ululatum fundere in auras.
  Atque ea dum miles miratur inertia facta,
Exspectatque ferox sternendi mœnia signum,
Ecce repens tacito percurrit pectora sensu
Relligio, et sævas componit numine mentes;
Ne flammam tædasque velint, ne templa sub uno
In cinerem traxisse rogo. Subit intima corda,
Perlabens sensim, mitis Deus. Ille, superbæ
Fundamenta Capyn posuisse antiquitus urbi,
Non cuiquam visus, passim monet: ille, refusis
In spatium immensum campis, habitanda relinqui
Utile tecta docet. Paulatim atrocibus iræ

Languescunt animis, et vis mollita senescit.
  Pan Jove missus erat, servari tecta volente
Troïa, pendenti similis Pan semper, et imo
Vix ulla inscribens terræ vestigia cornu.
Dextera lascivit cæsâ Tegeatide caprâ
Verbera læta movens festâ per compita caudâ.
Cingit acuta comas, et opacat tempora, pinus;
Ac parva erumpunt rubicundâ cornua fronte:
Stant aures, imoque cadit barba hispida mento.
Pastorale Deo baculum, pellisque sinistrum
Velat grata latus teneræ de corpore damæ.
Nulla in præruptum tam prona et inhospita cautes,
In quâ non, librans corpus, similisque volanti,
Cornipedem tulerit præcisa per avia plantam.
Interdum inflexus, medio nascentia tergo
Respicit arridens hirtæ ludibria caudæ.
Obtendensque manum, solem infervescere fronti
Arcet, et umbrato perlustrat pascua visu.
Hic, postquam mandata Dei perfecta, malamque
Sedavit rabiem, et permulsit corda furentûm,
Arcadiæ volucris saltus et amata revisit
Mænala; ubi argutis longe de vertice sacro
Dulce sonans calamis, ducit stabula omnia cantu.
  At legio Ausonidûm, flammas ductore jubente
Arceri portis, stantesque relinquere muros,
(Mite decus mentis) condunt ensesque facesque.
Multa Deûm templis domibusque nitentibus auro
Egeritur præda, et victûs alimenta superbi,
Quîsque bonis periêre, virûm de corpore vestes
Femineæ, mensæque aliâ tellure petitæ,
Poculaque Eoâ luxum irritantia gemmâ.
Nec modus argento, cælataque pondera facti
Tantum epulis auri; tum passim corpora longo
Ordine captiva, et domibus depromta talenta,
Pascere longinquum non deficientia bellum,
Immensique greges famulæ ad convivia turbæ.
  Fulvius, ut finem spoliandis ædibus, ære
Belligero revocante, dedit, sublimis ab alto

Suggestu, magnis auctor non futilis ausis:
"Lanuvio generate," inquit, "quem Sospita Juno
Dat nobis, Milo, Gradivi cape victor honorem,
Tempora murali cinctus turrita coronâ."
Tum sontes procerum, meritosque piacula prima,
Acciit, et justâ punît commissa securi.
  Hîc atrox virtus, (nec enim occuluisse probârim
Spectatum vel in hoste decus) clamore feroci,
Taurea, "Tune," inquit, "ferro spoliabis inultus
Te majorem animam? Et, jusso lictore recisa,
Ignavos cadet ante pedes fortissima cervix?
Haud unquam hoc vobis dederit Deus." Inde, minaci
Obtutu torvum contra et furiale renidens,
Bellatorem alacer per pectora transigit ensem.
Cui ductor, "Patriam moriens comitare cadentem.
Qui nobis animus, quæ dextera, quidve viritim,
Decernet Mavors. Tibi, si rebare pudendum
Jussa pati, licuit pugnanti occumbere letum."
  Dum Capua infaustam luit, haud sine sanguine, culpam,
Interea geminos terrâ crudelis Iberâ
Fortuna abstulerat, permiscens tristia lætis,
Scipiadas, magnumque decus, magnumque dolorem.
Forte Dicarcheâ juvenis dum sedit in urbe
Scipio, post belli repetens extrema penates,
Huc tristis lacrymas et funera acerba suorum
Fama tulit. Duris quamquam non cedere suetus,
Pulsato lacerat violenter pectore amictus.
Non comites tenuisse valent, non ullus honorum
Militiæve pudor. Pietas, irata sinistris
Cœlicolis, furit; atque odit solatia luctus.
Jamque dies, iterumque dies absumta querelis.
Versatur species ante ora oculosque parentûm.
Ergo excire parat Manes animasque suorum,
Alloquioque virûm tantos mulcere dolores.
Hortatur vicina palus, ubi signat Averni

Squalentem introitum stagnans Acherusius humor.
Noscere venturos agitat mens protinus annos.
Sic ad Cymæam, quæ tum, sub nomine Phœbi,
Autonoë tripodas sacros antrumque tenebat,
Fert gressus juvenis, consultaque pectoris ægri
Pandit, et adspectus orat contingere patrum.
Nec cunctata diu vates: "Mactare repostis
Mos umbris," inquit, "consueta piacula, nigras
Sub lucem pecudes, reclusæque abdere terræ
Manantem jugulis spirantûm cæde cruorem.
Tunc populos tibi regna suos pallentia mittent.
Cætera, quæ poscis, majori vate canentur.
Namque tibi Elysio repetita oracula campo
Eliciam, veterisque dabo inter sacra Sibyllæ
Cernere fatidicam Phœbei pectoris umbram.
Vade, age, et, a medio cum se nox humida cursu
Flexerit, ad fauces vicini castus Averni
Duc prædicta sacris duro placamina Diti:
Mella simul tecum, et puri fer dona Lyæi."
Hoc alacer monitu, et promissæ nomine vatis,
Apparat occulto monstrata piacula cœpto.
Inde, ubi nox jussam procedens contigit horam,
Et spatia æquârunt tenebras transacta futuras,
Consurgit stratis, pergitque ad turbida portæ
Ostia Tartareæ: penitus quîs abdita vates
Promissa implêrat, Stygioque sedebat in antro.
Tum, quâ se primum ruptâ tellure recludit
Invisum cœlo specus, atque eructat acerbam
Cocyti laxo suspirans ore paludem,
Inducit juvenem, ferroque cavare refossam
Ocyus urget humum; atque, arcanum murmur anhelans,
Ordine mactari pecudes jubet. Ater operto
Ante omnes taurus Regi, tum proxima Divæ
Cæditur Hennææ castâ cervice juvenca.
Inde tibi, Alecto, tibi, nunquam læta Megæra,
Corpora lanigerûm procumbunt lecta bidentûm.

Fundunt mella super, Bacchique et lactis honorem.
"Sta, juvenis; faciemque, Erebo quæ surgit ab omni,"
Exclamat vates, "patere. Accedentia cerno
Tartara, et ante oculos assistere tertia regna.
Ecce ruunt variæ species, et quidquid ab imo
Natum hominum exstinctumque Chao est." (Jam cuncta videbat,
Cyclopas, Scyllamque, et pastos membra virorum
Odrysiæ telluris equos.) "Contende tueri,
Eductumque tene vaginâ interritus ensem.
Quæcumque ante animæ tendent potare cruorem,
Dissice, dum castæ procedat imago Sibyllæ.
Interea cerne, ut gressus inhumata citatos
Fert umbra, et properat tecum conjungere dicta:
Cui datur, ante atros absumti corporis ignes,
Sanguine non tacto, solitas effundere voces."—
Adspicit, et subito turbatus Scipio visu,
"Quinam te, qui casus," ait, "dux maxime, fessæ
Eripuit patriæ, cum tales horrida poscant
Bella viros? Nec enim dextrâ concesserit ulli
Appius, aut astu. Decimum lux rettulit ortum,
Ut te, cum Capuâ remearem, vulnera vidi
Mulcentem, hoc uno mœstum, quod adire nequires
Saucius ad muros, et Martis honore careres."
Contra quæ ductor: "Fesso mihi proxima tandem
Lux gratos Phaëthontis equos avertit, et atris
Æternum demisit aquis. Sed lenta meorum,
Dum vanos ritus, cura, et sollennia vulgi
Exsequitur, cessat flammis imponere corpus,
Ut portet tumulis per longum membra paternis.
Quod te per nostri Martis precor æmula facta,
Arce, quæ putres artus, medicamina, servant:
Daque vago portas quamprimum Acherontis adire."
Tum juvenis: "Gens o veteris pulcherrima Clausi,
Haud ulla ante tuam, quamquam non parva fatigent,
Curarum prior exstiterit. Namque ista per omnes
Discrimen servat populos, variatque jacentûm

Exsequias tumuli et cinerum sententia discors.
Tellure, ut perhibent, is mos antiquus Iberâ,
Exanima obscœnus consumit corpora vultur.
Regia cum lucem posuerunt membra, probatum est
Hyrcanis adhibere canes. Ægyptia tellus
Claudit odorato post funus stantia saxo
Corpora, et a mensis exsanguem haud separat umbram.
Exhausto instituit Pontus vacuare cerebro
Ora virûm, et longum medicata reponit in ævum.
Quid, qui reclusâ nudos Garamantes arenâ
Infodiunt? Quid, qui sævo sepelire profundo
Exanimos mandant Libycis Nasamones in oris?
At Celtæ vacui capitis circumdare gaudent
Ossa (nefas!) auro, ac mensis ea pocula servant.
Cecropidæ ob patriam Mavortis sorte peremtos
Decrevêre simul communibus urere flammis.
At gente in Scythicâ suffixa cadavera truncis
Lenta dies sepelit, putri liquentia tabo."
  Talia dum memorant, umbrâ veniente Sibyllæ,
Autonoë, "Finem hîc," inquit, "sermonibus adde
Alternis. Hæc, hæc veri fecunda sacerdos:
Cui tantum patuit rerum, quantum ipse negârit
Plus novisse Deus. Me jam comitante tuorum
Tempus abire globo, et pecudes imponere flammis."
  At gravida arcanis Cymes anus attigit ore
Postquam sacrificum, delibavitque, cruorem,
In decus egregiæ vultus intenta juventæ,
"Ætherea fruerer cum luce, haud segniter," inquit,
"Cymæo populis vox nostra sonabat in antro.
Tunc te permixtum sæclis rebusque futuris
Æneadûm cecini. Sed non sat digna mearum
Cura tuis vocum. Nec enim conquirere dicta,
Aut servare, fuit proavis sollertia vestris.
Verum age, disce, puer, (quando cognoscere cordi est)
Jam tua, deque tuis pendentia Dardana fatis.
Namque tibi cerno properatum oracula vitæ

Hinc petere, et patrios visu contingere Manes.
Armifero victor patrem ulcisceris Ibero,
Creditus ante annos Marti; ferroque resolves
Gaudia Pœnorum, et missum lætabere bello
Omen, Iberiacis victâ Carthagine terris.
Majus ad imperium post hæc capière; nec ante
Jupiter absistet curâ, quam cuncta fugârit
In Libyam bella, et vincendum duxerit ipse
Sidonium tibi rectorem. Pudet urbis iniquæ,
Quod, post hæc, decus hoc patriâque domoque carebit."
Sic vates, gressumque lacus vertebat ad atros.
Tum juvenis, "Quæcumque datur sors durior ævi,
Obnitemur," ait; "culpâ modo pectora cessent.
Sed, te oro, (quando vitæ tibi causa labores
Humanos juvisse fuit) siste, inclyta virgo,
Paulisper gressum, et nobis Manesque silentûm
Enumera, Stygiæque aperi formidinis aulam."
Annuit illa quidem: sed, "Non optanda recludis
Regna," ait. "Hîc tenebras habitant, volitantque per umbras,
Innumeri quondam populi. Domus omnibus una.
In medio vastum late se tendit inane.
Huc, quidquid terræ, quidquid freta, et igneus aër
Nutrivit primo mundi genitalis ab ævo,
(Mors communis agit) descendunt cuncta: capitque
Campus iners, quantum interiit, restatque futurum.
"Cingunt regna decem portæ: quarum una receptat
Belligeros, durâ Gradivi sorte creatos.
Altera, qui leges posuêre atque inclyta jura
Gentibus, et primas fundârunt mœnibus urbes.
Tertia ruricolas Cereris, justissima turba
Quæ venit ad Manes, et fraudum illæsa veneno.
Exin, qui lætas artes vitæque colendæ
Invenêre viam, nec dedignanda parenti
Carmina fuderunt Phœbo, sua limina servant.

Proxima, quos venti sævæque hausêre procellæ,
Naufraga porta rapit; sic illam nomine dicunt.
Finitima huic, noxâ gravido et peccâsse fatenti,
Vasta patet populo. Pœnas Rhadamanthus in ipso
Expetit introitu, mortemque exercet inanem.
Septima femineis reseratur porta catervis,
[Liventes] ubi casta fovet Proserpina lucos.
Infantûm hinc gregibus, versasque ad funera tædas
Passis virginibus, turbæque in limine lucis
Est iter exstinctæ, et vagitu janua nota.
Tum, seducta loco, et laxatâ lucida nocte,
Claustra nitent, quæ secreti per limitis umbram
Elysios ducunt campos. Hîc turba piorum,
Nec Stygio in regno, cœli nec posta sub axe;
Verum, ultra Oceanum sacro contermina fonti,
Lethæos potat latices, oblivia mentis.
Extrema hinc, auro fulgens, jam lucis honorem
Sentit, et admoto splendet ceu sidere lunæ.
Hac animæ cœlum repetunt; ac, mille peractis,
Oblitæ Ditem, redeunt in corpora, lustris.
Has passim nigrum pandens Mors lurida rictum
Itque reditque vias, et portis omnibus errat.
"Tum jacet in spatium sine corpore pigra vorago,
Limosique lacus: late exundantibus urit
Ripas sævus aquis Phlegethon, et, turbine anhelo
Flammarum resonans, saxosa incendia torquet.
Parte aliâ torrens Cocytos sanguinis atri
Vorticibus furit, et spumanti gurgite fertur.
At, magnis semper Divis regique Deorum
Jurari dignata palus, picis horrida rivo,
Fumiferum volvit Styx inter sulfura limum.
Tristior his, Acheron sanie crassoque veneno
Æstuat; et, gelidam eructans cum murmure arenam,
Descendit nigrâ lentus per stagna palude.
Hanc potat saniem non uno Cerberus ore:
Hæc et Tisiphones sunt pocula; et atra Megæra
Hinc sitit, ac nullo rabies restinguitur haustu.

"Ultimus erumpit lacrymarum fontibus amnis
Ante aulam, atque aditus, et inexorabile limen.
Quanta cohors, omni stabulante per avia monstro,
Excubat, et Manes permixto murmure terret!
Luctus edax, Maciesque, malis comes addita morbis,
Et Mœror pastus fletu, et sine sanguine Pallor;
Curæque, Insidiæque, atque hinc queribunda Senectus,
Hinc angens utrâque manu sua guttura Livor,
Et deforme malum, ac sceleri proclivis, Egestas,
Errorque infido gressu, et Discordia gaudens
Permiscere fretum cœlo; sed et ostia Ditis
Centenis suetus Briareus recludere palmis,
Et Sphinx, virgineos rictus infecta cruore,
Scyllaque, Centaurique truces, umbræque Gigantûm.
Cerberus hîc ruptis peragrat cum Tartara vinclis,
Non ipsa Alecto, nec feta furore Megæra,
Audet adire ferum, dum, fractis mille catenis,
Vipereâ latrans circumligat ilia caudâ.
"Dextrâ vasta comas nemorosaque brachia fundit
Taxus, Cocyti riguâ frondosior undâ.
Hîc diræ volucres, pastusque cadavere vultur,
Et multus bubo, ac sparsis strix sanguine pennis,
Harpyiæque fovent nidos, atque omnibus hærent
Condensæ foliis: sævit stridoribus arbor.
Has inter formas conjux Junonis Avernæ,
Suggestu residens, cognoscit crimina regum.
Stant vincti, seroque piget sub judice culpæ.
Circumerrant Furiæ, pœnarumque omnis imago.
Quam vellent nunquam sceptris fulsisse superbis!
Insultant, duro imperio non digna nec æqua
Ad superos passi, Manes: quæque ante profari
Non licitum vivis, tandem permissa queruntur.
Tunc alius sævis religatur rupe catenis:
Ast alius subigit saxum contra ardua montis:
Vipereo domat hunc æterna Megæra flagello.
Talia letiferis restant patienda tyrannis.
"Sed te maternos tempus cognoscere vultus,

Cujus prima venit non tardis passibus umbra.
Adstabat fecunda Jovis Pomponia furto.
Namque, ubi cognovit Latio surgentia bella
Pœnorum, Venus, insidias anteire laborans
Junonis, fusâ sensim per pectora patrem
Implicuit flammâ. Quæ ni provisa fuissent,
Sidonia Iliacas nunc virgo accenderet aras."
   Ergo, ubi gustatus cruor, admonuitque Sibylla,
Et dedit alternos ambobus noscere vultus,
Sic juvenis prior: "O, magni mihi numinis instar,
Cara parens! quam, te ut nobis vidisse liceret,
Optâssem Stygias vel leto intrare tenebras!
Quæ sors nostra fuit, cui te, cum prima subiret,
Eripuit sine honore dies, et funere carpsit?"
Excipit his mater: "Nullos, o nate, labores
Mors habuit nostra: æthereo dum pondere partum
Exsolvor, miti dextrâ Cyllenia proles
Imperio Jovis Elysias deduxit in oras;
Attribuitque pares sedes, ubi magna moratur
Alcidæ genitrix, ubi sacro munere Leda.
   "Verum age, nate, tuos ortus, ne bella pavescas
Ulla, nec in cœlum dubites te tollere factis,
Quando aperire datur nobis, nunc denique disce.
Sola die caperem medio cum forte petitos
Ad requiem somnos, subitus mihi membra ligavit
Amplexus, non ille, meo veniente marito,
Assuetus facilisque mihi: tum, luce coruscâ,
Implebat quamquam languentia lumina somnus,
Vidi (crede) Jovem. Nec me mutata fefellit
Forma Dei, quod, squalentem conversus in anguem,
Ingenti traxit curvata volumina gyro.
Sed mihi, post partum, non ultra ducere vitam
Concessum. Heu! quantum gemui, quod spiritus ante,
Hæc tibi quam noscenda darem, discessit in auras!"
   His alacer colla amplexu materna petebat:
Umbraque, ter frustra per inane petita, fefellit.
   Succedunt simulacra virûm concordia, patris

Unanimique simul patrui. Ruit ipse per umbram,
Oscula vana petens, juvenis; fumoque volucri
Et nebulis similes, animas apprendere certat:
" Quis te, care pater, quo stabant Itala regna,
Exosus Latium Deus abstulit? Hei mihi! nam cur
Ulla fuêre adeo, quibus a te sævus abessem,
Momenta? Opposito mutâssem pectore mortem.
Quantos funeribus vestris gens Itala passim
Dat gemitus! Tumulus vobis, censente senatu,
Mavortis geminus surgit per gramina Campo."
Nec passi plura, in medio sermone loquentis
Sic adeo incipiunt; prior hæc genitoris imago:
" Ipsa quidem virtus sibimet pulcherrima merces;
Dulce tamen venit ad Manes, cum gratia vitæ
Durat apud superos, nec edunt oblivia laudem.
Verum age, fare, decus nostrum, te quanta fatiget
Militia. Heu! quoties intrat mea pectora terror,
Cum repeto, quam sævus eas, ubi magna pericla
Contingunt tibi! Per nostri, fortissime, leti
Obtestor causas, Martis moderare furori.
Sat tibi sint documenta domûs. Octava terebat
Arentem culmis messem crepitantibus æstas,
Ex quo cuncta mihi calcata, meoque subibat
Germano devexa jugum Tartessia tellus.
Nos miseræ muros et tecta renata Sagunto,
Nos dedimus Bætin nullo potare sub hoste.
Nobis indomitus convertit terque quaterque
Germanus terga Hannibalis. Pro, barbara nunquam
Impolluta fides! Peterem cum victor adesum
Cladibus Hasdrubalem; subito, venale, cohortes
Hispanæ, vulgus, [Libyci quas fecerat auri]
Hasdrubal, abrupto liquerunt agmine signa.
Tunc hostis socio desertos milite, multum
Ditior ipse viris, spisso circumdedit orbe.
Non segnis nobis nec inultis, nate, peracta est
Illa suprema dies; et laude inclusimus ævum."
Excipit inde suos frater conjungere casus:
" Excelsæ turris, post ultima, rebus in arctis

Subsidium optâram, supremaque bella ciebam.
Fumantes tædas, ac lata incendia passim,
Et mille injecêre faces. Nil nomine leti
De Superis queror. Haud parvo data membra sepulcro
Nostra cremaverunt, in morte hærentibus armis.
Sed me luctus habet, geminæ ne clade ruinæ
Cesserit affusis oppressa Hispania Pœnis."
  Contra quæ juvenis turbato fletibus ore:
"Dî, quæso, (ut merita est) dignas pro talibus ausis
Carthago expendat pœnas. Sed continet acres
Pyrenes populos, qui, vestro Marte probatus,
Excepit fessos, et notis Marcius armis
Successit bello. Fusos quoque fama ferebat
Victores acie, atque exacta piacula cædis."
  His læti rediêre duces loca amœna piorum;
Prosequiturque oculis puer adveneratus euntes.
  Jamque aderat, multâ vix agnoscendus in umbrâ,
Paulus, et epoto fundebat sanguine verba:
"Lux Italûm, cujus spectavi Martia facta,
Multum uno majora viro, descendere nocti,
Atque habitanda semel subigit quis visere regna?"
  Cui contra tales effundit Scipio voces;
"Armipotens ductor, quam sunt tua fata per Urbem
Lamentata diu! Quam pæne ruentia tecum
Traxisti ad Stygias Œnotria tecta tenebras!
Tum tibi defuncto tumulum Sidonius hostis
Constituit, laudemque tuo quæsivit honore."
Dumque audit lacrymans hostilia funera Paulus,
Ante oculos jam Flaminius, jam Gracchus, et ægro
Absumtus Cannis stabat Servilius ore.
Appellare viros erat ardor, et addere verba:
Sed raptabat amor priscos cognoscere Manes.
  Nunc meritum sævâ Brutum immortale securi
Nomen, nunc Superos æquantem laude Camillum,
Nunc auro Curium non unquam cernit amicum.
Ora Sibylla docet venientûm, et nomina pandit:
"Hic fraudes pacis Pyrrhumque a limine portæ

Dejecit, visûs orbus. Tulit ille ruentem
Tibridis in ripas regem, solusque revulso
Pone ferox ponte exclusit redeuntia regna.
"Si tibi dulce virum, primo qui fœdera bello
Phœnicum pepigit, vidisse; hic inclytus ille
Æquoreis victor cum classe Lutatius armis.
Si studium et sævam cognoscere Hamilcaris umbram;
Illa est, (cerne procul) cui frons, nec morte remissa,
Irarum servat rabiem. Si jungere cordi est
Colloquium; sine, gustato det sanguine vocem."
Atque, ubi permissum, et sitiens se implevit imago,
Sic prior increpitat non miti Scipio vultu:
"Taliane, o fraudum genitor, sunt fœdera vobis?
Aut hæc Sicaniâ pepigisti captus in orâ?
Bella tuus toto natus, contra omnia pacta,
Exercet Latio, et, perruptis molibus, Alpes
Eluctatus, adest; fervet gens Itala Marte
Barbarico, et refluunt obstructi stragibus amnes."
Post quæ Pœnus ait: "Decimum modo cœperat annum
Excessisse puer, nostro cum bella Latinis
Concepit jussu: licitum nec fallere Divos
Juratos patri. Quod si Laurentia vastat
Nunc igni regna, et Phrygias res vertere tentat,
O pietas! o sancta fides! o vera propago!
Atque utinam amissum reparet decus!"—Inde citato
Celsus abît gressu, majorque recessit imago.
Exin designat vates, qui jura sub armis
Poscenti dederint populo, primique petitas
Miscuerint Italis Piræo litore leges.
Lætatur, spectatque virûm insatiabilis ora
Scipio; et appellet cunctos, ni magna sacerdos
Admoneat turbæ innumeræ: "Quot millia toto
Credis in orbe, puer, lustras dum singula visu,
Descendisse Erebo? Nullo non tempore abundans
Umbrarum huc agitur torrens; vectatque capaci
Agmina mole Charon, ei sufficit improba puppis."

Post hæc, ostendens juvenem, sic virgo profatur:
"Hic ille est, tellure vagus qui victor in omni
Cursu signa tulit; cui pervia Bactra, Dahæque;
Qui Gangem bibit, et Pellæo ponte Niphaten
Adstrinxit; cui stant sacro sua mœnia Nilo."
Incipit Æneades: "Libyci certissima proles
Hammonis, quando exsuperat tua gloria cunctos
Indubitata duces, similique cupidine rerum
Pectora nostra calent, quæ te via, fare, superbum
Ad decus et summas laudum perduxerit arces."
Ille sub hæc: "Turpis lenti sollertia Martis.
Audendo bella expedias. Pigra extulit arctis
Haud unquam sese virtus. Tu magna gerendi
Præcipita tempus: mors atra impendet agenti."
Hæc effatus abit. Crœsi mox advolat umbra,
Dives apud superos; sed mors æquârat egenis.
Atque hîc, Elysio tendentem limite cernens
Effigiem juvenis castam, cui vitta ligabat
Purpurea effusos per colla nitentia crines,
"Dic," ait, "hic quinam, virgo? nam luce refulget
Præcipuâ frons sacra viro, multæque sequuntur
Mirantes animæ, et læto clamore frequentant.
Qui vultus! quam, si Stygiâ non esset in umbrâ,
Dixissem facile esse Deum!"—"Non falleris," inquit
Docta comes Triviæ: "meruit Deus esse videri;
Et fuit in tanto non parvum pectore numen.
Carmine complexus terram, mare, sidera, Manes,
Et cantu Musas et Phœbum æquavit honore.
Atque hæc cuncta, prius quam cerneret, ordine terris
Prodidit, et vestram tulit usque ad sidera Trojam."
Scipio, perlustrans oculis lætantibus umbram,
"Si nunc fata darent, ut Romula facta per orbem
Hic caneret vates, quanto majora futuros
Facta eadem intrarent hoc," inquit, "teste nepotes!
Felix Æacida, cui tali contigit ore
Gentibus ostendi! Crevit tua carmine virtus."
Sed, quæ tanta adeo gratantûm turba, requirens,

Heroum effigies majoresque accipit umbras.
Inde viro stupet Æacide, stupet Hectore magno;
Ajacisque gradum, venerandaque Nestoris ora,
Miratur; geminos adspectat lætus Atridas,
Jamque Ithacum, corde æquantem Peleïa facta.
Victuram hinc cernit Ledæi Castoris umbram:
Alternam lucem peragebat in æthere Pollux.
Sed subito vultus monstrata Lavinia traxit.
Nam virgo admonuit, tempus cognoscere Manes
Femineos, ne cunctantem lux alma vocaret.
"Felix hæc," inquit, "Veneris nurus ordine longo
Trojugenas junxit sociatâ prole Latinis.
"Vis et Martigenæ thalamos spectare Quirini?
Hersiliam cerne: hirsutos cum sperneret olim
Gens vicina procos, pastori rapta marito
Intravitque casæ, culmique e stramine fultum
Pressit læta torum, et soceros revocavit ab armis.
Adspice Carmentis gressus. Euandria mater
Hæc fuit, et vestros tetigit præsaga labores.
Vis et, quos Tanaquil vultus gerat? Hæc quoque castæ
Augurio valuit mentis, venturaque dixit
Regna viro, et dextros agnovit in alite Divos.
"Ecce, pudicitiæ Latium decus, inclyta leti,
Fert frontem atque oculos terræ Lucretia fixos.
Non datur, heu! tibi, Roma, nec est, quod malle deceret,
Hanc laudem retinere diu. Virginia juxta
(Cerne) cruentato vulnus sub pectore servat,
Tristia defensi ferro monimenta pudoris,
Et patriam laudat miserando in vulnere dextram.
Illa est, quæ Tibrim, quæ fregit Lydia bella,
Nondum passa marem, quales optabat habere
Quondam Roma viros, contemtrix Clœlia sexûs."
Cum, subito adspectu turbatus, Scipio poscit,
Quæ pœnæ causa, et qui sint in crimine Manes.
Tum virgo: "Patrios fregit quæ curribus artus,
Et stetit adductis super ora trementia frenis,

Tullia, non ullos satis exhaustura labores,
Ardenti Phlegethonte natat. Fornacibus atris
Fons rapidus furit, atque ustas sub gurgite cautes
Egerit, et scopulis pulsat flagrantibus ora.
Illa autem, quæ tondetur præcordia rostro
Alitis, (en, quantum resonat plangentibus alis
Armiger ad pastus rediens Jovis!) hostibus arcem
Virgo (immane nefas!) adamato prodidit auro
Tarpeia, et pactis reseravit claustra Sabinis.
Juxta (nonne vides? neque enim leviora domantur
Delicta) illatrat jejunis faucibus Orthrus,
Armenti quondam custos immanis Iberi,
Et morsu petit, et pollutam eviscerat ungue.
Nec par pœna tamen sceleri: sacraria Vestæ
Polluit, exutâ sibi virginitate, sacerdos.
" Sed satis hæc vidisse, satis: mox deinde videnti
Nunc animas tibi, quæ potant oblivia, paucas
In fine enumerâsse paro, et remeare tenebris.
Hic Marius (nec multa dies jam restat ituro
Æthereain in lucem) veniet tibi origine parvâ
In longum imperium consul: nec Sulla morari
Jussa potest, aut amne diu potare soporo.
Lux vocat, et nulli Divûm mutabile fatum.
Imperium hic primus rapiet: sed gloria culpæ,
Quod reddet solus: nec tanto in nomine quisquam
Exsistet, Sullæ qui se velit esse secundum.
Ille, hirtâ cui subrigitur coma fronte, decorum
Et gratum terris Magnus caput: ille Deûm gens,
Stelligerum attollens apicem, Trojanus Iulo
Cæsar avo; quantas moles, cum, sede reclusâ
Hac, tandem erumpent, terrâque marique movebunt!
Heu miseri! quoties toto pugnabitur orbe!
Nec leviora lues, quam victus, crimina victor."
Tum juvenis lacrymans, " Restare hæc ordine duro
Lamentor rebus Latiis: sed, luce remotâ,
Si nulla est venia, et merito mors ipsa laborat,
Perfidiæ Pœnus quibus aut Phlegethontis in undis

Exuret ductor scelus, aut quæ digna renatos
Ales in æternum laniabit morsibus artus?"—
" Ne metue," exclamat vates. " Non vita sequetur
Inviolata virum: patriâ non ossa quiescent.
Namque ubi, fractus opum, magnæ certamine pugnæ
Pertulerit vinci, turpemque orare salutem,
Rursus bella volet Macetûm instaurare sub armis.
Damnatusque doli, desertis conjuge fidâ
Et dulci nato, linquet Carthaginis arces,
Atque unâ profugus lustrabit cœrula puppe.
Hinc Cilicis Tauri saxosa cacumina viset.
" Pro! quanto levius mortalibus ægra subire
Servitia, atque hiemes, æstusque, fugamque, fretumque,
Atque famem, quam posse mori! Post Itala bella,
Assyrio famulus regi, falsusque cupiti
Ausoniæ motûs, dubio petet æquora velo;
Donec, Prusiacas delatus segniter oras,
Altera servitia imbelli patietur in ævo,
Et latebram, munus regni. Perstantibus inde
Æneadis, reddique sibi poscentibus hostem,
Pocula furtivo rapiet properata veneno;
Ac tandem terras longâ formidine solvet."
Hæc vates, Erebique cavis se reddidit umbris.
Tum lætus socios juvenis portumque revisit.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER XIV.

Flectite nunc vestros, Heliconis numina, cantus
Ortygiæ pelagus Siculique ad litoris urbes.
Muneris hic vestri labor est, modo Daunia regna
Æneadûm, modo Sicanios accedere portus,
Aut Macetûm lustrare domos et Achaïa rura,
Aut vaga Sardoo vestigia tingere fluctu,
Vel Tyriæ quondam regnata mapalia genti,
Extremumve diem et terrarum invisere metas.
Sic poscit sparsis Mavors agitatus in oris.
Ergo, age, quâ litui, quâ ducunt bella, sequamur.
Ausoniæ pars magna jacet Trinacria tellus,
Ut semel, expugnante Noto et vastantibus undis,
Accepit freta, cœruleo propulsa tridente.
Namque per occultum cæcâ vi turbinis olim
Impactum pelagus laceratæ viscera terræ
Discidit, et, medio perrumpens arva profundo,
Cum populis pariter convulsas transtulit urbes.
Ex illo, servans rapidus divortia, Nereus
Sævo dividuos conjungi pernegat æstu.
Sed spatium, quod dissociat consortia terræ,
Latratus fama est (sic arcta intervenit unda)
Et matutinos volucrum transmittere cantus.
Multa solo virtus. Jam reddere fœnus aratris,
Jam montes umbrare oleâ, dare nomina Baccho,
Cornipedemque citum lituis generâsse ferendis,

Nectare Cecropias Hyblæo accedere ceras.
Hîc et Pæonios arcano sulfure fontes,
Hîc Phœbo digna et Musis venerabere vatum
Ora excellentûm, sacras qui carmine silvas,
Quique Syracosiâ resonant Helicona Camœnâ.
Promtæ gens linguæ: ast eadem, cum bella cieret,
Portus æquoreis sueta insignire tropæis.
Post dirum Antiphatæ sceptrum et Cyclopia regna,
Vomere verterunt primum nova rura Sicani.
Pyrene misit populos, qui nomen ab amne
Adscitum patrio terræ imposuêre vacanti.
Mox Ligurum pubes, Siculo ductore, novavit
Possessis bello mutata vocabula regnis.
Nec Cres dedecori fuit accola; duxerat actos
Mœnibus e centum non fausta ad prœlia Minos,
Dædaleam repetens pœnam. Qui fraude nefandâ
Postquam perpetuas judex concessit ad umbras
Cocalidûm insidiis, fesso Minoïa turba
Bellandi studio Siculis subsedit in oris.
  Miscuerunt Phrygiam prolem Trojanus Acestes,
Trojanusque Helymus, structis qui, pube secutâ,
In longum ex sese donârunt nomina muris.
Nec Zanclæa gerunt obscuram mœnia famam,
Dextera quam tribuit posito Saturnia telo.
Sed decus Hennæis haud ullum pulchrius oris,
Quam quæ Sisyphio fundavit nomen ab Isthmo,
Et multum ante alias Ephyræis fulget alumnis.
Hîc Arethusa suum piscoso fonte receptat
Alpheon, sacræ portantem signa coronæ.
  At non æquus amat Trinacria Mulciber antra.
Nam Lipare, vastis subter depasta caminis,
Sulfureum vomit exeso de vertice fumum.
Ast Ætna eructat tremefactis cautibus ignis
Inclusi gemitus; pelagique imitata furorem,
Murmure per cæcos tonat irrequieta fragores
Nocte dieque simul; fonte e Phlegethontis ut atro
Flammarum exundat torrens, piceâque procellâ
Semiambusta rotat liquefactis saxa cavernis.

Sed, quamquam largo flammarum exæstuet intus
Turbine, et assidue subnascens profluat ignis,
Summo cana jugo cohibet (mirabile dictu!)
Vicinam flammis glaciem; æternoque rigore
Ardentes horrent scopuli: stat vertice celsi
Collis hiems, calidâque nivem tegit atra favillâ.
Quid referam Æolio regnatas nomine terras,
Ventorumque domos, atque addita claustra procellis?
Hîc versi penitus Pelopea ad regna Pachyni
Pulsata Ionio respondent saxa profundo.
Hîc contra Libyamque situm Corosque furentes,
Cernit devexas Lilybæon nobile Chelas.
At, quâ diversi lateris frons tertia terris
Vergit in Italiam prolato ad litora dorso,
Celsus arenosâ tollit se mole Pelorus.
His longo mitis placide dominator in ævo
Præfuerat terris Hieron, tractare sereno
Imperio vulgum pollens, et pectora nullo
Parentûm exagitare metu; pactamque per aras
Haud facilis temerare fidem, socialia jura
Ausoniis multos servârat casta per annos.
Verum, ubi fata virum fragili solvêre senectâ,
Primævo cessit sceptrum exitiale nepoti;
Et placida indomitos accepit regia mores.
Namque, bis octonis nondum rex præditus annis,
Caligare alto in solio, nec pondera regni
Posse pati, et nimium fluxis confidere rebus.
Jamque brevi nullum, delicta tuentibus armis,
Fas notum, ignotumque nefas: vilissima regi
Cura pudor. Tam præcipiti materna furori
Pyrrhus origo dabat stimulos, proavique superbum
Æacidæ genus, atque æternus carmine Achilles.
Ergo ardor subitus Pœnorum incepta fovendi:
Nec sceleri mora. Conjungit nova fœdera, pacto,
Cederet ut Siculis victor Sidonius oris.
Sed stabant pœnæ, tumulumque negabat Erinnys,
Quâ modo pactus erat socium non cernere, terrâ.

Sævos namque pati fastus, juvenemque cruento
Flagrantem luxu, et miscentem turpia diris,
Haud ultra faciles, quos ira metusque coquebat,
Jurati obtruncant: nec jam modus ensibus: addunt
Femineam cædem, atque insontûm rapta sororum
Corpora prosternunt ferro. Nova sævit in armis
Libertas, jactatque jugum. Pars Punica castra,
Pars Italos et nota, volunt; nec turba furentûm
Desit, quæ neutro sociari fœdere malit.
  Tali Trinacriæ motu, rebusque Sicanis
Exitio regis trepidis, sublimis honore
(Tertia nam Latios renovârat purpura fasces)
Marcellus classem Zanclæis appulit oris.
Atque, ubi cuncta viro, cædesque exposta tyranni,
Ambiguæque hominum mentes; Carthaginis arma
Quos teneant, et quanta, locos; quod vulgus amicum
Duret Trojugenis; quantos Arethusa tumores
Concipiat, perstetque suas non pandere portas;
Incumbit bello, ac totam per proxima raptim
Armorum effundit flammato pectore pestem.
Non aliter Boreas, Rhodopes a vertice præceps
Cum sese immisit, decimoque volumine pontum
Expulit in terras, sequitur cum murmure molem
Ejecti maris, et stridentibus affremit alis.
  Prima Leontinos vastârunt prœlia campos,
Regnatam diro quondam Læstrygone terram.
Instabat ductor, cui tarde vincere Graias
Par erat, ac vinci, turmas. Ruit æquore toto;
(Femineum credas maribus concurrere vulgum)
Et Cereri placitos fecundat sanguine campos.
Sternuntur passim; pedibusque evadere letum
Eripuit rapidus Mavors. Ut cuique salutem
Promisit fuga, præveniens dux occupat ense.
  "Ite, gregem metite imbellem, ac succidite ferro,"
Clamat, cunctantes urgens umbone catervas.
"Pigro luctandi studio certamen in umbrâ

Molle pati docta, et gaudens splendescere olivo,
Stat, mediocre decus vincentûm, ignava juventus.
Hæc laus sola datur, si viso vincitis hoste."
  Ingruit, audito ductore, exercitus omnis;
Solaque, quod superest, secum certamina môrunt,
Quis dextrâ antistet, spoliisque excellat opimis.
Euboïci non, per scopulos illisa Caphareo,
Euripi magis unda furit; pontumve sonantem
Ejicit angusto violentius ore Propontis;
Nec fervet majore fretum rapiturque tumultu,
Quod ferit Herculeas extremo Sole columnas.
  Mite tamen dextræ decus inter prœlia tanta
Enituit famâ. Miles Tyrrhenus, (Asilo
Nomen erat) captus quondam ad Trasymena fluenta,
Servitium facile et dominantis mollia jussa
Expertus Beryæ, patrias remeârat ad oras
Sponte faventis heri; repetitisque impiger armis
Tum veteres Siculo casus Mavorte piabat.
Atque is, dum, medios inter, fera prœlia miscet,
Illatus Beryæ, cui, pacta ad regia misso
Pœnorum a populis, sociataque bella gerenti,
Ærato cassis munimine clauserat ora.
Invadit ferro juvenem, trepideque ferentem
Instabiles retro gressus prosternit arenâ.
At miser, auditâ victoris voce, trementem
Cunctantemque animam Stygiâ ceu sede reducens,
Cassidisa mento malefidæ vincula rumpit,
Jungebatque preces, atque addere verba parabat.
Sed, subito adspectu et noto conterritus ore,
Tyrrhenus ferrumque manu revocavit, et ultro
Talia cum gemitu lacrymis effudit obortis:
"Ne (quæso) supplex lucem dubiusque precare:
Fas hostem servare mihi. Multo optimus ille
Militiæ, cui postremum est primumque, tueri
Inter bella fidem. Tu letum evadere nobis
Das prior, et servas, nondum servatus ab hoste.
Haud equidem indignum memet, quæ tristia vidi,

Abnuerim, dignumque iterum in pejora revolvi,
Si tibi, per medios ignes mediosque per enses,
Non dederit mea dextra viam." Sic fatur, et ultro
Attollit, vitâque exæquat munera vitæ.
At, compos Siculâ primum certaminis orâ
Cœpti, Marcellus victricia signa, quieto
Agmine progrediens, Ephyræa ad mœnia vertit.
Inde Syracosias castris circumdedit arces.
Sed ferri languebat amor. Sedare monendo
Pectora cæca virûm, atque iras evellere, avebat.
Nec (renuant si forte sibi, et si mitia malle
Credant esse metum) laxis servatur omissa
Obsidio claustris; quin contra intentior ipse
Invigilat cautis, frontem imperterritus, armis:
Et struit arcanâ necopina pericula curâ.
Haud secus Eridani stagnis ripâve Caystri
Innatat albus olor, pronoque immobile corpus
Dat fluvio, et pedibus tacitas eremigat undas.
Interea, dum incerta labat sententia clausis,
Exciti populi atque urbes socia arma ferebant:
Incumbens Messana freto, minimumque revulsâ
Discreta Italiâ, atque Osco memorabilis ortu:
Tum Catane, nimium ardenti vicina Typhöeo,
Et generâsse Pios quondam celeberrima Fratres,
Et, cui non licitum fatis, Camarina, moveri.
Tum, quæ nectareis vocat ad certamen Hymetton,
Audax Hybla, favis, [palmisque] arbusta Selinus:
Et, justi quondam portûs, nunc litore solo
Subsidium infidum fugientibus æquora, Myle.
Necnon altus Eryx, necnon et vertice celso
Centuripæ, largoque virens Entella Lyæo,
Entella, Hectoreo dilectum nomen Acestæ.
Non Thapsos, non e tumulis glacialibus Acræ
Defuerunt: Agyrena manus, geminoque Lacone
Tyndaris attollens sese affluit. Altor equorum
Mille rapit turmam, atque hinnitibus aëra flammat,
Pulveream volvens Agragas ad inania nubem.
Ductor Grosphus erat, cujus cælata gerebat

Taurum parma trucem, pœnæ monimenta vetustæ.
Ille, ubi torreret subjectis corpora flammis,
Mutabat gemitus mugitibus: actaque veras
Credere erat stabulis armenta effundere voces.
Haud impune quidem: nam diræ conditor artis
Ipse suo moriens immugît flebile tauro.
  Venit, ab amne trahens nomen, Gela; venit Halæsa,
Et, qui præsenti domitant perjura, Palici,
Pectora supplicio; Trojanaque venit Acesta;
Quique per Ætnæos Acis petit æquora fines,
Et dulci gratam Nereïda perluit undâ.
Æmulus ille tuo quondam, Polypheme, calori,
Dum fugit agrestem violenti pectoris iram,
In tenues liquefactus aquas, evasit et hostem,
Et tibi victricem, Galatea, immiscuit undam.
Necnon qui potant Hypsamque Alabimque sonoros,
Et perlucentem splendenti gurgite Achaten:
Qui fontes, vage Chrysa, tuos, et pauperis alvei
Hipparin, ac facilem superari gurgite parco
Pantagiam, rapidique colunt vada flava Symæthi.
  Litora Thermarum, priscâ dotata Camœnâ,
Armavêre suos, quâ mergitur Himera ponto
Æolio. Nam dividuas se scindit in oras;
Nec minus occasus petit incita, quam petit ortus.
Nebrodes gemini nutrit divortia fontis,
Quo mons Sicaniâ non surgit ditior umbræ.
  Henna Deûm lucis sacram dedit ardua dextram.
Hîc specus, ingentem laxans telluris hiatum,
Cæcum iter ad Manes tenebroso limite pandit,
Quâ novus ignotas Hymenæus venit in oras.
Hac Stygius quondam, stimulante Cupidine, rector
Ausus adire diem; mœstoque Acheronte relicto,
Egit in illicitas currum per inania terras.
Tum raptâ præceps Hennæâ virgine flexit
Attonitos cœli visu, lucemque paventes,
In Styga rursus equos, et prædam condidit umbris.
  Romanos Petræa duces, Romana petivit

Fœdera Callipolis, lapidosique Enguion arvi,
Hadranum, Ergetumque simul, telâque superba
Lanigerâ Melite, et litus piscosa Calacte,
Quæque procelloso Cephalœdias ora profundo
Cœruleis horret campis pascentia cete,
Et qui, correptas sorbentem verticis haustu,
Atque iterum e fundo jaculantem ad sidera, puppes,
Tauromenitanâ cernunt de sede Charybdim.
Hæc Latium manus et Laurentia signa movebat.
Cætera Elissæis aderat gens Sicana votis.
Mille Agathyrna dedit, perflataque Trogilos Austris,
Mille Thoanteæ sedes Facelina Dianæ.
Tergemino venit numero fecunda Panormos,
Seu silvis sectere feras, seu retibus æquor
Verrere, seu cœlo libeat traxisse volucrem.
Non Herbesos iners, non Naulocha pigra pericli
Sederunt; non frondosis Morgentia campis
Abstinuit Marte infido: comitata Menæis
Venit Amastra viris, et parvo nomine Tisse,
Et Netum, et Mutyce, pubesque liquentis Achæti.
Sidonios Drepane, atque undæ clamosus Helorus,
Et mox servili vastata Triocala bello,
Sidonios Arbela ferox, et celsus Ietas,
Et bellare Tabas docilis, Cossyraque parva,
Nec major Megarâ Mute, concordibus ausis
Juvêre, et strato Gaulum spectabile ponto,
Cum sonat Halcyones cantu, nidosque natantes
Immotâ gestat, sopitis fluctibus, undâ.
Ipsa Syracusæ patulos urbs inclyta muros
Milite collecto variisque impleverat armis.
Ductores facilem impelli lætamque tumultûs
Vaniloquo pubem furiabant insuper ore:
"Nunquam hoste intratos muros, et quattuor arces;
Et Salaminiacis quantam Eoisque tropæis
Ingenio portûs urbs invia fecerit umbram!
Spectatum proavis, ter centum ante ora triremes
Unum naufragium, mersasque impune profundo

Clade pharetrigeri subnixas regis Athenas."
Flammabant vulgum geniti Carthagine fratres,
Pœni matre genus; sed quos, sub crimine pulsus
Urbe Syracosiâ, Libycis eduxerat oris
Trinacrius genitor, geminâque a stirpe parentùm
Astus miscebant Tyrios levitate Sicanâ.
  Quæ cernens ductor, postquam immedicabile visum
Seditio, atque ultro bellum surgebat ab hoste,
Testatus Divos Siculorum, amnesque, lacusque,
Et fontes, Arethusa, tuos, ad bella vocari
Invitum; quæ sponte diu non sumserit, hostem
Induere arma sibi; telorum turbine vasto
Aggreditur muros, atque armis intonat urbi.
Par omnes simul ira rapit; certantque, ruuntque.
Turris, multiplici surgens ad sidera tecto,
Exibat, tabulata decem cui crescere Graius
Fecerat, et multas nemorum consumserat umbras.
Armatam hinc igni pinum et devolvere saxa
Certabant, calidæque picis diffundere pestem.
  Huic procul ardentem jaculatus lampada Cimber
Conjicit, et lateri telum exitiabile figit.
Pascitur adjutus Vulcanus turbine venti,
Gliscentemque trahens turris per viscera labem,
Perque altam molem et toties crescentia tecta,
Scandit ovans, rapidisque vorat crepitantia flammis
Robora; et, ingenti simul exundante vapore
Ad cœlum, victor nitentia culmina lambit.
Implentur fumo, et nebulâ caliginis atræ;
Nec cuiquam evasisse datur: ceu fulminis ictu
Correptæ rapido, in cineres abiêre ruinæ.
  Par contra pelago miseris fortuna carinis.
Namque, ubi se propius tectis urbique tulêre,
Quâ portus muris pacatas applicat undas,
Improvisa novo pestis conterruit astu.
Trabs fabre teres, atque, erasis undique nodis,
Navali similis malo, præfixa gerebat
Uncæ tela manûs: ea celso ex aggere muri
Bellantes curvi rapiebat in aëra ferri

Unguibus, et mediam revocata ferebat in urbem.
Nec solos vis illa viros, quin sæpe triremem
Belligeræ rapuêre trabes, cum desuper actum
Incuterent puppi chalybem morsusque tenaces.
Qui, simul affixo vicina in robora ferro
Sustulerant sublime ratem, (miserabile visu!)
Per subitum rursus laxatis arte catenis,
Tantâ præcipitem reddebant mole profundo,
Ut totam haurirent undæ cum milite puppim.
His super insidiis angusta foramina murus
Arte cavata dabat, per quæ clam fundere tela
Tutum erat, opposito mittentibus aggere valli.
Nec sine fraude labos, arctâ ne rursus eodem
Spicula ab hoste viâ vicibus contorta redirent.
Calliditas Graia, atque astus pollentior armis,
Marcellum tantasque minas terrâque marique
Arcebat; stabatque ingens ad mœnia bellum.
Vir fuit Isthmiacis decus immortale colonis,
Ingenio facile ante alios telluris alumnos,
Nudus opum; sed cui cœlum terræque paterent.
Ille, novus pluvias Titan ut proderet ortu
Fuscatis tristis radiis; ille, hæreat, anne
Pendeat instabilis tellus; cur fœdere certo
Hunc affusa globum Tethys circumliget undis,
Noverat, atque unâ pelagi lunæque labores;
Et pater Oceanus quâ lege effunderet æstus.
Non illum mundi numerâsse capacis arenas
Vana fides: puppes etiam constructaque saxa
Femineâ traxisse ferunt contra ardua dextrâ.
Hic dum Italum ductorem astu Teucrosque fatigat,
Annabat centum late Sidonia velis
Classis subsidio, et scindebat cœrula rostris.
Erigitur subitas in spes Arethusia proles,
Adjungitque suas, portu progressa, carinas.
Nec contra Ausonius tonsis aptare lacertos
Addubitat, mersisque celer fodit æquora remis.
Verberibus torsêre fretum: salis icta frequenti

Albescit pulsu facies; perque æquora late
Spumat canenti sulcatus gurgite limes.
Insultant pariter pelago: ac Neptunia regna
Tempestate novâ trepidant. Tum vocibus æquor
Personat, et clamat scopulis clamoris imago.
Ac jam diffusus vacuâ bellator in undâ
Cornibus ambierat patulos ad prœlia fluctus,
Navali claudens humentem indagine campum.
  At, simili curvata sinu, diversa ruebat
Classis, et arctabat lunato cœrula gyro.
Nec mora: terrificis sævæ stridoribus æris,
Per vacuum late cantu resonante profundum,
Increpuêre tubæ, quîs excitus æquore Triton
Expavit tortæ certantia murmura conchæ.
Vix meminêre maris; tam vasto ad prœlia nisu
Incumbunt proni, positisque in margine puppis
Extremæ plantis, nutantes spicula torquent.
Sternitur effusis pelagi media area telis,
Celsaque anhelatis exsurgens ictibus alnus
Cœrula nigranti findit spumantia sulco.
  Ast aliæ latere atque incussi roboris ictu
Detergent remos: aliæ per viscera pinus
Transmissis ipso retinentur vulnere rostris,
Quo retinent. Medias inter, sublimior ibat
Terribilis visu puppis, quâ nulla per omne
Egressa est Libycis major navalibus ævum.
Sed quater hæc centum numeroso remige pontum
Pulsabat tonsis: veloque superba capaci
Cum rapidum hauriret Borean, et cornibus omnes
Colligeret flatus, lento se robore agebat,
Intraret fluctus solis si pulsa lacertis.
Procurrunt levitate agili, docilesque regentis
Audivisse manum, Latio cum milite, puppes.
  Has ut per lævum venientes æquor Himilco
In latus obliquas jussamque incurrere proram
Conspexit, propere, Divis in vota vocatis
Æquoris, intento volucrem de more sagittam
Assignat nervo: utque oculis libravit in hostem,

Et calamo monstravit iter, diversa relaxans
Brachia, deduxit vultu comitante per auras
In vulnus telum, ac residentis puppe magistri
Affixit plectro dextram: nec deinde regendâ
Puppe manus valuit, flectenti immortua clavo.
Dumque ad opem accurrit, ceu captâ, navita, puppe,
Ecce iterum fatoque pari nervoque sagitta
In medium perlapsa globum, transverberat ictu
Orba gubernacli subeuntem munera Taurum.
  Irrumpit Cumana ratis, quam Corbulo ductor
Lectaque complebat Stabiarum litore pubes.
Numen erat celsæ puppis vicina Dione.
Sed superingestis propior quæ subdita telis
Bella capessebat, mediâ subsedit in undâ,
Divisitque fretum. Clamantûm spumeus ora
Nereus implet aquis, palmæque, trahente profundo,
Luctantûm frustra summis in fluctibus exstant.
Hîc, audax irâ, magno per cœrula saltu
Corbulo transgressus (nam textam robore turrim
Appulerant nexæ ferri compage triremes)
Evadit tabulata super, flammâque comantem
Multifidâ pinum celso de culmine quassat.
Inde atros alacer pastosque bitumine torquet,
Amentante Noto, Pœnorum aplustribus ignes.
  Intrat diffusos pestis Vulcania passim,
Atque implet dispersa foros: trepidatur omisso
Summis remigio; sed enim tam rebus in arctis
Fama mali nondum tanti penetrârat ad imos.
At rapidus fervor, per pingues unguine tædas
Illapsus, flammis victricibus insonat alveo.
Quâ nondum tamen impulerat vim Dardana lampas,
Parcebatque vapor, saxorum grandine dirus
Arcebat, fatumque ratis retinebat, Himilco.
Hîc miser, igniferam dum ventilat aëre pinum,
Murali saxo per lubrica sanguine transtra
Volvitur in fluctus, Lychæi vulnere, Cydnus.
Fax nidore gravi fœdavit comminus auras,
Ambusto instridens pelago. Ferus inde citatum

Missile adoratâ contorquet Sabratha puppe:
Hammon numen erat Libycæ gentile carinæ,
Cornigerâque sedens spectabat cœrula fronte.
" Fer, pater, afflictis, fer," ait, " Garamantice vates,
Rebus opem, inque Italos da certa effundere tela.".
Has inter voces, tremulo venit agmine cornus,
Et Neptunicolæ transverberat ora Telonis.
  Urgebant nihilo levius jam in limine mortis,
Quos fuga præcipites partem glomerârat in unam
Puppis, adhuc vacuam tædæ: sed, proxima cursu
Fulmineo populatus, inevitabilis ardor
Correptam flammis involvit ovantibus alnum.
Primus, ope æquorei funis delapsus in undas,
Quâ nondum Stygios glomerabat Mulciber æstus,
Ambustus, sociûm remis aufertur Himilco.
Proxima nudârunt miserandi fata Batonis
Desertam ductore ratem. Bonus ille per artem
Crudo luctari pelago, atque exire procellas.
Idem, quid Boreas, quid vellet crastinus Auster,
Anteibat: nec pervigilem tu fallere vultum,
Obscuro quamvis cursu, Cynosura, valeres.
Is, postquam adversis nullus modus, " Accipe nostrum,
Hammon, sanguinem," ait, " spectator cladis iniquæ:"
Atque, acto in pectus gladio, dextrâ inde cruorem
Excipit, et large sacra inter cornua fundit.
  Hos inter Daphnis, deductum ab origine nomen
Antiquâ, fuit infelix; cui linquere saltus,
Et mutare casas infido marmore, visum.
At princeps generis quanto majora paravit
Intra pastorem sibi nomina! Daphnin amârunt
Sicelides Musæ: dexter donavit avenâ
Phœbus Castaliâ, et jussit, projectus in herbâ
Siquando caneret, lætos per prata, per arva,
Ad Daphnin properare greges, rivosque silere.
Ille ubi, septenâ modulatus arundine carmen,
Mulcebat silvas, non unquam tempore eodem

Siren assuetos effudit in æquore cantus:
Scyllæi tacuêre canes: stetit atra Charybdis;
Et lætus scopulis [sedavit] jubila Cyclops.
Progeniem hauserunt et nomen amabile flammæ.

Innatat ecce super transtris fumantibus asper
Ornytos, ac longam sibimet facit æquore mortem;
Qualis Oiliades, fulmen jaculante Minervâ,
Surgentes domuit fluctus ardentibus ulnis.
Transigitur validâ medius, dum se allevat, alni
Cuspide Marmarides Scyron. Pars subnatat undâ
Membrorum, pars exstat aquis; totumque per æquor
Portatur, rigido (miserandum!) immortua rostro.
Accelerant puppes utrimque, atque ora ruentûm
Sanguinei feriunt remorum adspergine rores.
Ipse adeo senis ductor Rhœteïus ibat
Pulsibus, et valido superabat remige ventos.
Quam rapidis puppem manibus frenare Lilæus
Dum tentat, sævâ truncatur membra bipenni;
Ac fert hærentes trabibus ratis incita palmas.

Sicania Æoliden portabant transtra Podætum.
Hic, ævo quamquam nondum excessisset ephebos,
Seu lævi traxêre Dei, seu fervida corda,
(Nec sat maturus laudum) bellique cupido,
Arma puer niveis aptârat picta lacertis,
Et freta gaudebat celsâ turbare Chimærâ.
Jamque super Rutulâ, super et Garamantide pinu,
Ibat ovans, melior remo meliorque sagittâ:
Et jam turrigerum demerserat æquore Nessum:
(Heu puero malesuada rudi nova gloria pugnæ!)
Dum cristam galeæ trucis exuviasque precatur
De duce Marcello Superos temerarius, hastâ
Excepit raptim vulnus letale remissâ.
Pro qualis! seu splendentem sub sidera nisu
Exigeret discum, jaculo seu nubila supra
Surgeret, aligeras ferret seu pulvere plantas
Vix tacto, vel dimensi spatia improba campi
Transiret velox saltu, decuêre labores.
Sat prorsus, sat erat decoris discrimine tuto,

Sat laudis. Cur fata, puer, majora petebas?
Illum, ubi labentem pepulerunt tela sub undas,
Ossa Syracosio fraudatum naufraga busto,
Fleverunt freta, fleverunt Cyclopia saxa,
Et Cyane, et Anapus, et Ortygie Arethusa.

Parte aliâ Perseus (puppim hanc Tiberinus agebat)
Quâque vehebatur Crantor Sidonius, Io,
Concurrunt. Injecta ligant hinc vincula ferri
Atque illinc, steteruntque rates ad prœlia nexæ.
Nec jaculo aut longe certatur arundine fusâ;
Comminus at gladio terrestria prœlia miscent.
Perrumpunt Itali, quâ cædes prima reclusit,
Monstravitque viam. Vastas hic mole catenas
Hortatur socios et vincla abrumpere ferri,
Ac parat hostili resolutâ puppe receptos
Avehere, et paribus pelago diducere ab armis.

Ætnæo Polyphemus erat nutritus in antro;
Atque inde antiquæ nomen feritatis amabat.
Ubera præbuerat parvo lupa: corporis alti
Terribilis moles, mens aspera, vultus in irâ
Semper, et ad cædes Cyclopia corde libido.
Isque, relaxatis membrorum pondere vinclis,
Impulerat puppim, et mergebat gurgite tonsas:
Duxissetque ratem, pressâ Laronius hastâ
Ni propere duro, nitentem exsurgere, velox
Affix'et transtro. Vix morte incepta remittit.
Namque, manus servat dum suetos languida ductus,
Ignavum summa attraxit super æquora remum.
Perculsi cuneo Pœni densentur in unum,
Quod caret hoste, latus: subito cum pondere victus,
Insiliente mari, submergitur alveus undis.

Scuta virûm, cristæque, et inerti spicula ferro,
Tutelæque Deûm, fluitant. Hic robore fracto
Pugnat inops chalybis, seseque in prœlia rursus
Armat naufragio: remis male fervidus ille
Festinat spoliare ratem, discrimine nullo
Nautarum interdum convulsa sedilia torquens.

Non plectro ratis, aut frangendæ in vulnera proræ,
Parcitur; et pelago repetuntur nantia tela.
Vulneribus patulis intrat mare. Mox sua ponto
Singultante animâ propulsa refunditur unda.
  Nec desunt, qui correptos amplexibus arctis
Immergant pelago, et, jaculis cessantibus, hostem
Morte suâ perimant. Remeantûm gurgite mentes
Crudescunt, ac, pro ferro, stat fluctibus uti.
Haurit sanguineus contorta cadavera vortex.
Hinc clamor, gemitus illinc, mortesque, fugæque,
Remorumque fragor, flictuque sonantia rostra.
Perfusum bello fervet mare. Fessus acerbis,
Terga fugâ celeri Libyæ convertit ad oras,
Exiguâ sese furatus Himilco carinâ.
  Concessêre mari tandem Graiusque Libysque;
Et jam captivæ vinclis ad litora longo
Ordine ducuntur puppes. Flagrantibus alto
Stant aliæ tædis. Splendet lucente profundo
Mulciber, et tremulâ vibratur imagine pontus.
Ardet nota fretis Cyane, pennataque Siren:
Ardet et Europe, nivei sub imagine tauri
Vecta Jovi, ac prenso transmittens æquora cornu:
Et quæ, fusa comas, curvum per cœrula piscem
Nereïs humenti moderatur roscida freno.
Uritur undivagus Python, et corniger Hammon,
Et, quæ Sidonios vultus portabat Elissæ,
Bis ternis ratis ordinibus grassata per undas.
At vinclis trahitur cognata in litora Anapus,
Gorgoneasque ferens ad sidera Pegasus alas.
Ducitur et Libyæ puppis signata figuram,
Et Triton captivus, et ardua rupibus Ætne,
Spirantis rogus Enceladi, Cadmeaque Sidon.
  Nec mora, quin trepidos hac clade irrumpere muros,
Signaque ferre Deûm templis, jam jamque fuisset,
Ni subito importuna lues inimicaque pestis,
Invidiâ Divûm pelagique labore parata,
Polluto, miseris rapuisset gaudia, cœlo.

Criniger æstiferis Titan fervoribus auras,
Et patulam Cyanen lateque palustribus undis
Stagnantem, Stygio Cocyti opplevit odore;
Temporaque auctumni, lætis florentia donis,
Fœdavit, rapidoque accendit fulminis igni.
Fumabat crassus nebulis caliginis aër.:
Squalebat tellus, vitiato fervida dorso;
Nec victum dabat, aut ullas languentibus umbras:
Atque ater piceâ vapor exspirabat in æthrâ.
   Vim primi sensêre canes: mox nubibus atris
Fluxit deficiens, pennâ labente, volucris:
Inde feræ silvis sterni: tum serpere labes
Tartarea, atque haustis populari castra maniplis.
Arebat lingua, et gelidus per viscera sudor
Corpore manabat tremulo: descendere fauces
Abnuerant siccæ jussorum alimenta ciborum.
Aspera pulmonem tussis quatit, et per anhela
Igneus efflatur sitientûm spiritus ora.
Lumina, ferre gravem vix sufficientia lucem,
Uncâ nare jacent, saniesque immixta cruore
Exspuitur, membrisque cutis tegit ossa peresis.
Heu dolor! insignis notis bellator in armis
Ignavo rapitur leto. Jactantur in ignem
Dona superba virûm, multo Mavorte parata.
Succubuit medicina malis. Cumulantur acervo
Labentûm, et magno cineres sese aggere tollunt.
Passim etiam deserta jacent inhumataque late
Corpora, pestiferos tetigisse timentibus artus.
   Serpit pascendo crescens Acherusia pestis;
Nec leviore quatit Trinacria mœnia luctu;
Pœnorumque parem castris fert atra laborem.
Æquato par exitio, et communis ubique
Ira Deûm, atque eadem leti versatur imago.
Nulla tamen Latios fregit vis dura malorum,
Incolumi ductore, viros; cladem que rependit
Unum inter strages tutum caput. Ut gravis ergo
Primum letiferos repressit Sirius æstus,
Et minuêre avidæ mortis contagia pestes;

Ceu, sidente Noto cum se maria alta reponunt,
Propulsâ invadit piscator cærula cymbâ;
Sic tandem ereptam morbis grassantibus armat
Marcellus pubem, lustratis rite maniplis.
  Circumstant alacres signa; auditisque tubarum
Respirant læti clangoribus. Itur in hostem;
Et, si fata ferant, juvat inter prœlia ferro
Posse mori. Sociûm miseret, qui, sorte pudendâ,
In morem pecudum effudêre cubilibus atris
Illaudatam animam. Tumulos inhonoraque busta
Respiciunt, et, vel nullo jacuisse sepulcro,
Quam debellari morbis, placet. Ardua primus
Ad muros dux signa rapit. Tenuata jacendo
Et macie, galeis abscondunt ora; malusque,
Ne sit spes hosti, velatur casside pallor.
  Infundunt rapidum convulsis mœnibus agmen,
Condensique ruunt: tot bellis invia tecta,
Totque uno introitu capiuntur militis arces.
Totum, quâ vehitur Titan, non ulla per orbem
Tum sese Isthmiacis æquâssent oppida tectis.
Tot delubra Deûm, totque intra mœnia portus;
Adde fora, et celsis suggesta theatra columnis,
Certantesque mari moles: adde ordine longo
Innumeras spatioque domos, æquare superbas
Rura. Quid, inclusos porrecto limite longis
Porticibus, sacros juvenum certamine lucos?
Quid tot captivis fulgentia culmina rostris?
Armaque fixa Deis, aut quæ Marathonius hostis
Perdidit, aut Libyâ quæ sunt advecta subactâ?
Hîc Agathocleis sedes ornata tropæis:
Hîc mites Hieronis opes: hîc sancta vetustas
Artificum manibus. Non usquam clarior illo
Gloria picturæ sæclo. Non [æra juvabat
Quæsîsse ex Ephyre; fulvo haud certaverit auro]
Vestis, spirantes referens subtemine vultus,
Quos radio cælat Babylon, vel murice picto
Læta Tyros, quæque Attalicis variata per artem
Aulæis scribuntur acu, aut Memphitide telâ.

Jam simul argento fulgentia pocula, mixtâ
Quîs gemmâ quæsitus honos; simulacra Deorum,
Numen ab arte datum servantia: munera Rubri
Præterea ponti, depexaque vellera ramis,
Femineus labor. His tectis opibusque potitus
Ausonius ductor, postquam sublimis ab alto
Aggere despexit trepidam clangoribus urbem,
Inque suo positum nutu, stent mœnia regum,
An nullos oriens videat lux crastina muros,
Ingemuit nimium juris; tantumque licere
Horruit; et, propere revocatâ militis irâ,
Jussit stare domos, indulgens templa vetustis
Incolere atque habitare Deis. Sic parcere victis
Pro prædâ fuit; et, sese contenta, nec ullo
Sanguine pollutis plausit Victoria pennis.
Tu quoque ductoris lacrymas, memorande, tulisti,
Defensor patriæ. Meditantem in pulvere formas,
Nec turbatum animi, tantâ feriente ruinâ,
[Ignarus miles vulgi te sorte peremit.]
At reliquum vulgus, resolutâ in gaudia mente,
Certârunt victi victoribus. Æmulus ipse
Ingenii Superûm, servando condidit urbem.
Ergo exstat sæclis, stabitque insigne tropæum,
Et dabit antiquos ductorum noscere mores.
Felices populi! si, quondam ut bella solebant,
Nunc quoque inexhaustas pax nostra relinqueret urbes.
At, ni cura viri, qui nunc dedit otia mundo,
Effrenum arceret populandi cuncta furorem,
Nudâssent avidæ terrasque fretumque rapinæ.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER XV.

At nova Romuleum carpebat cura senatum,
Quis trepidas gentes Martemque subiret Iberum,
Attritis rebus. Geminus jacet hoste superbo
Scipio, belligeri, Mavortia pectora, fratres.
Hinc metus, in Tyrias ne jam Tartessia leges
Concedat tellus, propioraque bella pavescat.
Anxia turba Patrum quasso medicamina mœsti
Imperio circumspectant, Divosque precantur,
Qui laceris ausit ductor succedere castris.
  Absterret juvenem, patrios patruique piare
Optantem Manes, tristi conterrita luctu,
Et reputans annos, cognato sanguine turba:
Si gentem petat infaustam, inter busta suorum
Decertandum hosti, qui fregerit arma duorum,
Qui consulta ducum, ac flagret meliore Gradivo.
Nec promtum teneris immania bella lacertis
Moliri, regimenque rudi deposcere in ævo.
  Has, lauri residens juvenis viridante sub umbrâ,
Ædibus extremis, volvebat pectore curas;
Cum subito assistunt, dextrâ lævâque per auras
Allapsæ, haud paulum mortali major imago,
Hinc Virtus, illinc virtuti inimica Voluptas.
Altera Achæmenium spirabat vertice odorem,
Ambrosias diffusa comas, et veste refulgens,
Ostrum quâ fulvo Tyrium suffuderat auro:

Fronte decor quæsitus acu, lascivaque crebras
Ancipiti motu jaciebant lumina flammas.
Alterius dispar habitus, frons hirta, nec unquam
Compositâ mutata comâ: stans vultus, et ore
Incessuque viro propior, lætique pudoris,
Celsa humeros, niveæ fulgebat stamine pallæ.
  Occupat inde prior, promissis fisa, Voluptas:
"Quis furor hic, non digne puer, consumere bello
Florem ævi? Cannæne tibi, graviorque palude
Mæonius Stygiâ lacus excessêre, Padusque?
Quem tandem ad finem bellando fata lacesses?
Tune etiam tentare paras Atlantica regna,
Sidoniasque domos? Moneo, certare periclis
Desine, et armisonæ caput objectare procellæ.
Ni fugis hos ritus, Virtus te sæva jubebit
Per medias volitare acies, mediosque per ignes.
Hæc patrem patruumque tuos, hæc prodiga Paulum,
Hæc Decios, Stygias Erebi detrusit ad undas;
Dum cineri titulum, memorandaque nomina bustis
Prætendit, nec sensuræ, quid gesserit, umbræ.
At, si me comitere, puer, non limite duro
Jam tibi decurrat concessi temporis ætas.
Haud unquam trepidos abrumpet buccina somnos:
Non glaciem Arctoam, non experiêre furentis
Ardorem Cancri, nec mensas sæpe cruento
Gramine compositas: aberunt sitis aspera, et haustus
Sub galeâ pulvis, partique timore labores:
Sed current albusque dies, horæque serenæ;
Et molli dabitur victu sperare senectam.
Quantas ipse Deus lætos generavit in usus
Res homini, plenâque dedit bona gaudia dextrâ!
Atque idem, exemplar lenis mortalibus ævi,
Imperturbatâ placidus tenet otia mente.
Illa ego sum, Anchisæ Venerem Simoëntis ad undas
Quæ junxi, generis vobis unde editus auctor.
Illa ego sum, verti Superûm quæ sæpe parentem
Nunc avis in formam, nunc torvi in cornua tauri.
ic adverte aures. Currit mortalibus ævum,

Nec nasci bis posse datur: fugit hora, rapitque
Tartareus torrens; ac secum ferre sub umbras,
Siqua animo placuêre, negat. Quis, luce supremâ,
Dimisisse meas sero non ingemit horas?"
Postquam conticuit, finisque est addita dictis,
Tum Virtus: "Quasnam juvenem florentibus," inquit,
"Pellicis in fraudes annis, vitæque tenebras,
Cui ratio et magnæ cœlestia semina mentis
Munere sunt concessa Deûm? Mortalibus alti
Quantum Cœlicolæ, tantumdem animalibus isti
Præcellunt cunctis. Tribuit namque ipsa minores
Hos terris Natura Deo: sed fœdere certo
Degeneres tenebris animas damnavit Avernis.
At, quîs ætherei servatur seminis ortus,
Cœli porta patet. Referam quid cuncta domantem
Amphitryoniaden? quid, cui, post Seras et Indos,
Captivo Liber cum signa referret ab Euro,
Caucaseæ currum duxêre per oppida tigres?
Quid suspiratos magno in discrimine nautis
Ledæos referam fratres, vestrumque Quirinum?
Nonne vides, hominum ut celsos ad sidera vultus
Sustulerit Deus, ac sublimia finxerit ora,
Cum pecudes, volucrumque genus, formasque ferarum,
Segnem atque obscœnam passim stravisset in alvum?
Ad laudes genitum, capiat si munera Divûm
Felix, ad laudes hominum genus. Huc, age, paulum
Adspice, (nec longe repetam) modo Roma minanti
Impar Fidenæ, contentaque crescere asylo,
Quo sese extulerit dextris! Idem adspice, late
Florentes quondam luxus quas verterit urbes!
Quippe nec ira Deûm tantum, nec tela, nec hostes,
Quantum sola noces animis illapsa Voluptas.
Ebrietas tibi fida comes, tibi Luxus, et atris
Circa te semper volitans Infamia pennis:
Mecum Honor, ac Laudes, et læto Gloria vultu,
Et Decus, ac niveis Victoria concolor alis.

Me cinctus lauro producit ad astra triumphus.
Casta mihi domus, et celso stant colle penates:
Ardua saxoso perducit semita clivo.
Asper principio (nec enim mihi fallere mos est)
Prosequitur labor. Annitendum intrare volenti:
Nec bona censendum, quæ Fors infida dedisse,
Atque eadem rapuisse, valet. Mox celsus ab alto
Infra te cernes hominum genus. Omnia contra
Experienda manent, quam spondet blanda Voluptas.
Stramine projectus duro, patiêre sub astris
Insomnes noctes; frigusque famemque domabis.
Idem justitiæ cultor, quæcumque capesses,
Testes factorum stare arbitrabere Divos.
Tunc, quoties patriæ rerumque pericula poscent,
Arma feres primus: primus te in mœnia tolles
Hostica: nec ferro mentem vincêre, nec auro.
Hinc tibi non Tyrio vitiatas murice vestes,
Nec donum deforme viro fragrantis amomi:
Sed dabo, qui vestrum sævo nunc Marte fatigat
Imperium, superare manu, laurumque superbam
In gremio Jovis excisis deponere Pœnis."
Quæ postquam cecinit sacrato pectore Virtus,
Exemplis lætum, vultuque audita probantem,
Convertit juvenem. Sed enim indignata Voluptas
Non tenuit voces. "Nil vos jam demoror ultra,"
Exclamat. "Venient, venient mea tempora quondam,
Cum docilis nostris magno certamine Roma
Serviet imperiis, et honos mihi habebitur uni."
Sic, quassans caput, in nubes se sustulit atras.
At juvenis, plenus monitis, ingentia corde
Molitur, jussæque calet virtutis amore.
Ardua Rostra petit, nullo fera bella volente;
Et gravia ancipitis deposcit munera Martis.
Arrecti cunctorum animi. Pars lumina patris,
Pars credunt torvos patrui revirescere vultus.
Sed, quamquam instinctis, tacitus tamen ægra periclis

Pectora subrepit terror; molemque paventes
Expendunt belli, et numerat favor anxius annos.
Dumque ea confuso percenset murmure vulgus,
Ecce, per obliquum cœli, squalentibus auro
Effulgens maculis, ferri inter nubila visus
Anguis, et ardenti radiare per aëra sulco,
Quâque ad cœliferi tendit plaga litus Atlantis,
Perlabi resonante polo. Bis terque coruscum
Addidit augurio fulmen pater, et vaga late
Per subitum moto strepuêre tonitrua mundo.
Tum vero capere arma jubent, genibusque salutant
Submissi augurium; ac iret, quâ ducere Divos
Perspicuum, et patrio monstraret semita signo.
Certatim comites rerum bellique ministros
Agglomerant sese, atque acres sociare labores
Exposcunt, laudumque loco est ïsdem esse sub armis.
Tum nova cœruleum descendit classis in æquor.
It comes Ausonia, atque in terras transit Iberas.
Ut, cum sæva fretis immisit prœlia, Corus
Isthmon curvatâ sublime suberigit undâ,
Et, spumante ruens per saxa gementia fluctu,
Ionium Ægæo miscet mare. Celsus in arma
Emicat, ac primâ stans Scipio puppe profatur:
"Dive tridentipotens, cujus maria ire per alta
Ordimur, si justa paro, decurrere classi
Da, pater, ac nostros ne sperne juvare labores.
Per pontum pia bella veho."— Levis inde, secundâ
Adspirans aurâ, propellit carbasa flatus.
Jamque agiles, Tyrrhena sonant quâ cœrula, puppes
Ausonium evasêre latus, Ligurumque citatis
Litora transmittunt proris. Hinc gurgite ab alto
Tellurem procul irrumpentem in sidera cernunt,
Aërias Alpes. Occurrunt mœnia, Graiis
Condita, Massiliæ. Populis hæc cincta superbis,
Barbarus immani cum territet accola ritu,
Antiquæ morem patriæ cultumque habitumque
Phocaïs armiferas inter tenet hospita gentes.

Hinc legit Ausonius sinuatos gurgite ductor
Anfractus pelagi. Nemoroso vertice celsus
Apparet collis, fugiuntque in nubila silvæ
Pyrenes: tunc Emporiæ, veteresque per ortus
Graiorum vulgus, tunc hospita Tarraco Baccho.
Considunt portu: securæ gurgite clauso
Stant puppes: positusque labor terrorque profundi.
Nox similes morti dederat placidissima somnos:
Visa viro stare effigies ante ora parentis,
Atque hac adspectu turbatum voce monere:
"Nate, salus quondam genitoris, nate, parentis
Et post fata decus, bellorum dira creatrix
Evastanda tibi tellus, et cæde superbi
Ductores Libyæ cautâ virtute domandi,
Qui sua nunc trinis diducunt agmina castris.
Si conferre manum libeat, coëantque vocatæ
Hinc atque hinc acies, valeat quis ferre ruentes
Tergeminâ cum mole viros? Absiste labore
Ancipiti; sed nec segnis potiora capesse.
Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto,
Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.
Ut Libyæ sua, sic terris memorabile Iberis
Hæc caput est. Non ulla opibus certaverit auri,
Non portu, celsove situ, non dotibus arvi
Uberis, aut agili fabricanda ad tela vigore.
Invade, aversis, nate, hanc ductoribus urbem.
Nulla acies famæ tantum prædæve parârit."
Talia monstrabat genitor, propiusque monebat;
Cum juvenem sopor et dilapsa reliquit imago.
Surgit, et infernis habitantia numina lucis
Ac supplex patrios compellat nomine Manes:
"Este duces bello, et monstratam ducite ad urbem:
Vobis ultor ego; et, Sarrano murice fulgens,
Inferias mittam, fusis insignis Iberis,
Et tumulis addam sacros certamine ludos."
Progreditur, celeratque vias, et corripit agmen
Pernici rapidum cursu, camposque fatigat.
Sic, ubi prosiluit Pisæo carcere præceps,

Non solum ante alios, sed enim (mirabile dictu!)
Ante suos, it victor equus; currumque per auras
Haud ulli durant visus æquare volantem.
Jamque Hyperioniâ lux septima lampade surgens
Sensim attollebat propius subeuntibus arces
Urbis; et admoto crescebant culmina gressu;
Ac, pelago vectus, servatâ Lælius horâ,
Quam dederat ductor subigendæ ad mœnia classi,
A tergo affusis cingebat tecta carinis.
Carthago, impenso naturæ adjuta favore,
Excelsos tollit pelago circumflua muros.
Arctatas ponti fauces modica insula claudit,
Quâ Titan ortu terras adspergit Eoo.
At, quâ prospectat Phœbi juga sera cadentis,
Pigram in planitiem stagnantes egerit undas,
Quas auget veniens refluusque reciprocat æstus.
Sed gelidas a fronte sedet sublimis ad Arctos
Urbs imposta jugo, pronumque excurrit in æquor,
Et tuta æterno defendit mœnia fluctu.
Audax, ceu plano gradiens victricia campo
Ferret signa, jugum certabat scandere miles.
Aris ductor erat, qui contra, amplexus in arctis
Auxilium atque excelsa loci, præsepserat arcem.
Pugnabat natura soli: parvoque superne
Bellantûm nisu passim per prona voluti
Truncato instabiles fundebant corpore vitam.
Verum, ubi concessit pelagi revolubilis unda,
Et fluctus rapido fugiebat in æquora lapsu,
Quâque modo excelsæ sulcârant cœrula puppes,
Hac impune dabat Nereus transcurrere plantâ;
Hinc tacite nitens informidatus adire
Ductor Dardanius, subitam trahit æquore pubem,
Perque undas muris pedes advolat. Inde citati
A tergo accelerant, quâ fisus fluctibus Aris
Incustoditam sine milite liquerat urbem.
Tum prostratus humi, (miserandum!) victa catenis
Pœnus colla dedit, populumque addixit inermem.
Hanc oriens vidit Titan, cum surgeret, urbem

Vallari castris, captamque adspexit eamdem
Ocyus, Hesperio quam gurgite tingeret axem.
  Aurora ingrediens terris exegerat umbras.
Principio statuunt aras. Cadit ardua taurus
Victima Neptuno pariter, pariterque Tonanti.
Tum merita æquantur donis, ac præmia virtus
Sanguine parta capit. Phaleris hic pectora fulget;
Hic torque aurato circumdat bellica colla;
Ille nitet celsus muralis honore coronæ.
Lælius ante omnes, cui dextera clara domusque,
Ter denâ bove et æquorei certaminis alto
Donatur titulo, Pœnique recentibus armis
Rectoris. Tunc hasta viris, tunc Martia cuique
Vexilla, ut meritum, et prædæ libamina, dantur.
  Postquam perfectæ laudes hominumque Deûmque,
Captivæ spectantur opes, digestaque præda.
Hoc aurum Patribus, bello hæc Martique talenta,
Hoc regum donis, Divûm hoc ante omnia templis:
Cætera bellantûm dextræ pulchroque labori.
Quinetiam accitus populi regnator Iberi,
Cui sponsa, et sponsæ defixus in ossibus ardor;
Hanc, notam formæ, concessit lætus ovansque
Indelibatâ gaudenti virgine donum.
Tum, vacui curis, vicino litore mensas
Instituunt, festoque agitant convivia ludo.
Lælius affatur: "Macte, o venerande, pudici,
Ductor, macte animi. Cedat tibi gloria lausque
Magnorum heroum, celebrataque carmine virtus.
Mille Mycenæus qui traxit in æquora proras
Rector, et Inachiis qui Thessala miscuit arma,
Femineo sociûm violârunt fœdus amore.
Nullaque tum Phrygio steterant tentoria campo,
Captivis non plena toris: tibi barbara soli
Sanctius Iliacâ servata est Phœbade virgo."
Hæc, atque his paria, alterno sermone serebant;
Donec nox, atro circumdata corpus amictu,
Nigrantes invexit equos, suasitque quietem.
  Emathio interea tellus Ætola tumultu

Fervebat, Macetûm subitis perculsa carinis.
Proximus hinc hosti dextras jungebat Acarnan.
Causa novi motûs, Pœnis regique Philippo
In bellum Ausonium sociatæ fœdere vires.
Hic, gente egregius, veterisque ab origine regni
Æacidûm sceptris proavoque tumebat Achille.
Ille et nocturnis conterruit Oricon armis:
Quâque per Illyricum Taulantius incola litus
Exiguos habitat non ullo nomine muros,
Turbidus incessit telis. Ille, æquore vectus,
Nunc et Phæacum Thesprotiaque arva lacessens,
Epirum cassis lustrabat futilis ausis.
   Nunc et Anactoriâ signa ostentavit in orâ,
Ambraciosque sinus Pellæaque litora bello
Perfudit rapido. Pepulit vada fervida remis
Leucatæ, et Phœbi vidit citus Actia templa.
Nec portus Ithacæ, Laërtia regna, Samenque
Liquit inaccessam, fluctuque sonantia cano
Saxa Cephallenum, et scopulosis Neriton arvis.
Ille etiam, Pelopis sedes et Achaïa adire
Mœnia prægaudens, tristem Calydona Dianæ,
Œneasque domos, Curetica tecta, subibat,
Promittens contra Hesperiam sua prœlia Graiis.
   Tum lustrata Ephyre, Patræque, et regia Pleuron,
Parnassusque biceps, Phœboque loquentia saxa.
Ac, sæpe ad patrios bello revocante penates,
Cum modo Sarmaticus regna infestaret Orestes,
Aspera nunc Dolopum vis exundâsset in agros,
Incepto tamen haud facilis desistere vano,
Belli per Graias umbram circumtulit oras:
Donec, nunc pelago, nunc terrâ exutus, omisit
Spem positam in Tyriis, et supplex fœdera sanxit
Dardana; nec legem regno accepisse refugit.
   Tunc et Tyndarei Latias Fortuna Tarenti
Auxit opes laudemque simul. Nam perfida tandem
Urbs Fabio devicta seni, postremus in armis
Ductoris titulus cauti. Sollertia tutum

Tum quoque adepta decus, captis sine sanguine muris.
Namque, ut compertum, qui Punica signa regebat,
Femineâ exuri flammâ, tacitusque quietæ
Exin virtuti placuit dolus: ire sorori
(Nam castris erat in Rutulis) germanus amatæ
Cogitur, et magnis muliebria vincere corda
Pollicitis, si reclusas transmittere portas
Concedat Libycus rector; votique potitus,
Evicto Fabius Pœno circumdata telis
Incustoditâ penetravit mœnia nocte.
Sed quisnam aversos Phœbum tunc jungere ab urbe
Romuleâ dubitaret equos, qui tempore eodem
Marcellum acciperet letum oppetiisse sub armis?
Moles illa viri, calidoque habitata Gradivo
Pectora, et haud ullis unquam tremefacta periclis,
(Heu! quantum Hannibalem clarâ factura ruinâ!)
Procubuêre. Jacet campis Carthaginis horror;
Forsan Scipiadæ confecti nomina belli
Rapturus, si quis paulum Deus adderet ævo.
Collis Agenoreum dirimebat ab aggere vallum
Ausonio: Dauni Mavors consederat arvis:
Curarum comes, et summi Crispinus honoris
Marcello socius, communia bella ciebat.
Ad quem Marcellus: "Gestit lustrare propinquas
Mens silvas, medioque viros imponere monti,
Ne Libys occultis tumulum prior occupet ausis.
Si cordi est, te participem, Crispine, laboris
Esse velim: nunquam desunt consulta duobus."
Hæc ubi sedêre, ardentes attollere sese
Jamdudum certant in equos. Marcellus, ut arma
Aptantem natum adspexit lætumque tumultu,
"Vincis," ait, "nostros mirando ardore vigores.
Sit præmaturus felix labor. Urbe Sicanâ
Qualem te vidi, nondum permitteret ætas
Cum tibi bella, meo tractantem prœlia vultu.

Huc, decus, huc, nostrum, lateri te junge paterno;
Et me disce novum Martem tentare magistro."
Tum, pueri colla amplectens, sic pauca precatur:
"Summe Deûm, Libyco, faxis, de præside, nunc his,
His humeris tibi opima feram!"—Nec plura; sereno
Sanguineos fudit cum Jupiter æthere rores,
Atque atris arma adspersit non prospera guttis.
Vixdum finitis intrârant vocibus arctas
Letiferi collis fauces, cum, turba volucris,
Invadunt Nomades jaculis, nimboque feruntur
Æthereo similes, cæcâ fundente latebrâ
Armatos in bella globos. Circumdata postquam
Nil restare videt virtus, quod debeat ultra
Jam Superis, magnum secum portare sub umbras
Nomen mortis avet. Tortæ nunc eminus hastæ
Altius insurgit, nunc sævit comminus ense.
Forsan et enâsset rapidi freta sæva pericli,
Ni telum adversos nati venisset in artus.
Tum patriæ tremuêre manus; laxataque luctu
Fluxerunt rigidis arma infelicia palmis.
Obvia nudatum transmittit lancea pectus;
Labensque impresso signavit gramina mento.
At, postquam Tyrius sæva inter prœlia ductor
Infixum adverso vidit sub pectore telum,
Immane exclamat: "Latias, Carthago, timere
Desine jam leges: jacet exitiabile nomen,
Ausonii columen regni. Sed dextera, nostræ
Tam similis, non obscuras mittatur ad umbras.
Magnanima invidiâ virtus caret."—Alta sepulcri
Protinus exstruitur, cœloque educitur, ara.
Convectant silvis ingentia robora: credas
Sidonium cecidisse ducem. Tum thura dapesque,
Et fasces, clypeusque viri, pompa ultima, fertur.
Ipse, facem subdens, "Laus," inquit, "parta perennis:
Marcellum abstulimus Latio! Deponere forsan
Gens Italûm tandem arma velit. Vos ite superbæ
Exsequias animæ, et cinerem donate supremi

Muneris officio: nunquam hoc tibi, Roma, negabo."
Alterius par atque eadem fortuna laborum
Consulis: exanimum sonipes ad signa revexit.
  Talia in Ausoniâ. Sed non et talis Iberis
Armorum eventus campis. Carthaginis omnes
Per subitum raptæ pernix victoria late
Terruerat gentes. Ducibus spes una salutis,
Si socias jungant vires. Ingentibus orsum
Auspiciis juvenem, ceu patria gestet in armis
Fulmina, sublimi vallatam vertice montis
Ex oculis urbem, cumulatam strage virorum,
Non toto rapuisse die, quâ Martius ille
Hannibal in terrâ consumto verterit anno,
Nec pube æquandam, nec opum ubertate, Saguntum.
  Proximus, applicito saxosis aggere silvis,
Tendebat, fratris spirans ingentia facta,
Hasdrubal. Hîc robur, mixtusque rebellibus Afris
Cantaber, hîc volucri Mauro pernicior Astur:
Tantaque majestas terrâ rectoris Iberâ,
Hannibalis quantus Laurenti terror in orâ.
  Forte dies priscum Tyriis sollennis honorem
Rettulerat, quo, primum orsi Carthaginis altæ
Fundamenta, novam cœpêre mapalibus urbem:
Et lætus, repetens gentis primordia, ductor
Festa coronatis agitabat gaudia signis,
Pacificans Divos. Fraternum læna nitebat
Demissa ex humeris donum, quam fœderis arcti
Trinacrius Libyco rex, inter munera, pignus
Miserat, Æoliis gestatum insigne tyrannis.
Auratâ puerum rapiebat ad æthera pennâ
Per nubes aquila, intexto librata volatu.
Antrum ingens juxta, quod acus simulavit in ostro,
Cyclopum domus. Hîc recubans, manantia tabo
Corpora letifero sorbet Polyphemus hiatu.
Circa fracta jacent excussaque morsibus ossa.
Ipse manu extentâ Laërtia pocula poscit,
Permiscetque mero ructatos ore cruores.
  Conspicuus Siculi Tyrius subteminis arte,

Gramineas pacem Superûm poscebat ad aras:
Ecce, inter medios, hostilia nuntius arma,
Quadrupedante invectus equo, adventare ferebat.
Turbatæ mentes, imperfectusque Deorum
Cessit honos: ruptis linquunt altaria sacris:
Clauduntur vallo: tenuemque ut roscida misit
Lucem Aurora polo, rapiunt certamina Martis.
Audax Scipiadæ stridentem Sabbura cornum
Excepit; geminæque acies velut omine motæ.
Exclamat Latius ductor, "Prima hostia vobis,
Sacrati Manes, campo jacet. En, age, miles,
In pugnam et cædes, qualis spirantibus ire
Assuêras ducibus, talis rue."—Dumque ea fatur,
Incumbunt. Mycorum Lænas, Cirtamque Latinus,
Et Thysdrum Maro, et incestum Catilina Nealcen
Germanæ thalamo obtruncat. Cadit obvius acri
Carthalo Nasidio, Libycæ regnator arenæ.
Te quoque Pyrenes vidit conterrita tellus
Permixtum Pœnis, et vix credenda furentem,
Magnum Dardaniæ, Læli, decus; omnia felix
Cui natura dedit, nullo renuente Deorum.
Ille, foro auditus, cum dulcia solverat ora,
Æquabat Pyliæ Neleïa mella senectæ.
Ille, ubi suspensi Patres, et curia vocem
Posceret, ut cantu, ducebat corda senatûs.
Idem, cum subitum campo perstrinxerat aures
Murmur triste tubæ, tanto fervore ruebat
In pugnam atque acies, ut natum ad sola liqueret
Bella: nihil vitæ peragi sine laude placebat.
Tunc e furtivâ tractantem prœlia luce
Dejecit Galam. Sacris Carthaginis illum
Supposito mater partu subduxerat olim.
Sed stant nulla diu deceptis gaudia Divis.
Tunc Alabim, Murrum, atque Dracen, demisit ad umbras,
Femineo clamore Dracen extrema rogantem:
Hujus cervicem gladio, inter verba precesque,

Amputat: absciso durabant murmura collo.
At non ductori Libyco par ardor in armis.
Frondosi collis latebras ac saxa capessit
Avia: nec cædes extremave damna movebant
Agminis. Italiam profugus spectabat et Alpes,
Præmia magna fugæ. Tacitum dat tessera signum:
Dimissâ in colles pugnâ silvasque ferantur
Dispersi, et summam, quicumque evaserit, arcem
Pyrenes culmenque petat. Tum primus, honore
Armorum exuto, et parmâ celatus Iberâ,
In montes abit, atque volens palantia linquit
Agmina. Desertis Latius victricia signa
Immittit miles castris. Non urbe receptâ
Plus ullâ partum prædæ; tenuitque moratas
A cæde, ut Libycus ductor providerat, iras.
Fluminei veluti deprensus gurgitis undis,
Avulsâ parte inguinibus causâque pericli,
Enatat intento prædæ fiber avius hoste.
Impiger occultis Pœnus postquam abditur umbris,
Saxosæ fidens silvæ, majora petuntur
Rursus bella retro, et superari certior hostis.
Pyrenes tumulo clypeum cum carmine figunt,
"Hasdrubalis spolium Gradivo Scipio victor."
Terrore interea posito, trans ardua montis
Bebryciâ populos armabat Pœnus in aulâ,
Mercandi dextras largus, belloque parata
Prodigere in bellum facilis. Præmissa feroces
Augebant animos argenti pondera et auri,
Parta metalliferis longo discrimine terris.
Hinc nova complêrunt haud tardo milite castra
Venales animæ, Rhodani qui gurgite gaudent,
Quorum serpit Arar per rura pigerrimus undæ.
Jamque, hieme affectâ, mitescere cœperat annus.
Inde, iter ingrediens rapidum per Celtica rura,
Miratur domitas Alpes, ac pervia montis
Ardua, et Herculeæ quærit vestigia plantæ;
Germanique vias divinis comparat ausis.

Ut vero ventum in culmen, castrisque resedit
Hannibalis, "Quos Roma," inquit, "quos altius (oro)
Attollit muros, qui, post hæc mœnia fratri
Victa meo, stent incolumes? Sit gloria dextræ
Felix tanta, precor: neve usque ad sidera adîsse
Invideat lævus nobis Deus."—Agmine celso
Inde alacer, quâ munitum declivis ab alto
Agger monstrat iter, properatis devolat armis.
Non tanto strepuêre metu primordia belli:
Nunc geminum Hannibalem, nunc jactant bina coire
Hinc atque hinc castra, et pastos per prospera bella
Sanguine ductores Italo conjungere Martem,
Et duplicare acies; venturum ad mœnia cursu
Hostem præcipiti, et visurum hærentia portâ
Spicula, Elissæis nuper contorta lacertis.
His super infrendens sic secum Œnotria tellus:
"Tantone, heu Superi! spernor contemta furore
Sidoniæ gentis, quæ quondam, sceptra timentem
Nati, Saturnum nostris considere in oris,
Et regnare, dedi? Decima hæc jam vertitur æstas,
Ex quo proterimur. Juvenis, cui sola supersunt
In Superos bella, extremo de litore rapta
Intulit arma mihi; temeratisque Alpibus, ardens
In nostros descendit agros. Quot corpora texi
Cæsorum, stratis toties deformis alumnis!
Nulla mihi floret baccis felicibus arbor;
Immatura seges rapido succiditur ense;
Culmina villarum nostrum delapsa feruntur
In gremium, fœdantque suis mea regna ruinis.
Hunc etiam, vastis qui nunc sese intulit oris,
Perpetiar, miseras quærentem exurere belli
Relliquias? Tum me scindat vagus Afer aratro,
Et Libys Ausoniis commendet semina sulcis,
Ni cuncta, exsultant quæ latis agmina campis,
Uno condiderim tumulo."—Dum talia versat,
Et thalamos clausit nox atra hominumque Deûmque,
Tendit Amyclæi præceps ad castra nepotis.

Is tum, Lucanis cohibentem finibus arma,
Pœnum vicini servabat cæspite valli.
Hic juvenem aggreditur Latiæ telluris imago:
" Clausorum decus, atque, erepto, maxima Romæ
Spes Nero, Marcello, rumpe atque expelle quietem.
Magnum aliquid tibi, si patriæ vis addere fatis,
Audendum est, quod, depulso quoque mœnibus hoste,
Victores fecisse tremant. Fulgentibus armis
Pœnus inundavit campos, quâ Sena relictum
Gallorum a populis servat per sæcula nomen.
Ni propere alipedes rapis ad certamina turmas,
Serus deletæ post auxiliabere Romæ.
Surge, age; fer gressus. Patulos regione Metauri
Damnavi tumulis Pœnorum atque ossibus agros."
His dictis, abit, atque abscedens visa paventem
Attrahere, et fractis turmas propellere portis.
Rumpit, flammato turbatus corde, soporem,
Ac supplex, geminas tendens ad sidera palmas,
Tellurem Noctemque, et cœlo sparsa precatur
Astra, ducemque viæ tacito sub lumine Phœben.
Inde legit dignas tanta ad conamina dextras.
Quâque jacet Superi Larinas accola ponti,
Quâ duri bello gens Marrucina, fidemque
Exuere indocilis sociis Frentanus in armis;
Tum, quâ vitiferos domitat Prætutia pubes,
Læta laboris, agros, et pennâ, et fulmine, et undis
Hibernis, et Achæmenio velocior arcu,
Evolat. Hortator sibi quisque: "Age! perge! salutem
Ausoniæ ancipites Superi, et, stet Roma cadatne,
In pedibus posuêre tuis," clamantque, ruuntque.
Hortandi genus acer habet præcedere ductor.
Illum, augent cursus, annisi æquare sequendo,
Atque indefessi noctemque diemque feruntur.
At Roma, adversi tantum mala gliscere belli
Accipiens, trepidare metu, " nimiumque Neronem
Speravisse" queri, " atque uno sibi vulnere posse

Auferri restantem animam. Non arma, nec aurum,
Nec pubem, nec, quem fundant, superesse cruorem.
Scilicet Hasdrubalem invadat, qui ad prœlia soli
Hannibali satis esse nequit? Jam rursus, ubi arma
Avertisse suo cognôrit devia vallo,
Hæsurum portis Pœnum: venisse, superbo
Qui fratri certet, cui maxima gloria cedat
Urbis deletæ."—Fremit amens corde sub imo
Ordo Patrum, ac magno interea meditatur amore
Servandi decoris, quonam se fine minanti
Servitio eripiat, Divosque evadat iniquos.
  Hos inter gemitus, obscuro noctis opacæ
Succedit castris Nero, quæ conjuncta feroci
Livius Hasdrubali, vallo custode, tenebat.
  Belliger is quondam, scitusque accendere Martem,
Floruerat primo clarus pugnator in ævo.
Mox, falso læsus non æqui crimine vulgi,
Secretis ruris tristes absconderat annos.
Sed, postquam gravior moles terrorque periclo
Poscebat propiore virum, revocatus ad arma,
Tot cæsis ducibus, patriæ donaverat iram.
  At non Hasdrubalem fraudes latuêre recentûm
Armorum, quamquam tenebris nox texerat astus.
Pulveris in clypeis vestigia visa movebant,
Et, properi signum accursûs, sonipesque virique
Substricti corpus; bis clarum buccina signum
Præterea gemino prodebant juncta magistro
Castra regi. Verum, fratri si vita supersit,
Quî tandem licitum socias conjungere vires
Consulibus? Sed enim solum (dum vera patescant)
Cunctandi restare dolum, Martemque trahendi.
Nec consulta fugæ segni formidine differt.
  Nox, somni genitrix, mortalia pectora curis
Purgârat, tenebræque horrenda silentia alebant:
Erepit, suspensa ferens vestigia, castris,
Et muta elabi tacito jubet agmina passu.
Illunem nacti per rura tacentia noctem,
Accelerant, vitantque sonos: sed percita falli

Sub tanto motu tellus nequit. Implicat actas
Cæco errore vias; umbrisque ferentibus, arcto
Circumagit spatio sua per vestigia ductos.
Nam, quâ curvatas sinuosis flexibus amnis
Obliquat ripas, refluoque per aspera lapsu
In sese redit, hac, casso ducente labore,
Exiguum involvunt frustratis gressibus orbem;
Inque errore viæ tenebrarum munus ademtum.
Lux urget, panditque fugam. Ruit acer apertis
Turbo equitum portis; atque omnis ferrea late
Tempestas operit campos. Nondum arma manusque
Permixtæ; jam tela bibunt præmissa cruorem.
Hinc, jussæ Pœnum fugientem sistere, pennæ
Dictææ volitant; hinc lancea turbine nigro
Fert letum cuicumque viro, quem prenderit ictus.
Deponunt abitûs curam, trepidique coactas
Constituunt acies, et spes ad prœlia vertunt.
Ipse inter medios (nam rerum dura videbat)
Sidonius ductor, tergo sublimis ab alto
Quadrupedantis equi, tendens vocemque manusque,
"Per decora, extremo vobis quæsita sub axe,
Per fratris laudes, (oro) venisse probemus
Germanum Hannibalis. Latio Fortuna laborat
Adversis documenta dare, atque ostendere, quantus
Verterit in Rutulos domitor telluris Iberæ,
Suetus ad Herculeas miles bellare columnas.
Forsitan et pugnas veniet germanus in ipsas.
Digna viro, digna (obtestor) spectacula pleno
Corporibus properate solo. Quicumque timeri
Dux bello poterat, fratri jacet: unica nunc spes,
Et pœnâ et latebris infracto Livius ævo
Damnatum offertur vobis caput. Ite, agite! oro:
Sternite ductorem, cum quo concurrere fratri
Sit pudor; et turpi finem donate senectæ."
At contra Nero: "Quid cessas clusisse labores
Ingentis belli? Pedibus tibi gloria, miles,
Parta ingens: nunc accumula cœpta ardua dextrâ.
Heu! temere abducto liquisti robore castra,

Ni factum absolvit victoria. Præcipe laudem:
Adventu cecidisse tuo memorabitur hostis."
 Parte aliâ, insignis nudatis casside canis,
Livius: "Huc, juvenes, huc me spectate ruentem
In pugnas: quantumque meus patefecerit ensis,
Tantum intrate loci; et tandem præcludite ferro
Jam nimium patulas Pœnis grassantibus Alpes.
Quod ni veloci prosternimus agmina Marte,
Et fulmen subitum Carthaginis Hannibal adsit,
Qui Deus infernis quemquam nostrûm eximat umbris?"
Hinc, galeâ capite acceptâ, dicta horrida ferro
Sancit, et, obtectus senium, fera prœlia miscet.
Illum, per cuneos et per densissima campi,
Corpora tot dantem leto, quot spicula torsit,
Turbati fugêre Macæ, fugêre feroces
Autololes, Rhodanique comas intonsa juventus.
 Fatidicis Nabis veniens Hammonis arenis
Improba miscebat securus prœlia fati,
Seu tutante Deo; ac patriis spolia Itala templis
Fixurum vano tumidus promiserat ore.
Ardebat gemmâ Garamantide cœrula vestis,
Ut cum sparsa micant stellarum lumina cœlo;
Et gemmis galeam, clypeumque accenderat auro.
Casside cornigerâ dependens infula sacros
Præ se terrores Divûmque ferebat honorem.
Arcus erat pharetræque viro, atque incocta cerastis
Spicula; et armatus peragebat bella veneno.
Necnon, cornipedis tergo de more repostus,
Sustentata genu per campum pondera conti
Sarmatici prona adversos urgebat in hostes.
Tum quoque transfixum telo per membra, per arma,
Consulis ante oculos, magno clamore Sabellum
Asportabat ovans, et ovans Hammona canebat.
Non tulit hanc iram tantosque in corde tumores
Barbarico senior, telumque intorsit; et unâ
Prædam animamque simul victori victor ademit.

Assilit, audito tristis clamore ruinæ,
Hasdrubal, et cœptantem Arabum raptare peremto
Gemmiferi spolium cultûs, auroque rigentes
Exuvias, jaculum a tergo perlibrat ad ossa.
Jam correpta miser geminis velamina palmis
Carpebat propere, et tepidos nudaverat artus.
Concidit, et sacras vestes atque aurea fila
Reddidit exanimo, spoliatum lapsus in hostem.
At Canthus Rutulum, Canthus possessor arenæ
Quâ celebre invicti nomen posuêre Philæni,
Ditem ovium Rutulum obtruncat, cui mille sub altis
Lanigeræ balant stabulis. Ipse, otia molli
Exercens curâ, gelido nunc flumine soles
Frangebat nimios pecori, nunc lætus in herbâ
Tondebat niveæ splendentia vellera lanæ,
Aut, pecus e pastu cum sese ad tecta referret,
Noscentes matrem spectabat ovilibus agnos.
Occubuit clypei transfixo proditus ære,
Et sero ingemuit stabulis exîsse paternis.
  Acrius hoc Italûm pubes incurrit, et urget:
Ut torrens, ut tempestas, ut flamma corusci
Fulminis, ut Boream pontus fugit, ut cava currunt
Nubila, cum pelago cœlum permiscuit Eurus.
Proceræ stabant, Celtarum signa, cohortes,
Prima acies; hos impulsu cuneoque feroci
Laxat vis subita, et fessos errore viarum,
Nec soli faciles, longique laboris anhelos,
Avertit patrius genti pavor. Addere tergo
Hastas Ausonius, teloque instare sequaci,
Nec donare fugam. Cadit uno vulnere Thyrmis,
Non uno Rhodanus; profligatumque sagittâ
Lancea deturbat Morinum, et jam jamque cadentem.
Cedentes urget, totas largitus habenas,
Livius acer equo, et turmis abeuntibus infert
Cornipedem. Tunc aversi turgentia colla
Diripit ense Mosæ. Percussit pondere terram,
Cum galeâ ex alto lapsum, caput; ac residentem
Turbatus rapuit sonipes in prœlia truncum.

Hîc Cato (nam medio vibrabat et ipse tumultu)
"Si, primas," inquit, "bello cum amisimus Alpes,
Hic juveni oppositus Tyrio foret! Hei mihi! quanta
Cessavit Latio dextra! et quot funera Pœnis
Donârunt pravi suffragia tristia Campi!"
Jamque inclinabant acies, cunctisque pavorem
Gallorum induerat pavor, et Fortuna ruebat
Sidonia: ad Rutulos Victoria verterat alas.
Celsus, ceu primâ reflorescente juventâ,
Ibat Consul ovans, major majorque videri.
Ecce, trahens secum canentem pulvere turmam,
Ductor Agenoreus subit, intorquensque lacertis
Tela, sonat: "Cohibete fugam! Cui cedimus hosti?
Nonne pudet? Conversa senex marcentibus annis
Agmina agit. Nunc (quæso) mihi nunc dextera in armis
Degenerat, nostrique piget? Mihi Belus avorum
Principium, mihi cognatum Sidonia Dido
Nomen, et, ante omnes, Belo annumerandus Hamilcar
Est genitor: mihi, cui cedunt montesque lacusque,
Et campi atque amnes, frater: me magna secundum
Carthago putat Hannibali: me Bætis in oris
Æquant germano passæ mea prœlia gentes."
Talia dum memorat, medios ablatus in hostes,
Ut nova conspecti fulserunt Consulis arma,
Hastam præpropero nisu jacit. Illa, per oras
Ærati clypei et loricæ tegmina, summo
Incidit, haud felix, humero; parceque petitum
Perstrinxit corpus, nec multo tincta cruore:
Vana sed optanti promisit gaudia Pœno.
Turbati Rutuli, confusaque pectora visu
Terrifico. Tunc increpitans conamina Consul:
(Femineis læsum vana inter cornua corpus
Unguibus, aut palmis credas puerilibus ictum)
"Ite, docete, viri, Romanæ vulnera suêrint
Quanta afferre manus." Tum vero effunditur ingens
Telorum vis, et densâ sol vincitur umbrâ.

Jamque per extentos alternâ strage virorum
Corpora fusa jacent campos, demersaque in undam
Junxerunt cumulo crescente cadavera ripas.
Ut, cum venatu saltus exercet opacos
Dictynna, et lætæ præbet spectacula matri,
Aut Pindi nemora excutiens, aut Mænala lustrans,
Omnis Naïadum plenis comitata pharetris
Turba ruit, striduntque sagittiferi coryti.
Tum per saxa feræ, perque ipsa cubilia fusæ,
Per valles, fluviosque, atque antra virentia musco,
Multâ strage jacent: exsultat vertice montis
Gratam perlustrans oculis Latonia prædam.
  Audito ante alios senioris vulnere, rumpit
Per medios Nero sævus iter, visâque virorum
Æquali pugnâ, "Quid enim, quid deinde relictum est
Italiæ fatis? Hunc si non vincitis hostem,
Hannibalem vincetis?" ait. Ruit ocyus amens
In medios: Tyriumque ducem inter prima frementem
Agmina ut adspexit, rabidi ceu bellua ponti,
Per longum sterili ad pastus jactata profundo,
Cum procul in fluctu piscem male saucia vidit,
Æstuat, et, lustrans nantem sub gurgite prædam,
Absorbet late permixtum piscibus æquor.
Non telo mora, non dictis. "Haud amplius," inquit,
"Elabêre mihi. Non hîc nemora avia fallent
Pyrenes; nec promissis frustrabere vanis,
Ut quondam, terrâ fallax deprensus Iberâ,
Evâsti nostram mentito fœdere dextram."
  Hæc Nero, et intorquet jaculum: nec futilis ictus.
Nam latere extremo cuspis librata resedit.
Invadit stricto super hæc interritus ense;
Collapsique premens umbone trementia membra,
"Siqua sub extremo casu mandata referri
Germano vis forte tuo, portabimus," inquit.
Contra Sidonius: "Leto non terreor ullo.

Utere Marte tuo, dum nostris Manibus adsit
Actutum vindex. Mea si suprema referre
Fratri verba paras, mando, Capitolia victor
Exurat, cinerique Jovis permisceat ossa
Et cineres nostros."—Cupientem annectere plura,
Ferventemque irâ mortis, transverberat ense,
Et rapit infidum victor caput. Agmina fuso
Sternuntur duce, non ultra fidentia Marti.
  Jamque diem solisque vias nox abstulit atra,
Cum vires parco victu somnoque reducunt:
Ac, nondum remeante die, victricia signa,
Quâ ventum, referunt clausis formidine castris.
  Tum Nero, procerâ sublimia cuspide portans
Ora ducis cæsi, "Cannas pensavimus," inquit,
"Hannibal, et Trebiam, et Trasymeni litora tecum,
Fraterno capite. I, duplica nunc perfida bella,
Et geminas arcesse acies. Hæc præmia restant,
Qui tua transmissis optârint Alpibus arma."
Compressit lacrymas Pœnus, minuitque ferendo
Constanter mala; et, inferias in tempore dignas
Missurum fratri, clauso commurmurat ore.
Tum, castris procul amotis, adversa quiete
Dissimulans, dubia exclusit certamina Martis.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER XVI.

Bruttia mœrentem casus patriæque suosque
Hannibalem accepit tellus. Hîc, aggere septus,
In tempus posita ad renovandum bella coquebat:
Abditus ut silvâ, stabulis cum cesset ademtis,
Amisso, taurus, regno gregis, avia clauso
Molitur saltu certamina; jamque feroci
Mugitu nemora exterret, perque ardua cursu
Saxa ruit; sternit silvas, rupesque lacessit
Irato rabidus cornu; tremit omnis, ab alto
Prospectans scopulo, pastor nova bella parantem.
Sed vigor, hausurus Latium, si cætera Marti
Adjumenta forent, pravâ obtrectante suorum
Invidiâ revocare animos, ac stare negatâ
Cogebatur ope, et senio torpescere rerum.
Parta tamen formido manu, et tot cædibus olim
Quæsitus terror, velut inviolabile telis
Servabant sacrumque caput: proque omnibus armis,
Et castrorum opibus, dextrisque recentibus, unum
Hannibalis sat nomen erat. Tot dissona linguâ
Agmina, barbarico tot discordantia ritu
Corda virûm, mansêre gradu; rebusque retusis,
Fidas ductoris tenuit reverentia mentes.
Nec vero Ausoniâ tantum se lætus agebat
Dardanidis Mavors: jam terrâ cedit Iberâ
Auriferis tandem Phœnix depulsus ab arvis.

Jam Mago, exutus castris, agitante pavore,
In Libyam propero transmisit cœrula velo.
Ecce, aliud decus, haud uno contenta favore,
Nutribat Fortuna duci. Nam concitus Hannon
Adventabat, agens crepitantibus agmina cetris
Barbara, et indigenas serus raptabat Iberos.
Non ars, aut astus belli, vel dextera deerat,
Si non Scipiadæ concurreret. Omnia ductor
Magna adeo Ausonius majori mole premebat:
Ut Phœbe stellas, ut fratris lumina Phœben
Exsuperant, montesque Atlas, et flumina Nilus,
Ut pater Oceanus Neptunia cœrula vincit.
Vallantem castra (obscuro nam Vesper Olympo
Fundere non æquam trepidanti cœperat umbram)
Aggreditur Latius rector; subitoque tumultu
Cæduntur passim cœpti munimina valli
Imperfecta. Supercontexêre herbida lapsos
Pondera, et in tumuli concessit cæspes honorem.
Vix uni mens digna viro, novisse minores
Quam deceat, pretiumque operis sit tradere famæ.
Cantaber ingenio membrorum et mole timeri,
Vel nudus telis, poterat Larus. Hic fera, gentis
More, securigerâ miscebat prœlia dextrâ:
Et, quamquam fundi, se circum, pulsa videret
Agmina, deletâ gentilis pube catervæ,
Cæsorum implebat solus loca; seu foret hostis
Comminus, expleri gaudebat vulnere frontis
Adversæ: seu læva acies in bella vocaret,
Obliquo telum reflexum Marte rotabat.
At, cum pone ferox aversi in terga veniret
Victor, nil trepidans retro jactare bipennem
Callebat, nullâ belli non parte timendus.
Huic ducis invicti germanus turbine vasto
Scipio contorquens hastam, cudone comantes
Disjecit crines. Namque altius acta cucurrit
Cuspis, et elatâ procul est ejecta securi.
At juvenis, cui telum ingens accesserat ira,
Barbaricam, assiliens magno clamore, bipennem

Incutit. Intremuêre acies, sonuitque per auras
Pondere belligero pulsati tegminis umbo.
Haud impune quidem; remeans nam dextera ab ictu
Decisa est gladio, ac dilecto immortua telo.
Qui postquam murus miseris ruit, agmina concors
Avertit fuga confestim dispersa per agros.
Nec pugnæ species, sed pœnæ tristis imago,
Illa erat, hinc tantum cædentûm, atque inde ruentûm.
Per medios Hannon, palmas post terga revinctus,
Ecce trahebatur, lucemque (heu dulcia cœli
Lumina!) captivus, lucem inter vincla petebat.
Cui rector Latius: "Tanta, en, qui regna reposcant,
Quîs cedat toga et armiferi gens sacra Quirini!
Servitio si tam faciles, cur bella refertis?"
Hæc inter, celerare gradum, conjungat ut arma,
Hasdrubalem, ignarum cladis, prænuntius affert
Explorator eques: raptat dux obvia signa.
At, postquam optatam lætus contingere pugnam
Vidit, et ad letum magno venientia cursu
Agmina, suspiciens cœlum, "Nihil amplius," inquit,
"Vos hodie posco, Superi. Protrax'tis ad arma
Quod profugos, satis est. In dextrâ cætera nobis
Vota, viri: rapite! ite! precor. Vocat, ecce, furentes
Hinc pater, hinc patruus. Gemina o mihi numina belli!
Ducite, adeste; sequor. Dignas spectabitis (haud me
Præscia mens fallit) vestro jam nomine cædes.
Nam quis erit tandem campis telluris Iberæ
Bellandi modus? En, unquam lucebit in orbe
Ille dies, quo te armorum, Carthago, meorum
Adspiciam sonitus admotaque bella trementem?"
Dixerat: et raucus stridenti murmure clangor

Increpuit: tonuêre feris clamoribus astra.
Concurrunt: quantumque rapit violentia ponti,
Et Notus, et Boreas, et inexorabilis Auster,
Cum mergunt plenas tumefacta sub æquora classes;
Aut cum letiferos accendens Sirius ignes,
Torret anhelantem sævis ardoribus orbem;
Tantum acies hominumque ferox discordia ferro
Demetit. Haud ullus terrarum æquârit hiatus
Pugnarum damna: haud strages per inhospita lustra
Unquam tot dederit rabies horrenda ferarum.
Jam campi vallesque madent, hebetataque tela:
Et Libys occubuêre et amantes Martis Iberi.
Stat tamen una loco perfossis debilis armis,
Luctaturque acies, quâ concutit Hasdrubal hastam.
Nec finem daret ille dies animosaque virtus,
Ni perlapsa viro loricæ tegmine arundo,
Et parco summum violâsset vulnere corpus,
Suasissetque fugam. Rapido certamina linquit
In latebras evectus equo, noctisque per umbram
Ad Tartessiacos tendit per litora portus.
Proximus in pugnâ ductori Marte manuque
Regnator Nomadum fuerat; mox fœdere longo
Cultuque Æneadûm nomen Masinissa superbum.
Huic fesso, quos dura fuga et nox suaserat atra,
Carpenti somnos, subitus rutilante coruscum
Vertice fulsit apex, crispamque involvere visa est
Mitis flamma comam, atque hirtâ se spargere fronte.
Concurrunt famuli, et serpentes tempora circum
Festinant gelidis restinguere fontibus ignes.
At grandæva, Deûm prænoscens omina, mater,
"Sic sit, Cœlicolæ: portentaque vestra secundi
Condite," ait. "Duret capiti per sæcula lumen.
Ne vero, ne, nate, Deûm tu læta pavesce
Prodigia, aut sacras metue inter tempora flammas.
Hic tibi Dardaniæ promittit fœdera gentis;
Hic tibi regna dabit, regnis majora paternis,
Ignis, et adjunget Latiis tua nomina fatis."
Sic vates, juvenisque animum tam clara movebant

Monstra ; nec a Pœnis ulli virtutis honores.
Hannibal ipse etiam jam jamque modestior armis
[Ire videbatur, Martisque liquescere famâ.]
Aurora obscuri tergebat nubila cœli,
Vixque Atlantiadum rubefecerat ora sororum :
Tendit ad Ausonios, et adhuc hostilia castra.
Atque, ubi se vallo intulerat, ductorque benigno
Accepit Latius vultu, rex talibus infit :
"Cœlestûm monita et sacræ responsa parentis,
Dîsque tua, o Rutulûm rector, gratissima virtus,
Avulsum Tyriis huc me duxêre volentem.
Si tibi non segnes tua contra fulmina sæpe
Visi stare sumus, dignam te, nate Tonantis,
Afferimus dextram. Nec nos aut vana subegit
Incertæ mentis levitas, et mobile pectus ;
Aut spes et læti sectamur præmia Martis.
Perfidiam fugio, et perjuram ab origine gentem.
Tu, quando Herculeis finîsti prœlia metis,
Nunc ipsam belli nobiscum invade parentem.
Ille tibi, qui jam gemino Laurentia lustro
Possedit regna, et scalas ad mœnia Romæ
Admovet, in Libyam flammis ferroque trahendus."
Sic Nomadum ductor. Tunc dextrâ Scipio dextram
Amplexus, " Si pulchra tibi Mavorte videtur,
Pulchrior est gens nostra fide. Dimitte bilingues
Ex animo socios. Magna hinc te præmia claræ
Virtutis, Masinissa, manent : citiusque vel armis,
Quam gratæ studio, vincetur Scipio, mentis.
Cætera quæ in Libyam portari incendia suades,
Expediet tempus : nec enim sunt talia rerum
Non meditata mihi, et mentem Carthago fatigat."
Hinc juveni dona insignem velamine picto
Dat chlamydem, stratumque ostro, quem ceperat ipse
Dejecto victor Magone, animique probârat,
Cornipedem : tum, quâ Divûm libabat ad aras
Hasdrubal, ex auro pateram, galeamque comantem.

Exin, firmato sociali fœdere regis,
Vertendas agitat jam nunc Carthaginis arces.
Massylis regnator erat ditissimus oris,
Nec nudus virtute, Syphax : quo jura petebant
Innumeræ gentes, extremaque litore Tethys.
Multa viro terra, ac sonipes, et bellua, terror
Bellorum, necnon Marti delecta juventus.
Nec foret, aut ebore aut solido qui vinceret auro,
Gætulisve magis fucaret vellus ahenis.
Has adjungere opes avidus, reputansque laborem,
Si vertat rex ad Pœnos, dare vela per altum
Imperat, atque animo jam tum Africa bella capessit.
Verum, ubi perventum, et portus tenuêre carinæ,
Jam, trepidâ fugiens per proxima litora puppe,
Hasdrubal afflictis aderat nova fœdera quærens
Rebus, et ad Tyrios Massylia signa trahebat.
Audito, pariter populorum in regna duorum
Advenisse duces, qui totâ mole laborent,
Disceptentque armis, terrarum uter imperet orbi,
Celsus mente Syphax acciri in tecta benigne
Imperat, et tanto regni se tollit honore.
Tum, lætos volvens oculos adversa per ora,
Sic Latium affatur juvenem, ac prior incipit ultro :
" Quam te, Dardanida pulcherrime, mente serenâ
Accipio, intueorque libens ! quamque ora recordor
Lætus Scipiadæ ! Revocat tua forma parentem.
Nam repeto, Herculeas Erythia ad litora Gades
Cum, studio pelagi et spectandis æstibus undæ,
Venissem, magnos vicina ad flumina Bætis
Ductores miro quondam me cernere amore.
Tum mihi dona viri prædâ delecta tulêre,
Arma simul, regnoque meo tum cognita primum
Cornipedum frena, atque arcus, qui cedere nostris
Non nôrint jaculis ; veteres tribuêre magistros
Militiæ, qui dispersas sine lege catervas
Vestro formarent ritu ad certamina Martis.
Ast ego, cum vestro (in nostris quæ copia regnis)

Nunc auri ferrem, nivei nunc munera dentis,
Nil valui precibus. Solos sibi cepit uterque,
Quos cohibebat ebur vaginæ sectilis, enses.
Quare, age, lætus habe nostros intrare penates,
Ac, mea quando affert Libycum fortuna per undas
Ductorem, facili, quæ dicam, percipe mente.
Et vos, qui Tyriæ regitis Carthaginis arces,
Hasdrubal, huc aures, huc (quæso) advertite sensus.
"Quanta per Ausonios populos, torrentibus armis,
Tempestas ruat, et Latio suprema minetur,
Utque bibant Tyrium bis quinos sæva per annos
Sicana nunc tellus, nunc litora Ibera cruorem,
Cui nescire licet? Quin ergo tristia tandem
Considunt bella, et deponitis arma volentes?
Tu Libyâ, tu te Ausoniâ, cohibere memento.
Haud deformis erit vobis ad fœdera versis
Pacator mediusque Syphax."—Subjungere plura
Non passus, gentis morem arbitriumque senatûs
Scipio demonstrat; vanique absistere cœpti
Spe jubet; et Patres docet hæc expendere solos.
Suadendi modus hic: quodque est de parte diei
Exacti super, ad mensas et pocula vertunt.
Atque, epulis postquam finis, dant corpora somno,
Et dura in noctem curarum vincula solvunt.
Jamque novum terris pariebat limine primo
Egrediens Aurora diem, stabulisque subibant
Ad juga solis equi, necdum ipse adscenderat axem,
Sed prorupturis rutilabant æquora flammis:
Exigit e stratis corpus, vultuque sereno
Scipio contendit Massyli ad limina regis.
Illi mos patrius fetus nutrire leonum,
Et catulis rabiem atque iras expellere alendo.
Tum quoque fulva manu mulcebat colla jubasque,
Et fera tractabat ludentûm interritus ora.
Dardanium postquam ductorem accepit adesse,
Induitur chlamydem, regnique insigne vetusti
Gestat læva decus: cinguntur tempora vittâ

Albente, ac lateri de more adstringitur ensis.
Hinc in tecta vocat, secretisque ædibus hospes
Sceptrigero cum rege pari sub honore residunt.
Tum prior his infit terræ pacator Iberæ:
" Prima mihi, domitis Pyrenes gentibus, ire
Ad tua regna fuit properantem et maxima cura,
O sceptri venerande Syphax! nec me æquore sævus
Tardavit medio pontus. Non ardua regnis
Quæsumus aut inhonora tuis: conjunge Latinis
Unanimum pectus, sociusque accede secundis.
Non tibi Massylæ gentes, extentaque tellus
Syrtibus, et latis proavita potentia campis,
Amplius attulerint decoris, quam Romula virtus
Certâ juncta fide, et populi Laurentis honores.
Cætera quid referam? Non ullus scilicet ulli
Æquus Cœlicolûm, qui Dardana læserit arma."
Audivit læto Massylus et annuit ore,
Complexusque virum, " Firmemus prospera," dixit,
" Omina; nec votis Superi concordibus absint;
Cornigerumque Jovem Tarpeiumque ore vocemus."
Et simul exstructis cæspes surrexerat aris;
Victimaque admotæ stabat subjecta bipenni,
Cum subito abruptis fugiens altaria taurus
Exsiluit vinclis, mugituque excita late
Implevit tecta, et, fremitu suspiria rauco
Congeminans, trepidâ terrorem sparsit in aulâ.
Vittaque, majorum decoramen, fronte sine ullo
Delapsa attactu, nudavit tempora regis.
Talia Cœlicolæ casuro tristia regno
Signa dabant, sævique aderant gravia omina fati.
Hic fractum bello regem solioque revulsum,
Tempus erit, cum ducet agens ad templa Tonantis,
Qui tunc orabat socialia fœdera supplex.
His actis repetit portum, puppesque secundo
Dat vento, et notis reddit se Scipio terris.
Concurrêre avidæ gentes, variosque subacta
Pyrene misit populos. Mens omnibus una.
Concordes regem appellant, regemque salutant.

Scilicet hunc summum nôrunt virtutis honorem.
Sed, postquam miti rejecit munera vultu,
Ausonio non digna viro, patriosque vicissim
Edocuit ritus, et Romam nomina regum
Monstravit nescire pati, tum versus in unam,
Quæ restat, curam, nullo super hoste relicto,
Et Latios simul et vulgum Bætisque Tagique
Convocat, ac medio in cœtu sic deinde profatur:
"Quando ita Cœlicolûm nobis propensa voluntas
Annuit, extremo Libys ut dejectus ab orbe
Aut his occideret campis, aut, axe relicto
Hesperio, patrias exsul lustraret arenas;
Jam vestrâ tumulos terrâ celebrare meorum
Est animus, pacemque dare exposcentibus umbris.
Mente favete pari, atque aures advertite vestras.
Septima cum solis renovabitur orbita cœlo,
Quique armis ferroque valent, quique arte regendi
Quadrijugos pollent currus, quîs vincere plantâ
Spes est, et studium jaculis impellere ventos,
Adsint, et pulchræ certent de laude coronæ.
Præmia digna dabo, e Tyriâ spolia inclyta prædâ:
Nec quisquam nostri discedet muneris expers.
Sic donis vulgum laudumque cupidine flammat.
Jamque dies prædicta aderat, cœtuque sonabat
Innumero campus, simulatasque ordine justo
Exsequias rector lacrymis ducebat obortis.
Omnis Iber, omnis Latio sub nomine miles,
Dona ferunt, tumulisque super flagrantibus addunt.
Ipse, tenens nunc lacte, sacro nunc plena Lyæo
Pocula, odoriferis adspergit floribus aras.
Tum Manes vocat excitos; laudesque virorum
Cum fletu canit, et veneratur facta jacentûm.
Inde refert sese circo, et certamina prima
Inchoat, et rapidos cursus proponit equorum.
Fluctuat æquoreo fremitu rabieque faventûm,
Carceribus nondum reseratis, mobile vulgus,
tque fores oculis et limina servat equorum.
Jamque, ubi prolato sonuêre repagula signo,

Et toto prima emicuit vix ungula cornu,
Tollitur in cœlum furiali turbine clamor.
Pronique, ac similes certantibus, ore sequuntur
Quisque suos currus, magnâque volantibus îdem
Voce loquuntur equis. Quatitur certamine circus
Certantûm, ac nulli mentem non abstulit ardor.
Instant præcipites, et equos clamore gubernant.
Fulvus, arenosâ surgens tellure, sub auras
Erigitur globus, atque operit caligine densâ
Cornipedumque vias, aurigarumque labores.
Hic studio furit acris equi, furit ille magistri.
Hos patriæ favor, hos accendit nobile nomen
Antiqui stabuli. Sunt, quos spes grata fatiget,
Et nova ferre jugum cervix. Sunt, cruda senectus
Quos juvet, et longo sonipes spectatus in ævo.
Evolat ante omnes, rapidoque per aëra cursu
Callaïcus Lampon fugit, atque ingentia tranat
Exsultans spatia, et ventos post terga relinquit.
Conclamant, plausuque fremunt, votique peractam
Majorem credunt præcepto limite partem.
At, quîs interior cura, et prudentia circi
Altior, effusas primo certamine vires
Damnare, et cassis longe increpitare querelis
Indispensato lassantem corpora nisu:
"Quo nimius, quo, Cyrne, ruis?" (nam Cyrnus agebat)
"Verbera dimitte, et revoca moderatus habenas."
Heu surdas aures! Fertur securus equorum,
Nec meminit, quantum campi decurrere restet.
Proximus, a primo distans, quantum æquore currus
Occupat ipse, loci tantum, sed proximus ibat
Astur Panchates: patrium frons alba nitebat
Insigne, et patrio pes omnis concolor albo:
Ingentes animi, membra haud procera, decusque
Corporis exiguum; sed tum sibi fecerat alas
Concitus, atque ibat campo indignatus habenas.
Crescere sublimem, atque augeri membra, putares.

Cinyphio rector cocco radiabat Iberus.
Tertius æquatâ currebat fronte Peloro
Caucasus. Ipse asper, nec qui cervicis amaret
Applausæ blandos sonitus, clausumque cruento
Spumeus admorsu gauderet mandere ferrum.
At, docilis freni, et melior parere, Pelorus
Non unquam effusum sinuabat devius axem :
Sed lævo interior stringebat tramite metam,
Insignis multâ cervice, et plurimus idem
Ludentis per colla jubæ : mirabile dictu,
Nullus erat pater : ad Zephyri nova flamina campis
Vectonum eductum genitrix effuderat Harpe.
Nobilis hunc Durius stimulabat in æquore currum :
Caucasus antiquo fidebat Atlante magistro.
Ipsum Ætola, vago Diomedi condita, Tyde
Miserat : exceptum Trojanâ ab origine equorum
Tradebant, quos Æneæ, Simoëntis ad undas,
Victor Tydides magnis abduxerat ausis.
Jamque, fere medium evecti certamine campum,
In spatio addebant : nisusque apprendere primos
Panchates animosus equos, super altior ire,
Et præcedentem jam jamque adscendere currum
Pone videbatur ; curvatisque ungula prima
Callaïcum quatiens pulsabat calcibus axem.
At postremus Atlas ; sed non et segnior ibat
Postremo Durio : pacis de more putares
Æquatâ fronte et concordi currere freno.
Sensit ut exhaustas, qui proximus ibat, Iberus
Callaïcas Cyrni vires, nec, ut ante, salire
Præcipitem currum, et fumantes verbere cogi
Assiduo violenter equos, ceu monte procella
Cum subita ex alto ruit, usque ad colla repente
Cornipedum protentus, et in capita ardua pendens,
Concitat ardentem, quod ferret lora secundus,
Panchaten, vocesque addit cum verbere mixtas :
" Tene, Astur, certante, feret quisquam æquore palmam

Erepto? Consurge, vola; perlabere campum
Assuetis velox pennis. Decrescit anhelo
Pectore consumtus Lampon: nec restat hianti,
Quem ferat ad metas, jam spiritus."—Hæc ubi dicta,
Tollit se sonipes, ceu tunc e carcere primo
Corriperet spatium, et, nitentem opponere curvos
Aut æquare gradus, Cyrnum post terga relinquit.
Confremit et cœlum, et percussus vocibus altis
Spectantûm circus. Fertur sublime per auras,
Altius attollens cervicem victor ovantem,
Panchates; sociosque trahit prior ipse jugales.
At postremus Atlas, Durius postremus in orbem
Exercent artes; lævos nunc appetit ille
Conatus, nunc ille premit, certatque subire
Dexter; et alterni nequidquam fallere tentant;
Donec, confisus primævæ flore juventæ,
Obliquum Durius conversis pronus habenis
Opposuit currum, atque eversum propulit axem
Atlantis senio invalidi, sed justa querentis:
"Quo ruis? aut quinam hic rabidi certaminis est mos?
Et nobis et equis letum commune laboras."
Dumque ea proclamat, perfracto volvitur axe
Cernuus, ac pariter fusi (miserabile!) campo
Discordes sternuntur equi: quatit æquore aperto
Lora suis victor, mediâque Pelorus arenâ
Surgere nitentem fugiens Atlanta relinquit.
Nec longum Cyrni defessos prendere currus.
Hunc quoque, cunctantem, et sero moderamina equorum
Discentem, rapido prætervolat incitus axe:
Impellit currum clamor vocesque faventûm.
Jamque etiam dorso atque humeris trepidantis Iberi
Ora superposuit sonipes, flatûsque vapore
Terga premi, et spumis auriga calescere sentit.
Incubuit campo Durius, misitque citatos
Verbere quadrupedes, nec frustra: æquare videtur,
Aut etiam æquavit, juga præcedentia dexter.

Attonitus tum spe tantâ, "Genitore, Pelore,
Te Zephyro eductum, nunc nunc ostendere tempus.
Discant, qui pecudum ducunt ab origine nomen,
Quantum divini præcellat seminis ortus.
Victor dona dabis, statuesque altaria patri."
Et, ni successu nimio lætoque pavore,
Proditus elapso foret inter verba flagello,
Forsan sacrâsset Zephyro, quas voverat, aras.
Tum vero infelix, veluti delapsa corona
Victoris capiti foret, in se versus ab irâ,
Auratam medio discindit pectore vestem,
Ac lacrymæ simul et questus ad sidera fusi.
Nec jam subducto parebat verbere currus:
Pro stimulis, dorso quatiuntur inania lora.
Interea metis, certus jam laudis, agebat
Sese Panchates, et præmia prima petebat
Arduus. Effusas lenis per colla, per armos,
Ventilat aura jubas: tum, mollia crura superbi
Attollens gressûs, magno clamore triumphat.
Par donum solido argento cælata bipennis
Omnibus, at vario distantia cætera honore.
Primus equum volucrem, Massyli munera regis
Haud spernenda, tulit: tulit huic virtute secundus,
E Tyriâ, quæ multa jacet, duo pocula, prædâ,
Aurifero perfusa Tago. Villosa leonis
Terga feri, et cristis horrens Sidonia cassis,
Tertius inde honor: et postremo munere Atlanta,
Quamvis perfracto senior subsederat axe,
Accitum donat ductor, miseratus et ævum
Et sortem casûs. Famulus florente juventâ
Huic datur, adjuncto gentilis honore galeri.
His actis, ductor læta ad certamina plantæ
Invitat, positisque accendit pectora donis:
"Hanc primus galeam; hac acies terrebat Iberas
Hasdrubal: hunc ensem, cui proxima gloria cursûs,
Accipiet; cæso pater hunc detraxit Hyempsæ.
Tertius extremam tauro solabere palmam.
Cætera contenti discedent turba duobus
Quisque ferox jaculis, quæ dat gentile metallum."

Fulgentes pueri Tartessos et Hesperos, ora
Ostendêre simul, vulgi clamore secundo.
Hos Tyriâ misêre domo, patria inclyta, Gades.
Mox subit, adspersus primâ lanugine malas,
Bæticus: hoc dederat puero cognomen ab amne
Corduba: et haud parvo certamina læta fovebat.
Inde, comam rutilus, sed cum fulgore nivali
Corporis, implevit caveam clamoribus omnem
Eurytus: excelso nutritum colle creârat
Sætabis, atque aderant trepidi pietate parentes.
Tum Lamus, et Sicoris, proles bellacis Ilerdæ,
Et Theron potator aquæ, sub nomine Lethes
Quæ fluit, immemori perstringens gurgite ripas.
Qui, postquam, arrecti plantis et pectora proni,
Pulsantesque æstu laudum exsultantia corda,
Accepêre tubâ spatium, exsiluêre per auras
Ocyus effusis, nervo exturbante, sagittis.
Diversa et studia et clamor, pendentque faventes
Unguibus; atque suos, ut cuique est gratia, anheli
Nomine quemque cient. Grex inclytus æquore fertur,
Nullaque transmissâ vestigia signat arenâ.
Omnes primævi, flaventiaque ora decori,
Omnes ire leves, atque omnes vincere digni.
Extulit, incumbens medio jam limite, gressum
Eurytus, et primus brevibus, sed primus, abibat
Præcedens spatiis. Instat non segnius acer
Hesperos, ac primâ stringit vestigia plantâ
Progressæ calcis. Satis est huic esse priori;
Huic sperare sat est, fieri se posse priorem.
Acrius hoc tendunt gressus, animique vigore
Corpora agunt: auget pueris labor ipse decorem.
Ecce, levi nisu, postremoque agmine currens,
Postquam sat visus sibi concepisse vigoris,
Celsus inexhaustas effundit turbine vires
Non exspectato, subitusque erumpit, et auras
Prævehitur Theron. Credas Cyllenida plantam
Æthereo nexis cursu talaribus ire.
Jamque hos, jamque illos, populo mirante, relinquit:

Et, modo postremus, nunc ordine tertia palma,
Hesperon infestat sua per vestigia pressum:
Nec jam, quem sequitur tantum, sed prima coronæ
Spes trepidat tantis venientibus Eurytus alis.
Quartus sorte loci, sed, si tres ordine servent
Inceptos cursus, nequidquam vana laborans,
Tartessos fratrem, medio Therone, premebat.
Nec patiens ultra, tollit sese æquore Theron
Igneus, et plenum prætervolat Hesperon iræ.
Unus erat super, et metæ propioribus ægros
Urebat finis stimulis: quascumque reliquit
Hinc labor, hinc penetrans pavor in præcordia, vires,
Dum sperare licet, brevia ad conamina uterque
Advocat. Æquantur cursus: pariterque ruebant.
Et forsan geminâ meruissent præmia palmâ,
Pervecti simul ad metas, ni, terga secutus
Theronis, fusam late per lactea colla,
Hesperos ingenti tenuisset sævus ab irâ,
Traxissetque, comam. Tardato lætus ovansque
Eurytus evadit juvene, atque ad præmia victor
Emicat, et galeæ fert donum insigne coruscæ.
Cætera promisso donata est munere pubes,
Intonsasque comas viridi redimita coronâ,
Bina tulit patrio quatiens hastilia ferro.
Hinc graviora virûm certamina, comminus ensis
Destrictus, bellique feri simulacra cientur.
Nec, quos culpa tulit, quos crimina noxia vitæ,
Sed virtus animusque ferox ad laudis amorem,
Hi crevêre pares ferro; spectacula digna
Martigenâ vulgo, suetique laboris imago.
Hos inter gemini (quid jam non regibus ausum?
Aut quod jam regnis restat scelus?) impia circo
Innumero fratres, caveâ damnante furorem,
Pro sceptro armatis inierunt prœlia dextris.
Is genti mos dirus erat: patriumque petebant
Orbati solium lucis discrimine fratres.
Concurrêre animis, quantis confligere par est,
Quos regni furor exagitat: multoque cruore

Exsatiata simul portantes corda sub umbras,
Occubuêre. Pari nisu per pectora adactus
Intima descendit mucro: superaddita sævis
Ultima vulneribus verba; et, convicia volvens,
Dirus in invitas effugit spiritus auras.
Nec Manes pacem passi: nam corpora junctus
Unâ cum raperet flammâ rogus, impius ignis
Dissiluit, cineresque simul jacuisse negârunt.
Cætera distincto donata est munere turba,
Ut virtus et dextra fuit. Duxêre juvencos
Impressis dociles terram proscindere aratris:
Duxêre assuetos lustra exagitare ferarum
Venatu juvenes, quos dat Maurusia præda.
Necnon argenti, necnon insignia vestis
Captivæ pretia, et sonipes, et crista nitenti
Insurgens cono, spolia exuviæque Libyssæ.
Tum jaculo petiêre decus, spectacula circi
Postrema; et metæ certârunt vincere finem
Burrus avis pollens, quem misit ripa metalli,
Quâ Tagus auriferis pallet turbatus arenis,
Et Glagus, insignis ventos anteire lacerto;
Et, cujus nunquam fugisse hastilia cervi
Prærapidâ potuêre fugâ, venatór Aconteus,
Indibilisque, diu lætus bellare Latinis,
Jam socius; volucresque vagas deprendere nube
Assuetus jaculis, idem et bellator, Ilerdes.
Laus Burri prima, infixit qui spicula metæ;
Est donum serva, albentes invertere lanas
Murice Gætulo docta. At, quem proxima honorant
Præmia, vicinam metæ qui propulit hastam,
Accepto lætus puero discessit Ilerdes,
Cui ludus, nullam cursu non tollere damam.
Tertia palma habuit geminos insignis Aconteus
Nec timidos agitare canes latratibus aprum.
Quos postquam clamor plaususque probavit honores,
Germanus ducis, atque effulgens Lælius ostro,
Nomina magna vocant læti Manesque jacentûm,

Atque hastas simul effundunt. Celebrare juvabat
Sacratos cineres, atque hoc decus addere ludis.
Ipse etiam, mentis testatus gaudia vultu,
Ductor ut æquavit meritis pia pectora donis,
Et frater thoraca tulit multiplicis auri,
Lælius Asturicâ rapidos de gente jugales,
Contorquet magnis victricem viribus hastam
Consurgens, umbrisque dari testatur honorem.
Hasta volans (mirum dictu!) medio incita campo,
Substitit ante oculos, et terræ infixa cohæsit.
Tum subitæ frondes, celsoque cacumine rami,
Et latam spargens quercus, dum nascitur, umbram.
Ad majora jubent præsagi tendere vates:
Id monstrare Deos, atque hoc portendere signis.
Quo super augurio, pulsis de litore cunctis
Hesperio Pœnis, ultor patriæque domûsque
Ausoniam repetit, famâ ducente triumphum.
Nec Latium curis ardet flagrantius ullis,
Quam juveni Libyam et summos permittere fasces.
Sed frigens animis, nec bello prospera turba
Ancipiti senior temeraria cœpta vetabant;
Magnosque horrebant cautâ formidine casus.
Ergo, ubi delato Consul sublimis honore
Ad Patres consulta refert, deturque potestas,
Orat, delendæ Carthaginis, altius orsus,
Hoc grandæva modo Fabius pater ora resolvit:
"Haud equidem metuisse queam, satiatus et ævi
Et decoris, cui tam superest et gloria et ætas,
Ne credat nos invidiæ certamine consul
Laudibus obtrectare suis. Satis inclyta nomen
Gestat fama meum, nec egent tam prospera laude
Facta novâ: verum et patriæ, dum vita manebit,
Deesse nefas, animumque nefas scelerare silendo.
Bella nova in Libyæ moliris ducere terras?
Hostis enim deest Ausoniæ: nec vincere nobis
Est satis Hannibalem! Petitur quæ gloria major
Litore Elissæo? Stimuli si laudis agunt nos,
Hanc segetem mete. Composuit propioribus ausis

Dignum te Fortuna parem. Vult Itala tellus
Ductoris sævi, vult tandem, haurire cruorem.
Quo Martem, aut quo signa trahis? Restinguere primum est
Ardentem Italiam. Tu fessos obvius hostes
Deseris, ac septem denudas proditor arces!
An, cum tu Syrtim ac steriles vastabis arenas,
Non dira illa lues notis jam mœnibus Urbis
Assiliet? vacuumque Jovem, sine pube, sine armis,
Invadet? Quanti, ut cedas, Romamque relinquas
Emerito, est? Tanto perculsi fulmine belli
Siccine te, ut nuper Capuâ est accitus ab altâ
Fulvius, æquoreis Libyæ revocabimus oris?
Vince domi, et trinis mœrentem funera lustris
Ausoniam purga bello. Tum tende remotos
In Garamantas iter, Nasamoniacosque triumphos
Molire. Angustæ prohibent nunc talia cœpta
Res Italæ. Pater ille tuus, qui nomina vestræ
Addidit haud segnis genti, cum consul Iberi
Tenderet ad ripas, revocato milite, primus
Descendenti avide superatis Alpibus ultro
Opposuit sese Hannibali. Tu consul abire
A victore paras hoste, atque avellere nobis
Scilicet hoc astu Pœnum? Si deinde sedebit
Impavidus, nec te in Libyam tuaque arma sequetur,
Captâ damnabis consulta improvida Româ.
Sed fac turbatum convertere signa, tuæque
Classis vela sequi; nempe idem erit Hannibal, idem,
Cujus tu vallum vidisti e mœnibus Urbis."
Hæc Fabius: seniorque manus paria ore fremebant.
  Tum contra Consul: "Cæsis ductoribus olim
Magnanimis leto gemino, cum tota subîsset
Sidonium possessa jugum Tartessia tellus,
Non Fabio, non, quîs eadem est sententia cordi,
Quoquam ad opem verso, (fateor) primoribus annis
Excepi nubem belli; solusque ruenti
Objeci telo caput, atque in me omnia verti.
Tum grandæva manus, puero male credita bella,

Atque idem hic vates, temeraria cœpta canebat.
Dîs grates laudemque fero, sub numine quorum
Gens Trojana sumus: puer ille, et futilis ætas,
Imbellesque anni, necdum maturus ad arma
Scipio, restituit terras illæsus Iberas
Trojugenis: pepulit Pœnos, solisque secutus
Extremas ad Atlanta vias, exegit ab orbe
Hesperio nomen Libyæ; nec rettulit [Urbi]
Signa prius, quam fumantes circa æquora vidit
Romano Phœbum solventem litore currus.
Adscivit reges idem. Nunc ultimus actis
Restat Carthago nostris labor: hoc sator ævi
Jupiter æterni monet. Hannibali, ecce, senectus
Intremit, aut ægros simulat mentita timores,
Ne finem longis tandem peperisse ruinis
Sit noster titulus. Certe jam dextera nobis
Experta; et robur florentibus auximus annis
Ne vero fabricate moras; sed currere sortem
Hanc sinite, ad veterum delenda opprobria cladûm,
Quam mihi servavêre Dei. Sat gloria cauto
Non vinci pulchra est Fabio; peperitque sedendo
Omnia cunctator nobis: nec Mago, nec Hannon,
Nec Gisgone satus, nec Hamilcare, terga dedissent,
Si segnes clauso traheremus prœlia vallo.
Sidoniusne puer, vix pubescente juventâ,
Laurentes potuit populos et Troïa adire
Mœnia, flaventemque sacro cum gurgite Tibrim?
Et potuit Latium longo depascere bello?
Nos Libyæ terris transmittere signa pigebit,
Et Tyrias agitare domos? Secura pericli
Litora lata patent, et opimâ pace quieta
Stat tellus. Timeat tandem Carthago, timeri
Assueta, et nobis, quamvis Œnotria nondum
Hannibale arva vacent, superesse intelligat arma.
Illum ego, quem vosmet cauti, consultaque vestra,
In Latio fecêre senem, cui tertia large
Fundenti nostrum ducuntur lustra cruorem,
Illum ego ad incensas, trepidantem et sera paventem,

Advertam patriæ sedes. An Roma videbit
Turpia Agenoreæ muris vestigia dextræ?
Carthago immunis nostros secura labores
Audiet interea, et portis bellabit apertis?
Tum vero pulset nostras iterum improbus hostis
Ariete Sidonio turres, si templa suorum
Non ante audierit Rutulis crepitantia flammis."
  Talibus accensi Patres; fatoque vocante,
Consulis annuerunt dictis; faustumque precati
Ut foret Ausoniæ, transmittere bella dederunt.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER XVII.

Hostis ut Ausoniis discederet advena terris,
Fatidicæ fuerant oracula prisca Sibyllæ,
Cœlicolûm Phrygiâ Genitricem sede petitam
Laomedonteæ sacrandam mœnibus urbis:
Advectum exciperet numen, qui, lectus ab omni
Concilio Patrum, præsentis degeret ævi
Optimus. Heu! nomen melius majusque triumphis!
Jamque petita aderat, Latiâ portante, Cybelle,
Puppe; atque intrepidus, magno cedente senatu,
Obvius accitis properabat Scipio sacris,
Qui, genitus patruo ductoris ad Africa bella
Tunc lecti, multâ fulgebat imagine avorum.
Isque ubi longinquo venientia numina ponto
Accepit supplex palmis, Tuscique sonora
Tibridis adducit sublimis ad ostia puppim;
Femineæ tum deinde manus subiêre, per amnem
Quæ traherent celsam religatis funibus alnum.
   Circum arguta cavis tinnitibus æra, simulque
Certabant rauco resonantia tympana pulsu;
Semivirique chori, gemino qui Dindyma monte
Casta colunt; qui Dictæo bacchantur in antro;
Quique Idæa juga et lucos novêre silentes.
Hos inter fremitus ac læto vota tumultu,
Substitit, adductis renuens procedere vinclis,
Sacra ratis, subitisque vadis immobilis hæsit.

Tum puppe e mediâ magno clamore sacerdos :
" Parcite pollutis contingere vincula palmis ;
Et procul hinc, moneo, procul hinc, quæcumque profanæ,
Ferte gradus, nec vos casto miscete labori,
Dum satis est monuisse Deæ. Quod siqua pudicâ
Mente valet, siqua illæsi sibi corporis adstat
Conscia, vel solâ subeat pia munera dextrâ."
  Hîc, priscâ ducens Clausorum ab origine nomen,
Claudia, non æquâ populi mala credita famâ,
In puppim versis palmisque oculisque, profatur :
" Cœlicolûm Genitrix ! numen, quod numina nobis
Cuncta creas, cujus proles terramque fretumque,
Sideraque et Manes, regnorum sorte gubernant,
Si nostrum nullo violatum est crimine corpus,
Testis, Diva, veni, et facili me absolve carinâ."
Tum secura capit funem : fremitusque leonum
Audiri visus subito, et graviora per auras,
Nullâ pulsa manu, sonuerunt tympana Divæ.
Fertur prona ratis, (ventos impellere credas)
Contraque adversas ducentem prævenit undas.
Extemplo major cunctis spes pectora mulcet,
Finem armis tandem, finemque venire periclis.
  Ipse alacer Siculâ discedens Scipio terrâ,
Abscondit late propulsis puppibus æquor ;
Cui numen pelagi placaverat hostia taurus,
Jactaque cœruleis innabant fluctibus exta.
Tunc a sede Deûm purumque per æthera lapsæ
Armigeræ Jovis ante oculos cœpêre volucres
Æquoreas monstrare vias, ac ducere classem.
Augurium clangor lætum dabat. Inde, secuti
Tantum progressos liquidâ sub nube volatus,
Quantum non frustra speculantûm lumina servant,
Litora Agenoreæ tenuerunt perfida terræ.
  Nec segnis, tantâ in semet veniente procellâ,
Africa, terribilem magno sub nomine molem,
Regis opes, contra, et Massyla paraverat arma.
Spesque Syphax Libycis una, et Laurentibus unus

Terror erat. Campos pariter vallesque refusas,
Litoraque implêrat, nullo decorare tapete
Cornipedem Nomas assuetus; densæque per auras
Condebant jaculis stridentibus æthera nubes.
Immemor is dextræque datæ, junctique per aras
Fœderis, et mensas testes, atque hospita jura,
Fasque fidemque simul, pravo mutatus amore,
Ruperat, atque toros regni mercede parârat.
Virgo erat eximiâ specie claroque parente,
Hasdrubalis proles, thalamis quam cepit ut altis,
Ceu face succensus primâ tædâque jugali,
Vertit opes gener ad Pœnos, Latiæque soluto
Fœdere amicitiæ, dotalia transtulit arma.
  Sed non Ausonio curarum extrema Syphacem
Ductori monuisse fuit, sit fidus, et ictum
Observet fœdus, neu pacis jura resolvat;
Stet regno, reputet Superos, pacta hospita servet:
Longe conjugia, ac longe Tyrios hymenæos
Inter Dardanias acies fore. Sanguine quippe,
Si renuat, blando nimium facilique marito
Statura obsequia et thalami flagrantis amores.
Sic Latius permixta minis, sed cassa, monebat
Ductor; nam surdas conjux obstruxerat aures.
  Ergo asper, monitis frustra nitentibus, enses
Advocat, et, castas polluti fœderis aras
Testatus, variâ Martem movet impiger arte.
Castra, levi calamo cannâque intexta palustri,
Qualia Maurus amat dispersa mapalia pastor,
Aggreditur, furtum armorum tutantibus umbris,
Ac tacitâ spargit celata incendia nocte.
Inde ubi collecti rapidam diffundere pestem
Cœperunt ignes, et se per pinguia magno
Pabula ferre sono, clare exspatiantur in auras,
Et frenos volucri propellunt lumine flammæ:
It totis inimica lues, cum turbine, castris,
Atque alimenta vorat strepitu Vulcanus anhelo
Arida; et ex omni manant incendia tecto.
Sentitur plerisque prius, quam cernitur, ignis

Excitis somno; multorumque ora vocantûm
Auxilium invadunt flammæ. Fluit undique victor
Mulciber; et rapidis amplexibus arma virosque
Corripit: exundat pestis, semustaque castra
Ardenti volitant per nubila summa favillâ.
Ipsius ingenti regis tentoria saltu,
Lugubre increpitans, late circumvolat ardor:
Hausissetque virum, trepidus ni clade satelles
E somno ac stratis rapuisset multa precantem.
Verum, ubi mox juncto sociârant aggere vires
Massylus Tyriusque duces, accitaque regno
Lenierat pubes infaustæ vulnera noctis,
Ira pudorque dabant, et conjux, tertius ignis,
Immanes animos: afflataque barbarus ora
Castrorum flammis, et se velamine nullo
Vix inter trepidas ereptum ex hoste catervas,
Frendebat minitans: "sed enim non luce Syphacem,
Nec claro potuisse die, nec sole tuente,
A quoquam vinci."—Jactârat talia vecors:
Sed jam claudebat flatus, nec plura sinebat
Atropos; et tumidæ properantur stamina linguæ.
Namque, ubi prosiluit castris, ceu turbidus amnis,
Qui, silvas ac saxa trahens, per devia præceps
Volvitur, et ripas spumanti gurgite laxat,
Ante omnes prævectus equo, trahit agmina voce.
Contra, nava manus, Rutuli, celsusque ruebat,
Viso rege procul, raptis exercitus armis.
Ac sibi quisque, " Videsne? videsne, ut in agmine primo
Massylus volitet, deposcens prœlia, rector?
Fac nostrum hoc, mea dextra, decus! Violavit et aras
Cœlicolûm, et casti ductoris fœdera rupit.
Sit satis hunc castris semel effugisse crematis."
Sic secum taciti, et certatim spicula fundunt.
Prima in cornipedis sedit spirantibus ignem
Naribus hasta volans, erexitque ore cruento
Quadrupedem, elatis pulsantem calcibus auras.

Corruit asper equus, confixaque cuspide membra
Huc illuc jactans, rectorem prodidit hosti.
Invadunt, vanumque fugæ, atque attollere fessos
Annitentem artus, revocato a vulnere telo,
Corripiunt: tum vincla viro manicæque (pudendum!)
Addita; et (exemplum non unquam fidere lætis)
Sceptriferas arctâ palmas vinxêre catenâ.
   Ducitur ex alto dejectus culmine regni,
Qui modo sub pedibus terras et sceptra, patensque
Litora ad Oceani sub nutu viderat æquor.
Prostratis opibus regni, Phœnissa metuntur
Agmina; et invisus Marti, notusque fugarum,
Vertit terga citus damnatis Hasdrubal ausis.
Stabat Carthago, truncatis undique membris,
Uni nixa viro; tantoque fragore ruentem
Hannibal absenti retinebat nomine molem.
Id reliquum fessos opis auxiliique ciere
Rerum extrema jubent: huc confugêre paventes,
Postquam se Superûm desertos numine cernunt.
Nec mora: propulsâ sulcant vada salsa carinâ,
Qui revocent, patriæque ferant mandata monentis,
Ne lentus nullas videat Carthaginis arces.
   Quarta Aurora ratem Dauni devexerat oras;
Et fera ductoris turbabant somnia mentem.
Namque, gravis curis, carpit dum nocte quietem,
Cernere Flaminium Gracchumque, et cernere Paulum,
Visus erat simul adversos mucronibus in se
Destrictis ruere, atque Italâ depellere terrâ:
Omnisque a Cannis, Trasymenique omnis ab undis,
In pontum impellens, umbrarum exercitus ibat.
Ipse, fugam capiens, notas evadere ad Alpes
Quærebat, terræque, ulnis amplexus utrisque,
Hærebat Latiæ: donec vis sæva profundo
Truderet, et rapidis daret asportare procellis.
   His ægrum visis adeunt, mandata ferentes,
Legati, patriæque extrema pericula pandunt:
Massyla ut ruerint arma, ut cervice catenas

Regnator tulerit Libyæ, letoque negato,
Servetur, nova pompa Jovi: Carthago laboret
Ut trepidi Hasdrubalis (qui rerum agitârit habenas)
Non unâ concussa fugâ: se (triste profatu!)
Vidisse, arderent cum bina in nocte silenti
Castra, et luceret sceleratis Africa flammis.
Prærapidum juvenem minitari, Bruttia servet
Litora dum Pœnus, detracturum ignibus atris,
In quam se referat, patriam, suaque inclyta facta.
Hæc postquam dicta, et casus patuêre metusque,
Effundunt lacrymas, dextramque, ut numen, adorant.
Audivit torvo obtutu defixus, et ægrâ
Expendit tacite curâ secum ipse volutans,
An tanti Carthago foret: sic deinde profatur:
"O dirum exitium mortalibus! o nihil unquam
Crescere, nec magnas patiens exsurgere laudes,
Invidia! Eversam jampridem exscindere Romam,
Atque æquâsse solo, potui, traducere captam
Servitum gentem, Latioque imponere leges.
Dum sumtus, dumque arma duci, fessosque secundis
Submisso tirone negant recreare maniplos,
Dumque etiam Cerere et victu fraudâsse cohortes
Hannoni placet, induitur tota Africa flammis:
Pulsat Agenoreas Rhœteïa lancea portas.
Nunc patriæ decus, et patriæ nunc Hannibal unus
Subsidium: nunc in nostrâ spes ultima dextrâ.
Vertentur signa, ut Patres statuêre; simulque
Et patriæ muros, et te, servabimus, Hannon."
Hæc ubi detonuit, celsas e litore puppes
Propellit, multumque gemens movet æquore classem.
Non terga est ausus cedentûm invadere quisquam,
Non revocare virum: cuncti præstare videntur,
Quod sponte abscedat, Superi, tandemque resolvat
Ausoniam. Ventos optant; et litora ab hoste
Nuda videre sat est. Ceu, flamina comprimit Auster
Cum fera, et abscedens reddit mare, navita parco
Interea voto non auras poscit amicas,

Contentus caruisse Noto; pacemque quietam
Pro facili cursu reputat salis.—Omnis in altum
Sidonius visus converterat undique miles;
Ductor defixos Italâ tellure tenebat
Intentus vultus, manantesque ora rigabant
Per tacitum lacrymæ, et suspiria crebra ciebat.
Haud secus ac patriam, pulsus, dulcesque penates,
Linqueret, et tristes exsul traheretur in oras.
Ut vero affusis puppes procedere ventis,
Et sensim cœpêre procul subsidere montes,
Nullaque jam Hesperia, et nusquam jam Daunia tellus;
Hæc secum infrendens: "Mentisne ego compos, et hoc nunc
Indignus reditu, qui memet finibus unquam
Amôrim Ausoniæ? Flagrâsset subdita tædis
Carthago, et potius cecidisset nomen Elissæ.
Quid tunc? Sat compos, qui non ardentia tela
A Cannis in templa tuli Tarpeia, Jovemque
Detraxi solio? Sparsissem incendia montes
Per septem bello vacuos; gentique superbæ
Iliacum exitium et proavorum fata dedissem.
Cur porro hæc angant? Nunc, nunc invadere ferro
Quis prohibet? rursumque ad mœnia tendere gressus?
Ibo, et castrorum relegens monimenta meorum,
Quâ via nota mihi est, remeabo Anienis ad undas.
Flectite in Italiam proras; avertite classem;
Faxo, ut vallatâ revocetur Scipio Româ."
Talibus ardentem furiis Neptunus ut alto
Prospexit, vertique rates ad litora vidit,
Quassans cœruleum genitor caput æquora fundo
Eruit, et tumidum movet ultra litora pontum.
Extemplo ventos, imbresque, et rupe procellas
Concitat Æolias, ac nubibus æthera condit.
Tum, penitus telo molitus regna tridenti
Intima, ab Occasu Tethyn impellit et Ortu,
Ac totum Oceani turbat caput. Æquora surgunt
Spumea; et illisu scopulus tremit omnis aquarum.

Primus, se attollens Nasamonum sedibus, Auster
Nudavit Syrtim correptâ nubilus undâ.
Insequitur sublime ferens nigrantibus alis
Abruptum Boreas ponti latus: intonat acer
Discordi flatu, et partem rapit æquoris, Eurus.
Hinc rupti reboare poli, atque hinc crebra micare
Fulmina, et in classem ruere implacabile cœlum.
Consensêre ignes, nimbique, et fluctus, et ira
Ventorum; noctemque freto imposuêre tenebræ.
Ecce, intorta Noto, veniensque a rupe, procella
Antennæ immugit, stridorque immite rudentûm
Sibilat, ac similem monti, nigrante profundo,
Ductoris frangit super ora trementia fluctum.
Exclamat, volvens oculos cœloque fretoque:
"Felix, o, frater, Divisque æquate cadendo,
Hasdrubal! egregium fortis cui dextera in armis
Pugnanti peperit letum, et cui fata dedêre
Ausoniam extremo tellurem apprendere morsu.
At mihi Cannarum campis, ubi Paulus, et illæ
Egregiæ occubuêre animæ, dimittere vitam
Non licitum; vel, cum ferrem in Capitolia flammas,
Tarpeio Jovis ad Manes descendere telo."
Talia dum mœret, diversis flatibus acta
In geminum ruit unda latus, puppimque sub atris
Æquoris aggeribus tenuit, ceu turbine mersam.
Mox, nigris alte pulsa exundantis arenæ
Vorticibus, ratis æthereas remeavit ad auras,
Et fluctus supra, vento librante, pependit.
At geminas Notus in scopulos atque horrida saxa
Durâ sorte rapit (miserandum et triste!) biremes.
Increpuêre ictu proræ. Tum murice acuto
Dissiliens sonuit, ruptâ compage, carina.
Hîc varia ante oculos facies: natat æquore toto,
Arma inter galeasque virûm cristasque rubentes,
Florentis Capuæ gaza, et seposta triumpho
Laurens præda ducis, tripodes, mensæque Deorum,
Cultaque nequidquam miseris simulacra Latinis;

Cum Venus, emoti facie conterrita ponti,
Talibus alloquitur regem maris: "Hoc satis iræ
Interea, genitor: satis ad majora minarum.
Cætera parce (precor) pelago: ne tollat acerba
Hoc Carthago decus, nullo superabile bello
Progenuisse caput, nostrosque in funera Pœni
Æneadas undis totoque eguisse profundo."
Sic Venus, et tumidi considunt gurgite fluctus;
Obviaque adversis propellunt agmina castris.
  Dux, vetus armorum, scitusque accendere corda
Laudibus, ignifero mentes furiabat in iram
Hortatu, decorisque urebat pectora flammis:
"Tu mihi Flaminii portas rorantia cæsi
Ora ducis: nosco dextram. Tu primus in ictus
Ingentis Pauli ruis, ac defigis in ossa
Mucronem. Tibi pugnacis gestantur opima
Marcelli; Gracchusque cadens tibi proluit ensem.
Ecce manus, quæ te pulsantem, belliger Appi,
Mœnia sublimis Capuæ de culmine muri
Excelso fusâ moribundum propulit hastâ.
Ecce aliud fulmen dextræ, quo, nobile nomen,
Fulvius excepit non unum pectore vulnus.
Huc primâ, te siste acie, cui Consul in armis
Crispinus cecidit. Me tu comitare per hostes,
Qui nobis (memini) ad Cannas, lætissimus iræ,
Servilî fers ora ducis suffixa veruto.
Cerno flagrantes oculos, vultumque timendum
Non ipso minus ense tuum, fortissime Pœnûm
O juvenis; qualem vidi, cum, flumine sævo
Insignis Trebiæ, complexum ingentibus ulnis
Mersisti fundo luctantem vana tribunum.
At tu, qui gelidas Ticini primus ad undas
Scipiadæ patris tinxisti sanguine ferrum,
Incepta exsequere, et nati mihi redde cruorem.
Horrescamne ipsos, veniant ad prœlia, Divos,
Cum stetis turmæ, vidi certantia cœlo
Quas juga calcantes, summas volitare per Alpes?

Cum videam, quorum ferro manibusque capaces
Arsêre Argyripæ campi? Num segnior ibis
Nunc mihi, qui primus torques in mœnia telum
Dardana, nec nostræ facilis concedere laudi?
Te vero, te, te exstimulem, qui, fulmina contra,
Et nimbos tonitrusque, ac summi numinis iras
Cum starem, perferre ferox hæc vana jubebas
Nubila, et ante ducem Capitolia celsa petebas?
Quid vos, quîs claro deletum est Marte Saguntum,
Exhorter, quos nobilitant primordia belli?
Ut meque et vobis dignum, defendite (quæso)
Præteritas dextræ laudes. Divûm ipse favore,
Vincendoque senex, patriam post trina labantem
Lustra, et non visos tam longâ ætate penates,
Ac natum, et fidæ jampridem conjugis ora,
Confisus vobis, repeto. Non altera restat
Jam Libye; nec Dardaniis pugna altera restat.
Certatus nobis hodie dominum accipit orbis."
  Hannibal hæc: sed non patiens remorantia verba
Ausonius miles, quoties dux cœperat ora
Solvere ad affatus, signum pugnamque petebant.
  Hæc procul aëriâ speculantem nube sororem
Ut vidit Divûm genitor, mœstosque sub acri
Obtutu vultus, sic ore effatus amico est:
"Qui te mentis edunt morsus, da noscere, conjux:
Num Pœni casus ducis, et Carthaginis angit
Cura tuæ? Sed enim reputa tecum ipsa furores
Sidonios, gentem contra et fatalia regna
Teucrorum. Quis erit, (quæso) germana, rebelli
Fractis fœderibus populo modus? Ipsa malorum
Non plus Carthago tulit, exhausitque laboris,
Quam pro Cadmeâ tu exercita gente tulisti.
Turbâsti maria ac terras, juvenemque ferocem
Immîsti Latio; tremuerunt mœnia Romæ;
Perque bis octonos primus fuit Hannibal annos
Humani generis. Tempus componere gentem.
Ad finem ventum; claudenda est janua belli."

Tum supplex Juno: "Neque ego, mutare laborans,
Quîs est fixa dies, pendenti nube resedi:
Nec revocare acies, bellumque extendere quæro,
(Quæ donare potes) quoniam mihi gratia languet,
Et cecidit jam primus amor. Nil, fila Sororum
Adversus, posco. Vertat terga Hannibal hosti,
Ut placet; et cineres Trojæ Carthagine regnent.
Illud te, gemini per mutua pignora amoris,
Et soror et conjux oro, tranare pericla
Magnanimum patiare ducem, vitamque remittas,
Neve sinas captum Ausonias perferre catenas.
Stent etiam contusa malis mea mœnia, fracto
Nomine Sidonio, et nostro serventur honori."
Sic Juno, et contra breviter sic Jupiter orsus:
"Do spatium muris, ut vis, Carthaginis altæ;
Stent lacrymis precibusque tuis. Sed percipe, conjux,
Quatenus indulsisse vacet. Non longa supersunt
Fata urbi; venietque pari sub nomine ductor,
Qui, nunc servatas, evertat funditus arces.
Æthereas quoque, uti poscis, trahat Hannibal auras,
Ereptus pugnæ. Miscere hic sidera ponto,
Et terras implere volet redeuntibus armis.
Novi feta viri bello præcordia: sed lex
Muneris hæc esto nostri: Saturnia regna
Ne posthac videat, repetat neve amplius unquam
Ausoniam. Nunc instanti raptum avehe leto:
Ne, si miscebit latis fera prœlia campis,
Romulei nequeas juvenis subducere dextræ."
Dum statuit fata Omnipotens urbique ducique,
Invadunt acies pugnam, et clamore lacessunt
Sidera. Non alio graviores tempore vidit
Aut populos tellus, aut, qui patria arma moverent,
Majores certare duces. Discriminis alta
In medio merces, quidquid tegit undique cœlum.
Ibat Agenoreus præfulgens ductor in ostro,

Excelsumque caput pennâ nutante levabat
Crista rubens. Sævus magno de nomine terror
Præcedit, Latioque micat bene cognitus ensis.
At contra ardenti radiabat Scipio cocco,
Terribilem ostentans clypeum, quo patris et unâ
Cælârat patrui spirantes prœlia dira
Effigies: flammam ingentem frons alta vomebat.
Sub tantâ, cunctis, vi telorumque virûmque,
In ducibus stabat spes et victoria solis.
Quin etiam, favor ut subigit plerosque metusve,
Scipio si Libycis esset generatus in oris,
Sceptra ad Agenoreos credunt ventura nepotes:
Hannibal Ausoniâ genitus si sede fuisset,
Haud dubitant terras Italâ in ditione futuras.
   Contremuêre auræ, rapido vibrantibus hastis
Turbine, et horrificam traxêre per æthera nubem.
Inde ensis, propiorque acies, et comminus ora
Admota, ac dirâ flagrantia lumina flammâ.
Sternitur in medium contemtrix turba pericli,
Quæ primis se præcipitem tulit obvia telis;
Gentilemque bibit tellus invita cruorem.
Fervidus ingenii Masinissa, et fervidus ævi,
In primas Macetûm turmas immania membra
Infert, et jaculo circumvolat alite campum.
Cœrulus haud aliter, cum dimicat, incola Thules
Agmina falcifero circumvenit arcta covino.
Graia phalanx patrio densârat more catervas,
Innexisque adstat nulli penetrabilis hastis.
Immemor has pacti, post fœdus, in arma Philippus
Miserat, et quassam refovebat Agenoris urbem.
Rarescit multo laxatus vulnere miles,
Atque aperit patulas prostrato corpore late
Inter tela vias. Irrumpit mole ruinæ
Ausonius globus, et perjuria Graia resignat.
Archemorum Rullus, Teucrum Norbanus, et ambo
Mantua labenti genitrix dimiserat ævo.
Obtruncat Samium bellacis dextra Caleni.

At Clytium Selius, Pellæum, et vana tumentem
Ad nomen patriæ Clytium; sed gloria Pellæ
Haud valuit misero defendere Daunia tela.
  Sævior his, Latios, vastabat Bruttia signa,
Lælius increpitans: "Adeone Œnotria tellus
Detestanda fuit, quam per maria aspera, perque
Insanos Tyrio fugeretis remige fluctus?
Sed fugisse satis fuerit. Latione cruore
Insuper externas petitis perfundere terras?"
Hæc dicens, Silarum, meditantem in prœlia, telo
Prævenit. Hasta volans imo sub gutture sedit,
Et vitæ vocisque vias simul incita clausit.
Virgilio Caudinus, acerbo Sarris Amano
Sternitur. Accendunt iras vultusque virorum,
Armorumque habitus noti, et vox consona linguæ.
Quos ubi nudantes conspexit Hamilcare cretus
Terga fugæ, "State, ac nostram ne prodite gentem,"
Vociferans subit, et convertit prœlia dextrâ.
Qualis in æstiferis Garamantum feta veneno
Attollit campis ferventi pastus arenâ
Colla Parætonius serpens, lateque per auras
Undantem torquet, perfundens nubila, tabem.
Continuo infestâ portantem cuspide vulnus
Impedit antevolans Herium; cui nobile nomen
Marrucina domus, clarumque Teate ferebat.
Atque illi magnum nitenti, et laudibus hostis
Arrecto, capuli ad finem manus [incita sedit;]
Quærebatque miser morienti lumine fratrem;
Cum juvenis subit, et, leto stimulatus acerbo,
Pleminius sævum mucronem ante ora coruscat,
Ac fratrem magno minitans clamore reposcit.
  Huic proles Barcæ: "Germanum reddere Averno
Si placet, haud renuo; maneant modo fœdera nostra,
Hasdrubalem revocari umbris. Egone aspera ponam
Unquam in Romanos odia? aut mansuescere corda
Nostra sinam? parcamque viro, quem terra creârit

Itala? Tum Manes inimicus sede repellat
Æternâ, socioque abigat me frater Averno."
Sic ait, et clypei propulsum pondere toto,
Lubrica quâ tellus lapsantis sanguine fratris
Fallebat nisus, prosternit, et occupat ense.
Extendit labens palmas; Heriumque jacentem
Amplexus, junctâ lenivit morte dolorem.
   Tum Libys invadit mixtæ certamina turbæ,
Convertitque ruens per longum hostilia terga:
Ut, cum fulminibus permixta tonitrua mundum
Terrificant, summique labat domus alta Parentis,
Omne hominum in terris trepidat genus: ipsaque ob ora
Lux atrox micat; et præsens adstare viritim
Creditur intento perculsis Jupiter igne.
   Parte aliâ, ceu sola forent discrimina campo,
Quâ miscebat agens truculentus Scipio Martem,
Aspera pugna novas variâ sub imagine leti
Dat formas. Hic ense jacet prostratus adacto;
Hic saxo perfracta gemit lacrymabilis ossa;
Atque hos (turpe!) pavor fusos projecit in ora;
Horum adversa dedit Gradivo pectora virtus.
   Ipse super strages ductor Rhœteïus instat;
Qualis apud gelidum currus quatit altior Hebrum,
Et Geticas solvit ferventi sanguine Mavors
Lætus cæde nives, glaciemque Aquilonibus actam
Perrumpit stridens sub pondere belliger axis.
Jamque ardore truci lustrans fortissima quæque
Nomina obit ferro. Claris spectata per orbem
Stragibus occumbit late inter tela juventus:
Qui muros rapuêre tuos, miserasque nefandi
Principium belli fecêre, Sagunte, ruinas;
Qui sacros, Trasymene, lacus, Phaëthontia quique
Polluerant tabo stagna; ac fiducia tanta
Quos tulit, ut Superûm regi soliumque domosque
Irent direptum, mactantur comminus uno
Exitio; redduntque animas, temerata ferebant

Qui secreta Deûm, et primo reserâsse negatas
Gressibus humanis Alpes. Formidinis hujus
Plena, acies propere retro exanimata ruebat.
Haud secus ac, tectis urbis Vulcania pestis
Cum sese infudit, rapidusque incendia flatus
Ventilat, et volucres spargit per culmina flammas;
Attonitum erumpit subitâ formidine vulgus,
Lateque ut captâ passim trepidatur in urbe.
Verum, ubi cunctari tædet dispersa virorum
Prœlia sectantem, et leviori Marte teneri;
Omnes in causam belli auctoremque malorum
Vertere jam vires tandem placet: Hannibal unus
Dum restet, non, si muris Carthaginis ignis
Subdatur, cæsique cadant exercitus omnis,
Profectum Latio: contra, si concidat unus,
Nequidquam fore Agenoreis cuncta arma virosque.
Illum igitur lustrans, circumfert lumina campo,
Rimaturque ducem. Juvat in certamina summa
Ferre gradum; cuperetque viro concurrere, totâ
Spectante Ausoniâ. Celsus clamore feroci
Provocat increpitans hostem, et nova prœlia poscit.
  Quas postquam audivit voces conterrita Juno,
Ne Libyci ducis impavidas ferrentur ad aures,
Effigiem informat Latiam, propereque coruscis
Attollit cristis: addit clypeumque jubasque
Romulei ducis, atque humeris imponit honorem
Fulgentis saguli: dat gressum habitusque cientis
Prœlia, et audaces adicit sine corpore motus.
Tum par effigies fallacis imagine vanâ
Cornipedis moderanda cito per devia passu
Belligeræ datur, ad speciem certaminis, umbræ.
Sic Pœni ducis ante oculos exsultat, et ultro
Scipio Junoni simulatus tela coruscat.
At, viso lætus rectore ante ora Latino,
Et tandem propius sperans ingentia, Pœnus,
Quadrupedi citus imponit velocia membra,
Et jacit adversam properati turbinis hastam.
  Dat terga, et, campo fugiens, volat ales imago,

Transmittitque acies. Tum vero, ut victor, et alti
Jam compos voti, ferratâ calce cruentat
Cornipedem, et largas Pœnus quatit asper habenas.
" Quo fugis, oblitus nostris te cedere regnis?
Nulla tibi Libycâ latebra est, o Scipio, terrâ."
Hæc ait, et stricto sequitur mucrone volantem,
Donec longinquo frustratum duxit in arva
Diversa spatio procul a certamine pugnæ.
Tum fallax subito simulacrum in nubila cessit.
  Fulmineus ductor, " Quisnam se numine cæco
Composuit nobis," inquit, " Deus? aut latet idem
Cur monstro? Tantumne obstat mea gloria Divis?
Sed non avelles unquam, quicumque secundus
Cœlicolûm stas Ausoniæ, non artibus hostem
Eripies verum nobis."—Frena inde citati
Convertit furibundus equi, campumque petebat,
Cum subito occultæ pestis collapsa tremore
Cornipedis moles ruit, atque efflavit anhelo
Pectore, Junonis curis, in nubila vitam.
  Tum vero impatiens, " Vestra est hæc altera, vestra
Fraus," inquit, " Superi: non fallitis. Æquore mersum
Texissent scopuli, pelagusque hausisset et undæ!
Anne huic servabar leto? Mea signa secuti,
Quîs pugnæ auspicium dedimus, cæduntur; et absens
Accipio gemitus vocesque et verba vocantûm
Hannibalem. Quis nostra satis delicta piabit
Tartareus torrens?"—Simul hæc fundebat, et unâ
Spectabat dextram, ac leti fervebat amore.
Tum Juno, miserata virum, pastoris in ora
Vertitur, ac silvis subito procedit opacis,
Atque his alloquitur versantem ingloria fata:
" Quænam te silvis accedere causa subegit
Armatum nostris? Num dura ad prœlia tendis,
Magnus ubi Ausoniæ reliquos domat Hannibal armis?

Si velox gaudes ire, et compendia grata
Sunt tibi, vicino in medios te tramite ducam."
Annuit, atque onerat promissis pectora largis
Pastoris, Patresque docet Carthaginis altæ
Magna repensuros, nec se leviora daturum.
Præcipitem et vasto superantem proxima saltu
Circumagit Juno, et, fallens regione viarum,
Non gratam invito servat celata salutem.
Interea Cadmea manus, deserta pavensque,
Non ullum Hannibalem, nusquam certamina cernit
Sævi nota ducis; pars ferro occumbere credunt,
Pars damnâsse aciem, et Superis cessisse sinistris.
Ingruit Ausonius, versosque agit æquore toto,
Rector; jamque ipsæ trepidant Carthaginis arces.
Impletur terrore vago cuncta Africa pulsis
Agminibus; volucrique fugâ sine more ruentes,
Tendunt attonitos extrema ad litora cursus,
Ac Tartessiacas profugi sparguntur in oras.
Pars Batti petiêre domos, pars flumina Lagi.
Sic ubi, vi cæcâ tandem devictus, ad astra
Evomuit pastos per sæcula Vesbius ignes,
Et pelago et terris fusa est Vulcania pestis,
Vidêre Eoi (monstrum admirabile!) Seres
Lanigeros cinere Ausonio canescere lucos.
At fessum tumulo tandem regina propinquo
Sistit Juno ducem, facies unde omnis, et atræ
Apparent admota oculis vestigia pugnæ.
Qualem Gargani campum, Trebiæque paludem,
Et Tyrrhena vada, et Phaëthontis viderat amnem
Strage virûm undantem; talis (miserabile visu!)
Prostratis facies aperitur dira maniplis.
Tum superas Juno sedes turbata revisit.
Jamque propinquabant hostes, tumuloque subibant,
Cum secum Pœnus: "Cœlum licet omne solutâ
In caput hoc compage ruat, terræque dehiscant,
Non ullo Cannas abolebis, Jupiter, ævo.
Decedesque prius regnis, quam nomina gentes

Aut facta Hannibalis sileant. Nec deinde relinquo
Securam te, Roma, mei: patriæque superstes,
Ad spes armorum vivam tibi. [Nam modo pugnâ
Præcellis, resident hostes:] mihi satque superque,
Ut me Dardaniæ matres atque Itala tellus,
Dum vivam, exspectent, nec pacem pectore nôrint."
Sic rapitur, paucis fugientûm mixtus, et altos
Inde petit retro montes tutasque latebras.
Hic finis bello. Reserantur protinus arces
Ausonio jam sponte duci. Jura improba ademta,
Armaque; et incisæ leges, opibusque superbis
Vis fracta; et posuit gestatas bellua turres.
Excelsæ tum sæva rates spectacula Pœnis
Flammiferam accepêre facem; subitâque procellâ
Arserunt maria, atque expavit lumina Nereus.
Mansuri compos decoris per sæcula rector,
Devictæ referens primus cognomina terræ,
Securus sceptri, repetit per cœrula Romam,
Et patria invehitur sublimi tecta triumpho.
Ante Syphax, feretro residens, captiva premebat
Lumina; et auratæ servabant colla catenæ.
Hîc Hannon, clarique genus Phœnissa juventa,
Et Macetûm primi, atque incocti corpora Mauri,
Tum Nomades, notusque sacro, cum lustrat arenas,
Hammoni Garamas, et semper naufraga Syrtis.
Mox victas tendens Carthago ad sidera palmas
Ibat, et effigies oræ jam lenis Iberæ,
Terrarum finis Gades, ac laudibus olim
Terminus Herculeis Calpe, Bætisque lavare
Solis equos dulci consuetus fluminis undâ;
Frondosumque apicem subigens ad sidera, mater
Bellorum, fera Pyrene; nec mitis Iberus,
Cum simul illidit ponto, quos attulit, amnes.
Sed non ulla magis mentesque oculosque tenebat,
Quam visa Hannibalis campis fugientis imago.
Ipse, adstans curru, atque auro decoratus et ostro,

Martia præbebat spectanda Quiritibus ora.
Qualis odoratis descendens Liber ab Indis
Egit pampineos frenatâ tigride currus:
Aut, cum Phlegræis, confectâ mole Gigantûm,
Incessit campis tangens Tirynthius astra.
Salve, invicte parens, non concessure Quirino
Laudibus, ac meritis non concessure Camillo!
Nec vero, cum te memorat de stirpe Deorum,
Prolem Tarpeii mentitur Roma Tonantis.

FINIS.

Excudit T. Davison, Londini,
Idibus Martiis, A. C. 1824.